Bizzat madde âleminde cismânî buluşmakla şeyhinin emr ve telkinlerini kabul eden, dînî tatbîkatlar aşırı derecede kendisine sevdirilen, önceden zorluğa katlanarak işlediği taat ve ibadetin zorluğu zeval bulan merdıyye nefsin nazarında = itikadında, dünya o kadar küçülür ki, kocaman yer küresi yumurta kadar küçülüp değersiz kalır. Uhrevi saadetin kazanılmasına vesile olan bir nafilenin işlenilmesi, dünya kadar değer kazanır.

Burada artık madde âlemi bitmiştir. Madde ve hatta Arş'ın çok fevkindeki emr âlemine latîfeler yükselmiştir. Râdıye nefs, merdıyyeye dönüşmüştür. Yaptığı ibadetinin semerelerini müşahede eder ve İbâdullah'ın içerisine girmiş olur.

TERBİYE-İ NEFS

İsmail Çetin

EMMÂRE NEFSİN ĞÂLİB SÛRETİ

Oklar günahların arzularını, gözyaşları ise kalbin üzüntü duygusunu temsil eder.

Resimler Bir Kimsenin Değildir.

EMMÂRE NEFSİN ĞÂLİB SÛRETİ

1-Mana âlemi itibarıyla nefs-i emmârenin tâğûtu, ahlak ve tabiatiyle yaşadığı hayvanın sûretine dönüşür; maddi bedenin sûretinin hakîkatinden uzaklaşır.

2-Beyincik içerisindeki kirpi (1) sûretinde nefsin istek ve arzularının = azimlerinin okları, fiile geçireceği azanın sinir sistemi içerisinde hükümran olmasıyla derhal kalb, kendisine has sûretinden çıkar = lekelenir. Azasının işlemesiyle de ruh mesh olup, işlediği işi kendisine ğâlib olan hayvanın sûretine dönüşür; ğazab itibarıyla köpek = tazılaşır, (2) şehvet itibarıyla domuzlaşır. (3)

3-İsteğine kavuşması için nifak ve riya = gösteriş vasıfları yüzünden bukalemun (4) veyahud da maymunlaşır (5) yahud da tilkileşir.

4-Bütün bunlarda ğâlib gelmesi için, helal haram demeksizin mideye celbettiği ğıdalar sebebiyle diliyle otları karıştırıp yiyen inek (6) sûretine girer.

5-Şeytâniyye nefsi itibarıyla her bir an başka başka hayvan sûretine girer. Bütün bunlarda maksadına ulaşmadığı zaman sırtlan = kaplanlaşır. (7) Hırs, hased ve ihtirâsından dolayı kurt olur. (8) Faaliyetinde başarısız olursa akrebleşir; (9) kendi kendini sokar = intihar eder. Başarılı olduğu takdirde, bir taraftan karga ve papağan (10) gibi kendini temize çeker; kırkayak (11) gibi onunla göründüğü güzel ahlakla kamuflaj yapar ve zehirli yılan (12) gibi sokar.

6-Şeriatin = İslam dîninin aleyhine döndüğü için kırkayak gibi onunla göründüğü güzel ahlakla kamuflaj yapar; inkarını gizlemekte timsah (13) sûretine dönüşür ve ahtapot gibi ğayrin kanını emmek için ona yapışır. Ve artık أنا = «Ben» der; kendi kendine tapar yahud en çok korktuğu yahud en çok sevdiği ğayrine tapar.

LEVVÂME NEFSİN NE ĞÂLİB NE MAĞLUB SÛRETİ

Gözyaşları ruhun sevincini, nefsin üzüntüsünü belirtir.

Resimler Bir Kimsenin Değildir.

LEVVÂME NEFSİN NE ĞÂLİB NE MAĞLUB SÛRETİ

1-Zaman zaman İlâhî buyrukları işiten emmâre nefsin tâğûtu, yaptığı işlerinin sonucunu düşünüp korkar. Korku kendisine telaş, elem ve mahcubiyet verir. Yaptığından pişmanlık duymasıyla beyincik içerisindeki kirpi sûretinde nefsin azimlerinin, korkudan dolayı fiile geçiremeyeceği azanın sinir sistemi içerisinde zaif kalmasıyla, derhal, lekelenen kalb, ruhun derin merkezlerinden kopan nûrânî parıltıları akseder; kendisine has sûretine dönüşür.

Azanın nefsin azmini yerine getirmemesiyle de ruh meshten kurtulur. Nefs kirpi gibi kılıfına çekilir, cansız gibi halsiz düşer.

2-Eğer levvâme = kendi kendini kınayan nefs; korku, mahcubiyet ve utanç hasletleriyle hissen inandığı yahud müşahede ettiği İlâhî buyrukların kılıcıyla adamakıllı korkup teslim olursa, korkusu sevgiye dönüşür; şirk, nifak ve riyâdan, Tevhid, ihlas ve takvâya sarılır; utanç, korku, mahcubiyet halinde diliyle söylediği = zikrettiği lafzın telaffuzundan mesela اَللّٰهُ اَللّٰهُ deyişinden nur kıvılcımları, dimağın içerisinde hayvan sûretinde olan his ve duyguların üzerine şimşekler gibi yağar; teker teker, plânlanan çizgi ve sûretleri siler; artık önceki menfî tüm istek ve arzuları imha eder; tevbeyle, takvayla ilhamlanır. Levvâme nefsin vasıfları mülhemeye dönüşür.

İLHAMLANAN NEFSİN SÛRETİ
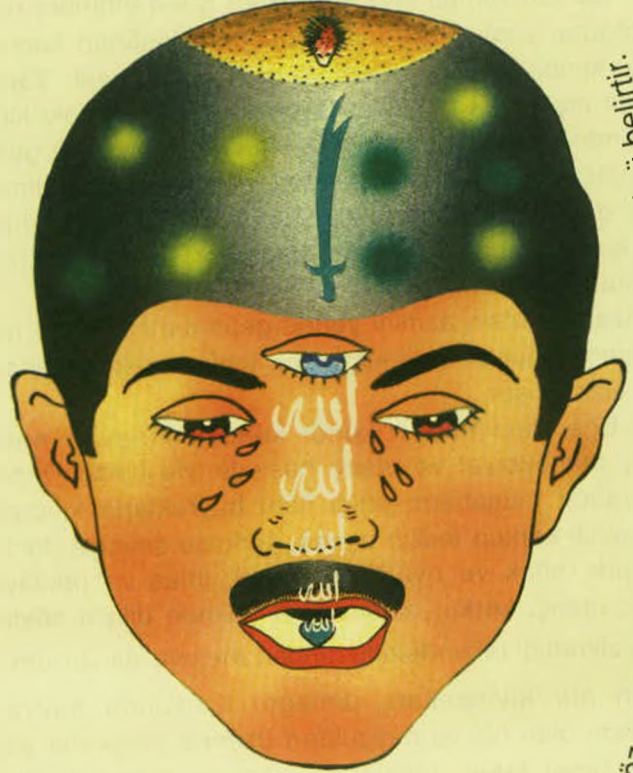
Göz yaşları ruhun sevincini, nefsin üzüntüsünü belirtir.

Resimler Bir Kimsenin Değildir.

İLHAMLANAN NEFSİN SÛRETİ

1-Mülheme = ilhamlanan nefs, İlâhî buyrukların kılıcıyla adamakıllı korkup teslim olduğu, korkusu İlâhî sevgiye; inkarı imana; şirk, nifak ve gösterişi sıdk ve ihlâsa dönüştüğü halde, diliyle söylediği = zikrettiği lafzın telaffuzundan mesela اللهُ اللهُ deyişinden nur kıvılcımları, dimağın içerisinde hayvan sûretinde olan his ve duyguların üzerine şimşekler gibi yağdığı andan itibaren basîreti = kalb gözü açılır; melekler vasıtasıyla konuşturulur, İlâhî buyruklar nefse öğretilir.

2-İlâhî sevgi ve emrlere teslim olmak, sıdk ve ihlas nisbetinde ferâseti = dimağın içinde altıncı hissi açılır. Ve bu açılışla, önceden hayal zannettiği uhrevi saadetleri, cenneti, cehennemi, azab ve sevabı gözüyle görür gibi olur.

MUTMAİNNE = SÜKÛNET BULAN NEFSİN SÛRETİ
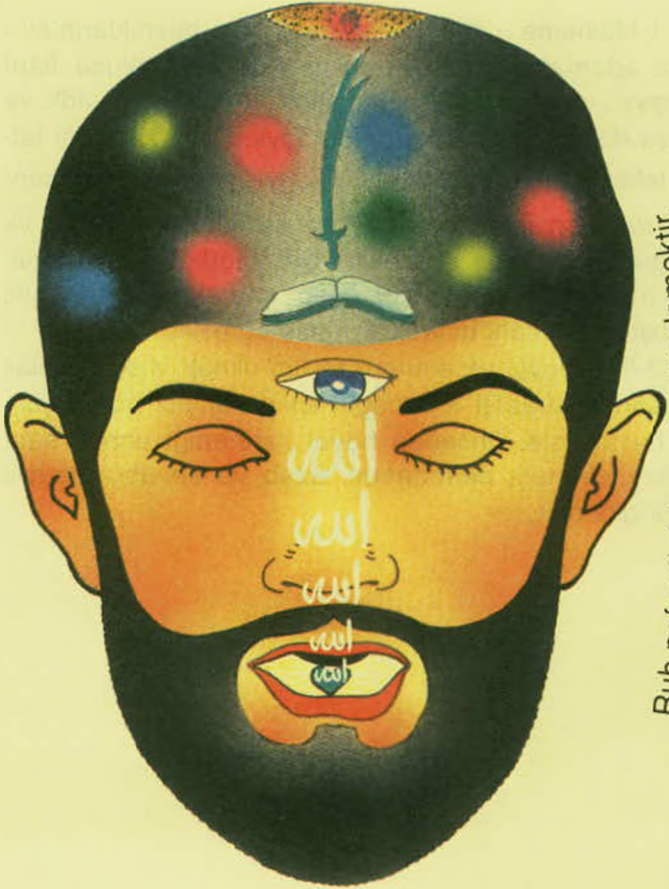
Ruh nefse ğalebe çalmıştır demektir.

Resimler Bir Kimsenin Değildir.

MUTMAİNNE = SÜKÛNET BULAN NEFSİN SÛRETİ

1-İlâhî sevgi ve emrlere teslim olan, sıdk ve ihlas nisbetinde ferâseti = dimağın içinde altıncı hissi açılan ve bu açılışla, önceden hayal zannettiği uhrevi saadetleri, cenneti, cehennemi, azab ve sevabı kalb gözüyle gören mülheme nefse, bir taraftan şeytan, bir taraftan melek musallat olur.

2-Başta İlâhî inayet olmak üzere kâmil mürşid, mülheme nefse şeytan tarafından gelen vesveselerin yollarını kapatma usûlünü sâlike bildirir; sâlik de gördüğü, işittiği zihnî ışık ve telkinleri sarf-ı nazar edip, benliğini şeyhinin benliğine, iradesini onun iradesine fenâ buluncaya kadar dercetmekle mutmain olur = sükûnet bulur. Artık şeytanın kaçmasıyla melek, sâlikin kalbi içinde oturur; oturan, kâmil mürşidin rûhâniyeti olan melek, şeyhinin vazifesini görür, irşad eder. Nûrun kalbe girişinin manası da budur.

RÂDİYE NEFSİN SÛRETİ
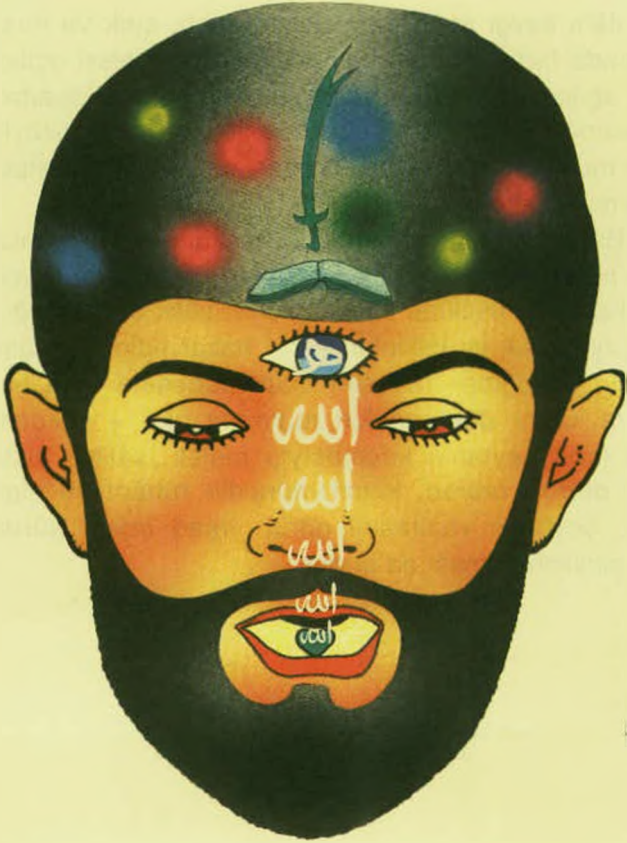
Ğalebe çalan ruh, maddî gözü de açmıştır.

Resimler Bir Kimsenin Değildir.

RÂDİYE NEFSİN SÛRETİ

1-Mutmain olan ve sükûnete eren ruh, kalb ve akıl, şeyhin vazifesini gören rûhâniyetinin = meleğin emr ve yasaklarını, kemâl-i teslim, kemâl-i ihlas ve kemâl-i mehabbetle kabul edip rıza gösterirse, derhal mutmainne nefs, râdiye makamına atlar = geçer ve basîreti tamamen açılır.

2-Basîretin açılışı anında önceden hak ve gerçek gördüğü madde âlemi hayale, hayal zannettiği mana âlemi ise hakîkate dönüşerek bâriz bir sûrette görülür ve eşyanın hakîkati ortaya çıkar; dünyanın fânî olması, ahiretin bâkî olması, hatta Arş-ı A'lâ dahi görülür.

3-Dışarıdan yine şeytan, ilkâ' ettiği vesveselerle sâlike benlik hissini verir: "Kutub oldun... Şu oldun... Bu oldun..." der. Sâlik, onun telkinini kabul ederse, işi istidrâca dönüşür. Artık rûhâniyetten değil, bizzat madde âleminde cismânî buluşmakla şeyhinin emr ve telkinlerini kabul ederse, râdiye olan nefse dînî tatbîkatlar aşırı derecede sevdirilir; önceden zorluğa katlanarak işlediği taat ve ibadetin zorluğu zeval bulur.

MERDIYYE NEFSİN SÛRETİ
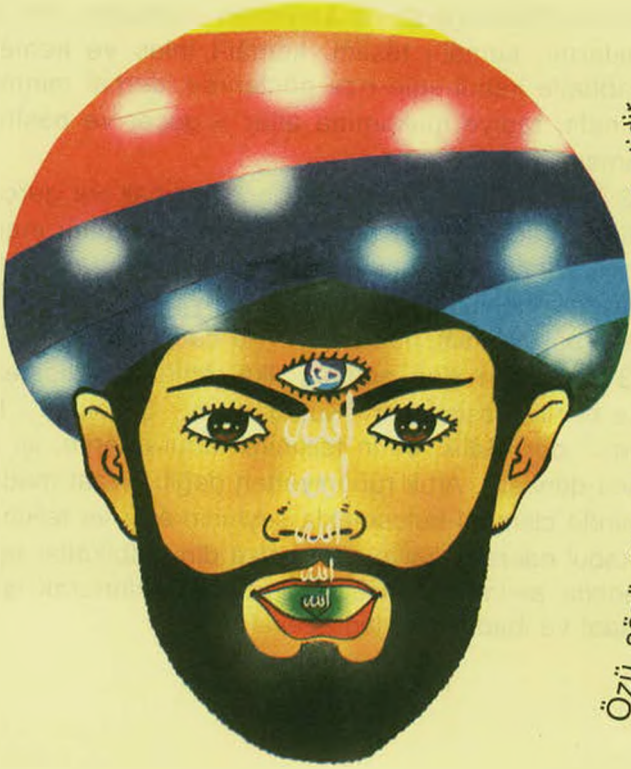
Özü, sözü, fiili birleşen insân-ı kâmil sûretidir.

Resimler Bir Kimsenin Değildir.

MERDIYYE NEFSİN SÛRETİ

1-Bizzat madde âleminde cismânî buluşmakla şeyhinin emr ve telkinlerini kabul eden, dînî tatbîkatlar aşırı derecede kendisine sevdirilen, önceden zorluğa katlanarak işlediği taat ve ibadetin zorluğu zeval bulan merdıyye nefsin nazarında = itikadında, dünya o kadar küçülür ki, kocaman yer küresi yumurta kadar küçülüp değersiz kalır. Uhrevi saadetin kazanılmasına vesile olan bir nafilenin işlenilmesi, dünya kadar değer kazanır.

2-Burada artık madde âlemi bitmiştir. Madde ve hatta Arş'ın çok fevkindeki emr âlemine latîfeler yükselmiştir. Râdıye nefs, merdıyyeye dönüşmüştür. Yaptığı ibadetinin semerelerini müşahede eder ve İbâdullah'ın içerisine girmiş olur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ

Allah Teâlâ insanı üstün ve âlî olarak Ahsen-i Takvîm'de yaratmış, muvakkat dünya hayatının imtihanını kazanmasına mükellef kılmıştır. Ve bu itibarla insanın yaratılışından gaye, Allah Azze ve Celle'yi Rabb olarak tanımasıdır. Nitekim: لَقَدْ خَلَقْنَا الاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ **"Andolsun, şübhesiz Biz insanı en güzel bir sûrette yarattık = yaptık."**[1] ve: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالاِنْسَ اِلاَّ لِيَعْبُدُونِ **"İnsan ve cinleri ancak Ben'i sıfatlarımla tanıyıp Ban'a ibadet etsinler diye yarattım."**[2] diye buyurmaktadır.

İnsanı Ahsen-i Takvîm'de = her hususta üstün ve seçkin olduğu halde yarattığı için de, dünyada onu Huzuru'na, ahirette ise onu cennetin nimetlerine ve Cemâli'ni görmesine davet etmektedir.

İnsanı O Âlî Huzur'dan uzaklaştıran, nefsi ve nefsinin istek ve arzularıdır. Onun için sanki: "Nefsini şeytânî, hayvânî vasıflardan temizle ve Ban'a doğru gel." diye Huzuru'na davet etmektedir. İşte bu davete icabet, itâat ve ibadettir.

İnsan, en âlî ve en âdi iki derece arasında yaratılmaktadır.

Âlî vasıfları, ruh itibarıyla Ahsen-i Takvîm sûreti ve güzel ahlaktan ibaret olan sîretidir.

Âdi tarafı ise, nefs itibarıyla hayvânî ve şeytânî

[1]Et-Tîn Sûresi ayet 4
[2]Ez-Zâriyât Sûresi ayet 56

beşerî hisleridir.

Demek insan iki şeyden mürekkebdir:

Birincisi, toprağın mahsulü olan çamurun özü ve bütün özellikleriyle beden ve içindeki rûh-i hayvânî = nefsidir. Bu cihetle insana bakıldığı zaman, insanın, hayvandan hiçbir farkı olmaz. Son son insanın hayatı, et, kan ve nefesten ibaret olup av ve avcı olarak görülür. Nitekim وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ **"Andolsun Biz insanı pişmiş, kuru bir çamurdan sûretlenen bir balçıktan yarattık."** [3] mealindeki ayet-i kerîmede حَمَاٍ kelimesinin «kokmuş ve siyahlaşmış çamur» demek manasında olduğunu müfessirler tasrih ettiler. Yani Allah Teâlâ Âdem aleyhisselâm'ı toprağın özünden, hülâsalaştırılmış çamurdan bir sûret olarak yarattı.

Tıbkı ehli fennin, hayatın başlangıcının izahında beyan ettikleri R.N.A. = Ribinoz, Nükloik Asit ve D.N.A. = Deoksiriboz Nükloik Asit şeritleri, diğer ifadeyle birçok cüzlerden terkiblenmiş çekirdek, idareci elektronlar ve moleküller gibi toprağın özü olan çamurdan birçok cüzleri birleştirdi, harekete geçirdi. اَلْحَيُّ = **El-Hayyu** ve اَلْمُحْيِى = **El-Muhyî** isimleriyle Allah Teâlâ harekete geçirdiği o çamurun özüne tecellî ederek hayat verdi. Ve verdiği hareketi kendisine hayat kıldı.

Demek hayat, Allah Teâlâ'nın yaratmış olduğu maddenin milyonu aşkın mürekkeb cüzlerinin birleşiminden ortaya çıkan harekettir. Bu cihetle insan, güneşte, yerde ve sair kürelerde olan maddelerle cin-

---

[3]El-Hicr Sûresi ayet 26

sinde; ve bunlardan en âlî olan his ve harekete sahib nev'i hayvana müşterek sıfatlarla birleşmektedir.

Sonra Allah Azze ve Celle mezkur cüzleri ve o cüzlere verdiği hareketi, Âdem aleyhisselâm'ın neslinin hakkında suya kalbetti ve başka kanunlara tâbi' tuttu. Nitekim bu hususta da: اَلَّذِى اَحْسَنَ كُلَّ شَىْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ **"El-Hayyu el-Muhyî ismiyle tecelli eden Allah Teâlâ, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve başlangıçta insanı = Âdem'i çamurdan yaratmıştır. Sonra onun zürriyetini, nutfeden; hakir bir sudan = spermadan türemesini takdir etti."**[4] buyrulmaktadır. Hadîs-i şerîfte de: اِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبَضَهَا مِنْ جَمِيعِ الْاَرْضِ فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدْرِ الْاَرْضِ فَجَاءَ مِنْهُمُ الْاَحْمَرُ وَالْاَبْيَضُ وَالْاَسْوَدُ وَبَيْنَ ذَالِكَ وَالسَّهْلُ وَالْحَزْنُ وَالْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَبَيْنَ ذَالِكَ **"Şübhesiz başlangıçta Allah Teâlâ Âdem'i yer küresinin tüm cüzlerinden aldığı bir avuç topraktan yarattı. Binaenaleyh Âdem oğulları yer küresinin rengi ve tabiati üzere geldi = türedi. Onlardan bazıları beyaz, bazıları kırmızı, bazıları siyah ve bunların aralarındaki renkler üzere geldi. Yumuşak ve gevşek, sert ve eğri, çirkin ve güzel ve bunların arasında geldiler."** diye buyruldu. Binnetice Allah Teâlâ, R.N.A ve D.N.A. şeritlerinde mevcud olan hareketi = hayatı ve bu zincir halkalarının taşımış olduğu huyları, karakterleri, en geniş manayla ahlakı ve bunun tohumluktan ağaç haline gelebilecek, beden olabilecek sûretini, insanın nutfesine = tohumcuklarına nakletti ve onda gizletti ve

[4]Es-Secde Sûresi ayet 7, 8

haliyle hakkında kanununu da değiştirdi. İşte bu hikmete mebnîdir ki, normal bir ağaç ve mercan gibi ilk insan Âdem' in topraktan çıkışı gibi değil, insan, iki eşin birleşmesi sûretinden doğar.

Artık Âdem'in evladı, ağaç ve mercan gibi bizzat çamurdan değil, müşahede edilen sûretle üremektedir.

Şübhesiz cüzlerin hareketi, Allah Teâlâ Zül'Celâl Hazretleri'nin "El-Hayyu, El-Muhyî" isimlerinin cilvesi = eseri; hayat ise, bu eserin mahsulü = meyvesi; ve bunu temessül eden, insanın nefsi = rûh-i hayvânîdir. Bu itibarla insan, hayvânî bir hayata sahibdir ve onunla cins-i âlîde birleşmektedir.

İnsanın mürekkeb olduğu ikinci cüz'ü, ulvî, üstün, sevk-i iradeyle bedenin kafesi içerisine girip birleşen ruhudur ki, Allah Teâlâ onun hakkında da: ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ **"Sonra onu şekillendirmiş ve ona Kendi tarafından ruh üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalbler yaratmıştır. Ne kadar az şükredicisiniz.**[5] buyurmaktadır. Ruhu beden kafesine sevk ederken de, kendisine yardımcı olarak iradeyi, aklı verdi. Ve bu cihetle insan, bütün hayvan nevi'lerinden ayrıldı, üstün kılındı, şeref kazandı. Ve nitekim Allah Teâlâ: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ **"Ve gerçekte Biz Âdem oğullarını şerefli, üstün ve seçkin kıldık..."**[6] buyurmaktadır.

Beden kafesinde nefs ve ruh, birleşmeden önce iki şey, birleştikten sonra ise bir tek şeydir. Ve işte bu şeye, insan ismi verilmektedir.

---

[5]Es-Secde Sûresi ayet 9
[6]El-İsrâ' Sûresi ayet 70

Birleşmeleriyle birlikte insanın içinde devamlı bir sûrette nefs ve ruhun arasında nizâ'lar = çekişmeler = münakaşalar = çarpışmalar bulunmaktadır.

Tabiati şer olan nefs daima, tabiati hayr olan ruhu, kendi vatanına yani hayvan âlemine davet eder. Zira vatanı topraktır. Topraktan çıkan mahsuller, kendisinin ğıdasıdır, yaşamanın sebebidir; onun için ruhu korkutur, en güzel yemeye, en güzel içmeye, en güzel giyinmeye, en güzel meskene, hülâsa dünya hayatının ziynet ve debdebelerine davet eder. Kendi vatanında olduğu için de, tabiatiyle ruha, imanın zaafiyeti derecesinde nefs ğâlib gelir. Nitekim bu itibarla Allah Teâlâ: زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَالِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ **"Nefsi ğâlib olan insanlara, kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşler, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinlerden gelen mahsuller bezenip süslendirildi = beğendirilip sevdirildi. Nihayet bunlar, dünya hayatının metâıdır. Allah ise, Nezdi'nde, ona varılacak türlü nimetlerle dolu güzel yer vardır."** [7] buyurmaktadır. Nefs, hemcinste yani toprağın özünde maden nevi'leriyle, topraktan çıkan hayvan nevi'leriyle ve yine toprağın özünden çıkan insanın yaşamasına sebeb olabilecek ğıda maddeleriyle birleştiği için hem nev'ini sever ve tabiatiyle bunlara meyleder. Nitekim hukemâ: اَلْجِنْسُ اِلَى الْجِنْسِ يَمِيلُ "Her cins her cinse, yani bir cinste birleşen nevi'ler, birbirlerine meyletmektedir-

[7]Âl-i İmrân Sûresi ayet 14

ler." dediler. Nitekim كُتِبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَصِيبُهُ مِنَ الزِّنَى مُدْرِكٌ ذَالِكَ لاَ مَحَالَةَ فَالعَيْنَانِ زِنَاهُمَا النَّظَرُ وَالاُذُنَانِ زِنَاهُمَا الاسْتِمَاعُ وَاللِّسَانُ زِنَاهُ الكَلاَمُ وَاليَدُ زِنَاهَا البَطْشُ وَالرِّجْلُ زِنَاهَا الخُطَا وَالقَلْبُ يَهْوَى وَيَتَمَنَّى وَيُصَدِّقُ ذَالِكَ الفَرْجُ وَيُكَذِّبُهُ **"Âdem oğlunun zinâdan nasibi yazılmıştır = sinir sistemleri içerisinde birçok duygular, istek ve arzular, tabiî bir kanun olarak yaratılmıştır. Her nasıl olursa olsun buna erişecektir. Haliyle gözlerin zinâsı bakmak, kulakların zinâsı dinlemek, dilin zinâsı konuşmak, ellerin zinâsı tutmak, ayağın zinası da yürümektir. Kalb ise, iştihalanıp meyleder, onu arzular, temennî eder. Hayâ' yeri de bazan onu tasdik eder, bazan tekzib eder."** mealindeki hadîs-i şerîf de buna delâlet etmektedir. Bu itibarla nefsin, dünya hayatında yaşamanın sebeblerine tevessülü, Sünnetullah'tan olup tabiîdir ve hâliyle dünya hayatında elde edilen nimetlerinin idamesini garantiye alabilmek için nefs, oğullarını = neslini ve neslin çoğalmasına sebeb olabilecek eşini tabiatiyle sever, bunun için ruhu dünya hayatının idamesine davet eder. Ve ğalebe çalar.

Ruh da, ulvî melek âleminden olduğu, bir de cennetin nimetlerini bildiği için, o da tabiatiyle nefsi ebedî ve uhrevi yani ölümden sonraki hayata, doğrusu ayrılmış olduğu vatana, cennet ve içindeki nimetlere davet eder. Artık nefs, onun bu davetine icabet etmeye mükelleftir. Zira Allah Teâlâ da, وَاِذَا سَئَلَكَ عِبَادِى عَنِّى فَاِنِّى قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِى وَلْيُؤْمِنُوا بِى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ **"Ruhları hakka kabiliyetli kullarım, sana Ben'i sorduğu vakit de ki: Gerçekte Ben kendilerine pek**

yakınım. Dua edenin duasına, Ban'a dua ettiği zaman ona icâbet ederim = karşılık veririm. O halde kullarım da Ben'im davamı kabul etmekle icabet etsinler ve Ben'im Rubûbiyetim'e inansınlar. Umulur ki doğru yolu bulurlar."[8] mealindeki ayet-i kerîmede, ruhun istek ve arzusuna muvafık olarak kulunu iman etmeye ve kesin yekîn üzere Rabb'ine yalvarmaya davet edip, böyle yaptığı takdirde kendisine doğru yolu göstermeyi va'detmektedir ve isteklerinin hak olduğuna işaret ederek: سَابِقُوا اِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالاَرْضِ اُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ ذَالِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ **"Rabb'inizden mağfirete, Allah ve peygamberlerine inananlara mahsus hazırlanmış, genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete yarışmaya koşun. İşte bu Allah'ın fazl-u keremidir ki onu dilediğine verir. Allah büyük fazl-u kerem sahibidir."** [9] buyurmakla da insanın nefsinin o vatan için çalışıp yarışmasını emretmektedir.

Ruh ve nefsin çarpışmalarının neticesinde nefs ğalebe çalarsa, ölümden sonra insanın varacağı yeri, cehennem ve ateş olur. İnsan doğarken hepsi bir, öldükten sonra iki taifedir. فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ Şübhesiz **"...Bir fırka cennette, öbür fırka ise saîrde = ateştedirler."**[10] Yani İslam dîni = Kur'an ve hadîsin hükümleri kendisine hâkim olan insan cennette; bunu bırakan insan da cehennemdedir. Cehenneme giren de, bazıları muvakkat, bazıları müebbed kalacaklardır.

[8]El-Bakara Sûresi ayet 186
[9]El-Hadîd Sûresi ayet 21
[10]Eş-Şûrâ Sûresi ayet 7

Ciddî bir sûrette «Abdullah» olmayanlar, yani takva dairesinin haricinde sadece oyuncak olan dünya hayatından faydalanmak için birleşip dostlaşanlar, birbirine davacı düşmanlar olurlar.

Ruh ğalebe çalarsa, ölümden sonra ruhun varacağı yeri, elbette cennet ve içindeki nimetler olur. Demek insanın, dâr-ul-imtihan olan dünyaya gelişinden ğaye, iman etmek, nefsi ıslah etmek, Sırât-i Müstakîm üzerinde sebat etmek, dolayısıyla nefse tapmaktan kurtulup «Abdullah» olmak = sadece Allah Azze ve Celle'yi tanıyıp O'na tapmak olmak üzere dört şeydir. Zira kıyamet gününde her türlü korkudan kurtuluş ve her maksada ulaşmak, sadece «Abdullah» olanlara mahsustur. Nefsin istek ve arzularına yani heva ve hevesine tapmaktan arınıp, Allah Azze ve Celle'ye inanarak ibadet edenlere cennet var. İşte buna ulaşmak, aslî maksad ve amaçtır. Nitekim Kur'ân-ı Hakîm'de: اَلأَخِلاَّءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلاَّ الْمُتَّقِينَ يَا عِبَادِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلاَ اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ اَلَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ **"Allah'ın azabından korkarak azabın vesilelerinden korunanlar müstesna olmak üzere** (dünyada iken nefsin istek ve arzusu üzerinde) **birleşip dost olanlar, o gün birbirine şiddetli düşmandırlar. Ey Ben' im kullarım! Bugün sizin üzerinizde hiçbir korku yoktur ve sizler mahzun da olmazsınız. Kullarım onlardır ki, ayetlerimize inanırlar ve emrime ciddî teslim olanlardır."**[11] buyrulmaktadır.

Her insan, Allah'ın kulu olduğunu iddia etmektedir. Lâkin Allah Teâlâ, وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلاَّ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ فَمَنْ

[11]Ez-Zuhruf Sûresi ayet 67 - 69

آمَنَ وَاَصْلَحَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ **"Biz peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve korkutucular olarak göndeririz. Kim inanır ve kendini düzeltirse = nefsin istek ve arzusunu bırakıp Rabb'ine teslim olursa, onlara korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar."** [12] ve اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ أُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ **"Teslim olarak "Rabb'imiz Allah'tır" deyip sonra dosdoğru yaşayanlara korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar. Onlar cennetlidirler; yapmakta olduklarına karşılık onda ebedî kalıcıdırlar."** [13] bir de الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ **"Kullarım onlardır ki, ayetlerimize inanırlar ve emrime ciddî teslim olanlardır."** mealindeki ayet-i kerîmelerde kullarını tanıtmıştır. İşte o ulvî maksad ve âlî vatana ulaşabilmek için nefsi mağlub etmek, insan için farz bir vazifedir. Ve bu vazifeye «terbiye-i nefs» denilmektedir. Bunun için bu risâleye **«Terbiye-i Nefs»** ismi verildi.

İNSANIN HAKÎKATİ VE NEFS

Nefs, birçok manalara gelmektedir.

1-Mesela; kan, sinir damarları, kemik ve adaleden mürekkeb olan beden heykeline nefs denilir. Bu cihetle nefsin hakîkati bize maksad olmadığından dolayı beyan etmeyiz, yani bu cihetle ondan bahsetmek, tabiblere aiddir; ilm-i teşrî' bundan bahseder.

2-Fizîkî olarak hareket eden beden cüzlerine de nefs denilir. Bu dahi bizim maksadımız değildir.

[12]El-En'âm Sûresi ayet 48

[13]El-Ahkâf Sûresi ayet 13, 14

3-İnsanın içinde ğazab ve şehvet kuvvetlerini taşıyan ve bundan mürekkeb olan nefs = hayvânî ruhtur.

Nasslarda, ahlak kitablarında ve tasavvuf kitablarında zemmedilen nefsten murad, şeriatin dairesinin haricinde hevâ ve isteklerine uyan hayvânî ruhtur = nefstir. Artık ahlakçılar ve tasavvuf ilmiyle iştiğal edenlerin kısm-i a'zamîsi, nefs deyip onu zemmettikleri zaman, insanın bu cihetini kasdetmektedirler.

Elbette bundan bahsedeceğiz. Hadîs-i şerîfte: أَعْدَى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِى بَيْنَ جَنْبَيْكَ **"En çok sana düşman, iki yanların arasındaki olan nefsindir."** diye buyruldu.[14]

4-Nefs: ruh ve nefsten ibaret insanın hakîkatidir, yani insanın kendisidir. Elbette bundan da bahsedeceğiz.

Hafız Zebîdî diyor ki: «Nefsten murad, herkesin «ene» sözüyle kendisine işaret ettiği hakîkattir.

İlim erbâbı, «ene = ben» lafzıyla kendisine işaret edilen şey, müşahede edilen insan bedeninin heykeli midir, yoksa başkası mıdır, diye ihtilaf ettiler.

Birçok insanlar ve kelamcılardan birçoğu, insanın hakîkatinin bu beden olduğunu ve «ben» kelimesiyle ona işaret edildiğini zannettiler. Bunların sözü kesinlikle bâtıldır.

"Ene = ben kelimesiyle kendisine işaret edilen insan, bu bedenden başkasıdır." diyen ulemâ da ihtilaf

---

[14]Bazılar bu hadîsin senedinde Muhammed bin Abdurrahman yani uyduruculardan İbnu Ğazvân bulunduğu için mezkur hadîsi mevdû' saydılar. Fakat vad'ın şartlarının hepsi bu hadiste bulunmamaktadır. Nitekim Zebîdî diyor ki: «Hafız İbnu Hacer, bu hadîsin başka yolları da vardır, diye açıkladı. Binaenaleyh hadis mevdû' değildir.» Bakınız İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.7 s.206

ettiler.

a-O cisimdir;

b-O cismânîdir = başka bir şeyin görüntüsüdür;

c-Rûhânî bir cevherdir, dediler. Ve bu üçüncü görüş, Allah Teâlâ'nın Varlığı'nı kabul eden hukemâ = feylesofların görüşüdür.

Bu hususta ehli mükâşefe erbablarından bir cemaat, muvafakat ettiler, sonra bu görüşün = mezhebin hak olduğuna uzun uzadı birçok deliller getirerek isbat ettiler. Ve nitekim İmam Fahreddîn Râzî, Tefsîr-i Kebîri'nde diyor ki: "Onlar dediler ki: İnsanın hissedilen heykelden ibaret olunması mümkün değildir. Çünkü beden cüzleri, daimi sûrette mahuv ve zevalde, çoğalmak ve noksanlıkta, keml bulmak ve eritilmektedir.

Şu halde «ene = ben» kelimesiyle kendisine işaret edilen insanın hakîkati, ömrünün başlangıcından sonuna kadar, değişmeyen bir tek şeydir. Çünkü değişen şeye işaret edilmez. Binaenaleyh her şahsın nezdinde «ene»yle kendisine işaret edilen hakîkatin = var olan insanın, bu heykelden ayrı olması gerekir."»[15]

Elhak, nefs yani «ene»yle kendisine işaret edilen insanın hakîkati, ruh ve nefsten mürekkeb olan insanın zâtıdır; beden ise, onun görüntüsüdür. Eğer dînî emrleri hayatına hâkim kılmakla mutmain olursa = sükûnet bulursa, ulvî ve şereflidir.

Aksi takdirde nefs, ğazab ve şehvetten mürekkeb olduğu için tabiati şer olduğundan mutmain olması imkansızdır. Tabiatiyle şerre meyledici ve şer işlemesine düşkün olduğu için de «emmâre» diye vasıflanır.

İmandan mahrum emmâre nefs de, ğazab ve şehvet kuvvetini birleştiren ve kendisine mücerred dünya ha-

[15]İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.7 s.206, Tefsîr-i Kebîr c.8 s.570

yatı bütün özellikleriyle sevdirilen nefstir; makamı küfürdür. Bu itibarla: زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ
"**İnkar eden kimselere dünya hayatı** (= kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşler, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinlerden gelen mahsuller) **bezenip süslendirildi = beğendirildi. Bundan dolayı onlar, iman edenlerle alay ederler. Takva sahibleri Mü'minler ise, kıyamet gününde onların fevkindedirler. Allah dilediği kuluna hesabsız rızk verir.**"[16] buyruldu.

Dünya hayatı kendisine süslendirilen nefs-i emmâre, hizb-i şeytandan sayıldı. İşte bu nefsi terbiye etmek, onu Allah Azze ve Celle'nin zikriyle itâatkâr kılmak, farz olan bir vecibedir. Ve bu vecibeye, terbiye-i nefs denilmektedir.

Şayed bu nefs başkalaşıp Kur'ân-ı Hakîm'i hayatına hâkim kılarsa ve beşerî vasıfları, sıfatları, istek ve arzuları, melekî ulvî vasıflara dönüşürse, Hizbullah'tan oluverir.

İnsanın ruhu A'lâ-i İlliyyîn'den bedenin kafesine iniş yapıp rûh-i hayvânî = ğazab ve şehvetten mürekkeb nefs ile birleşince, nefs, ona dünya hayatının lezzetinin şarabını içirir. Yani hizmetçisi olması hasebiyle onu aldatır; bir memur âmirine şarap içirip sarhoş ettirdiği gibi. Yahud dünya hayatının idamesinin levâzımlarını kendisine gösterip lezzetlerini tattırmakla onu sersemleştirir. Artık padişah mesabesinde olan ruh, sarhoş olunca tabiatiyle emri altına giriverir.

Diğer taraftan insanın bedeninin haricinde şeytan

[16]El-Bakara Sûresi ayet 212

da nefs-i emmâreye yardımcı olmak hasebiyle türlü hilelerle ruhu aslî maksadından yani uhrevi nimetlere ulaşmasından alıkoyar ve fâni olan dünya hayatının bekâsını telkin eder. Derken artık şeytan dünya hayatının ebedî oluşuna inandırarak insanı, şübhe, nifak, küfür, şirke düşürür. Nitekim Âdem'in hadîsesinde Allah Azze ve Celle, İblis'e ğazab edince İblis, bir taraftan ma'siyetini Allah'a isnad etmekle, diğer taraftan kendi benliğini ortaya koymakla şöyle dedi: قَالَ فَبِمَا اَغْوَيْتَنِى لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ **"İblis dedi ki: Öyle ise, Sen'in beni azdırdığın şeyin sebebiyle ben de onları saptırmak için Sen'in dosdoğru yolunun üzerinde otururum = tuzak kuracağım.** (Sihirbazlığımla dünya hayatını kendilerine süslendiririm.) **Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından gelirim.** (Tâat ve ibadete istek ve arzularını keser, azimlerini kırarım.) **Artık Sen de onların birçoklarını şükredenlerden bulamayacaksın."** [17] Yani Sen beni şakî kılıp helak ettiğin için, ben de Âdem'in zürriyetlerinin itikad ve fikirlerini değiştiririm, hak ve hakîkatten uzaklaştırırım, uhrevi saadetin kazanılmasına vesile olabilecek taat ve ibadetlerin yolundan saptırırım. Ve binnetice onlar da şek ve şübheye düşerek Sen'in Birliği'ne inanmayacaklar; inansalar dahi riyâ ve nifak hastalıklarıyla nimetine şükrünü ifa etmekten uzaklaşacaklardır.

لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ **"Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından ... gelirim."** Yani müstak-

[17]El-A'râf Sûresi ayet 16, 17

belde ahiretin varlığı hakkında onları şübheye düşürürüm. Ve halihazırda yani dünya hayatında iştiyak ve arzularını, amaçlarını, dünya hayatının lezzetlerine çeviririm. Şöyleki, emel ve amaçları sadece dünya hayatı olacaktır ve kendileri Tevhidde gevşeyeceklerdir.

وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ **"...sağlarından, sollarından gelirim."** Sağlarından gelip dînî emrleri onlara ehven gösteririm, sollarından gelip ma'siyetlere iştiyak arzu ve isteklerini arttırırım. Şöyleki ma'siyeti işlemekle Tevhidden uzaklaşacaklardır, diye İbnu Kesîr, Şeyh İsmail Bursevî ve birçok müfessirler tefsîr ettiler.[18]

Artık nefs ve şeytan birleşince, o ulvî ve Ahsen-i Takvîmde olan insanı, heva ve hevesine taptırırlar. Bu itibarla Allah Teâlâ: اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلاً

"(Habîbim) **Nefsinin kötü istek ve arzularını = duygularını kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü? Şimdi ona Sen mi vekil = koruyucu, mürşid olacaksın?"**[19] buyurmuştur.

Zavallı insan ruhu, sersemleşip dünya hayatının lezzetlerini ön plâna alınca, artık şeytan onu nefsin istek ve arzularına taptırır. İbnu Kesîr diyor ki: «Nefs, her ne vakit bir şeyi görüp ona meylederse, onu sever. Artık sevdiği şey yani nefsin istek ve arzusu, kendisine din ve mezheb oluverir.»[20] Bunun için Rasûlullah sallâhu aleyhi ve sellem: اَعْدٰى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِى بَيْنَ جَنْبَيْكَ

"En çok sana düşman, iki yanların arasındaki olan nefsindir." diye buyurdu. Bu nefs, nefs-i emmâredir; rûhânîlerden şeytan kendisine yardımcıdır. Nitekim bir

[18]Tefsîr-i Taberî c.12 s.341, İbnu Kesîr c.3 s.390, Rûh-ul-Beyan c.1 s.706, 707

[19]El-Furkân Sûresi ayet 43

[20]İbnu Kesîr c.6 s.122

hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır: انَّ الشَّيْطَانَ قَعَدَ لابْنِ آدَمَ بِطُرُقٍ فَقَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الاسْلاَمِ فَقَالَ اَتُسْلِمُ وَتَتْرُكُ دِينَكَ وَدِينَ آبَائِكَ فَعَصَاهُ فَاَسْلَمَ فَغُفِرَ لَهُ ثُمَّ قَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْهِجْرَةِ فَقَالَ لَهُ اَتُهَاجِرُ اَتَدَعُ اَرْضَكَ وَسَمَائَكَ فَعَصَاهُ وَهَاجَرَ ثُمَّ قَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْجِهَادِ فَقَالَ اَتُجَاهِدُ وَهُوَ تَلَفُ النَّفْسِ وَالْمَالِ فَتُقَاتِلُ وَتُقْتَلُ فَتُنْكَحُ نِسَائُكَ وَيُقْسَمُ مَالُكَ فَعَصَاهُ وَجَاهَدَ فَمَنْ فَعَلَ ذَالِكَ فَمَاتَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ اَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَاِنْ غَرِقَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ اَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَاِنْ وَقَصَتْهُ دَابَّةٌ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ اَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ **"Gerçekte şeytan, Âdem oğullarına tuzak kurmak için yolları üzerine oturdu. Mesela İlâhî emrlere boyun eğmek yolunda insana oturdu ve şöyle dedi: "Şimdi sen Müslüman olacakmısın, dînini ve babalarının dînini bırakacak mısın?" Mü'min olan ona isyan etti ve Müslüman oldu ve kendisine mağfiret olundu. Sonra hicret yolunda ona oturdu ve şöyle dedi: "Şimdi sen** (maddi olarak küfür diyarını, manevi olarak şehvet ve ğazab yollarını = dünya lezzetlerini bırakmakla) **hicret edecek misin, yerini ve göğünü bırakacak mısın?" Yine Mü'min ona isyan etti ve hicret etti. Sonra kendisine cihad yolu üzerinde oturdu ve şöyle dedi: "Şimdi sen cihad mı edeceksin? Halbuki cihad, nefs ve malın telefinden ibarettir. Bu sebeble vuruşursun, akabinde öldürülürsün, akabinde kadınların nikahlanacaklar ve malın taksim olacaktır." Mü'min yine ona isyan etti ve cihad etti. Kim bunu işlerse ve akabinde bu hal üzerinde ölürse, Allah Teâlâ'nın onu cennete sokması, gerçekleşmiş bir sözdür. Suda boğulsa, yine Allah Teâlâ'nın onu cennete sokması, gerçekleşmiş bir sözdür. Bineği kendisine çifte vurarak öldürürse, yine Allah Teâlâ'nın onu cennete sokması,**

gerçekleşmiş bir sözdür."[21]

Artık insan, iyi = saadet ve kötü = şekâvet olmak üzere birbirinden ayrılan iki yolun çatal noktası üzerindedir. Başka bir ihtimal olmaksızın üç hali vardır:

1-Allah korusun, nefsinin ruhuna ğalebe çalması ve şeytanın da yardımcı olması sebebiyle ya alabildiğine lezzetlere dalacak, şeytanın ilkaatını = vesveselerini = telkinlerini kabul edecek. Etti ise artık nefsinin istek ve arzularını tanrı edinmiş ve dolayısıyla cehennemliklerden olacaktır. Kibirlilik = üstünlüğü taslamak, ucub = benliğini ortaya koymak, nifak = zâhirde inanır gibi, bâtında inkar etmek sebebleriyle ebediyen ateşte kalacaktır.

2-Yahud da bunun tam aksi olarak nefs ve şeytanın ilkaatlarından yüz çevirip Hakk'ın emrine teslim olacaktır; küfürden, şirkten, nifaktan, takvâsıyla arınacak ve meleğin de kendisine yardımcı olması sebebiyle de İslama teslim olup alışmış olduğu tüm örf ve âdetleri, kötü huyları, Müslüman olmayan çevre ve hatta babalarının kötü ahlaklarını bırakmakla nefsiyle, şeytanıyla çarpışacaktır; bunlara karşı gelmekle taat ve ibadette bulunacaktır, Tevhîde inanarak Rabb'ine tapacaktır. Ve bu sebeble ebedî saadete kavuşacak, cennete girecektir.

3-İslama teslim olduğu yani inandığı halde bazan ihlasın ğalebe çalmasıyla türlü ma'siyetten arınacak, mücahid olacaktır; bazan da riyânın ğalebe çalmasıyla, en geniş manayla Âmentu'ya inandığı halde, Allah Azze ve Celle'ye isyan edecek. mürâî, âsi ve fâsık olacaktır. Bunun da üç hali vardır:

Birincisi, ma'siyette olduğu halde ölmesi ve muvakkaten azaba çarpılmasıdır.

İkincisi, Allah'ın Rasûlü ve tâbi'lerini sevdiği için, sevdiği âlimlerin, sâlihlerin tarafından şefaat kendisine

[21]Et-Terğîb vet'Terhîb c.2 s.284. İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.7 s.270

ulaşacaktır = hakkında şefaat kabul olacaktır.

Üçüncüsü, yahud da istemeyerek günaha çarpıldığı ve Allah Azze ve Celle'nin sevgisi kalbinde yerleştiği için, Allah Azze ve Celle'nin afuvuna mazhar olacaktır.

NEFS-İ EMMÂRE VE TABİATİ

Ruh itibarıyla insan medenî olduğu halde, nefs itibarıyla da tabiatiyle hayvandır.

Hayvânî nefs de iki unsurdan mürekkebdir:

Birinci unsur, ğazab kuvvetidir. Bu kuvvetle avcısını tanır, hisseder, ondan kaçar; ele geçirdiği veyahud ele geçirebileceği nimetlerin zevaline sebeb olanlardan yahud sebeb olabileceklerini zannettiği tüm avcılardan nefret eder, karşı gelir, gücü yeterse çarpışır.

İkincisi, şehvet kuvvetidir. Bu kuvvetle nefs, lehinde olan avını tanır, istek ve arzusuyla ona koşar; her ne hileyle elde ederse, o hileyi kullanır. Hayvanlar birbirlerini avlarken nasıl ise, insan da dünya hayatının idamesi için böylece bu kuvvetle avcı olur. Bu av yapmakta, bazan muvaffak olur, bazan da avcı iken av olur.

Ğazab ve şehvet kuvvetleri de kibir, hırs ve hased olmak üzere üç unsurdan mürekkebdir:

a-Kibirliliği taslamakla üstünlüğü iddia etmektir. Elinden gelirse kader-i İlâhiyye'yi kendi hesabına göre icra ettirecektir.

b-Hırs = aşırı düşkünlüktür. Elinden gelirse tüm menfaatleri şahsına tahsis edecektir.

c-Hased yani kıskançlık duygusudur.

Hased, kişinin ğayrinden nimetinin zevalini temennî etmesidir, ister o nimetin dönüşünü kendi nefsine istesin veyahud istemesin. Ulemânın ittifakıyla hased, haramdır.

Hasûdun elinden gelirse, tüm mahluku tüm nimetlerden mahrum kılacaktır.

İşte nefs, bu üç kuvvetle gayesine ulaşmak için canavarlaşır. Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır:

ثَلَاثٌ هُنَّ اَصْلُ كُلِّ خَطِيئَةٍ فَاتَّقُوهُنَّ وَاحْذَرُوهُنَّ وَثَلَاثٌ إِذَا ذُكِرْنَ فَاَمْسِكُوا اِيَّاكُمْ وَالكِبْرَ فَاِنَّ اِبْلِيسَ إِنَّمَا مَنَعَهُ الكِبْرُ اَنْ يَسْجُدَ لِآدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَاِيَّاكُمْ وَالْحِرْصَ فَاِنَّ آدَمَ إِنَّمَا حَمَلَهُ الْحِرْصُ عَلَى اَنْ اَكَلَ مِنَ الشَّجَرَةِ وَاِيَّاكُمْ وَالحَسَدَ فَاِنَّ ابْنَىْ آدَمَ اِنَّمَا قَتَلَ اَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ حَسَدًا فَهُنَّ اَصْلُ كُلِّ خَطِيئَةٍ فَاتَّقُوهُنَّ وَاحْذَرُوهُنَّ وَالثَّالِثُ إِذَا ذُكِرَ القَدَرُ فَاَمْسِكُوا وَإِذَا ذُكِرَ النُّجُومُ فَاَمْسِكُوا وَإِذَا ذُكِرَ اَصْحَابِى فَاَمْسِكُوا

"Üç şey var, her türlü hatanın temelidir; onlardan sakının, onlardan gerilenip çekinin. Üç şey vardır; söylendiği zaman dilinizi tutun. Sizi ululuğu taslamaktan sakındırırım. Çünkü muhakkak İblis'in kibirliliği, onu Âdem'e secde etmekten alıkoydu. Sizi hırstan sakındırırım. Çünkü muhakkak Âdem'in hırsı, onu buğday ağacını yemesine sevk etti. Sizi hasedden sakındırırım. Çünkü muhakkak Âdem'in iki oğullarından birisi = Kâbil, ötekisini = Hâbil'i sadece haseddden dolayı öldürdü. Binaenaleyh bu üçü, tüm hataların asıl vetemelidir; onlardan sakının; gerilenip onlardan çekinin. Sükûtu gerektiren üç şey şunlardır: Kaderden söylenildiği zaman dilinizi tutun; yıldızlardan söylenildiği zaman dilinizi tutun; ashabımdan söylenildiği zaman dilinizi tutun."[22]

Ârif-u Billah Şeyh İbrahim Edhem kuddise sirruh diyor ki: «Hırs ve ihtirâsın azı ve az tutumluluk, doğruluk ve takvâyı gerektirir; ve bunların çoğu ise, kederlenmek ve korkuyu kalbe getirir.»

[22]Muhtasar-u Târîh-i Dimeşk c.21 s.10, er-Risâlet-ul-Kuşeyrî s.79, ez-Zevâcir an İftirâk-il-Kebâir c.1 s.68

İmam Mâverdi de diyor ki: «Aşırı hırs ve ihtiras, aşırı tutumluluk = cimrilik, her kötülüğün aslı, kınanılacak hasletlerin sebebidir. Zira aşırı tutumluluk insanı hakların ödenmesinden alıkoyar, çoğu zaman sıla-i rahmin kesilmesine ve büyüklere saygısızlığa, kusura yani suç işlemeye sevk eder. Hırs da, kalbi istila ettiği zaman, birçok faziletli hasletlerin fırsatını kaçırır, ibadetten engeller, şübheli şeylerin işlenmesine sevk eder. Faziletli hasletleri işlemenin fırsatını kaçırmak, şübheli şeylere girmek ve ibadetlerden geri kalmak ise, her zillete insanı sokar.» Binaenaleyh bundan dolayı hadîs-i şerîfte: **"Ve sizi hırstan sakındırırım."** ve diğer hadîs-i şerîfte: اِيَّاكُمْ وَالطَّمَعَ فَانَّهُ هُوَ الفَقْرُ الحَاضِرُ وَاِيَّاكُمْ وَمَا يُعْتَذَرُ مِنْهُ **"Sizi tama'kârlık = halkın elinde olan nimetleri şiddetli arzulamaktan sakındırırım. Gerçek şu ki tama', âcil fakirliktir. Yine sizi, ondan özür dilenilecek söz ve hareketlerden sakındırırım."** diye buyruldu. Bundan böyle Ârifler dediler ki: «Tama' = ğayrin elinde olan nimetleri şiddetli arzulamak, memduh ve mezmum olmak üzere iki türlüdür:

Birincisi, Allah Azze ve Celle'nin nezdindeki nimetlere göz dikmek ve aşırı arzulamaktır. Şübhesiz bu, Allah Azze ve Celle'nin kudretine karşı kulun âcizliğini, yüceliğine karşı kırgınlığını izhar etmesinden ibarettir. Bunun âkıbeti, izzet, şeref ve ebedî saadettir.

İkincisi, mahlukun elinde bulunan nimetlere göz dikmektir. Bu ise, dünya sevgisinin başıdır. Dünya sevgisi ise, her hatanın başıdır. Hür bir insan, ğayrinin elinde bulunan nimetlere göz dikip kalbini onunla meşğul ettiği andan itibaren kalbine tûl-i emel, cimrilik, hırs ve ihtiras tohumu ekilir ve nihayet bu da kalbi nefsinin hevâsına taptırır.»

Zünnûn-i Mısrî kuddise sirruh dedi ki: «İnsanı kemâle erdiren üç haslet vardır: Birincisi, söz söylemeden önce söylenilecek sözün neticesini düşünmek; ikincisi, ondan özür dilenilecek söz ve hareketlerden sakınmak;

Üçüncüsü, sefih kimselerin fikrine uyup iddiasını kabul etmemektir.»

Ömer bin Abdulaziz radıyallahu anh, Meymun bin Mihrân'a: «Benden dört kelimeyi belle:

a-Birincisi, hükümdara ma'rûfu emretsen, münkerden vazgeçirsen dahi, şerrinden emin olma. Binaen aleyh sohbetinden sakın.

b-Kendisine Kur'ân'ı okutsan, dînî telkinde bulunsan dahi yabancı kadınla aslâ tenhalaşma.

c-Kendi akrabasını bırakana = sıla-i rahimde bulunmayana kesinlikle sılada bulunma. Zira ondan sıla-i rahmin kesilmesini öğrenirsin ve Allah'ın rahmetinden mahrum olursun.

d-Ondan özür dileyeceğin herhangi bir söz ve harekette bulunma. Zira hadîs-i şerîfte: وإيّاكُمْ وما يُعْتَذَرُ منْهُ **"Sizi, ondan özür dilenilecek söz ve hareketlerden sakındırırım."** diye buyruldu.» demiştir.[23]

İmam Ğazâlî diyor ki: «Adam! İkna edici bir tek noktayı düşün. O da şudur: İyice sen düşündüğün zaman, her helak edici günahın ve Allah'ın mahlukunda vuku bulan, kıyametin sonuna kadar olan hoş karşılanmayacak olayların asıl ve esasını nefs-i emmâre tarafından bulursun; amma tek başına yapar, amma şeytanın yardımıyla yapar. Mesela Allah Azze ve Celle'ye ilk ma'siyet, İblis'ten meydana geldi. Ma'siyetinin sebebi, İb-

[23]Feyz-ul-Kadîr c.3 s.133, 132, 117

lis'in, Allah Azze ve Celle'nin hüküm ve kazasına karşı gelmesi, benliğini ortaya koyması, kibirliliği taslamak ve Âdem'den kıskanmak sebebiyle emmâre olan nefsinin istek ve arzusu olmuştur. İblis'in kibirlilik ve hasedi kendisini, bazı nakillerde olduğu üzere, seksen bin sene ibadetten sonra dalâletin denizine attı; ilelebed onda boğulmaktadır. Bak, o vakitte dünya yok, mahluk yok, İblis'i yoldan çıkaracak bir şeytan da yok. Bilakis İblis'in nefsinde merkezlenen, kendisinin ululuğu yani kibirliliği taslaması, hasedi yani kıskanması idi. Ve binnetice şeytanın nefs-i emmâresi, kibirlilik ve hased sebebiyle kendisiyle oynadı.

Sonra Âdem ve Havva aleyhimesselâm'ın cennetteki yerlerini düşün. Onları cennetten çıkaran, nefslerinin şehveti = hırsları, dünya hayatının bekâsını istemeleri olmuştur. Nihayet nefslerinde hırs merkezlendiği için, İblis'in sözüyle mağrur oldular. Mağrur olmaları yani zanna kapılmaları, kendi nefslerinin yardımıyla olmuştur. Nihayet onlar da hırsları sebebiyle Allah Azze ve Celle'nin türlü nimetlerle dolu olan cennet komşuluğundan ve Firdevs'in karargâhından, bir pirenin kanadı kadar değeri olmayan hakir ve fâni dünyaya düştüler. Artık ilelebed kendilerinin ve evladlarının başına gelen belalara sebeb oluverdi nefsleri.

Sonra Kâbil ve Hâbil'in kıssasına bak. Onların da yani Kâbil'in Hâbil'i öldürmesine sebeb de, sadece hased ve cimrilik olmuştur.» [24]

İmam Kuşeyrî diyor ki: «Bazı ekâbir şöyle dediler: "Hased edici, inkar edicidir. Zira kıskanan adam, Bir Tek olan Allah Azze ve Celle'nin hükmüne razı olmaz."

[24]Sirâc-ut-Tâlibîn c.1 s.322

Denildi ki: Hased edici aslâ efendi olmaz.»[25] Hadîs-i şerîfte: اِيَّاكُمْ وَالْهَوَى فَاِنَّ الْهَوَى يُصِمُّ وَيُعْمِى "**Sizi heva = nefsin iştihalandığı her şeye meyletmek, nefsin itaatinde, istediği her şehvete girmekten sakındırırım. Zira heva, hak ve gerçeği işitmek ve kabul etmekten sağır ve kör kılar.**" buyrulmaktadır. Yani şehvânî kuvvetin tabiatiyle nefs yaratıldığı için, mübahlarda bile serbest bırakılsa, son son ahirette zarar verecek şeylere kalbi mecbur kılar ve aklı ağır teklifler içerisine sokar. Binaenaleyh aceleye kapılmaksızın nefsin şehvânî duygularını mübahta olsa bile alabildiğine yani meydanda serbest bırakmamak gerekir, zira tabiati şerdir. Tabiatinden ayrılması için, mübahlarda tam serbest bırakmamak ve tam sıkmamak, mübah olmayan şeylerde ise kesinlikle onu dizginlemek şarttır.

اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰاهُ اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلاً "(Habîbim) **Nefsinin kötü istek ve arzularını = duygularını kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü? Şimdi ona Sen mi vekil = koruyucu, mürşid olacaksın?"**[26] mealindeki ayet ve bu hadîs-i şerîften anladığım kadarıyla İblis'in ğazab-ı İlâhî'ye uğramasına sebeb, sadece, hevâ-i nefsine uyup İlâhî emre karşı gelmektir. İblis'in İlâhî emre karşı gelmesi için, kibirliliği taslamak ve hased bahane olmuştur. Binaenaleyh şer'î emrleri reddetmek ve yasakları ehven görmek, İblis'ten insanın nefs-i emmâresine intikal eden korkunç ve tehlikeli bir haslettir. Rahatlıkla derim ki, nefs-i emmârenin tabiati, Allah ve O'nun Rasûlü'nün hükmüne karşı gelmektir. Nefs-i emmârenin hevâsı yani istek ve arzusu yani sila-

---

[25]Er-Risâlet-ul-Kuşeyrî s.79
[26]El-Furkân Sûresi ayet 43

hı, zekat ve sadakayla temizlenmeyen kötü mal, mâlâyâni konuşmak, vakti öldürecek derecede uyumak, cins-i münasebette fazla bulunmak için yemek ve içmek olmak üzere dört şeydir.

Kübbâr-ı evliyâdan Şeyh Ma'rûf Kerhî kuddise sirruh diyor ki: «Dünya: mal, konuşmak, uyumak, yemek olmak üzere dört şeyden ibarettir: Nefs-i emmâre ğâlib gelirse mal, insanı zulüm ve tuğyana sevk eder; konuşmak, insanı maksadlarından alıkoyar, meşğul kılar; uyku, insana uhrevi hayatının saadetini unutturur, sersemleştirir; yemekse, kalbi sertleştirir, şehvetleri tahrik eder.» [27] Nitekim Kur'ân-ı Hakîm'de: إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ **"...İslam dînine teslim olmayan nefs, daima çirkini ve günahları şiddetle emredicidir; Rabb'imin esirgediği nefs müstesnadır. Gerçekte Rabb'im, Ğafûr ve Rahîm'dir."** [28] buyrulmaktadır. Yani bâtıl şeyler ve şehvetlerden mürekkeb olduğu için nefs-i emmâre, münker olan şeylere tabiatiyle daha meyledicidir.

Allah Azze ve Celle, insanın ruhunu ğâlib kılmazsa, kesinlikle nefs tabiatinden ayrılmaz. Şübhesiz Allah Azze ve Celle, Varlığı'na Birliği'ne inanan kimselere kuvvet verir, melekleri de yardımcı kılar. Böyle olduysa nefs, tabiatinden ayrılır.

İnsan, nefsini serbest bıraktığı takdirde, sebebleri yaratıp yürüten Allah Azze ve Celle'nin kudretini zaman zaman unutur; zil çalmakla yemi verilen köpek gibi yeminin zilden geldiğini sanır ve bu sebeble tevekkül makamından uzaklaşır, hâliyle hevâsı kendisine ğalebe

[27]Tabakât-ul-Evliyâ s.285
[28]Yûsuf Sûresi ayet 53

çalar. Bunun için "**Sizi heva = nefsin iştihalandığı her şeye meyletmek, nefsin itaatinde, istediği her şehvete girmekten sakındırırım. Zira heva, hak ve gerçeği işitmek ve kabul etmekten sağır ve kör kılar.**" diye buyruldu. Eğer fâil-i hakîkînin Allah olduğunu idrak etmezse, korktuğu her sebebi fâil zanneder ve artık ona tevekkül eder. Hâliyle nefs, hevâsının belasının dolusuna yakalanır. Nitekim hadîs-i şerîfte: اِنَّمَا يُسَلِّطُ اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى ابْنِ آدَمَ مَنْ خَافَهُ ابْنُ آدَمَ وَلَوْ اَنَّ ابْنَ آدَمَ لَمْ يَخَفْ غَيْرَ اللّٰهِ لَمْ يُسَلِّطِ اللّٰهُ عَلَيْهِ اَحَدًا وَاِنَّمَا وُكِّلَ ابْنُ آدَمَ لِمَنْ رَجَا ابْنُ آدَمَ وَلَوْ اَنَّ ابْنَ آدَمَ لَمْ يَرْجُ اِلَّا اللّٰهَ لَمْ يَكِلْهُ اللّٰهُ اِلٰى غَيْرِهِ "**Ancak Allah Teâlâ Âdem oğluna, Âdem oğlunun kendisinden korktuğu kimseleri = sebebleri musallat kılar. Şayed Âdem oğlu Allah'tan başkasından korkmasaydı, Allah hiçbir kimseyi kendisine aslâ musallat kılmazdı. Ve ancak Âdem oğlu, fâil zannedip kendisine dayandığı kimselere teslim edildi. Faraza Âdem oğlu Allah'tan başkasına ümid bağlamasaydı = güvenmeseydi, Allah Teâlâ onu Kendisi'nden başkasına aslâ teslim etmezdi.**" buyrulmaktadır. Nefsin tabiatinden biri de, alıştığı sebeblerden korkması ve korktuğu sebebe teslim olunmasıdır. Yegâne bunun sebebi, kibirlilik, hırs, ğayrin elindeki nimetlere göz dikmek = oburluk, istek ve arzularına maymun gibi aceleye kapılarak şiddetle meyletmesidir. Demek sevdiği şeylere meyletmesi, hevâsı olduğu gibi, korktuğu şeylere meyletmesi de tabiatidir. Her iki cihetle buna hevâ-i nefs denildi. Nasıl ki sevdiği kimseye aşırı meyilden âşık oluyorsa, böylece korktuğu sebeblere de âşık olur.

Eğer Rubûbiyet sıfatını kabul ederek İlâhî emrlere

teslim olsa ve fâil-i hakîkînin sadece Allah Teâlâ olduğunu bilse, sebeblerin tesirinden kurtulur; aleyhinde olduğu takdirde bir derece alır yahud günahları afuv olunur ve bu sayeden tabiatinden ayrılır.

Münâvî, Hakîm-i Tirmizî'den naklen diyor ki: «Nefs, serbest bırakıldığı takdirde fâil-i hakîkî olan Allah Azze ve Celle'nin hakkında şek ve şübheye düşer, Allah Azze ve Celle'nin hoşnut olmadığı şeyleri hisseder, ona meyleder; meylin çoğalmasından dolayı korkunun ğalebe çalmasıyla bağırsakları şişer, göğsü daralır; göğsünün daralmasından dolayı kalb, yerinden aşağı düşer; kalbin yeri olan göğsün daralması sebebinden şiddetli ızdırab, endişe ve telâşeye kapılır; kapılması nisbetinde kalb çarpar. Yegâne bunun illeti, sebebin tesirine inanması ve sebebe güven bağlamasıdır. Şayed sebebe inanacağına Allah Azze ve Celle'nin fâil-i hakîkî olduğunu bilip inansaydı, yekînînin nûru kalbine kuvvet verirdi, Rabb'inin Rubûbiyeti'ne güvendiği için her türlü beladan kurtulacaktı.

Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anh, bir seferde kendisiyle bulunan arkadaşlarının benizlerinin sararmasını, korku ve telâşeye kapıldıklarını görünce, "Ne oldu size?" diye sormuştur. Diyorlar ki: "Karşımızda yol kesici ve parçalayıcı bir aslan var." ve: "Ha işte!" diye işaret etmişler. İbnu Ömer radıyallahu anh, devesinden aşağı iniyor; yanına varıncaya kadar yürüyor; aslanın iki kulağını tutarak: "Geberesi! Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, "**Ancak Allah Teâlâ Âdem oğluna, Âdem oğlunun kendisinden korktuğu kimseleri = sebebleri musallat kılar. Şayed Âdem oğlu Allah'tan başkasından korkmasaydı, Allah hiçbir kimseyi kendisine aslâ musallat kılmazdı. Ve ancak Âdem**

oğlu fâil zannedip kendisine dayandığı kimselere teslim edildi. Faraza Âdem oğlu Allah' tan başkasına ümid bağlamasaydı = güvenmeseydi, Allah Teâlâ onu Kendisi'nden başkasına aslâ teslim etmezdi." sözünde doğru söylemiştir; bize mi musallat olacaksın?" demiş ve onu yoldan kovmuştur. Ve binnetice Mü'min, Allah Teâlâ'ya teslim olduğu nisbette, nefsi sebeblerden korkmaz, göğsü daralmaz. Zira göğsün daralması, kalbin Allah'tan başkasına güven bağlamasından; sükûnete ermesi, yekînînin nûrundan oluşur.»[29]

Hâsılı nefs, Allah korusun, telâşeye kapıldı mı, korktuğuna tapar.

Et-Te'vîlât-un-Necmiyye'den naklen Şeyh İsmail Bursevî diyor ki: «Nefs = hayvânî ruh, çirkinlik ve isyanı şiddetle emretmek tabiati üzerinde yaratıldı. Tabiatiyle başbaşa kaldığı zamanda şerden başkası ondan meydana gelmez, çirkinliklerden başkasını da emretmez. Lâkin Rabb'im Teâlâ ona merhamet ettiği ve inâyetinin lütfuyla baktığı zaman, nefs-i emmâreyi tabiatinden çevirir, sıfatlarını değiştirir ve âmiriyetini memuriyete çevirir, şerlerini hayra döndürür. Beşeriyet gecesinde hidâyetin sabahını teneffüs ettiği zamanda kalbin ufkundan aydınlanınca nefs, emmârelik vasfından levvâme olmak vasfına dönüşüverir; kendi kendini, işlemiş olduğu kötülükler üzere kınar, kötülükleri emretmekten sâdır olan şeylerden de pişmanlık duyar. İşte pişmanlık duyduğu zaman Allah Azze ve Celle de nefs-i emmâreye tevbeyi nasib kılar. Çünkü muhakkak pişmanlık, tevbedir. Hidâyetin ufkundan inâyetinin güneşi doğ-

[29]Feyz-ul-Kadîr c.3 s.7, Nevâdir-ul-Usûl c.1 s.176, c.3 s.80, c.4 s.148

duğu zaman da, levvâme olan nefs, mülheme = ilham almaklığın vasfına dönüşür. İşte Hakk'tan ilham alan nefs de, inâyetin güneşinin nurları sebebiyle önünde olan kötülük yollarını ve takva yollarını görür = birbirinden ayırt eder, doğrusu kötülüklerden sakınma ve takvayla vasıflanma kabiliyetini kazanır. Ne vakit ki Allah Teâlâ'nın inâyetinin güneşi, hidâyet semâsının ortasına ulaşırsa ve kalbin yer küresi de Rabb'inin nuruyla parlarsa, işte o zamanda nefs, mutmainne olur, cezbe sebebiyle Rabb'inin: **"Hadi Rabb'inden razı olduğun ve Rabb'in de senden razı olduğu halde"** hitabına kabiliyet kazanır.»[30]

Hased, kibirliliği taslamak, cimrilik, hâsılı nefsin heva ve hevesinden kurtuluşun bir çaresi de, dünya işlerinde aşağı olanlara, ahiret işlerinde ise kendisinden daha kuvvetli olanlara bakmaktır. Bu itibarla hadîs-i şerîfte: أُنْظُرُوا اِلَى مَنْ هُوَ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَ لاَ تَنْظُرُوا اِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ فَهُوَ اَجْدَرُ اَلاَّ تَزْدَرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ **"Dünya işlerinde kendinizden daha aşağı olanlara bakıp hallerini düşünün; kendinizden daha yüksek olanlara bakmayın. Çünkü muhakkak, kendinizden daha aşağı olanlara bakmaklığınız, üzerinizde olan Allah'ın nimetlerini küçümsemekten daha lâyık = uygundur."** buyrulmaktadır.

Şeyh Mansûr bin Ammâr Ebu-s-Serî kuddise sirruh diyor ki: «Dünyanın belalarından nefsin tuzağına düşüp telâşelenen = korkuya kapılanın musibeti, dînine dönüşür.»[31]

Halîfe Mansûr, muşârun ileyhe: "Bana bir öğüt ver;

[30]Rûh-ul-Beyan c.2 s.179, 180
[31]Er-Risâlet-ul-Kuşeyriyye s.23

az ve öz söyle." deyince; muşârun ileyh ona: "Üzerinde nimetler bulunan kimsenin, kendisindeki nimetlerle velînimetine karşı ma'siyette bulunmamasıdır." demiş; Halîfe Mansûr: "Çok güzel ve çok az öz söyledin." demiştir. [32] Yani: "Eğer ma'siyette bulunmak isteniliyorsa, Allah Azze ve Celle'nin vermediği bir nimetle Kendisi'ne isyan etmek gerekir. Bunun da imkanı yoktur." demektir.

Şeyh Ebû Bekr Varrâk kuddise sirruh da diyor ki: «Nefsinin istek ve arzularıyla azalarını serbest bırakan kimsenin kalbinde pişmanlıkların ağacı biter.» [33]

NEFS VE KALBİN MİSALİ

Âlem-i emrden iniş yapan ruh, toprak cüzlerinin özünden oluşan rûh-i hayvânî yani nefs, birleştikten sonra bir tek şeydir. Ve bu itibarla nefs denildiği zaman, insanın hakîkati kasdedilir. Bu hakîkat ise bölünmeyi kabul etmez. Ancak nefs, işlemiş olduğu fiilinin ismiyle isimlendirilir. Mesela şeriat dairesinden çıkıp istek ve arzularına uyduğu zaman, kendisine «nefs-i emmâre» denilir. Yaptığı kötü işlerden dönüş yapıp, mazide yapmış olduğu kötülüklerin üzerine pişmanlık duyarsa ve kendi kendini kınarsa, «levvâme = çok kınayıcı» ismini alır. Ve bu hakîkat-i insâniyyeden ibaret olan nefs, kalbe muvâfakat göstermekle bilkülliyye Allah'a müteveccih olup rücû' ederse, «mutmainne = delillere ihtiyac bulunmaksızın inancında sükûnet bulmuş» diye isimlendirilir. Binaenaleyh kalbe muhalefet göstermekle şeriat dairesinden ayrılan ve kendi isteklerine uyan nefsten başkasına nefs-i emmâre denilmez.

[32]Tabakât-ul-Evliyâ s.287

[33]Er-Risâlet-ul-Kuşeyriyye s.24

Umum itibarıyla insan hakîkatinin bir şıkkı, şehvet ve ğazab kuvvetinden mürekkeb ve toprak cüzlerinin özünden oluşan hayvânî ruh yani nefstir. Bu nefs, gerek insanın ve gerekse bütün hayvanların bedeninde kıl halinde döşenen tablo gibidir. Tabibler buna sinir sistemi demektedirler. Fizik dairesinde dahil, merkezi beyincik, şehri ise tüm beden.

İkinci şıkkı ise, yine bu kablo sisteminin içerisinde bulunan, fizik kanunlarının dışında kalbdir. Kalbin de iki türlü askeri vardır: Birincisi, gözle görünen; ikincisi, basîret = kalb gözünden başkasıyla maddi ve hissî olarak görünmeyen askerler = bâtınî duygulardır. Kalb kaptan, nefs ise gemisidir. Yahud da nefs kafes, kalb ise, o kafesin içindeki kekliktir. Yahud da bedenin içerisindeki nefs, kablolar; o kabloların içindeki enerji, kalbdir. Bu kalbin merkezi de, bedenin sol memesinin iki parmak aşağısındaki yürektir.

Nefs ve kalbin ve askerlerinin arasında daima muhalefet bulunmaktadır. Nefs, ruhu daima dünya hayatının idamesine, kalb ise, ruhun asıl isteği olan uhrevi saadete, mana âlemine davet eder. Bunun içindir ki, insan ne kadar maddeye dalmış olursa olsun, madde âlemine göre hayalî sayılan mucize, keşif, kerâmet gibi şeylere kulak verir ve meyleder.

Kalbin yahud diğer ifadeyle nefsin müşahede edilen askerleri: el, ayak, göz, kulak, dil ve sair zâhirî azalardır.

Bu itibarla kalb, bütün bedenin sultanı; bedenin içindeki sinir sistemi yani bütün cihetleriyle nefs ise, reâyâsı gibidir; ve kalbe itaat etmek üzere yaratılmaktadır. Mesela göze açma emrini verdiği vakitte açılır, kapatma emrini verdiği vakitte kapatılır. Ve böylece bütün

azalar..

Allah Teâlâ ruh için nefsi, dünya hayatının irade ettiği zamana kadar idamesi için, yarattı; kalbi de madde âleminden mana âlemine, uhrevi saadetlere ulaşması için yaratmıştır. Sonra kalbi, bedenin içindeki nefse bindirmiştir = hâkim kılmıştır. Ruhu da ikisine hâkim kılmıştır. Artık ruh, bazan kalbe ve askerlerine, bazan da nefse ve askerlerine uyar; tıbkı bir hükümdarın, bazan iyi ve merhametli olan reâyâsına, bazan da kötü ve insafsız reâyâsına uyduğu gibi.

Ayrıca Allah Teâlâ kalbe, nefse vermemiş olduğu ilmi, hikmeti ve fikri bahşetmiştir. Bu üç kuvvetle de insan, sair hayvandan ayrılır. Allah Teâlâ, nefsin hayatının idamesine, yer küresinden çıkan şeyleri sebeb kıldığı gibi, kalb için de, uhrevi hayatının saadetini kazanmasına, imana dayalı ilim ve salih ameli yaratmıştır. Ve binnetice insan, bu ilimden ayrıldığı zaman hayvan gibi nefs-i emmâresinin ğalebe çalmasıyla canavarlaşır; ona döndüğü zaman da nefs-i mutmainnenin ğâlib gelmesiyle de melekleşir ve melekten üstün olur.

Allah Teâlâ her ne hikmete mebnî ise, dünyevi hayatın levâzımları için aklı yeterli kılmıştır.

Amma uhrevi hayat için ise, ayrıca peygamberleri de, uhrevi saadetleri tarif etmek için davetçi olarak göndermiştir. Zira akıl, uhrevi hayatının saadetini idrakten âcizdir. Ve nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: فَاِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُونَ اَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

"(Habîbim) **De ki: Eğer onlar** (nefs-i emmâresi kendisine hâkim olanlar) **Sana = davetine teslimle icabet etmezlerse bil ki onlar, sırf heveslerine uymaktadırlar.**

Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi nefsinin istek ve arzularına uyandan daha sapık kim olabilir? Şübhesiz Allah, zalim gürûhunu doğru yola iletmez."[34] Ali kerremallâhu vechehu'dan gelen bir hadîs-i şerîfte de şöyle buyrulmaktadır: انَّ أشدَّ مَا اتخوّفُ عَلَيْكُمْ خَصْلَتَانِ اتِّبَاعُ الهَوَى وَ طُولُ الاَمَلِ فَامَّا اتِّبَاعُ الهَوَى فَانَّهُ يُعدلُ عَنِ الحَقِّ فَامَّا طُولُ الاَمَلِ فَالحُبُّ للدُّنْيَا **"Şiddetle siz ümmetimin üzerinde en korktuğum şey, nefslerinin** (şeriatin haricinde olan) **heva ve heveslere uymaları ve tûl-i emel olmak üzere iki haslettir. Amma hevâya uymak, hakîkaten o hak ve gerçekten çevirir** (sahibini). **Tûl-i emel ise dünya sevgisidir."** [35] Nefsin hevâ ve hevesine ittibâ' ve tûl-i emel, en büyük hasârete sebebiyet verir. Nitekim bir hadiste: الاَ أُنَبِّئُكَ بِشَرِّ النَّاسِ مَنْ اكَلَ وَحْدَهُ وَمَنَعَ رِفْدَهُ وَ سَافَرَ وَحْدَهُ وَ ضَرَبَ عَبْدَهُ الاَ أُنَبِّئُكَ بِشَرٍّ مِنْ هذَا مَنْ يُبْغِضُ النَّاسَ وَ يُبْغِضُونَهُ الاَ أُنَبِّئُكَ بِشَرٍّ مِنْ هذَا مَنْ يُخْشَى شَرُّهُ وَ لاَ يُرْجَى خَيْرُهُ الاَ أُنَبِّئُكَ بِشَرٍّ مِنْ هذَا مَنْ بَاعَ آخِرَتَهُ بِدُنْيَا غَيْرِهِ الاَ أُنَبِّئُكَ بِشَرٍّ مِنْ هذَا مَنْ اكَلَ الدُّنْيَا بِالدِّينِ **"Dikkat! İnsanların en şerlisinden seni haberdar edeyim. Tek başına yiyen, nimetini ğayrinden engelleyen, tek başına sefere çıkan ve kölesini = idaresi altında olan kimseyi dövendir. Dikkat! Bundan daha şerlisinden seni haberdar edeyim. Hem cinsi olandan = meslektaşlarından ve hem cinsi de kendisinden buğzeden kimsedir. Dikkat! Bundan daha şerlisinden seni haberdar edeyim. İnsanların şerrinden**

---

[34]El-Kasas Sûresi ayet 50
[35]Kenz-ul-Ummâl c.16 s.23 h.n.43766

korktuğu ve hayrı umulmayan kimsedir. Dikkat! Bundan daha şerlisinden seni haberdar edeyim. Ahiretini başkasının dünyasıyla satın alan kimsedir. Dikkat! Bundan daha şerlisinden seni haberdar edeyim. Dîni sebebiyle dünya nimetini alıp yiyendir."[36] diye buyruldu. Hele hele çoluk çocuklarının nafakasını haramdan toplayan; dîni, dünyevi herhangi bir maksada ulaşmak için vesile edinen kimse, en çok ziyana razı olmuştur demektir. Ve yegâne bunların sebebi, nefsin istek ve arzularına uymak ve tûl-i emeldir.

İmam Ğazâlî diyor ki: «Ğazab ve şehvet kuvvetlerinden mürekkeb olan nefs, bazan adamakıllı tam manasıyla kalbe boyun eğer, ona yardım eder, kalbin sülûk ettiği yolda devamla seferde ona muvâfakat gösterir; bazan da kalbe isyanda bulunur, azgınlık yapar, hakkına tecavüz eder, nihayet kalbi emri altına alarak uhrevi saadetlerden uzaklaştırır. Şübhesiz kalbin ğazab ve şehvet yollarına girmesi, doğrusu onlara esir olması, kendisinin helâki ve ulaşacağı ebedî saadetin seferinin kesilmesidir.

Nasıl ki nefsin şehvet ve ğazab olmak üzere iki kuvveti varsa, böylece kalbin de ilim, hikmet ve tefekkür olmak üzere üç askeri vardır.

Sâlike gerekli olan gerçek vazife, kalbine yardımcı olmakla ilim, hikmet ve tefekkürden yardım istemesidir.

[36]İbnu Asâkir Muhtasar-u Târîh-i Dimeşk c.21 s.308'de tahric ederek hadîsin mudtarib olduğunu söylemektedir. İmam Suyûtî bu haberi îrâd ederek Muâz bin Cebel'e nisbet etti ve sonuna: "Zaiftir." diye işaret etti. el-Câmiu-s-Sağîr h.n.2884.. Şârihi Hâfız Münâvî, Taberânî'nin dahi İbnu Abbas'ın hadîsinden tahric ettiğini, Hâfız Münzirî'nin hadîsin zaif olduğuna işaret ettiğini söylemektedir. Feyz-ul-Kadîr c.3 s.115, el-Mu'cem-ul-Kebîr c.10 s.318 h.n. 10775, et-Terğîb vet'Terhîb c.3 s.494

Hâfız Heysümî'nin: "Taberânî'nin senedinde hadîsi terkedilen Îsâ bin Meymûn bulunmaktadır." –Mecmau-z-Zevâid c.8 s.183– demesi sebebiyle hadis mevdû' sayılmaz; zira iki hadis birbirini takviye etmektedir.

Çünkü nefs tabiatiyle kalırsa, hizb-i şeytandan olduğu için son son şeytânî yollara girer. Bu takdirde nefsin şehvet ve ğazab kuvvetleri kalbe musallat olmakla, Hizbullah'tan olan kalb, hizb-i şeytana iltihak etmekle helak olur ve ebedî apaçık olan hüsrâna uğrar.

İnsanların birçoklarının hâli budur. Zira hilelerinde ve tuzak kurmalarında şehvetlerine akılları boyun eğmektedir. Halbuki tam bunun aksi gerekirdi ve şehvetlerinin akıllarına tâbi' olmaları gerekirdi. İşi akla yaklaştırmak için bir misal verelim:

Bedende insan nefsinin misali, yani zikredilen nefs latîfesinin misali, bir memleket ve şehirdeki hükümdarının misalidir. Zira beden, nefsin memleketi ve âlemidir, karargâh ve şehridir.

Nefsin duygu ve azaları ise, sanatçı ve ameleler gibidir.

Düşünen aklî kuvveti ise, hükümdarına her hayrı isteyen müsteşar ve akıllı, anlayışlı vezirler gibidir.

Nefsinin şehvet kuvveti ise, şehre hayat levâzımlarını getiren kötü hizmetçi gibidir.

Ğazab kuvveti ise, memleketi koruyucu âmirler gibidir.

Fakat hayat levâzımlarını beden şehrine getiren şehvet kuvveti, ğayet yalancı, hileci, aldatıcı, çirkin bir şahıstır, ancak, hayr isteyen ve hayrlı nasihatçi kimselerin sûretiyle sûretlenmiştir; her bir nasihati altında bir şer ve verdiği her şerbetin içerisinde bir damla zehir vardır; vezirle çekişmesi, sözünü dinlememesi, görüşlerini beğenmemesi ve tedbirini nazar-ı itibara almaması âdetidir; bundan dolayı hiçbir saatte vezire karşı gelmekten ve muârazada bulunmaktan ayrılmaz.

Nasıl ki memleketin padişahı, tedbirinde veziriyle istişare etttiği, maslahatın, bu kötü hizmetçinin muhalefetinde görüşlerini yıkmakta olduğunu bildiği ve bundan dolayı ondan yüz çevirdiği, koruyucu âmiri edeblendi-

rip vezirin emrine verdiği ve bu hilekâr hizmetçiye musallat kıldığı, memleketin tüm işleri nizam bulup ve adalet de yerleşip hükümran olunması için de, o hileciyi ve tâbi'lerini, yardımcılarını kendi emri altına aldığı zaman, beldede iş tamamlanıp nizam ve intizam gerçekleşiyor ve kendisi de her hususta ihtiyacsız oluyorsa, böylece nefs de = insan ruhu, akıldan yardım istediği, ğazab kuvvetinin hamiyetini = korumasını edeblendirdiği ve şehvete musallat kıldırdığı, -bir sefer ğazab kuvvetinin mertebesini, rütbesini indirmek, şehvet kuvvetine muhalefetle tecavüzlerini engellemek ve şehvet kuvvetini ğazab kuvvetinin emri altına aldırtmak, başka bir kere şehveti kahredip ğazabı ona musallat kılmak, istek ve arzularının çirkinliğini göstermek sebebiyle- her birinin yardımıyla diğerine ğâlib geldiği zaman da, bütün kuvvetleri, yani ilim, hikmet ve tefekkür kuvvetleri mu'tedil haline gelir, ahlakı güzelleşir, beden de kalb gibi yararlı olur ve böylece kalbin yararlı olmasıyla tüm beden azaları ve duyguları mu'tedil haline gelir.

Bu yolu terk eden Allah Teâlâ'nın, اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوَاهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ اَفَلاَ تَذَكَّرُونَ "(Habîbim) **Nefsinin kötü istek ve arzularını = duygularını kendisine tanrı edinen ve bu sebeble Allah'ın da kendisini herhangi bir bilgi üzerine saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu, Allah'tan sonra kim doğru yola eriştirebilir? Hâlâ daha akıl erdirmeyecek misiniz?"** [37] mealindeki ayet-i kerîmede vasfettiği, heva ve hevesine tapan kimse gibi olur.» [38]

Münâvî, Ârif-i Billah Cüneyd Bağdâdî'den naklen

[37]El-Câsiye S. A. 23
[38]İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.7 s.217

diyor ki: «Nefsini istilâ eden = emri altına alan kimse efendidir = reistir. Nefsinin hevâsı kendisini istilâ eden kimse ise, köledir = esirdir. Rabb'inin hükmü kalbine ğâlib olmayan kimse ise, kendi istek ve arzularına tapmaktadır.»[39]

Gençlikte ekseriyet şehvet ve ğazab kuvvetleri ğâlibdir. Allah Azze ve Celle, nefsi şeriatin idaresi altına sokanı beğenir. Bu itibarla hadîs-i şerîfte: اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى لَيَعْجَبُ مِنَ الشَّابِّ لَيْسَتْ لَهُ صَبْوَةٌ **"Gerçekte Allah Teâlâ, gençlerden nefsinin istek ve arzusuna meyli olmayanı beğenir."** buyrulmaktadır.

Konevî diyor ki: «Şehvet ve ğazab tabiatiyle nefs, genç kimseyle çekişir; istek ve arzularına sevk etmek ister; şeytan da bu hususta yardım eder. Bununla beraber «sabvet = şehvet ve ğazab itibarıyla nefsin istek ve arzusu»na aşırı meyli olmayan, elbette beğenilir.»

Kimisi de: "Şehvet ve ğazab kuvvetlerinin dolusuna yakalanan, sonra da tevbe eden kimse daha beğenilir." dediler. Fakat: اَلَا يَا رُبَّ نَفْسٍ طَاعِمَةٍ نَاعِمَةٍ فِى الدُّنْيَا جَائِعَةٌ عَارِيَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَلَا يَا رُبَّ نَفْسٍ جَائِعَةٍ عَارِيَةٍ فِى الدُّنْيَا طَاعِمَةٌ نَاعِمَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَلَا يَا رُبَّ مُكْرِمٍ لِنَفْسِهِ وَ هُوَ لَهَا مُهِينٌ اَلَا يَا رُبَّ مُهِينٍ لِنَفْسِهِ وَ هُوَ لَهَا مُكْرِمٌ اَلَا يَا رُبَّ مُتَخَوِّضٍ وَ مُتَنَعِّمٍ فِيمَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مَا لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ خَلَاقٍ اَلَا وَ اِنَّ عَمَلَ الْجَنَّةِ حَزْنٌ بِرَبْوَةٍ اَلَا وَ اِنَّ عَمَلَ النَّارِ سَهْلٌ بِسَهْوَةٍ اَلَا يَا رُبَّ شَهْوَةِ سَاعَةٍ اَوْرَثَتْ حُزْنًا طَوِيلًا

"Dikkat, ey ğâfil insan! Nice, nefsin istek ve arzularını kendisine tattıran, dünya nimetlerinde lezzetlenen vardır ki, kıyamet gününde aç ve çıplaktır. Dikkat, ey ğâfil insan! Nice, dünyada aç ve çıplaklar

[39]Feyz-ul-Kadîr c.2 s.420

vardır; kıyamet gününde çeşitli lezzetlerden tadar ve türlü nimetlerle nimetlenir. Dikkat, ey ğâfil insan! Bütün özelliğiyle nefsine nice ikram ediciler vardır ki, kendisi onu alçaltmakta, rezil rüsva etmektedir. Dikkat, ey ğâfil insan! Nice nefsini alçaltıp rezil eden kimseler vardır ki, kendisi ona ikram etmektedir. Dikkat, ey ğâfil insan! Allah'ın, Rasûlü üzerine döndürdüğü ğanimet gibi şeylerde nice sokulup nimetlenen vardır ki, Allah'ın nezdinde kendisine hiçbir pay yoktur. Dikkat, ey ğâfil insan! Gerçekte cennetin ameli, yokuşa çıkmakla beraber zordur ve gerçekte ateşin ameli iniş olmakla beraber kolaydır. Dikkat, ey ğâfil insan! Nice bir saatin şehveti vardır ki, uzun bir zaman olarak üzüntüyü meydana getirir = doğurur." mealindeki hadîs-i şerîf, Konevî'nin sözünü teyid etmektedir.

Allah Azze ve Celle her bir insan için dört göz vermiştir: İki göz, nefsin merkezine bağlı, yani dimağa bağlı, maddi ve zâhirîdir. Bu gözle insan, eşyaları görür, tıbkı hayvan gibi aleyhinde ve lehinde olanları bu göz vasıtasıyla idrak eder. Bu kabilden en mükemmel göz, bal arısına verilmiştir. Demek bal arısının gözleri, insanın gözlerinden daha ileridir.

Ayrıca Allah Azze ve Celle her bir insana manevi iki göz vermiştir. Bu gözler ise, kalbe bağlı ve ğayb âlemini idrâk etmeye, görmeye elverişlidir. Bununla insan, maddenin ötesini görür. Nitekim erbâb-ı hakîkat, bu gözle insanın iç âlemini keşfederler; onlarca, kalbî gözlerin hakîkati ğayet açıktır.

Birinci gözle insan, bedene ğıda olabilecek yemeye, giymeye elverişli hayat levâzımlarını görüp keşfettiği gibi, ikinci gözlerle, âlî ve uhrevi bâkî hayatın levâzımlarını bakıp keşfeder, idrâk eder, Allah Azze ve Cel-

le'ye yakınlık ve uzaklık derecelerini bu gözle idrâk eder. Kimisine maddi göz ğâlib gelir, yani nefs ğâlib gelir; kimisine de kalb gözü ğâlib gelir. Kimisi de her iki cihetle eşit olarak görgü sahibi olur. Kur'ân-ı Hâkim'de,

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِىَ فَعَلَيْهَا وَمَا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ **"Size Rabb'iniz tarafından basîretler = mana âlemini görmeye elverişli kalb gözleri verilmiştir. Artık kim hakkı = Tevhîd, nübüvvet, haşre gönderilmek, hesab delillerini görürse = bilip iman ederse, onun bu görgüsünün faydası kendisinedir. Kim de kör olursa, zararı yine kendisinedir. Ben** (Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem) **sizin üzerinize bekçi ve koruyucu değilim."** [40] mealinde buyrulan ayet-i kerîme, her bir insanın dört gözlü oluşunu apaçık beyan etmekte ve hakîkatte maddi gözlerin değil, manevi ve kalbî gözlerin körlüğü veyahud da görür hallerinin daha ehemmiyetli olduğunu beyan etmektedir. Nitekim Ebû Suûd ve İmam Fahreddîn Râzî dediler ki: «Yani, nasıl ki güneşin aydınlığı sebebiyle hissî şeyler gözlerde sûretleniyorsa, böylece Kur'an ve hadîsin de manevi aydınlığından dolayı kalb gözünde ahiret yani kıyamet ahvâli ve dînin gerçek sûreti sûretlenir. Bu hikmete mebnî **"Size Rabb'iniz tarafından basîretler = mana âlemini görmeye elverişli kalb gözleri verilmiştir. Artık kim hakkı = Tevhîd, nübüvvet, haşre gönderilmek, hesab delillerini görürse = bilip iman ederse, onun bu görgüsünün faydası kendisinedir. Kim de kör olursa, zararı yine kendisinedir. Ben** (Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem) **sizin üzerinize bekçi ve koruyucu değilim."** mealindeki ayet-i kerî-

[40]El-En'âm Sûresi ayet 104

mede Tevhîd ve nübüvvet delilleri, «basîretler = kalb gözleri»yle isimlendirildi. Yani Allah Teâlâ tarafından insanlara bildirilen Tevhîd ve nübüvvet delilleri, sanki kalbin içerisinde tabi'lenmiş sûretler gibidirler. Artık kim ona bakarsa, kendi nefsi için bakmıştır; kimin de basîreti kör olursa, karşıdaki Tevhîd ve nübüvvet delillerini görmez ki, kalbinde dînin hakîkati sûretlenip tabi'lensin.»[41]

Nefs-i emmâresi kendisine ğâlib olanın aklı, maddi gözlerinde ve idrâki de görmesinde hududlanmaktadır.

Nefs-i emmâresi mağlub olan kimsenin idrâki ise, maddi gözlerinin ötesinde, yani kalbindedir. Zira nefs-i emmâre kendi kendine ve hatta kimden korkarsa ona, kimi severse ona tapmak tabiati üzerinde yaratıldı; ve tabiatinden ayrılması kendisine teklif edildi.

Nefs-i emmâresi kendisine mağlub olan ise, kalb gözüyle her cihetle kendisinin Rabb'ine muhtac olduğunu bilir, idrâk eder, dolayısıyla iman eder ve binnetice Rabb'inden başkasına tapmaz, aslâ şirke düşmez. Binaenaleyh Allah Azze ve Celle'den başkasının hükmünü taleb etmek, nefsin hevâsından sayılmaktadır. Nefsin hevâsı ise, en büyük tâğûttur. Nefs, tâğûtu inkarla Rabb'inin Rubûbiyeti'ni kabul etmekle mükellef kılındı.

Nefs-i emmârenin hevâsını yok etmek ve onu esir almanın yegâne çaresi ise, nefsin, Allah Azze ve Celle' nin hükmüne teslim ettirilmesidir, kurtuluşu da budur.

Basîreti ğâlib olan kimse, nefsin bu esaretini müşahede etmekle uhrevi âlemin hayatını idrâk ettiğinden

[41]Tefsîr-i Kebîr ve kenarında Ebû Suûd c.4 s.170 Mecmau-t-Tefâsir c.2 s.460

ona hazırlık yapar, daimi bir sûrette, kazanılmasının levâzımlarını, sebeblerini araştırır. Bunun için Allah Teâlâ, nefs-i emmâresine değil, Kendi hükmüne teslim olan basîret sahiblerine hitâben: قُلْ يَا عِبَادِىَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلَى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَاَنِيبُوا اِلَى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ وَاتَّبِعُوا اَحْسَنَ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ "(Habîbim) **De ki: Ey kendi nefsleri aleyhine hadlerini aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Gerçek şu ki o Gafûr ve Rahîm'dir. Ciddî bir pişmanlık duyarak Rabb'inize dönün, O'nun hükümlerine teslim olun; size azab gelip çatmadan önce. Sonra yardımlanılmazsınız. Rabb'inizden size indirilen en güzeline = Kur'an ve hadîsin hükümlerine tâbi' olunuz = hayatınıza hâkim kılınız; sizler farkında olmayarak ansızın başınıza azab gelmezden önce."** [42] buyurmuştur. Dikkat edilirse, ayet-i kerîmenin başında "**Ey kendi nefsleri aleyhine hadlerini aşan kullarım!**" diye buyruldu. Demek her insan, Allah'ın kulu değildir. Bilakis O'nun kulu, iman etmekle nefsinin tâğûtuna tapmaktan kurtulan kimselerdir. Binaenaleyh ancak imanî nifak, küfür ve şirkten büsbütün arınan, Rabb'inin Rubûbiyeti'ni kabul eden, Allah'ın kuludur. Bu idrâk ve kabule ulaşmak için hadîs-i şerîfte: كُنْ فِى الدُّنْيَا كَاَنَّكَ غَرِيبٌ اَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ وَ عُدَّ نَفْسَكَ مِنْ اَهْلِ الْقُبُورِ "**Dünyada vatanından uzaklaşıp**

[42]Ez-Zümer Sûresi ayet 53 - 55

hasretinde bulun; sanki sen ğarîbsin, bilakis geçen yolcusun. Ve nefsini kabir ehlinden say." diye buyruldu. Yani: "Nefs-i emmâre daima ruhunu dünya hayatının muvakkat lezzetlerine, doğrusu kendisinin fâni vatanında ikâmet etmeye davet edip Allah'tan başkasına taptırmak ister, birtakım yaldızlı ve sihirli telkinlerde bulunur. Aldırış etme; aslî vatanın dünya hayatı değil, ondan ayrılmış olduğun cennettir. Buna, ölümü göz önünde bulundurmakla, doğrusu râbıta-i mevtle nefsi inandırırsın." demektir.

Tâcuddîn İbnu Atâullah diyor ki: «Her ma'siyetin kökü, her ğafletin esası ve her şehvetin sebebi = illeti, nefs-i emmâreden razı olmaktır = telkinlerini kabul etmektir.

Her tâatin kökü, her uyanıklığın esası, her iffetin sebeb ve illeti, nefs-i emmâreden razı olmamak ve telkinlerini reddetmektir.»[43] Bütün ehli tasavvuf ve Müslüman âlimleri, hatta Ulûhiyeti kabul eden hukemâ, İbnu Atâullah'ın bu sözünün kaziyesinde ittifak ettiler. İnsanın iki yolu var:

1-Nefsinden razı olmak, ona uymak.

2-Telkinlerini reddetmek, Allah Teâlâ'nın hükmünü kabul etmek ve Rasûlü'ne ittibâ' etmektir. Üçüncü yol yoktur. Bunun için her şeyden evvel nefs-i emmâreye muhalefet etmek, onun telkinlerini reddetmek, birlikte Allah Azze ve Celle'nin hükümlerini kabul etmek ve O'na teslim olmak, her şeyden önce farz olan vazifedir. İşte bu vazifeye, terbiye-i nefs denilmektedir.

Ebû Hafs radıyallahu anh diyor ki: «Kim nefsini töhmet altına almaz ve her vakitte onu kontrol etmez, her halde ona muhalefet etmez, sair günlerinde onu tiksin-

[43]Ğays-ul-Mevâhib-il-Aliyye c.1 s.132

diği şeylere = İslam dîninin hükümlerinin kabulüne çekmezse, şübhesiz o mağrurdur = ğurura kapılmıştır. Ve kim hüsn-ü niyetle nefsine bakar, isteklerini güzel görürse, o da helak olmuştur. Ayaa! Akıl sahibi = kalbdeki gözleri olan, hiçbir vakitte nefsinden razı olur mu? Şereflinin oğlu en şerefli şerîf olan Yûsuf Peygamber'in sözünü bize Kur'ân-ı Hakîm naklederek şöyle buyurur:

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّى اِنَّ رَبِّى غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Ve ben nefsimi temize çekmiyorum. Amma İslam dînine teslim olmayan nefs, daima çirkini ve günahları şiddetle emredicidir; Rabb'imin esirgediği nefs müstesnadır. Gerçekte Rabb'im, Ğafûr ve Rahîm'dir."** [44]» Şeyh Cüneyd Bağdâdî de diyor ki: «Nefsin, Rabb'inin tâat ve ibadetinde olsa bile, yine de ona güvenip teslim olma.»[45]

Şeyh Abdulkâdir Geylânî kaddesallâhu sirrah-us -Subhânî diyor ki: «Afiyette veyahud belada olmak üzere nefsin iki hâli vardır, üçüncüsü yoktur.

Belaya yakalandığı zaman feryad eder, sebeblerden korkar, şikayet eder, kader-i İlâhî'ye karşı itirazda bulunur, sümme hâşâ, Rabb Teâlâ'nın Rubûbiyeti'ni töhmet altına alır, sabırsız olur, Allah Teâlâ'nın hükmüne rıza göstermez, hatta muvâfakat da etmez, sû-i edeb ve tesiri sebeblere isnad etmekle şirke düşer.

Afiyet ve nimette olduğu zaman, oburluk yapar, kibirliliği taslar, istek ve arzularına uyarak nimetleri sadece kendisine tahsis etmek ister, şehvânî isteklerinden herhangi birisine ulaştı mı, hemen akabinde başka bir isteğini yerine getirmeye çalışır. Ulaştığı her bir

[44]Yûsuf Sûresi ayet 53
[45]Ğays-ul-Mevâhib-il-Aliyye c.1 s.133

nimetten daha a'lâsına ulaşmayı arzular. Allah Teâlâ tarafından isteği verildikçe, sahibini daha zor bir duruma sevk eder. Ve nihayetsiz maksadları var; hepsine ulaşmak ister.

Bir bela başına geldi mi, kurtuluşunu diler; kurtuldu ise, yine edebsizliğine dalar. Onun ıslâhı, istek ve arzusundan ayrılıp Rabb'inin hükm-ü kazasını kabul etmesidir. Ne vakit ki, kendi kendine tapmaktan kurtulup Rabb'ine Mü'min bir abd olursa, işte o andan itibaren Allah Teâlâ da onu ahiretine zarar verecek şeylerden korur. Nitekim hadîs-i şerîfte: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى لَيَحْمِي عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ مِنَ الدُّنْيَا وَهُوَ يُحِبُّهُ كَمَا تَحْمُونَ مَرِيضَكُمُ الطَّعَامَ وَالشَّرَابَ تَخَافُونَ عَلَيْهِ **"Gerçekte Allah Teâlâ Mü'min kulunu dünyanın fâni lezzetlerinden korur; kulu o fâni lezzetleri sevdiği halde. Nitekim kendisinden korktuğunuz için hastalarınızı yemek ve içmekten koruduğunuz gibi."** diye buyrulmaktadır.» Eğer insan, bela hâlinde olsun, afiyet hâlinde olsun, Rabb Teâlâ Zül' Celâl Hazretleri'ne döner, sadece O'na kul olursa, Allah Teâlâ onu kulluğu sebebiyle, taksîratta bulunduğu takdirde belayı göndermek sebebiyle fâni olan lezzetlerden ayırtır. Ve binnetice insan, ruhu ve kalbiyle insandır; nefsi ve hevâsı cihetiyle de hayvandır. Akıl ise, bunların aletidir; bir kere nefs onu ele geçirir, bir kere kalb.

NEFS, ENÂNİYETİNDEN SIYRILIP UBÛDİYETE SARILMALIDIR

İnsanın enâniyet ve ubûdiyet olmak üzere iki vasfı vardır. Bu takdirde insan, nefs-i emmâresiyle baş başa

kaldığı, heva ve heveslerini, istek ve arzularını kabul ettiği zaman, nefsin kaynak ve menbaı şer olduğu için, doğrusu aslı ve unsuru ğazab ve şehvet olduğu için, akreb gibidir.

Bazan başkalarını zehirler, bazan da kendini zehirler. Ve binnetice İlâhî buyruklara teslim olmadığı zamanda, o korkunç olan intihar felaketiyle iftihar eder. Bütün özelliğiyle zikri, fikri, «ben» kelimesidir. Onun için enâniyet yani benlikten, bütün enbiyâ, asfiyâ ve evliyâ feryad ettiler.

Yine insanın ikinci ciheti, ubûdiyettir. Bu cihetle insan, istek ve arzularından ayrılıp Rabb'ine boyun eğerek ubûdiyet vasfıyla âcizliğini, zaifliğini, daimi bir sûrette Rabb Teâlâ Zül'Celâl Hazretleri'nin Rubûbiyeti' ne karşı esir olduğunu idrâk ettiği zamanda da, enâniyetini kırıp bıraktığı için Allah'a abddir, köle olur; hem faydalanır, hem faydalandırır. Böyle olduysa zikri ve fikri, هو... الله olur.

Birinci vasfıyla Esfel-i Sâfilînde hayvan; ikinci vasfıyla A'lâ-i İlliyyînde meleklerle ortaktır.

Bu itibarla insan, ubûdiyet vasfıyla insan olur; dünya nimetlerinden faydalanır, faydalandırır.

Ubûdiyet = kulluk, ihlas üzere kâmilen hudû' ve İlâhî buyruklara aşk ve şevkle boyun eğmektir. Bu itibarla: مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ عرف رَبَّهُ **"Kim nefsini tanırsa, Rabb'ini tanımıştır."** diye vârid oldu. Yani kim nefsinin enâniyete kapılmasının zararlı olduğunu, hakîkat-i halde âciz ve Rabb'ine muhtac olduğunu idrâk ederse, Rabb'inin Rubûbiyeti'nin sıfatlarını tanımış olur, ki buna Ma'rifetullah denilir. İşte insanın aslî ğayesi, bu ilme = Ma'rifetullah'a ulaşmasıdır.

Ma'rifetullah'a ulaşanların dereceleri çoktur. En üstünleri enbiyâ taifesinin ma'rifetidir. Demek kul, Rabb'inin sıfatlarını, Esmâu-l-Hüsnâsı'nı tanıdığı, inandığı nisbette enâniyetinin = benliğinin kelepçesinden kurtulur, saîd ve mutlu olur. Demek amaç, Allah Azze ve Celle'nin nezdinde saîd ve mutlu olmaktır, başka değil. Bu itibarla ayet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır:

فَاَمَّا مَنْ طَغَى وَآثَرَ الحَيَاةَ الدُّنْيَا فَاِنَّ الجَحِيمَ هِىَ المَأوَى وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الهَوَى فاِنَّ الجَنَّةَ هِىَ المَأْوَى **"Amma kim inkarından dolayı haddini aşarak inada kapılır, dünya hayatını ahiret hayatına tercih ederse = dünya hayatına öncelik hakkını verirse, şübhesiz onun varacağı yer, cehennemdir. Kim de kıyamette Rabb'inin Huzuru'nda ayağa kalkmaktan korkarsa, dolayısıyla nefsini istek ve arzularından sakındırırsa, şübhesiz onun da varacağı yer cennettir."**[46]

İmam Ğazâlî ve birçok ekâbirin dedikleri üzere, bütün mevcûdât, kâmil ve nâkıs olmak üzere iki şeye bölünmektedir. Şübhesiz kâmil, nâkıstan üstündür ve daha şereflidir.

Mahlukta kemlin derecesi, en üstün ve en aşağı olunca, şübhesiz mutlak keml, hakîkî var olan Zât-ı Akdes Teâlâ'ya mahsustur.

Mâsivâya yani mahluka nisbet edilen keml ise izâfîdir. Bu takdirde Zât-ı Akdes Teâlâ'ya en yakın olan şey, yani mertebe ve derece olarak en yakın olan mahluk, en kâmil sayılır.

Mevcûdât, diri ve ölü, izzet ve zillet, âlîlik ve âdilik vasıflarıyla vasıflanınca, bu zıdlardan şübhesiz mahluka nisbet edilen dirilik ve izzet, keml sayıldı.

[46]En-Nâziat Sûresi ayet 37 - 41

Hayatın da üç mertebesi vardır: Birincisi meleklerin, ikincisi insanın, üçüncüsü hayvanın dereceleridir.

Demek hayatın en âdisi, en aşağısı, hayvan mertebesidir. Hayvanın idrâki ve fiile ulaşması yani maksadları, noksanlıkla vasfolunduğu için, yaptığı iş de noksandır. Zira hayvanın idrâki, maddi olan his yani nefsinin his ve idrâkinde hududlandırıldı. Mesela bir hayvan bir şeye yaklaşmayınca kokusunun ne olduğunu bilmez, değmezse sert veya yumuşak oluşunu bilmez. Binaenaleyh hisleri idrakten ârîdir. Yakınlık ve değmekten başkasıyla şeyin yumuşaklığı veya sertliği bilinmeyen hal, aşağı bir haldir. Bu itibarla hayvanın işi, tabiî olan şehvet ve ğazab kuvvetinden başkası değildir. Zira hayvanı şehvet ve ğazabından alıkoyuverecek bir idrak yahud irade yoktur. Bu itibarla hayvanın hayatı, en aşağı hayat sayıldı.

Melekler ise, a'lâ derecesinde hayat sahibidirler. Zira meleklerin idrâkinde yakınlık ve uzaklık söz konusu değildir. Hatta ve hatta melekler, yakınlıktan başka bir vasfı dahi bilmezler, zira latîf cisimlerdir; latîf cisimlere göre, uzaklık ve yakınlık vasfı söz konusu değildir. Melekler, ğazab ve şehvet kuvvetlerinden ârî oldukları için, işleri ğazab ve şehvet kuvvetiyle değil, sadece Allah Azze ve Celle'ye yakınlık derecesiyledir. Bu yakınlık da, birleşmek, değmek değil, sadece Huzuru'nda sebatladır. Bu itibarla isyan, meleklerin tabiati değildir, masumdurlar.

Hayvan, meleklerin tabiatinde olmadıkları yani kendilerinde ğazab ve şehvet kuvvetleri olduğu için, bu da kendilerine tabiat olduğu için, onlar da mükellef değillerdir.

İnsan, hayvan ile melek arasında yaratıldı. Enâ-

niyeti cihetiyle tıbkı hayvan; ubûdiyet vasfıyla da tıbkı melektir. Mesela yediği, içtiği, doğduğu, doğurduğu cihetle nebat ve ağaç nev'iyle; hissettiği, iradesiyle hareket ettiği için de hayvanla; boyu posuyla nakışlanan en güzel bir sûret olduğu cihetiyle timsallerle birleşir. Ayrıca bunlardan ayrılış noktası da vardır. Mesela hayvanlardan farklı olarak, düşünerek konuşur; eşyaların hakîkatini uzakta dahi bilir. Bu itibarla bazan yemek, içmek, cinsî şehvetlerini temin etmek vasıflarıyla enâniyet kaydına düşer. Enâniyetine esir olduğu zaman, iradesini kullanır, Rabb'inin izniyle faydalanırsa sevaba, hayvan gibi olursa azaba müstehak olur.

Demek insan, bütün hayatında bazan melek sıfatından olup, ilim ve anlayış kendisine hâkim olur, vazifeli bir asker olduğuna inanır, melek gibi boyun eğer, ubûdiyet vasfıyla vasıflanır.

Bazan da memur olduğunu, Rabb'ine muhtac olduğunu unutur. İşte onun bu unutkanlığı ve ğafleti, onu hayvan mertebesine düşürür. Bundan böyle kim azalarını ve duygularını faydalı ilim ve salih amelde kullanırsa, meleklere benzediği için melekler âlemine rûhen ve kalben yükselmesi lâyıktır. Mesela kendisine melek ismini vermek, lâyıktır. Bunun için Yûsuf aleyhisselâm'ı müşahede eden kadınlar, Yûsuf'un zâhirî güzelliğinden fazla bâtînî olan iffet güzelliğini idrâk ettikleri zaman, ان هذا الا مَلَكٌ كَرِيمٌ **"...Bu şerefli bir melekten başkası değildir."**[47] dediler.

Ğaflete dalıp da Rabb'ini unutarak, tasarrufunda müstakil oluşunu zanneden kafirleri vasıflarken de Allah Teâlâ: اُولٰئِكَ كَالاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰئِكَ هُمُ الغَافِلُونَ

[47]Yûsuf Sûresi ayet 31

"...Onlar hayvanlar gibidirler. Bilakis daha sapkındırlar. Ve onlar ğâfillerin ta kendileridir."[48] diye buyurdu. Hadîs-i şerîfte de: انّ اللّهَ تَعالى يَبْغُضُ البَليغَ مِنَ الرِّجَالِ الذى يَتَخَلَّلُ بِلِسَانِه تَخَلُّلَ البَاقِرَةِ بِلِسَانِهَا **"Gerçekte Allah Teâlâ, ineklerin, dilleriyle otları karıştırıp yediği gibi dilleriyle sözleri karıştırıp toplayan erkeklerden buğzeder."** buyrulmaktadır. Yani kelimeleri köşeletip sûrî bir edebiyat yapmakla, Allah'ın yüce gösterdiği şeyleri tahkir, küçük gösterdiği şeyi yüceltmek, bâtılı hak sûretinde göstermek, hak ve gerçeği bâtıl sûretinde göstermek, hükümdarların nezdinde kadir ve kıymeti kazanmak için ve binnetice dünyevi muvakkat lezzetlere ulaşmak için söz söyleyen erkek ve kadından Allah Azze ve Celle kızar. Bunların şöhret ve gösteriş oburluğunun bâtınî sûretleri, diliyle çeşitli otları toplayan inek gibidir; ne doymayı bilir, ne de otlardan iyilerini seçebilir. Sözleri, özlerinin ifadesidir. Ve bu yüzden ğazab-ı İlâhî'ye uğrarlar, hayvan mertebesine düşerler, demektir.

Ne için hayvan mertebesine düşsün?

Zira, şehvet kuvvetiyle bedenî lezzetlere tâbi' olup hayvan gibi yediği, içtiği için.

Ğazab veyahud da şehvetinin ğalebe çalmasıyla aklın idrâkinin mertebesinden uzaklaştığı için tıbkı hayvan gibi olur. Mesela şehvet ve ğazaba mağlup olmasıyla öküz, dünya lezzetlerine düşkünlüğü cihetiyle tıbkı hınzır = domuz, şehvânî lezzetlere ulaşabilmesi için, doğrusu karşısından bir menfaati koparmak için, mırıldanıp kuyruğunu sallayan köpek ve kedi, maksadına ulaşmadığı takdirde deve gibi kindar, intikam al-

[48]El-A'râf Sûresi ayet 179

makta ve yükselmeyi taslamakta tıbkı sırtlan, mağlub olduğu takdirde hemdem olduğu kimsenin darbesinden kurtuluşu için, tıbkı tilki ve yılan, tenhalaşıp hemcinsinden cinsel maksadlarını yerine getirmek için maymun, suçlarını örtmek, kendini övmek, nefsini temize çekmek için de karga olur. Bazan da bütün bu kuvvetleri bir arada kullanarak şeytan olur.

Enâniyet ve mağrûriyet kelepçesiyle bağlanan fukara insan, esir olduğu sevgilisine yahud da korktuğu düşmanına tapar. Bazan da kendi eliyle yapmış olduğu puta tapar. Bazan da el'an bu asırda Hindistan'da mevcud olduğu gibi, manevi sûreti olan öküze tapar. Hâsılı hayvânî duygulardan hangisi insanda hâkim ise en çok o hayvanı sever. Ve bunlar hepsi nefsin arzusu ve tâğûttur. Onun için Allah Teâlâ onları: أُولَئِكَ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الغَافِلُونَ **"Onlar hayvanlar gibidirler. Bilakis daha sapkındırlar. Ve onlar gâfillerin ta kendileridir."** diye vasıfladı.

İmam Râğıb ve İmam Ğazâlî'den naklen Hafız Zebîdî diyor ki: «İnsan, hayvanla melek arasında müşterek cevherden terkiblenince, kendisinde olan bedenî şehvet, yemek, içmek, cinsî münasebet fiilleri cihetiyle hayvana; rûhânî olan hikmet, adalet kuvvetlerinin cihetleriyle de meleklere benzer. Birinci vasfıyla insan en âdi, ikinci vasfıyla da en âlîdir. Onun için Cenâb-ı Hakk Teâlâ: وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ **"Biz insana her iki yolu da gösterdik = o yollarda yürümeye kabiliyetli kıldık."** [49] buyurmaktadır. Yani insan, akıl ve hedefini görmek, ahiret ve dünya hayatının vesilelerini bilmek, küfür ve

[49]El-Beled Sûresi ayet 10

imandan birini seçmek, hidayet ve dalâlet yolunda yürümek, Allah'ı dost edinip O'na teslim olmak yahud da şeytanı dost edinmek kabiliyetinde yaratılmıştır. Binaenaleyh Allah Teâlâ kimi hidayete muvaffak kılarsa, ona hedefe ulaşmak kuvvetini verirse, o da bir cihetle nefsine riayet edip Mevlâ'sının izniyle güder, Mevlâ'sının izni dışında olan şeylerden alıkoyarsa, sakındırırsa, elbette o, kurtuluşa ulaşmıştır. Kim de İlâhî tevfîkten mahrum olup nefsini alabildiğine maksadlarında güderse, şübhesiz o da ziyana uğramış, aldanmıştır.

İnsanın azalarından hiçbir aza, duygularından hiçbir duygu yoktur ki, Allah Teâlâ'nın yolunda yürümesine, Huzuru'na ulaşmasına yol ve imkan bulmamış olsun. Mesela insanın hayal kuvveti, hissedilen sûretleri şekillendirir. Rûhânî olan ve şekillenen görüntü, mumda iz yapan mührün izi gibi nakışlanıp kalır. Sonra mefkeret kuvveti, aklın nurları vasıtasıyla o şekilleri birbirinden ayırt eder, özelliklerini araştırır, zarar ve menfaatlerini düşünür, idrâk eder.

Bu tashîhini yaptıktan sonra mefkeret kuvveti, o sûreti hâfıza kuvvetine sevk eder. Hâfıza kuvveti, hükmünü icrâ etmek isterse, bâise kuvvetini = iradeyi kullanarak dile bildirir ve dil de onu söyler; yahud ele bildirir, el onu yapar; yahud ayağa bildirir, ayak onu yapar. Böylece tüm azaları düşün, kıyas et.

Yahud da hâfıza kuvveti, hükmün icra edilmemesini diler. Bu sefer azaları, dizginler, yapmaz.

Artık insanın saadetinin başlangıcı, Allah Azze ve Celle'yle karşılaşmayı amaçlamasıdır, ahiret hayatını göz önünde tutmasıdır. Nitekim ayet-i kerîmelerde:

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ "Biz peygamberleri, müjdeleyiciler ve korkutucular olmaktan başka bir sûretle göndermedik. Binaenaleyh kim kalbiyle peygamberlerin getirmiş olduğu hükümlere inanır, özde, sözde ve fiilde onlara uyarak nefsini ıslah ederse, kesinlikle onların üzerine korku yoktur ve üzülmezler de." [50] اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ أُولٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ **"Gerçekte "Rabb'imiz Allah'tır." deyip sonra dosdoğru yaşayanlar üzerinde korku yoktur ve onlar üzülmezler de. Onlar, içinde ebedî kalmak üzere cennet ehlindendirler; yapmakta olduklarına = nefslerini ıslah etmelerine mukabil."**[51] buyrulmaktadır. Bu uhrevi saadetin yolu, dünya hayatıdır.

Önceden dediğimiz gibi beden, nefs ve kalble birlikte ruhun bineğidir, azalar hizmetçidir. Allah Teâlâ ruhun askeri olan kalbi, memleketin ortasında başşehirde yani göğüste, nefsi ise dimağda yani memleketin kenar şehrinde iskanlandırmıştır.

Dimağın ön tarafında iskanlanan hayalî kuvvet, harbde gözetleyici, harbin dışında postacı gibidir. Zâhirî duygularla işittiği veya gördüğü her şeyin sûretini yapar, dimağın son kısmında iskanlanan hâfıza kuvvetine verir. Artık hâfıza kuvveti, bâise kuvvetiyle kullanır veya kullanmaz. Ve bu minval üzerine bütün azalar hareket eder veya etmez.»[52]

Hikem-i Ataiyye'nin şârihi Ebû Abdullah Şeyh Muhammed en-Nıfzî diyor ki: «Tevhîd ve yekînin nûru,

[50]El-En'âm Sûresi ayet 48

[51]El-Ahkâf Sûresi ayet 13, 14

[52]İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.7 s.253

kalbin; şek ve şirkin karanlığı ise, nefsin askerleridir. Onların arasında daimi bir sûrette harb devam etmektedir. Allah Teâlâ bir kuluna yardım etmek dilerse, onun yardımına kalbin askerleri olan Tevhid ve yekînin nûrunu gönderir; nefsin askerlerinin, yine nefse yardıma koşmalarının yollarını keser. Bir kuluna da ğazab edip Huzuru'ndan uzaklaşmak murad ederse, bunun aksini yapar. Bundan böyle halihazırda elem verici, istikbalde lezzet verici güzel bir işe kalb meylettiği, nefs de halihazırda lezzetli, çirkin, istikbalde elem verici bir işe meylettiği ve aralarındaki nizâ' ve vuruşmak başladığı zaman, Allah Teâlâ'nın emr ve rahmetinden olan nur, kalbin yardımına koşar. Haliyle şeytanın askerlerinden ve vesveselerinden olan zulmet de, derhal nefsin yardımına koşar. Ve artık her biri askeriyle diğerinin karşısına dikilir. Eğer Allah Teâlâ'dan hidayetin saadeti geçmiş ise, Allah Teâlâ'nın nûruyla kalb, saadet yollarına yol bulur, nefsin göz dikmiş olduğu peşin lezzetleri değersiz gösterir ve nefsi de halihazırda olan elemden sonra istikbaldeki lezzetlere davet eder. İstikbalde ümid etmiş olduğu nimetleri göz önüne alarak, halihazırda bir taat yahud ibadet kendisine elem verse dahi, yine o taat veyahud ibadeti işler.

Hayır, eğer Allah Teâlâ'dan -yine Allah'a sığınırız- bir şekâvet geçmiş ise, kalb nurdan kayar; zulmet, kalbi istikbaldeki olan menfaatten kör kılar ve haliyle kalb de nefse uyarak, halihazırdaki lezzetle mağrur olur; artık nefsinin meylettiği şeyle amel eder; şayed işlediği bu amel, müstakbelde kendisine elem verse dahi, yine de peşin olan lezzeti tercih eder.

Ve binnetice kalbin askerleri, ruhu Allâm-ul-ğuyûb olan Allah Teâlâ'nın Huzuru'na götürür. Kalbî vâridat

denilen şey de budur.»[53]

Gerek İmam Râğıb ve Ğazâlî'nin ve gerekse Şeyh Muhammed en-Nıfzî'nin temsil ve ibareleri, ان الشيطان اذا

سمع النداء بالصلاة احال له ضراط حتى لا يسمع صوته فاذا سكت

رجع فوسوس فاذا سمع الاقامة ذهب حتى لا يسمع صوته فاذا سكت

رجع فوسوس **"Gerçekte şeytan namaz için okunan ezanı işittiği zaman, arkasında ses verdiği halde yerinden kaçarak gider, tâ ki ezan sesini işitmesin; müezzin sükût ettiği zaman döner, vesvese yapar. İkâmet sesini işittiği zaman yine arkasında ses verdiği halde yerinden kaçarak gider, tâ ki müezzinin sesini işitmesin; müezzin sükût ettiği zaman döner ve vesvese yapar."** mealindeki hadîs-i şerîfin şerh ve izahıdır. Ve binnetice şeytan, ma'siyeti işlemek tarafından insana gelir, vesvese yapar = günahların işlenmesi üzerine istek ve arzular verir, ma'siyeti süslendirir. Şayed ki bir şey yapmazsa, bu sefer, dinde olmayan herhangi bir ibadeti işlemeye sevk eder, yani bid'at işletir. Yine tesir altına almazsa, bu sefer abdestte, gusülde, namazda vesvese verir. Bunda da muvaffak olmazsa, Mü'min ibadet işlediği takdirde ona gösteriş yaptırır, kendisini kendine beğendirir. Mü'min ibadeti terk etti ise, zaten şeytan maksadına ulaşmıştır. Bu itibarla Mü'min, basîret üzerinde olup hayalî telkinlerine aldırış etmemelidir ve zâhirî sûrette şeriatin emrlerini yerine getirmelidir.

İmam Münâvî, Ğazâlî'den naklen diyor ki: «Şeytanın azığı şehvetlerdir. Kalbi şehvânî duygularla meşğul olmayan Mü'minden, şeytan, mücerred Allah'ın kere-

[53]Ğays-ul-Mevâhib-il-Aliyye c.1 s.170

miyle uzaklaşır. Nitekim aşırı açlığa yakalanan bir köpek, takib ettiği şahsın nezdinde bir ğıda bulmazsa, kendiliğinden onu bırakır. Veyahud da kişinin mücerred «Hoşta!» deyişiyle şeytan ondan kaçar. Nezdinde bir azık bulunursa hücum eder, kolayca ayrılmaz. Zira şehvânî duygular kalbi istilâ ettiği zaman, zikirler, kalbin iç merkezine değil, kalbin etrafına yerleşir; merkezine ise şeytan oturur.

Nefsin hevâsından boş ve şeytanın süslü gösterdiği şehvetin duygularından pâk olan kalbin içine şeytan girmeye yol bulamadığı için ondan kaçar. Yani zikir zamanında kaçar, zikre ara verildiği zaman yaklaşır.»

[54] Hadîs-i şerîfte: اذا أرادَ اللهُ بِعَبْدٍ خيرًا فَتَحَ لهُ قُفْلَ قلبِهِ وجعلَ فيهِ اليَقينَ والصِّدْقَ وجعلَ قَلْبَهُ واعِيًا لِمَا سَلَكَ فيهِ وَجعلَ قَلْبَهُ سَلِيمًا وَلِسَانَهُ صَادِقًا وَخَلِيقَتَهُ مُسْتَقِيمَةً وجعلَ أُذُنَهُ سَمِيعَةً وَعَيْنَهُ بَصِيرَةً

"Allah bir kulunun hayrını murad ettiği zaman, kalbinin kilidini kendisine açar; kalbinde yekîni (şübheyi kabul etmez kesin inancı) **ve doğruluğu yaratır ve sülûk ettiği yolda kalbine kulak asmak kuvvetini yaratır;** (nefsin hevâsından ve şeytanın müdahalelerinden) **kalbini selâmete erdirir; dilini doğru kılar; ahlâkını müstakîm kılar; kulağını kabul etmek üzere işitici kılar ve gözünü de ibret alıcı görür kılar."** diye buyruldu. Binaenaleyh kalbi nefsin hevâsından ve şeytanın hayale çizmiş olduğu sûretlerden temizlemenin yolu, güzel bir itikad şartıyla Allah Azze ve Celle'nin Rubûbiyeti'ne sığınmakla beraber, azaları, kendileriyle yapılabilecek günahlardan sakındırmaktır. Nitekim الْعَيْنَانِ دَلِيلاَنِ وَالأُذُنَانِ قِمْعَانِ وَاللِّسَانُ تَرْجُمَانٌ وَالْيَدَانِ جَنَاحَانِ

[54]Feyz-ul-Kadîr c.2 s.353

وَالرِّجْلَانِ بَرِيدَانِ وَالْكَبِدُ رَحْمَةٌ وَالطِّحَالُ ضَحِكٌ وَالرِّئَةُ نَفَسٌ وَالْكُلْيَتَانِ مَكْرٌ وَالْقَلْبُ مَلِكٌ فَاِذَا صَلَحَ الْمَلِكُ صَلَحَتْ رَعِيَّتُهُ وَاِذَا فَسَدَ الْمَلِكُ فَسَدَتْ رَعِيَّتُهُ **"İki göz, yol gösterlcidirler. İki kulak, sesleri toplayıp bir araya getiren hunidir. Dil ise, tercümandır. İki el, kanatlardır. Ve iki ayak, postacıdırlar. Karaciğer, rahmettir. Dalak, gülmektir. Akciğer, nefestir. İki böbrek, aldatmaktır = aldatıcıdır. Kalb ise, hükümran bir padişahtır. Padişah yararlı olursa, reâyâsı yararlı olur; padişah fitne fesada düşerse, haliyle reâyâsı fitne fesada düşer."** [55] diye buyruldu. İş böyle olunca, kuvve-i hayâliyyede sûretlenen çirkin sûretlerin silinmesinin ve kalbin nefs ve şeytanın istilâsından kurtulmasının yegâne çaresi, reâyâ mesâbesinde olan azaları ma'siyetten alıkoymaktır. Ve nitekim bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır: اَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ حَرَّمَهُ اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَى النَّارِ وَعَصَمَهُ مِنَ الشَّيْطَانِ مَنْ مَلَكَ نَفْسَهُ حِينَ يَرْغَبُ وَحِينَ يَرْهَبُ وَحِينَ يَشْتَهِى وَحِينَ يَغْضَبُ وَاَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ نَشَرَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ رَحْمَتَهُ وَاَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ مَنْ آوَى مِسْكِينًا وَرَحِمَ الضَّعِيفَ وَرَفَقَ بِالْمَمْلُوكِ وَاَنْفَقَ عَلَى الْوَالِدَيْنِ **"Dört haslet**

[55]Bu hadis, İhyâ'nın hadislerinden biridir. Bazıları bu hadîsin İsrâiliyattan olduğunu söyledilerse de doğru değildir. Çünkü bu hadîs-i şerîf, birçok yollarla merfû' ve mevkûf olarak rivayet edildi. Hakîm-i Tirmizî, Ebu-ş-Şeyh, Beyhakî, Ebû Nuaym, Taberânî; Âişe'den, Ebî Said Hudrî'den, Ebî Hureyre'den, değişik lafızlarla tahric ettiler. İlm-i usûl-i hadis kaidelerinden biri de, bir hadis birçok yollarla rivayet edildiği takdirde hasenun li ğayrih derecesine çıkar. Bakınız İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.7 s.224, Şuab-ul-İman c.1 s.133 h.n. 109, el-Feth-ul-Kebîr fî Damm-iz-Ziyâdeti İle-l-Câmii-s-Sağîr c.2 s.253

var; kimde bulunursa Allah Teâlâ onu ateş üzerine haram kılar = uzaklaştırır ve şeytandan onu korur:

(a)**Nefsi ma'siyeti şiddetle arzulayıp işlemesine azim bağladığı anda,**

(b)**Ma'siyeti işlememek sebebiyle sinirleri korku ve telâşe, üzüntüye kapıldığı anda,**

(c)**Şiddetle iştihalandığı anda,**

(d)**Şiddetle kızdığı anda nefsini dizginleyen kimsedir.**

Yine dört şey vardır; kimde bulunursa, Allah Teâlâ dünyada rahmetini üzerine yayar ve ahirette de onu cennetine sokar:

(a)**Miskîn ve fakirleri barındıran,**

(b)**Zaifiere merhamette bulunan,**

(c)**Köle ve işçilerine rıfk-u mülâyemet, lütuf ve şefkatle arkadaşlık yapan,**

(d)**Ebeveyninin üzerine helalden infak eden kimse."** Yani, insan iç duygularına döndüğü zaman, yemekten, içmekten, işittiği, duyduğu şeylerden, dört beladan biriyle çarpılır yahud bir anda dört belayla çarpılır:

Birincisi, behîme nefsin kabarıp cinsî arzu ve isteklere, şeytanın da nefsi istek ve arzularına, doğrusu cinsî münasebetlere itelemek belası,

İkincisi, şeytâniyye nefsin hile ve tuzağından maksada ulaşması veyahud da ulaşmaması halinde ma'siyetin istek ve arzularının bedeni ateşe sokmak belası,

Üçüncüsü, bütün bu sûretlerde, diri bir balığın yağ içerisinde kavruluşu gibi, nefsin istek ve arzusunda iştihalanma belası,

Dördüncüsü, isteğinden onu alıkoyan sebeblere öfkelenmeye çarpılma belasıdır.

İşte bu dört halde behîmiyye, şeytâniyye ve sebu-

iyye nefsinin istek ve arzularını;

1-Allah Azze ve Celle'yi tanımak yani Ma'rifetullah ile,

2-İşin âkıbetinin felaketini idrak etmek yani ilimle dizginleyip kalbin idaresi altına alan kimseye Allah Azze ve Celle kuvvet verir; hem onu şeytandan korur, hem de kalbine öyle bir nur verir ki, o nur, sinir sisteminin ateşlerini söndürür, sükûnete erdirir. Ve bütün hayatında insan, bu sükûnete ulaşması için çalışmaktadır. Bu çalışmakla, kalbin müteessir olduğu hayalî sûretler teker teker silinir, mahvolur.

DÜNYANIN TERKİ HARAM ŞEYLERİ BIRAKMAKTIR

Bazılar, uhrevi hayatının saadetini, dünya hayatının terk edilmesinde zannederler. Bu çok yanlıştır. Çünkü اَلعَيْنَانِ دَلِيلاَنِ وَالاُذُنَانِ قِمْعَانِ وَاللِّسَانُ تَرْجُمَانٌ وَالْيَدَانِ جَنَاحَانِ وَالرِّجْلاَنِ بَرِيدَانِ وَالكَبِدُ رَحْمَةٌ وَالطِّحَالُ ضَحِكٌ وَالرِّئَةُ نَفَسٌ وَالكُلْيَتَانِ مَكْرٌ وَالقَلْبُ مَلِكٌ فَاِذَا صَلَحَ المَلِكُ صَلَحَتْ رَعِيَّتُهُ وَاِذَا فَسَدَ المَلِكُ فَسَدَتْ رَعِيَّتُهُ **"İki göz, yol göstericidirler. İki kulak, sesleri toplayıp bir araya getiren hunidir. Dil ise, tercümandır. İki el, kanatlardır. Ve iki ayak, postacıdırlar. Karaciğer, rahmettir. Dalak, gülmektir. Akciğer, nefestir. İki böbrek, aldatmaktır = aldatıcıdır. Kalb ise, hükümran bir padişahtır. Padişah yararlı olursa, reâyâsı yararlı olur; padişah fitne fesada düşerse, haliyle reâyâsı fitne fesada düşer."** mealindeki hadîs-i şerîfte, maddenin içerisinde yani nefsin askerleri içerisinde, mana ve melekût âleminden

olan kalb; ve kalb de, beden şehrinin hükümdarı olarak bildirildi.

Nitekim Yahya bin Muaz er-Râzî kuddise sirruh, Şîrâz şehrine gidip sır ilimlerinden konuşup halkı irşadla meşğul olunca, Şîrâz'da aklıyla meşhur fâhişe bir kadın kendisine gelerek:

"Sen, bu şehirde ne kadar para toplamak istiyorsun?" demiş; Muaz:

"Ben, otuz bin dînâr toplamak istiyorum; Horasan'da onu dînim için kendime harcayacağım." deyince kadın:

"Ben bunu sana veririm. Şu şartla ki, verdiğim saatte alıp şehrimizden çıkarsın." demiştir. Muaz ona razı olup, o kadından o mikdarı aldıktan sonra Nîsâbûr'a azimle gitmiştir.

Memleket idarecilerinden bazıları ve nefs-i emmâresinin kayıdlarında esir olanlar, kadını kınıyorlar, soruyorlar:

"Bu adama ne için bu kadar parayı verdin?" Kadın:

"Baktım ki o adam şehrimize gelip, çarşıda dolaşan gençlerimize evliyânın sırlarını bildirerek onları keyif ve sefâdan alıkoyar, fuhuş yuvalarını muattal bırakır, gelirimi azaltır; bu parayı kendisine verip memleketten kovdum ki, gençlerimiz tuzağına düşmesinler." demiştir.

Meşâyıhtan bazılarının, Muaz'a: "Allah ona o fâhişe kadından aldığı mala bereket vermesin." diye beddua etmesinden dolayı, İmam Kuşeyrî'nin bildirdiğine göre, Nîsâbûr'a ulaşınca hırsızlar evine girip o malını çalmışlardır.[56]

Yine Muaz er-Râzî'yi kınayanlardan birisi, kendisini dünyanın sevgisi üzerine kınamış. Birgün Muaz

[56]Er-Risâlet-ul-Kuşeyriyye s.21, Tabakât-ul-Evliyâ s.324

kuddise sirruh:

"Uhrevi saadetlere ulaşma yollarını soran nerede?" deyince o zat:

"İşte ben buradayım. Söyle, ne diyorsun?" demiş; Muaz:

"Arkadaş, sen uhrevi saadetlerine tâatle mi, ma'siyetle mi ulaşırsın?" Adam:

"Ma'siyetle değil, tabiî ki tâatle." Muaz:

"Öyle ise bana tâatten, yani Allah Teâlâ'ya boyun eğmekten haber ver. Sen ona hayatla mı, ölümle mi ulaşırsın?" Adam:

"Tabiî ki dünya hayatıyla." Muaz:

"O halde bana söyle. Hayata azıkla mı, yoksa azıksız bir halle mi ulaşıyorsun? Bunu söyle." Adam:

"Tabiî ki, azıkla." Muaz:

"O halde bana azıktan haber ver. Sen bu azığı dünyadan mı kazanıyorsun, ahiretten mi?" Adam:

"Tabiî ki dünyadan kazanıyorum." Muaz:

"O halde bana takdir edilmiş dünyayı ne için ve nasıl sevmeyeyim; azığımdan, hayatımı idame etmek için kazanmayayım; ve bu sebeble tâate ulaşmayayım; tâatimle de uhrevi saadetlere ulaşmayayım?" demiş; adam:

"Ben şahadet ederim ki, Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in, انّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْراً "**Gerçekte sihir, konuşkanlıktan bazısıdır.**" mealindeki sözü haktır." demiştir.[57]

Demek oluyor ki, uhrevi saadetin kazanılması, ruhbanların yaptığı gibi büsbütün dünya hayatını terk etmekle değildir, bilakis dünya hayatında kulun, Mevlâ'sının izniyle yine Mevlâ'sının vermiş olduğu nimetler-

[57]Tabakât-ul-Evliyâ s.325, Hilyet-ul-Evliyâ c.10 s.62

den faydalanmasıyladır. Ve bu iş, nefs-i emmâreyi hevâsından sakındırmaya bağlıdır.[58]

Hakîm-i Tirmizî, tahric ettiği, اذا دعي احدكم الى طعام فليجب فان شاء طعم وان شاء ترك "**Sizden biriniz, yemeğe davet edildiği zaman, icabet etsin. Sonra dilerse yesin, dilerse bıraksın.**" mealindeki hadîsin şerhinde diyor ki: «Davetten maksad, birleşmek ve sevginin talebidir. İnsan nefsinin merkezinde, nefsin hoş gördüğü ve istediği şeyler vardır. Göğüste = kalbde de, kaynayan istekler vardır. Nefsler, kendisine ikram eden kimseyi sevmek tabiatinde yaratıldı.

Hadîs-i şerîfte Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, ashâbını, davet zamanında icâbete teşvik etti, tâ ki kardeşinin kendisine yapmış olduğu iyilik, nefse ulaşsın ve bu sayede nefslerin birleşmeleri kuvvetlensin, sevgi de saflaşmış olsun ve binnetice göğsün iniltileri yok oluversin. Zira kindar ve aldatıcı nefsin, kardeşi için gizlemiş olduğu kötülükten, dîni paklanmaz. Yemeğe davet, nefse iyilik, kin ve hasedi söndürücü, gizlenen aldatma hasletini yok edicidir.

Câhiliyye devrinde onların aralarında bu gibi kötü hasletler bulunuyordu. Allah Teâlâ kalblerini imanla birleştirdi; Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem de, nefslerin birbirini sevmelerini, davetin icâbetine bağladı. Bunun için: من لم يجب الدعوة فقد عصى الله ورسوله "**Kim Mü'min kardeşinin davetine icâbet etmezse, Allah**

[58]İnsanın iç duygu yani hislerini tesbit etmek ve her bir hisse mahsus olan vazifeler ve uhrevi saadetlerin güzel ahlakla kazanılması yolları, «Mufassal Medenî Ahlak» adlı eserimizde izah edildiği için artık ondan bahsetmeyip, aslî ğaye olan nefsin terbiyesine dönüyoruz.

ve O'nun Rasûlü'ne isyanda bulunmuştur." diye buyurdu. İmandan sonra ashab radıyallahu anhum, yemekler yapıp, göğüslerindeki kaynayan arzuların yok olunması için davet ederlerdi. Artık kim aldatmak üzere sebat etmek için icâbetten çekinirse, o Allah ve O'nun Rasûlü'ne şübhesiz isyan etmiştir ve şübhesiz büyük bir haktan çekinmiştir.

Üç yoldan kalblerin birleşmesi husul bulduğu zaman, kuvvet kazanıp tamamlanır:

a-Zira İmanlı bir kalb, iman sebebiyle, imanlı kalble birleşir.

b-Ruh ğayrine boyun eğmekle birleşir. Yani tâat sebebiyle ruhlar birleşirler.

c-Nefs, şehvet ve lezzet tabiatinde yaratıldığı ve iman ve tâat, nefsin istek ve arzusundan olmadığı için, nefs, ğayrin iyiliğiyle birleşir; ğayri ona iyilik yaptığı takdirde saflaşır ve itâatkâr olur. Aksi takdirde bir araya gelseler dahi nefsler, kesinlikle birleşmezler.

Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, nefslerin birleşmeleri için iyilik yapmalarına teşvik etti ki, haricde şeytan, şerlerin tohumunu nefslere ekmesin.»[59]

Netice-i meram, her ne kadar nefs, beden azalarının sinirleri içerisinde reâyâ olarak gizlendi, onun içinde de hükümdar olarak kalb gizlendi ise de, yine maddenin içerisinde manayı aramak, onu âlem-i mülk içerisinden âlem-i melekûta yöneltmek ve onu enâniyetinden soyup ubûdiyete ve -Hakîm-i Tirmizî'nin dediği gibi- iyilikler vasıtasıyla da onu tabiatiyle Mevlâ'sının idaresi altına sevk etmek gerekir. Elbette bu kolay bir şey değildir; bunun için mürşid gerek.

El-hâsıl, nefsi büsbütün istek ve arzularından alı-

[59]Nevâdir-ul-Usûl c.1 s.400, 401

koymak ve her türlü nimetlerden mahrum etmek, sûfîlik değildir. Bilakis sûfîlik, nefsi mer'âsında mübah şeylerle gütmek, Allah'ın yasak ettiği şeylerden alıkoymaktır. Hadîs-i şerîfte: انّ اخوف ما اخاف على أمّتى الاشراك بالله اما انى لست اقول يعبدون شمسا ولا قمرا ولا وثنا ولكن اعمالا لغير الله وشهوة خفية "**Gerçekte ümmetimin üzerinde korktuğum şeylerden en korkuncu, Allah'a ortak koşmalarıdır. Fakat Ben, güneşe, aya, maddi bir puta ibadet edecekler demek istemiyorum. Lâkin Allah'tan başkası için amel etmeleri = gösteriş yapmaları ve gizli şehvetlerle küçük şirke düşecekler diyorum.**" buyrulmaktadır. Tâceddîn İbnu Atâullah da diyor ki: «Allah Teâlâ hayatını birçok sebeblere bağlamış olduğu halde sebeblerden tecerrüdü = sıyrılmayı istemen, gizli şehvetlerden biridir. Allah Teâlâ seni sebeblerden kurtardığı takdirde de, âlî himmetlerine rağmen sebeblere sarılışı dilemen, düşüşündür.» Binaenaleyh Allah Teâlâ, insanın hayatını birçok sebeblere sarılmasına bağlamıştır.

Yemeyi içmeyi bırakmak, evlenmeyi terk etmek, nefsin ıslâhı için yol değildir. Bilâkis yol, ma'siyeti arzulamaktan sakınmak, nefsi şeriatin izni dairesinde mer'âsında gütmek, mübah istek ve arzularla onu oyalamaktır. Mesela riyâdan sakınmak, zâhirde ma'siyeti bıraktığı gibi kalben de arzulamamak, sûfîliğin ta kendisidir. Hadîs-i şerîfte: الا وانّ الجنّة حفّت بالمكاره وانّ النار حفّت بالشهوات "**Dikkat edin! Gerçekte cennet, nefsin hoşlanmadığı güzel ahlakla kuşatıldı. Ve gerçekte ateş, nefsin arzulayıp istediği çirkin ahlakla kuşatıldı.**" buyrulmaktadır. Nitekim İmam Kastalânî'den naklen Şeyh İh-

san Muhammed Dahlân kuddise sirruhu diyor ki: «Mekârih-i ahlaktan maksad, nefsin hoşlanmadığı, şiddetli soğuklarda abdest ve ğusül, korktuğu yahud utandığı yahud alçaklık hissine kapıldığı yerde ma'rûfu emretmek, menhiyattan vazgeçirmeye çalışmak, fâsık ve âsilerden yahud kafirlerden gelen tepkilere tahammül göstermek, musibet ve belaları sadece Allah Teâlâ'dan inanmak gibi faziletlerdir.

Şehvetlerden murad ise, içkiler, zina, yabancı kadınlara şehvetle bakmak, ğıybet, müzik aletlerini kullanmak gibi haram şeylerdir.

Mübaha gelince, aşırı olmadığı ve harama sebebiyet vermediği müddetçe ondan sakınmak takvâ değildir, zemmedilen dünya da değildir ve bu hadîs-i şerîfte kasdedilmemektedir.»[60]

Tasavvuf ve tarîkatlerden habersiz olan bazı zavallılar, zühd ve takvâdan bahsedildiği zaman, sûfîliğin yani zühd ve takvânın, büsbütün dünya nimetlerinin terk edilmesi olduğu ve insan bunu terk ettiği takdirde cinsinin yokluğuna sirayet edeceği, dolayısıyla sûfîliğin ictimâî hayata zararlı olduğu zannına kapılır. Bu zan son derece yanlıştır.

Zira sûfîlik, dünya hayatının nimetlerini terk etmek değildir; asıl olarak nimetler Allah'ın mülkü, insan ise, o mülkün bekçisi olması ve nimetleri emanet olarak alması cihetiyle vekil olduğu için bil'asâle değil bilvekâle tasarruf eder, yani asıl Sahibi'nin izniyle faydalanır. Ve dolayısıyla dünyevi nimetlerden faydalanması dahi onu saflaştırır. Çünkü dünya nimetleri aslında iman edenler için yaratıldı. İmanla Allah'ın hükmüne teslim olan nefs, vekil olunduğu kendi rızkını meşrû' olarak, kafir ise on-

[60]Sirâc-ut-Tâlibîn c.1 s.20

ların rızkını ğasben ğayri meşrû' olarak yerler. Nitekim ayet-i kerîmede: قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِى اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِىَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِى الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَالِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّىَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالاِثْمَ وَالْبَغْىَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ "(Habîbim) **De ki: Allah'ın kendi kullarına mahsus olarak çıkardığı süsü ve güzel rızkları kimdir haram kılmıştır? De ki: Onlar dünya hayatında asıl olarak iman edenleredir; kıyamet gününde ise yalnız Mü'minlerindir. İşte bilen bir topluluk için ayetleri böylece açıklıyoruz. De ki: Rabb'im ancak açık ve gizli hayâsızlıkları, günahı ve haksız yere zulmetmeyi, hakkında hiçbir delil indirilmeyen bir şeyi Allah'a ortak koşmayı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."**[61] buyrulmaktadır.

اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ "**...kendi kullarına mahsus olarak çıkardığı...**" Yani güzel manzaralara bakmak, ondan lezzetlenmek, helal olarak yağlı ve etli şeyleri yemek, haram kılınmayan meşrubatlar, sular, sütler ve binnetice insanın yaşamının devamına sebeb olabilecek her nimet, asıl olarak Allah Azze ve Celle'ye iman etmekle beraber kendisine ibadet eden Mü'minler için yaratıldı = mübahtır. Bununla beraber dünyada kafirler bittab' nimetlerde Mü'minlerle ortaktırlar.

Dünya nimetlerinden hissen kafirler onlar gibi faydalansa bile, onların faydalanmaları, manen ğasbdır. Ğasb olmasıyla beraber Allah Azze ve Celle, dünya ni-

[61]El-A'râf Sûresi ayet 32, 33

metlerinden faydalanmalarını engellemez. Ahirette ise, o güzel cennetin nimetlerinden onları kesinlikle mahrum bırakacaktır ve nimetlerini sadece kendi kullarına tahsis edecektir.

Ayet-i kerîme, yemek, içmek, ziynetlenmek, güzel ve temiz meskenlerden faydalanmakta ve binnetice eşyada aslın ibâha olduğuna delâlet etmektedir.

Fukahâdan Şâfiî ve İmam Hanefî'nin ashâbının kısm-i a'zamîsi de böyle hüküm ettiler.

Birtakım ulemâ, eşyada asıl ibâha ise de, şer'i şerîfin emrini gözetlemek gerektiğine hüküm ettiler; dediler ki: "Asıl mülk Allah'ındır. Kulun o mülkten faydalanması, Allah Azze ve Celle'nin iznine bağlıdır. Binaenaleyh Mü'minin, namazını kıldığı, ibadetini yaptığı takdirde kendini lezzetli nimetlerden mahrum bırakması, ayet-i kerîmeye muhaliftir.

Ortalama yani ihtiyacları tesbit etmek, o nisbette harcamada bulunmaktan ibaret iktisada riayet şartıyla çeşitli nimetlerden lezzetlenmek, faydalanmak, Mü'minler hakkında meşrû'dur. Ve meşrûu işlemekle dahi nefs, iman, takva, tevbe ve murakabe sayesinden başkalaştığı için, şer'i şerîfin çerçevesi dahilinde mer'âsında güdülmesinde de asıl ibâhadır. Ve nitekim açıkta ve gizlide hayâsızlık = fuhuş, günah işlemek, zulmetmek ve şirkle de nefs, güzel sûretinden çirkin sûretlere dönüşür ve dönüşmesiyle kalb kararır.

Bir şeyin doğruluğuna hüküm etmek için o şeyin sekiz cihetini bilmek gerekir. Ondan sonra müsbet veya menfîliğine hüküm etmek mümkün olur.

1-Tasavvuf öyle bir ilimdir ki, onunla nefsin halleri, iyi ve kötü sıfatları bilinir. Ve bu tasavvufun tarifidir. Nitekim Ebû Amr es-Sülemî rahimehullah diyor ki: «Ta-

savvuf, İlâhî emr ve yasakların idaresi altında meşakkatleri yüklenmek, Allah'a dayanmak = tevekkül ve O'na hüsn-ü zan beslemektir.»[62]

2-Tasavvufun konusu, nefse ârız olan hal ve sıfatları bilmek cihetiyle nefstir. Ebû Turâb en-Nahşebî rahimehullah diyor ki: «Sözlerini ve hareketlerini = nefsinin başına gelen halleri, her anda Kitab ve sünnetle tartmayan, Kitab ve sünnete aykırı hayaline gelen hataraları töhmet altına almayan kimseyi kesinlikle erenlerin divânında saymayın.»[63]

3-Tasavvufun semeresi, kalbi ğayrdan temizlemek, Zât-ı Akdes Teâlâ'nın nurlarının müşahedesiyle süslendirmektir. Nitekim Ahmed bin Ebi-l-Hıvârî kuddise sirruhu diyor ki: «Allah'tan başkasıyla ünsiyette bulunan kimse, ebediyen vahşet halinde yaşar.»

Ebû Ali es-Sakafî rahimehullah diyor ki: «Nefsinin hevâsı kendisine ğalebe çalanın aklı kendisinden ayrılır.»[64]

Ğavs-ı Bilvânisî diyordu ki: «Halkın meczub gördükleri şu akılsızlar, çok akıllıdırlar; üstün zekalarıyla Rabb'lerinin tecellîlerini gördüler, halktan nefret ederek kaçtılar. Asıl deli, sizin akıllı gördüğünüz kimselerdir; ölümü gözüyle gördüğü halde fâni dünyanın lezzetine dalar, dînini öğrenmez, Rabb'ine boyun eğmez.»

4-Tasavvufun hükmü, her mükellef üzerinde vücubdur. Zira zâhirî azaların fıkıh ilmiyle korunması gerektiği gibi, kalb, ruh, sır ve akıl gibi bâtınî azaların da bâtınî ilimle = tasavvufla ıslâhı vâcibdir. Ebû Hanîfe ra-

---

[62]Tabakât-ul-Evliyâ s.108

[63]Hilyet-ul-Evliyâ c.10 s.230, er-Risâlet-ul-Kuşeyriyye s.23, Tabakât-ul-Evliyâ s.249

[64]Tabakât-ul-Evliyâ s.35, 299

himehullah, fıkıh ilmini tarif ederken: «Fıkıh, nefsin aleyhinde ve lehinde olan şer'î hükümleri bilmektir.» demiştir. Demek fıkıh ve tasavvufu birbirinden ayrı saymak doğru değildir.

5-Tasavvuf ilminin faziletine gelince, Allah Azze ve Celle'nin rızasına ulaştırıcı olduğu münasebetiyle ilimlerin en şereflisidir.

6-Tasavvuf ilminin hakîkatini ortaya koyanlar ise, Ma'rifetullah ilmiyle şereflenen Şeyh Hasen Basrî, Zünnûn-i Mısrî ve Cüneyd Bağdâdî gibi imamlardır.

7-Ve binnetice tasavvuf ilminin istimdâdı = kaynağı, Allah'ın kelâmı ve O'nun Rasûlü'nün hadîs-i şerîfleridir.

8-Tasavvufî meselelere gelince, kalbin fenâsı, bekâsı, murakabe etmesi gibi zâtî ârızalarıdır. Bunlar, her biri bir kaziye olup geniş bir ilmi teşkil etmektedir. Risâle-i Kuşeyriyye gibi kitablarda bunlar izah edilmektedir. İşte o eserlerden bir özet çıkararak bu risâleyi yazıyoruz.

Tasavvufun bu sekiz şeyden ibaret olduğunu bilen bir akıl sahibi, inkara cür'et edemez. İnkar cihetlerine girenler, delidirler.

Şeyh İbrahim bin Şeybân el-Kırmisinî rahimehullah diyor ki: «Meşâyıha hürmeti bırakan, yalandan davalarının dolusuna yakalanır ve er geç uydurduğu davalarla rezîl-u rüsva olur. İhlastan uzak olduğu halde ihlastan bahseden kimse ise, akran ve arkadaşları içerisinde rüsva olur. İlmi, zâhirî edebler için öğren. Tasavvufu bâtınî edebler için öğren. Sakın ha! Hiçbir şey seni «الله» lafzıyla meşğul olmaktan alıkoymasın. Zikirden yüz çevirenlere çok az zaman Allah rahmet kapılarını

açar. İshak dedi ki: "Ben babamdan: "Takvânın hakîkatine neyle ulaşılır?" diye sordum; o da: "Helali yemek, şu fakirlere hizmet etmekle." dedi. "Şu fakirler dediğin kim?" dedim; "Allah'ın tüm mahlukları." buyurdu."»[65]

Ebû Bekr el-Ferğânî kuddise sirruh da şöyle der: «Nefs, kalbin yüzünü Allah'tan çevirdiği zaman, Allah' ın dostlarının ayıblarını araştırmak ve onların şerefine düşmek belasına yakalanır.»[66]

Ebû Turâb en-Nahşebî: «Sûfî hiçbir şeyle kederlenmez, bilakis nefsi isteklerine ulaşmamasıyla saflaşır. Kul amelinde doğruluğu iltizam ettiği zaman, işlemeden önce dahi lezzetini tadar; başlamasıyla da halâvetini bulur. Zira kalb Allah'tan yüz çevirdiği zaman, Allah'ın dostunun şerefine düşmek belasına yakalanır; mahluku bıraktığı zaman, ibadetin lezzetini alır.»[67]

NEFSİN TERBİYE EDİLMESİNDE AKIL VE İRADEYİ KULLANMAK GEREKİR

Dedik ki, insan iki şeyden mürekkebdir: Birincisi, çamurun özünden husûl bulan ve Hakk'ın kendisine verdiği hareketle hayat kazanan hayvânî ruh yani âlem-i mülkten olan nefstir. İkincisi, âlem-i melekûttan = âlem-i emrden iniş yapan, irade ve akıldan mürekkeb ruhtur. Allah Azze ve Celle, insana akıl verdi ki, işin akıbetini düşünüp, İlâhî emrlerine imtisal, yasaklarından ictinab etsin.

İnsan kendi iradesiyle nefsini, ruhun istek ve arzu-

[65]Tabakât-ul-Evliyâ s.22
[66]Tabakât-ul-Evliyâ s.302
[67]Tabakât-ul-Evliya s.356, Hilyet-ul-Evliyâ c.10 s.49

su olan Kur'an ve hadîsin hükmüne teslim etmezse ve bu hususta iradesini kullanmazsa, nefs askerleriyle ruhu esir alır; akıl ve iradeyi kullansa, bu sefer ruh, nefs ve askerlerini emri altına alır. Bunun için nefsin terbiye edilmesinde ilk vazife, akıl ve iradeyi kullanarak nefsi, İlâhî emrin çerçevesinde çalıştırmaktır.

Nefs, ğazab ve şehvet unsurlarından mürekkeb olduğu ve asıl vatanı olan fâni dünyada olduğu için cidden onu ruhun idaresi altına almak zordur. Zira nefs, serkeş bir at gibidir. Aynı zamanda nefs, suda insanı yakalayan bir ahtapot gibidir. Onu büsbütün ğazab ve şehvetinden alıkoysan, akreb gibi hayatını yok eder, yani intihar eder; alabildiğine versen, kanını emer. Onun için nefsin terbiyesinde, nefsi esir almakta muvaffak olan İmam Ğazâlî kuddise sirruh-ul-âlî diyor ki: «Ulemâmız radıyallahu anhum şöyle dediler: Üç şeyden başka hiçbir şey nefsi kırıp zelil kılmaz:

Birincisi, akıl ve irade kuvvetlerini kullanarak onu istek ve arzusu olan şehvetlerden = tüm nimetleri sadece kendine tahsis etmekten alıkoymaktır. Zira nefs, serkeş bir at gibidir; büsbütün yemini kesmek değil, azalttığın zaman zaifler ve yumuşar.

İkincisi, akıl ve irade kuvvetlerini kullanarak ibadetleri ona yüklemekle mağlub edersin. Zira bir cihetle nefs, merkebe benzer. Merkebin yeminden azalttığın ve ağır yük yüklediğin zaman, zilletini izhar eder ve boyun eğer.

Üçüncüsü, yine akıl ve irade kuvvetlerini kullanarak Allah Azze ve Celle'ye seher vakitlerinde yalvarmakla, nefs zaifleyip boyun eğer. Zira Allah Azze ve Celle, yalvarışın sebebiyle sana bir yardım göndermez ise, kesinlikle nefsin tuzağından kurtulamazsın. Bunun

için Yûsuf aleyhisselam: وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Ve ben nefsimi temize çekmiyorum. Amma İslam dînine teslim olmayan nefs, daima çirkini ve günahları şiddetle emredicidir; Rabb'imin esirgediği nefs müstesnadır. Gerçekte Rabb'im, Ğafûr ve Rahîm'dir."**[68] buyurmuştur. Yani kulun yalvarışı sebebiyle Rabb Teâlâ' nın kendisine yardım gönderip, günahlardan, doğrusu nefsin istek ve arzusundan onu pakladığı nefs müstesnadır. Artık bu üç işe devam ettiğin zaman, serkeş olan nefs, Allah Azze ve Celle'nin izniyle sana boyun eğer. İşte o zaman, onu idaren altına alman kolaylaşır. Bu yolu buldun mu, hemen takvânın gemiyle onu gemlersin.»[69]

İmam Ğazâlî ayet-i kerîmedeki رَحِمَ kelimesinin عَصَمَ = «pakladığı, temizlediği, kurtardığı» manasında olduğunu demek istiyor. Binaenaleyh bir taraftan iradeyi kullanmak, diğer taraftan da Allah Teâlâ'ya yalvarmakla ruh nefsi idaresi altına alır. Nefsin hile ve tuzaklarına karşı âcizliğe kapılmak da ruhu nefse esir kılar. Bu itibarla hadîsi şerîfte: اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِىُّ خَيْرٌ وَاَحَبُّ اِلَى اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ وَفِى كُلٍّ خَيْرٌ اِحْرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ وَاسْتَعِنْ بِاللّٰهِ وَلَا تَعْجِزْ وَاِنْ اَصَابَكَ شَىْءٌ فَلَا تَقُلْ لَوْ اَنِّى فَعَلْتُ كَانَ كَذَا وَكَذَا وَلٰكِنْ قُلْ قَدَّرَ اللّٰهُ وَمَا شَاءَ فَعَلَ فَاِنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ **"Kuvvetli Mü'min, zaif Mü'minden daha hayrlı ve Allah'a daha sevimlidir; ve her birinde bir hayr vardır. Dünyada sana menfaat verecek şeylerde var gücünle**

[68]Yûsuf Sûresi ayet 53
[69]Sirâc-ut-Tâlibîn c.1 s.329, 330

çalış, Allah'tan yardım dile ve kendini âciz sanma. Şayed (a'zamî ğayretini harcadığın halde) **sana bir şey isabet ederse = belaya çarpılsan, "Eğer ben şöyle yapsaydım, gerçekte şöyle şöyle olurdu." deme, lâkin: "Allah takdir etti ve dilediği şey olur." de. Çünkü muhakkak «eğer» kelimesi, şeytanın amelini açar."** diye buyruldu. Bu hadîs-i şerîfte,

1-Gücünü kullanan güçlü bir Mü'minin, hayrlı ve Allah Teâlâ'ya daha sevimli olması;

2-Kuvvetli olsun, zaif olsun, iman cihetiyle her Mü'minde hayr mevcud olduğu halde, beden olsun, mal olsun, mücerred cesaret kuvveti olsun, bu kuvvetleri, nefsi yahud mutlak düşmanı mağlub etmekte kullanmanın kurtuluş olduğu;

3-Uhrevi saadetlere ulaşabilmek ve dünya şerefini de korumak için iradeyi kullanmanın şart olduğu;

4-Dua ve yalvarışla âcizlikten Allah Teâlâ'ya sığınmanın faydalı olduğu ifade edildi. Binaenaleyh dünya hayatının nimetlerinin kazanılması olsun, uhrevi saadetin kazanılması olsun, insanın akıl ve iradesinin kullanılmasına bağlıdır. Şu halde akıl ve iradenin kullanılması nisbetinde Allah'ın vergisi, Âdetullah'tan biri olup, nimetlerin çoğalması, gücün harcanmasının nisbetindedir. Ve özellikle اَحْرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ وَاسْتَعِنْ بِاللّٰهِ وَلَا تَعْجِزْ

"Dünyada sana menfaat verecek şeylerde var gücünle çalış; Allah'tan yardım dile ve kendini âciz sanma."

İnsanları âcizliğe sevk eden, işi sonraya bırakmak ve iradeyi kullanmamak olmak üzere iki şeydir:

1-Hikmet ve bazı kütüb-ü mukaddesede: اِنَّ سَوْفَ جُنْدٌ مِنْ جُنُودِ الشَّيْطَانِ "Şübhesiz işin sonraya bırakılması, şey-

tanın askerlerinden bir askerdir."denilmiştir; bir hadîs-i şerîfte: اَلتَّسْوِيفُ شُعَاعُ الشَّيْطَانِ يُلْقِيهِ فِى قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ **"İşi sonraya bırakmak, şeytanın, Mü'minlerin kalblerine ilkâ' ettiği bir parıltıdır = ateş şûlesidir = şeytanın şiârıdır."** buyruldu. İşi sonraya bırakmakla şeytan, Mü'mini büyük günahlara dahi sokar. Mesela borcu vaktinde ödemekten geri bırakır. Hadîs-i şerîfte: مَطْلُ الْغَنِىِّ ظُلْمٌ **"Borcu ödemeye güç bulanın ödemesini vaktinden sonraya bırakması zulümdür."** buyruldu. Binaenaleyh kalbe güzel bir his geldiği zaman derhal fiile geçirmek gerekir, aksi takdirde şeytanın tuzağına girilir.

2-Şeriatin hoşlanmadığı kötü şeyleri arzulamaktır. Hadîs-i şerîfte: اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى يُحِبُّ مَعَالِىَ الْاُمُورِ وَاَشْرَافَهَا وَيَكْرَهُ سَفْسَافَهَا **"Gerçekte Allah Teâlâ, işlerden âlî olanları = şeriatin güzel gördüğü ahlakları sever; işlerden âdi olan ve güzel görülmeyen şeylerden buğzeder."** buyrulmaktadır. Binaenaleyh güzel duyguları geri plâna bırakmaksızın hemen yapmak ve yapılmasını sevmekle nefs, behîme ve şeytâniyye nefsin tuzaklarından çıkar. Zira fikir, hak ve bâtılı birbirinden ayırt etmek, ayırt ettikten sonra da işlemeyi azimlemek, azmi fiile geçirmek, o âlî işi sevmek, insana mahsus bir şiardır. Bunda iradenin kullanılması, insanı A'lâ-i İlliyyîne ulaştırır.

Aliyy-ul-Kârî, İmam Nevevî'den naklen diyor ki: «Hadîs-i şerîfte اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِىُّ خَيْرٌ وَاَحَبُّ اِلَى اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ **"Kuvvetli Mü'min, zaif Mü'minden daha hayrlı ve Allah'a daha sevimlidir."** cümlesindeki «kuvvet»ten

murad, uhrevi işlerde nefsin azîmetidir = uhrevi saadetin kazanılmasının istek ve arzusunu fiile geçirmektir. Azimli insan, ğazâ ve cihadda daha başarılı olur, maksadlarına daha çabuk ulaşır, ma'rûfu emretmekten, münkerden vazgeçirmekten gelen eza ve cefâdan daha çabuk çıkar.»[70]

Ayrıca hadîs-i şerîf, a'zamî tedbiri fiile geçirmekle beraber muvaffakiyetin olunmamasında daha doğrusu hedefe ulaşılmamasında üzüntüye kapılmanın, «şöyle yapsaydım böyle olurdu» demekle kader-i İlâhî'ye karşı gelmenin, kesinlikle şeytanın tuzağı olduğunu da bildirmektedir. Şayed ki şeytan böyle bir tuzağa düşürürse, kalbe yardım ederek dil ile, قَدَّرَ اللّٰهُ وَمَا شَاءَ فَعَلَ **"Allah takdir etti ve dilediği şey olur."** diye ruhuna telkin etmenin de dua gibi faydalı olduğunu ifade etti. Ve binnetice hayrlı niyetlerde insan, akıl ve iradesini kullanmazsa, şeytanın tuzağına düşerek nefsine esir olur. Zaten şeytanın da insandan dileği budur.

Mü'min, imanında kuvvetli ve salâbetli olmalıdır. Sebeblere tevessülle birlikte sebebleri Yaratan'dan ğâfil kalmayıp O'na dayanıp güvenmelidir. Bu dayanış ve güvene tevekkül denilmektedir.

TAKVA İLE DİZGİNLENEN NEFS OLGUNLAŞIR

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerlerde takvâdan bahsedildi. Demek nefsin olgunlaşması, hedefe ulaşması, ruhla birlikte Allah Azze ve Celle'nin Âlî Huzuru'na ulaşması, takvâdan başkasıyla olmaz.

---

[70]Mirkât-ul-Mefâtîh c.9 s.154

İmam Ğazâlî diyor ki: «Meşâyıhımız rahimehumullah'ın sözlerinde mevzûubahis olan takva, seninle şerrin arasında kuvvetli bir sûr olunması için, benzerini işlemediğin her şerrin terki üzerine azim kuvvetiyle kalbi temizlemendir.»[71]

Ebû Abdullah er-Ruzbârî: «Takva, seni Allah'tan uzaklaştıracak her şeyden kaçınmandır. Demek takva, kulun, kendisine zarar verici olan mâsivâdan korunmasıdır.» demektedir.

Şeyh Ali bin Ahmed el-Cîzî diyor ki: «Lüğatte takva, şahsın dîninde veyahud dünyasında zararlı şeyden kaçınmasıdır. Şeriatin ıstılâhında ise, emrlere imtisal, İlâhî yasaklardan ictinabdır. Bazan takva, şübhelilerden ictinâba da tahsis edilir.» Şeyh Ebû Bekr el-Vâsitî dedi ki: «Takva, kulun, işlemiş olduğu tâat ve ibadetleri kesinlikle görmemesidir.»

Sehl Tüstirî rahimehullah da: «Kendisine takva makamının gerçekleşmesini isteyen kimse, tüm günahların arzularından sakınsın, terk etsin.» dedi.

Ebu-l-Hasen el-Fârisî ve İbn-ul-Atâ' rahimehumallah da dediler ki: «Şübhesiz takvânın zâhiri var, bâtını var. Takvânın zâhiri, İlâhî hududların korunmasıdır; takvânın bâtınî yüzü ise, güzel niyet ve ihlastır.»

İmam Kuşeyrî diyor ki: «Hikaye edildiğine göre Ebû Hanîfe rahimehullah, alacaklısının ağaçlarının gölgelerinde oturmazdı. Ve diyordu ki: كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ نَفْعًا فَهُوَ رِبًا

"Herhangi bir borcun celbettiği menfaat, ribâdır."»[72]

İmam Ğazâlî diyor ki: «Salihlerden bazısı şeyhlerine: "Nefsin terbiye edilmesi hususunda bana bir tavsi-

[71]Sirâc-ut-Tâlibîn c.2 s.342, 351

[72]Er-Risâlet-ul-Kuşeyriyye s.56, 57, Sirâc-ut-Tâlibîn c.1 s.342

yede bulunur musun." diye istirhamda bulundu. Bunun üzerine şeyhi: "Rabb-ul-âlemîn'in ilk ve son Mü'minlere tavsiyede bulunduğu şeyi sana tavsiye ederim. O da,

وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ

"...Andolsun Biz, sizden önce kendilerine kitab verilenlere ve size de: "Allah'tan korkun, azabından korunun." diye tavsiye ettik = emrettik..."[73] mealindeki ayet-i kerîmedir." dedi.

Allah Teâlâ kulunun salâhiyetini herkesten daha iyi bilir, öyle değil mi?

O kuluna herkesten daha fazla nasihat verici, daha merhamet edici, O herkesten daha ziyade şefkatlidir, değil mi?

Eğer bu âlemde kul için, mükafatça en büyük, hayrı toplamakta en kuşatıcı, ubûdiyette en yüce, mikdarda en çok, kulun haline yararlı olmak bakımından en önce, istikbalde daha kurtarıcı, takvâdan başka bir haslet olsaydı, şübhesiz Allah Teâlâ o hasleti kuluna tavsiye edecekti. Artık takva hasletiyle emr ve tavsiye edince, anladık ki takva, nefsin olgunlaşması ve kurtarılması için en elzem bir haslettir.»[74]

اَلعَيْنَانِ دَلِيلاَنِ وَالأُذُنَانِ قِمْعَانِ وَاللِّسَانُ تَرْجُمَانٌ وَالْيَدَانِ جَنَاحَانِ وَالرِّجْلاَنِ بَرِيدَانِ وَالكَبِدُ رَحْمَةٌ وَالطِّحَالُ ضَحِكٌ وَالرِّئَةُ نَفَسٌ وَالكُلْيَتَانِ مَكْرٌ وَالقَلْبُ مَلِكٌ فَاِذَا صَلَحَ المَلِكُ صَلَحَتْ رَعِيَّتُهُ وَاِذَا فَسَدَ المَلِكُ فَسَدَتْ رَعِيَّتُهُ **"İki göz, yol göstericidirler. İki kulak, sesleri toplayıp bir araya getiren hunidir. Dil ise, tercümandır. İki el, kanatlardır. Ve iki ayak, posta-**

[73]En-Nisâ' Sûresi ayet 131
[74]Sirâc-ut-Tâlibîn c.1 s.339, 340

cıdırlar. Karaciğer, rahmettir. Dalak, gülmektir. Akciğer, nefestir. İki böbrek, aldatmaktır = aldatıcıdır. Kalb ise, hükümran bir padişahtır. Padişah yararlı olursa, reâyâsı yararlı olur; padişah fitne fesada düşerse, haliyle reâyâsı fitne fesada düşer." mealindeki hadîs-i şerîfte işaret edildiği üzere, takvayla nefsin dizginlenmesi, terbiye edilmesi ve yükselmesi yahud da hayvan mertebesine düşüp alçalması, hayalî kuvvetinin içinde sûretlenene, hâfıza ve kalbin de o sûretlerden müteessir olup olunmamasına bağlıdır.

Şübhesiz gözler, hayalî kuvvetlere eşyanın sûretini gösterir; huni mesabesinde olan iki kulak, tıbkı gelen sesleri toparlayıp bildirici cihaz gibi bildirir; dil, onun hakîkatinin ne olduğunu tercüme eder.

Tercümeden sonra hayalî kuvvetin hâfızaya nakşettiği o sûretten dolayı eller, sûretlenen işe uzanır; ayaklar postacılık yapar, yaklaşır. Artık padişah olan kalb, bazan nefsi mağlub kılar, azmini, irade ve aklını, o güzel beslediği niyetlerini fiile geçirir. Buna muvaffak oldu ise, yani hangi azayla hangi tâat ve ibadet yapılırsa, azayı o tâat ve ibadete yöneltip fiile geçirdiği zaman yararlı olduğundan dolayı, reâyâ mesâbesinde olan tüm azaları da yararlı olur.

Şeyh Serîu-s-Sakatî'nin halîfesi Şeyh Ahmed el-Entâkî kuddise sirruh diyor ki: «Sen kalbinin salâhiyetini dilersen, dilini korumakla kalbine yardımcı ol.»[75] Yani her bir azayı kendisiyle işlenilecek ma'siyetten sakındır. Bunun için Pîr-i Rufâî kaddesallahu esrârah-ul-azîz diyor ki: «Allah Teâlâ'ya en yaklaştırıcı yol, İlâhî emrlere karşı kırılmak, zillet ve fakirliği kabul etmek, Allah Azze ve Celle'nin emrlerine saygıda bu-

[75]Er-Risâlet-ul-Kuşeyriyye s.23

lunmak, mahlukuna şefkat etmek, Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in şeriatine ittibâ' olmak üzere kalbde beş hasletin birleşmesidir.»[76] Demek, gerek iç organlar ve gerekse dış azaların salâhiyetleri, kalbi, hayalî kuvvetin zabtettiği kötü sûretlerden temizlemektir. Bunun için hadîs-i şerîfte: قَدْ اَفْلَحَ مَنْ اَخْلَصَ قَلْبَهُ لِلاِيمَانِ وَجَعَلَ قَلْبَهُ سَلِيمًا وَلِسَانَهُ صَادِقًا وَنَفْسَهُ مُطْمَئِنَّةً وَخَلِيقَتَهُ مُسْتَقِيمَةً وَجَعَلَ اُذُنَهُ مُسْتَمِعَةً وَعَيْنَهُ نَاظِرَةً فَاَمَّا الاُذُنُ فَقِمْعٌ وَالعَيْنُ مُقِرَّةٌ بِمَا يُوعِى القَلْبُ وَقَدْ اَفْلَحَ مَنْ جَعَلَ قَلْبَهُ وَاعِيًا **"Kim kalbini, küfür, nifak, şek ve şübhelerden iman için saflaştırırsa = temizlerse ve kalbini hased, kin beslemek, düşmanlık gibi şeylerden paklarsa = sâlim kılarsa, dilini söz vermekte ve ahidlerde doğruyu söylemeye alıştırırsa, nefsini Rabb'inin zikir ve sevgisiyle mutmain kılarsa = sükûnete erdirirse, nefsinin alışmış olduğu kötü huylarını dosdoğru kılarsa, kulağını hak ve gerçeği işitip kabul edici kılarsa, gözünü de Yaratıcı Teâlâ'nın Varlığı'nı gösteren delillere bakıcı kılarsa, şübhesiz korktuğu azabdan kurtulmuş ve umduğu saadete ulaşmıştır. Amma kulak, hunidir = ses toplayıp getiren cihazdır; göz ise kalbin hâfıza kuvvetiyle zabtettiği şeyleri yerleştiricidir. Ve gerçekte kalbini işitip belleyici kılan kimse, felâha ulaşmıştır."**[77] buyrulmuştur. Nitekim Şeyh Cüneyd Bağdâdî' nin halîfelerinden Şeyh Ahmed el-Edemî diyor ki: «Nefsini sünnetin = şeriatin edebleriyle hududlandıran = şartlandıran kimsenin kalbini Allah Azze ve Celle ma'rifetin nûruyla nurlandırır. Emrlerinde, işlerin-

[76]Tabakât-ul-Evliyâ s.96

[77]Mirkât-ul-Mefâtîh c.9 s.505 h.n.5200, Bulûğ-ul-Emânî c.19 s.5

de, ahlakında ve edebiyle edeblenmekte Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in emr ve yasaklarına uymaktan daha şerefli bir makam yoktur. Ğafletin en büyüğü, kulun Rabb'inden, emrlerinden ve Kendisi'yle muamele etmek edebinden ğâfil kalmasıdır.»[78]

İşte İmam Ğazâlî, Şeyh Ahmed Ebu-l-Abâs'ın bu sözünü özetleyerek: «Takva, seninle şerrin arasında kuvvetli bir sûr olunması için, benzerini işlemediğin her şerrin terki üzerine azim kuvvetiyle kalbi temizlemendir.» diye tarif etti.

Bu takvânın başlangıcı, bilkuvve gözün görebileceği, kulağın işitebileceği, elin tutabileceği, ayağın yürüyebileceği çirkin sûretlerden bilfiil hayal kuvvetini korumaktır. Aynı zamanda Ebu-l-Hasen el-Fârisî ve İbn -ul-Atâ'nın da: «Şübhesiz takvânın zâhiri var, bâtını var. Takvânın zâhiri, İlâhî hududların korunmasıdır; takvânın bâtınî yüzü ise, güzel niyet ve ihlastır.» diye tarif ettikleri takvâ da, yine hayali ve kalbi çirkin sûretlerden korumak ve kemâl-i ihlasla iyi sûretlerin = tâat ve ibadetin işlenmesinin sûretlerinin nakşedilmesidir. Ve kulun kurtuluşu da bundan ibarettir.

Ali radıyallâhu anhu, kerremallâhu vechehu şöyle demiştir: «Takva, Azîm ve Celîl olan Rabb'inden korkmak, O Yüce Rabb tarafından Habîbi'ne inen Kitabla amel etmek, kendisine göç edeceğin gününe = ahiret âlemine hazırlık yapmaktır. Bu da iki esastan ibarettir:

Birincisi, emrlere imtisal, nehylerden ictinabda ihlastır. Yani bütün amaçları, emel ve maksadları, sadece Allah Azze ve Celle'nin rızasına bağlamaktır.

İkincisi, yapılan tâat ve ibadeti, sünnete muvâfık olduğu halde icrâ etmektir.» Şu halde eğer İslam dîni bir

[78]Tabakât-ul-Evliyâ s.59, 60

ağaca benzetiliyorsa, o ağacın yeri, insanın kalbi; ağacın yer altındaki kök dalları ise, iman; ağacın gövdesi, İslam; ağacın dalları, nefsin hevâsından soyulup Allah Teâlâ'nın dînine teslim olmaktan ibaret takva; filizleri, murakabe; meyvesi, kalb, ruh ve sırlara enerji veren nurlar; ve o ağacı yeşerten su, ihlastır.

Şeyh Ahmed Gümüşhânevî diyor ki: «Kalbi çirkin sûretlerden temizlemekle beraber tâat ve ibadet gibi iyi sûretleri hayal ve kalble belleyip hıfzetmekle ameli riyâ ve nifaktan saflaştırmanın eseri ve bereketi, kulun üzerinde görüldüğü gibi, aynı zamanda kıyamete kadar neslinin üzerinde de görülür. Binaenaleyh kalbin ve hayalin çirkin sûretlerden temizlenilmesi ve güzel sûretlerin onda nakışlanmasının faydası: Allah Teâlâ'nın rızasının kazanılması, amelin kabul edilmesi, kıyamette azabdan kurtuluş ve saadetlere ulaşmakla birlikte her fitnenin zeval bulmasıdır.»[79] Binaenaleyh çirkin sûretleri görmemek, işitmemek, tutmamak, ona yürümemek ve öncelikle kötülükleri düşünmemekle nefs saflaşır, ruha uyar. Ruha uyması anından itibaren de A'lâ-i İlliyyîn'e, vuslata, O Âlî Huzur'a kavuşmasını, ruh gibi arzular. İşte اَحْرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ وَاسْتَعِنْ بِاللّٰهِ وَلَا تَعْجِزْ **"Dünyada sana menfaat verecek şeylerde var gücünle çalış; Allah'tan yardım dile ve kendini âciz sanma."** mealindeki hadîsin manası da, bunu bildirmektedir.

İnsanı âlî maksadlardan uzaklaştıran, birincisi, âcizlik yani iradeyi fiile geçirmemek, diğer ifadeyle işe giriş yapmamak, ikincisi, başardığı işle kendi nefsini beğenip ğurura kapılmaktır. Onun için iradeyi fiile geçirirken, işe başlarken, âciz kalmamakla beraber faydalı

[79]Levâmiu-l-Ukûl c.3 s.553

şeylere hırslanmak, Allah Azze ve Celle'ye dayanmak hasletlerine teşvik buyruldu. Nefs bu iki hasletle kalbi istilâ eder. Nitekim Zünnûn-i Mısrî'nin halîfelerinden Ebû Saîd el-Harrâz rahimehullah diyor ki: «İnsanın nefsinin misali, durgun suyun misalidir. O su çalkalandırılırsa, altındaki çamur üste çıkar; kendi haline bırakılırsa, berrak ve saf görülür. Nefsin de, meşakkatler, yokluk ve kendisine muhalefet anlarında hüküm ve eseri ortaya çıkar. Artık nefsinin içinde olan çamur gibi günah birikimlerini bilmeyen nasıl Rabb'ini tanıyabilir?» [80]

Hadîs-i şerîfte: ان العُجْبَ لَيُحْبِطُ عَمَلَ سَبْعِينَ سَنَةً **"Gerçekte kişinin nefsini beğenmesi, yetmiş sene amelinin sevabını düşürür."** buyruldu. Binaenaleyh hiçbir zaman nefsten razı olmamak gerekir.

Ucub da, nimetleri överken Allah Teâlâ'yı unutarak kendi şahsına isnaddır. Kimisi ibadetle kendini beğenir, kimisi giriş yaptığı işi başarmakla kendini beğenir, kimisi hayale kapılıp ğayrin yaptığı bir işle kendini över ve beğenir. Her halukârda ucub, ibadetin hakîkatini değil, fazla olan sevablarını siler; gösteriş gibi. Ve binnetice ya âcizliğe veyahud da kibirliliğe yani zulme sevk eder.

Sehl bin Abdullah et-Tüsterî rahimehullah'ın halîfesi Şeyh Ahmed el-Cüreyrî kuddise sirruh diyor ki: «Nefsi kalbini istilâ eden kimse, şehvânî duygularda mahkum olur, nefsin hevâsında hapsedilir; Allah Teâlâ da onu, kalbinin üzerine o güzel, faydalı feyzlerin gelişinden mahrum eder. Bu sebeble velev ki diliyle Kur'ân'ı çok okusa dahi ne Allah'ın kelâmından lezzet alır, ne de O'nunla amel etmekle süslenir. Nitekim Kur'ân-ı

[80]Tabakât-ul-Evliyâ s.41

Hakîm'de: سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ
"Elbette yer yüzünde kendini beğenip haksız olarak kibirliliği taslayan kimseleri ayetlerimden çeviririm..."[81] buyrulmaktadır. Yani tekrar tekrar okusalar dahi Kur'an'dan anlamazlar ve okunuş lezzetini bulamazlar. Zira Allah Teâlâ, kibirliliği taslamaları ve kendilerini beğenmeleri sebebiyle kalblerini, İlâhî hitabları anlamaktan döndürür de, Kitabı'nı anlamak yollarını kapatır. Artık onları mevâiz = öğütlerle intifâ'dan soyar; onlar da hak ve gerçeği bilmezler. Binnetice doğru yoldan yürümekten âciz kalırlar.»[82]

TEDAVİDE ESAS ZARARLI SEBEBLERDEN KORUNMAKTIR

İradeyi faydalı şeylere sevk eden yahud zararlı şeylerden koruyan aklî kuvvetler dörttür:

Birincisi, daha evvelden tarif ettiğimiz kuvve-i hayâliyye yahud musavviredir, ki işittiği, gördüğü, tattığı, hülâsa hissettiği şeylerin sûretlerini sûretlendirir, yani olayın fotoğrafını çekip hâfızaya bildiren bir cihazdır.

İkincisi, kuvve-i müdrikedir. Kuvve-i müdrike = sezgi kuvveti, kuvve-i hayâliyyenin cihazından aldığı sûretlerinin işlenilmesi veyahud da terk edilmesinin âkıbetini düşünür, tashîh eder, sonra hâfızaya bildirir.

Dünyaya nazaran mesela zehir gibi zararlı sebeblerin sonuçtaki tesirlerini yahud panzehir gibi faydalı sebeblerin sûretini tashîh eder, birbirinden ayırt eder; «Şu zehirdir, öldürücüdür; bu panzehirdir, kurtarıcıdır.» diye karar verdikten sonra hâfızaya bildirir.

Üçüncüsü, kuvve-i hâfızadır. Bunun vazifesi, nefse nazaran dimağda, ruha nazaran kalbde aldığı sûretleri ezberleyip zabtetmesidir.

[81]|El-A'râf Sûresi ayet 146
[82]Er-Risâlet-ul-Kuşeyriyye s.30, 31, Tabakât-ul-Evliya s.74

Dördüncüsü, kuvve-i bâisedir. Yani yapmak ve yapmamaktan ibaret irâdî kuvvettir. Kelamcılar buna cüz'i ihtiyâriyye ismini verdiler.[83] اَلَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ **"Mutlak hüküm ve hikmet sahibi olan Allah, sizden hangisi daha güzel amel işleyecek diye imtihan için ölümünüzü ve hayatınızı yaratmıştır. Her halukârda o Allah mutlak ğâlib ve çok bağışlayıcıdır."**[84] buyrulmaktadır. Yani Allah Teâlâ ölümünüzü ve hayatınızı yarattı ve hanginiz aklî kuvvetini kullanır, güzel davranışıyla iyi hareketlerde bulunur, doğrusu hanginiz Allah'ın haram ettiği şeylerden sakınır, Allah'ın tâat ve ibadetlerine koşar; bunda imtihan etmek için sizi dünya hayatına gönderdi, demektir. Şübhesiz birtakım ameller kalbe, birtakım ameller zâhirî azalara nisbet edilir. "Gizlide ve aşikârede hangisi çok yasaklardan sakınır ve dolayısıyla sevabı kazanır?" maksadı üzere yaratıldı insan.

Dünyaya nazaran zararlıdan kaçmak, tedaviden daha faydalı olduğu gibi, ahirete nazaran da zarar verici ma'siyetin istek ve arzularından korunmak, mesela küfür, şirk, nifak, riyâ, katl, hırsızlık, yalan, içki gibi şeylerden korunmak, öncelik hakkını alır.

Öncelik hakkını alır demekle, bunları terk etmekle ibadet işlenilmesin demek istenilmiyor. Zira namaz gibi ibadetlerin terki de, aynı zamanda zararlı şeylerin yani yasakların içerisine girmektedir.

Hukemâ, tabibler ve nefsin tedavisiyle uğraşan zevatlar, اَصْلُ كُلِّ دَوَاءٍ اَلْحِمْيَةُ **"Her devânın esası, korunmaktır."** mealindeki sözde ittifak ettiler. Demek korunma kanunu, sadece tıbbî bir şey değildir, umum manaya

[83]Şerh-u Mesnevî Abidin Paşa c.1 s.161, Fâtih-ul-Ebyâd c.1 s.102

[84]El-Mülk Sûresi ayet 2

hamledilmesi gerekir. Nitekim Gazâlî diyor ki: «Allah bilir amma anladığım kadarıyla korunmak, bir çok tedavilerden insanı ihtiyacsız bırakır.»[85]

Dünyada nefsi avına sevk eden, menfaat; avcıdan koruyan, zarardır. Müdrike yani aklî kuvvet, faydayı göstermekle nefsi avına yahud zararı bilmekle avcısını bertaraf etmeye, bertaraf etmekten âciz kaldığı yerlerde ondan kaçmaya sevk ettiği gibi, ahirete nazaran da kalbin müdrike kuvveti, cennetin nimetlerini idrâk etmekle bâise kuvvetini tahsiline sevk eder. Şer'i şerîf buna «recâ» demiştir.

Cehennem ve İlâhî azabın zararlarını idrâk etmekle de nefsi hevâsından takva hasletiyle dizginler; ve buna da şer'i şerîf «havf» demiştir.

Nefsin edeblendirilmesinde sebeblerin en kuvvetlisi de, cennetin nimetlerini ümid etmekle iradeyi tâat, ibadet ve her hayrı işlemesine sevk etmek ve korku hasletiyle de iradeyi cehennemin azabına vesile olabilecek her işten sakındırmakta çalıştırmaktır. Bu itibarla Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا **"Hakkında bilgi ve idrakin olmadığı şeyin peşine düşme. Çünkü muhakkak kulak, göz ve kalbin iç merkezi, bunların her birisi, yaptığı işten sorumludurlar."** [86]

Binaenaleyh nefsi ruha mağlub kılmak ve kalble arkadaş etmenin, hülâsa edeblendirmenin başlangıcı, zâ-

[85]Sirâc-ut-Tâlibîn c.2 s.24, İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.7 s.400, El-Esrâr-ul-Merfûa fî Ehâdîs-il-Mevdûa s.213 h.n.840.. İmam Ğazâlî, **"Her devânın esası, korunmaktır."** mealindeki sözün hadis olduğunu kaydetti ise de hadis hafızları, bu lafızla hadiste aslının olmadığına hükmederek sözün mevdû' hadis olduğunu açıkladılar. İbnu Adî el-Kâmil fî Duâfâi-r-Ricâl'de bu manada vârid olan hadîslerin zaif olduğuna zihab etti. Binnetice manası sahihtir.

[86]El-İsrâ' Sûresi ayet 36

hirde ve bâtında bunların şeriat dairesinde takvayla çalıştırılmasıdır.

İmam Ğazâlî diyor ki: «Evet, nefsin terbiye edilmesi, onu takvânın dizginiyle dizginlemekle izah edilir; ve uhrevi saadeti kazanmak için akıl ve iradenin var güçlerini harcayarak onu her ma'siyeti düşünmekten korumak ve her fenalıklardan onu çekmekle gerçekleşir. Bunu gözünde, kulağında, dilinde, kalbinde, midende, hayâ yerinde ve bütün azalarında işlediğin zaman da, gerçekte Allah'tan korkmuş ve azabından korunmuş olursun, müttakîsin. Kim nefsin edeblendirilmesini ve terbiye edilmesini dilerse, gözü, kulağı, dili, kalbi, midesi olmak üzere beş azasının istek ve arzularına riayet etsin, onları ahirete zarar verici her ma'siyeti düşünmesinden bile korusun.»[87]

"Ölçüler" adlı eserimizde bu beş azanın işleyebileceği ma'siyetler kâmilen izah edilmiştir; onu zabtedip tatbik edenin, İmam Ğazâlî'nin tarif ettiği takva mertebesine ulaşacağını ve kendisine vuslat kapısının açılacağını umarım. Çünkü takva, terk olarak, nefsi müstehak olacağı uhrevi azabdan ve dünyevi belalar ve hatta kınamalardan korumak; işlemek bakımından da, farz ve vacibleri öğrenmek, öğrendiğini tatbik etmek ve birlikte kemâl-i sevgi ve iştiyakla Allah Azze ve Celle'yi zikretmekten ibarettir. Burada şunu diyelim: Nefsin terbiyesi, göz, dil, kulak, mide ve kalb olmak üzere beş azanın korunmasına bağlanmaktadır.

1-Amma gözün korunması hakkında Hazreti Ali keremallâhu vechehu'nun: "Gözüne mâlik olmayanın nezdindeki kalbin değeri aslâ yoktur." deyişi kâfidir. Hadîs-i şerîfte de: اَلنَّظَرُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهَامِ اِبْلِيس "**Harama bakmak, şeytanın oklarından bir oktur.**" diye buyruldu. Nitekim İbnu ömer radıyallahu anh diyor ki: "**Bir**

[87]Sirâc-ut-Tâlibîn c.1 s.352, 353

Mü'minin kendisine helal olmayan bir kadına bakışı, İblisin oklarından bir oktur. Allah'ın azabından korkarak ve Nezdi'ndeki cennet nimetlerini umarak kim onu bırakırsa, Allah Azze ve Celle onu lezzetini hissedeceği ibadete ulaştırır."

Bu ok, bakılanın hayalinde sûretlenen şehvet duygularının yayından, bakan insanın gözüne girer. Girdi ise iffet duygusunu keser, idrâkini körleştirir. Binaen aleyh nefs, gözlerini kapatır yahud haram olan güzel sûretleri gördüğü zaman kaçarsa, bakılanın hayalinden gelen oklar kalbine isabet etmez ve şehvet duyguları kendisine ğalebe çalmaz. Böyle olduysa ibadetin lezzetini tatma derecesine ulaşır.

2-Dilin korunmasına gelince; Muaz radıyallahu anh'ın şu hadîsinin sonunda, dilin tutulmamasının ne kadar zararlı olduğu bildirilmektedir. Muaz radıyallahu anh diyor ki: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اَخْبِرْنِى بِعَمَلٍ يُدْخِلُنِى الجَنَّةَ وَيُبَاعِدُنِى مِنَ النَّارِ قَالَ «لَقَدْ سَئَلْتَ عَنْ اَمْرٍ عَظِيمٍ وَاِنَّهُ لَيَسِيرٌ عَلَى مَنْ يَسَّرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ تَعْبُدُ اللّٰهَ وَلاَ تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَتُقِيمُ الصَّلاَةَ وَتُؤْتِى الزَّكَاةَ وَتَصُومُ رَمَضَانَ وَتَحُجُّ البَيْتَ» ثُمَّ قَالَ «اَلاَ اَدُلُّكَ عَلَى اَبْوَابِ الخَيْرِ اَلصَّوْمُ جُنَّةٌ وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ المَاءُ النَّارَ وَصَلاَةُ الرَّجُلِ فِى جَوْفِ اللَّيْلِ» ثُمَّ تَلاَ {تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ المَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ فَلاَ تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا اُخْفِىَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ} ثُمَّ قَالَ «اَلاَ اَدُلُّكَ بِرَأْسِ الاَمْرِ وَعَمُودِهِ وَذِرْوَةِ سَنَامِهِ» قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ «رَأْسُ الاَمْرِ الاِسْلاَمُ وَعَمُودُهُ الصَّلاَةُ وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ الجِهَادُ» ثُمَّ قَالَ «اَلاَ اُخْبِرُكَ بِمَلاَكِ ذَالِكَ كُلِّهِ» قُلْتُ بَلَى يَا نَبِىَّ اللّٰهِ فَاَخَذَ بِلِسَانِهِ فَقَالَ «كُفَّ عَلَيْكَ هذَا» فَقُلْتُ يَا نَبِىَّ اللّٰهِ وَ اِنَّا لَمُؤَاخَذُونَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ قَالَ «ثَكِلَتْكَ اُمُّكَ يَا مُعَاذُ وَهَلْ يَكُبُّ

النَّاسَ فِى النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ اَوْ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ الاَّ حَصَائِدُ اَلْسِنَتِهِمْ

«Ben: "Ya Rasûlallah, beni cennete sokacak ve ateşten uzaklaştıracak amel ile haberdar et." dedim. Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem:

"Elbette sen büyük bir işten sordun. Hakîkaten o (büyük iş), **Allah'ın kendisine kolaylık yarattığı kimse üzerine kolaydır: Allah'ı tanıyıp O'na ibadet edersin ve hiçbir şey O'na eş koşmazsın. Namazı ikâme edersin = şeriate tam mutâbık, ta'dîl-i erkan üzere kılarsın. Zekatı müstehaklarına verirsin. Ramazan orucunu tutarsın. Beyt-i Muazzama'yı tavaf edersin."** dedikten sonra:

"Hayr kapıları üzerine sana yol göstermeyeyim mi? Oruç kalkandır. Sadaka hataları söndürür; su ateşi söndürdüğü gibi. Ve gecenin ortasında adamın namazı." buyurarak sonra secde sûresinden **{O Mü'minlerin yanları yataklarından uzaklaşmış olduğu halde** (azabından) **korkarak** (ve sevabını) **umarak Rabb'lerine yalvarırlar. Bir de onlara vermiş olduğumuz rızktan muayyen bir cüz'ünü** (Allah yolunda) **harcarlar.** (Habîbim!) **İşledikleri amel sebebiyle yaptıklarına karşılık gizlenen ve onlar için nice göz aydınlatan ve sevindiren mükafatları, hiçbir nefs bilmez.}**[88] mealindeki ayetleri tilâvet etti. Sonra:

"İşin başını, direğini ve ucunun zirvesini sana göstermeyeyim mi?" buyurdu. Ben:

"Evet ya Rasûlallah, buyrun." dedim.

"İşin başı İslamdır, direği namazdır, ucunun zirvesi cihaddır." buyurdu.

"Bunların hepsinin en kuvvetlisi = dayanağıyla seni haberdar etmeyeyim mi?" buyurdu.

"Evet ya Nebiyyallah!" dedim. Bunun üzerine dilini tuttu. Ve akabinde:

"Aleyhinde olan bunu tut." buyurdu. Bunun üzerine ben:

[88]Es-Secde Sûresi ayet 16, 17

"Ya Nebiyyallah! Ve hakîkaten biz, konuştuğumuz şeylerle muâhaze olunuyoruz, öyle mi?" dedim;

"Anan seni kaybetsin = ağlasın ey Muaz! İnsanları yüzleri yahud burunları üstüne, dillerinin mahsullerinden başkası düşürür mü?" buyurdu.»

وَهَلْ يَكُبُّ النَّاسَ فِى النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ اَوْ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ اِلاَّ

حَصَائِدُ اَلْسِنَتِهِمْ **"İnsanları yüzleri yahud burunları üstüne dillerinin mahsullerinden başkası düşürür mü?"** cümlesi, söz konumuzdur.

Hadîsin, **"İnsanları yüzleri yahud burunları üstüne dillerinin mahsullerinden başkası düşürür-mü?"** mealindeki hâtimesi, büyük saadetin fâtihâsı = anahtarıdır = başlangıcıdır. Çünkü müdrike kuvvetini çalıştırarak bâise kuvvetini dilin susturulmasında çalıştırmak, hayatın korunmasına güzel bir yardımcıdır.

Ve tarîkate nazaran, sükût, amelin kutbu ve sebebidir. Çünkü dilin susmasıyla kalb güzel sözleri söyler, zikreder ve bu sayeden Rabb Teâlâ Zül'Celâl Hazretleri'yle konuşur, rahmet bulutlarından nurları yağdırmaya vesile olur.

Hakîkate nazaran da sükût, sâliklerin son mertebesidir. Bunun için ehli tahkîk: "Kim ciddi bir sûrette Allah Azze ve Celle'yi sıfatlarıyla tanırsa, dilsiz olur." dediler. Yani zikirden başka dilsiz olur.

Murakabe makamına nazaran, dilin susması, heybet makamının alâmeti olur. Ve aynı zamanda hayret makamına da vesile olur.

Naklolunduğuna göre İmam Şâfiî radıyallahu anh şöyle buyurmuştur:

اِحْفَظْ لِسَانَكَ اَيُّهَا الاِنْسَانُ * لاَ يَلْدَغَنَّكَ اِنَّهُ ثُعْبَانُ

كَمْ فِى الْمَقَابِرِ مِنْ قَتِيلِ لِسَانِهِ * كَانَتْ تَهَابُ لِقَائَهُ الشُّجْعَانُ

Dilini koru ey insan
Sokmasın seni ejderha yılan
Makberde çok var dilinin maktûlü
Karşılaşmaktan korkardı pehlivan

Ve binnetice kalbin hayalini çirkin sûretlerden temizleme hasleti, gözün kapatılmasına ve dilin susmasına bağlanılmaktadır.

Demek kalbî zikre iki şeyle muvaffak olunur: Birincisi, gözün kapatılması; ikincisi, dilin susması. Bunsuz kalb çalışmaz ve zikir de sahih olmaz.

Artık bununla beraber kalbe ve hayale bir şey geldiği zaman yahud da göz herhangi bir sûrete tesadüf ettiği zaman yahud kulak nefsin hoşuna giden sözü işittiği zaman, onları çevirmek ve istiğfarla Allah'a dönmek, yalvarmakla kalb nefse ğalebe çalar, sultan olan ruhun idaresi altında çalışır.

3-Kulağın korunmasına gelince.. Hayal kuvvetinde sûretlenen sûretlerden, insanın kalbi ğayet müteessir olur.

Mesela dil, riyâkârlığa saplanıp, kendini veyahud da bâtıl bir şeyi överek söylediği zaman, kulak o sözü işitirken hayalinde çirkin bir sûretle sûretlendirir ve kalb ondan müteessir olur. Bu itibarla hadîs-i şerîfte: أحثوا التراب على وجوه المداحين **"Herhangi bir ğayeye ulaşabilmek için çok övücü kimselerin yüzlerine toprak serpin."** diye buyruldu. İnsan, nefsinin tabiatiyle yalandan olsa dahi güzel övgülerle övülmeyi sever ve bu sevgi insanın nefsini kabarttırır. Nefsin kabarmasıyla istek ve arzuları fiile geçer. Bu itibarla hele hele olmayan vasıflarla şahsı övenlerin yüzlerine, şer'an bir avuç toprak alıp serpilmesi müstehabdır. Bazıları da: "Çok övücülerin yüzlerine toprağın serpilmesinden maksad, onları aşırı övmelerinden alıkoymaktır." dediler. Binaenaleyh şahsı yüzünde övmek, kesinlik mez-

mumdur. Nitekim diğer bir hadîs-i şerîfte: أحثوا في أفواه المداحين التراب **"Şahsı yüzünde çok övenlerin ağızlarına toprak serpin."** buyrulmaktadır. Yani onları övmekten alıkoyun demektir.

Mesela birisinin ğıybeti yapıldığı zaman, ayıblarının işitilmesiyle, ğıybeti edilen kimsenin vasfedilen manasının sûretiyle bir karikatürünü, fotoğrafını çizer. Haliyle müdrike kuvveti, o sûretin sonuçtaki olan zerrelerini idrâk eder ve kalbe bildirir. Haliyle kalb, ğıybeti yapılan kimseden nefret etmeye başlar, müteessir olur. Ve bu da sihrin bir çeşididir. Şu kadar ki, şahsın yüzünde değil arkasında, şahısta bulunan, Allah'ın hoşnut olduğu vasıfları övmekte zarar yoktur ve kalb bundan müteessir olmaz.

Binaenaleyh kulağı, kalbi maksadından alıkoyabilecek tüm seslerden, hatta ğıybetten ve çalgılardan dahi korumak gerekir.

Hayalî sûretler, kalbin zikretmesini de engeller. Sâliki en çok yolda bırakan da bu felakettir. Zira sâlik, hayalindeki sûretleri görmez ki onları silsin. Ancak zikri esnasında «الله» demek istediği halde hayalinin, gördüğü sûretlerle kalbini uğraştırdığını hisseder. Bunun için ولا تقف ما ليس لك به علم ان السمع والبصر والفؤاد كل أولئك كان عنه مسؤولا **"Hakkında bilgi ve idrakin olmadığı şeyin peşine düşme. Çünkü muhakkak kulak, göz ve kalbin iç merkezi, bunların her birisi, yaptığı işten sorumludurlar."**[89] mealindeki ayet-i kerîmede, kulağın işitmek sorumluluğu, gözün ve kalbin sorumluluğundan önce zikredildi. Tabiî ki, sözde önce gelen söz, hüküm bakımından öncelik hakkını alır. Hadîs-i şerîfte:

[89]El-İsrâ' Sûresi ayet 36

إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَخْطَأَ خَطِيئَةً نُكِتَتْ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ فَإِنْ هُوَ نَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ صَقَلَ قَلْبُهُ فَإِنْ عَادَ زِيدَ فِيهَا فَإِنْ عَادَ زِيدَ فِيهَا حَتَّى تَعْلُوَ فِيهِ فَهُوَ الرَّانُ الَّذِي ذَكَرَ اللّٰهُ {كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ} **"Muhakkak kul çarpılarak bir günah işlediği zaman, kalbinde siyah bir nükte = nokta = çizgiler çizilir. Eğer o, günahtan sıyrılır, istiğfar eder ve tevbe ederse, kalbi cilâlanır, parlar. Tekrar günahına dönerse, kalbindeki noktalar çoğalır; tekrar günahına dönerse, kalbindeki noktalar çoğalır; nihayet kalbin üstüne çıkar. İşte bu rân = o perdedir ki, Allah: {Hayır, bilakis kalbleri üzerine, kazanmış oldukları günahlar perde haline gelmiştir.} diye zikretti."** [90] diye buyrulmaktadır. Yine bir hadiste: إِنَّ لِلْقُلُوبِ صَدَاءً كَصَدَاءِ الْحَدِيدِ وَجِلَاؤُهَا الْاِسْتِغْفَارُ **"Demire pas olduğu gibi, gerçekte kalblerin de pası vardır. Onun cilâlanması, istiğfardır."** diye naklolagelmektedir.[91]

[90]Ebû Hureyre'nin buhadîsini, İbnu Hibban El-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbni Hibban h.n.930'da tahric etti. Tirmizî h.n. 3334'te tahric ederek hasen ve sahîh olduğunu söyledi. Böylece Hâkim'in: "Müslim'in şartı üzerine sahîhtir." deyişini, Zehebî de takrîr etmektedir. El-Müstedrek ve zeylinde Telhîs c.2 s.517 h.n.3908.. Ayrıca İbnu Mâce h.n.4244'te, Neseî es-Sünen-ul-Kübra c.6 s.110 h.n.5 = 10251'de, İmam İbnu Cerîr et-Taberî Câmiu-l-Beyân fî Tefsîr-il-Kur'ân cüz 30 s.54'te, Deylemî Firdevsi c.1 s.199 h.n.751'de tahric ettiler.

Hâfız Münzirî, Tirmizî'nin "Hasen ve sahîhtir."; İbnu Hibban ve Hâkim'in: "Sahîhtir." deyişlerini takrîr etmektedir. Et-Terğîb vet'Terhîb c.2 s.469

[91]Bu hadîsî Beyhakî Şuab-ul-Îmân c.1 s.441 h.n.639'da iki senedle ve Hakîm-i Tirmizî Nevâdir-ul-Usûl c.2 s.134'te, Taberânî el-Mu'cem-us-Sağîr c.1 s.184, el-Mu'cem-ul-Evsat c.7 s.454 h.n.6890'da tahric ettiler. Hâfız Heysümî: "Bu hadîsi Taberânî el-Mu'cem-us-Sağîr ve el-Mu'cem-ul-Evsat'ta tahric etti; senedinde, "Çokça yalancıdır." denilmekle töhmet altına giren Velîd bin Seleme et-Taberânî bulunmaktadır." dedi. Mecmau-z-Zevâid c.10 s.207

Hadis ulemâsı senedinin mevdû' olduğunu söyledilerse de

Yani aslında kalb latîfesi parlak ve sûretleri aksetmekte kabiliyetli ve nûrânîdir. Ancak zikri terk etmekten yani ğafletten yahud nefsin istek ve arzusuna dalmakla işlediği günahların birikiminden doğan lekeler, kalbin yüzünü kapatır; lekeler ve paslar aynanın yüzünü kapattığı gibi. O lekelerin temizlenmesi, Allah Azze ve Celle'den mağfireti taleb etmek, işlenilen günahlardan mahcubiyet ve üzüntü duyulduğu halde dille istiğfar etmekle mümkün olur. Ve ayna mesâbesinde olan kalbin yüzündeki işlenen günahların karikatürlerinin sûreti silinmiş olur.

Nasıl ki içinde sûretlerin, heykellerin bulunduğu bir odaya rahmet melekleri girmiyorsa, böylece hayalinde çirkin sûretler bulunan kimsenin kalb hânesine de sultân-ı zikir ve melekler girmez. Zira sultân-ı zikir, daima melekleri takib eder. Görülmez mi hadîs-i şerîfte: لاَ تُجَالِسُوا اَهْلَ الْقَدَرِ وَلاَ تُفَاتِحُوهُمْ "**Benliklerini ortaya koyarak kendilerini fiilinin fâili zanneden Kaderîlerle düşüp kalkmayın ve onlarla söz de açmayın.**" buyrulmaktadır. Çünkü onların sözleri kulak vasıtasıyla hayalde sûretlenir ve dolayısıyla kalb, o resimlerden dolayı müteessir olup itikadı bozulur. Nitekim hadîs-i şerîfte: مَنِ اسْتَمَعَ اِلَى صَوْتِ غِنَاءٍ لَمْ يُؤْذَنْ لَهُ اَنْ يَسْمَعَ الرُّوحَانِيِّينَ فِى الْجَنَّةِ "**Kim çalgılardan bir sesi hoşlanarak dinlerse, cennette rûhânîlerden işitmesine izin verilmez.**" diye buyruldu. Zira dünyada iken bu kimse, kalbinden zikrin sesini işitmedi ki ahirette rûhânîlerden işitebilsin. Yine:

مَنِ اسْتَمَعَ اِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ صُبَّ فِى اُذُنَيْهِ الآنُكُ

↪ metni bir önceki hadîsin içinde bulunan: فَاِنْ هُوَ نَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ صُقِلَ قَلْبُهُ **"Eğer o, günahtan sıyrılır, istiğfar eder ve tevbe ederse, kalbi cilâlanır, parlar."** cümlesiyle takviye olunmaktadır.

"Kavm istemedikleri halde sözlerine kulak veren kimsenin kulaklarına kurşun dökülecektir." Yine: مَنِ اسْتَمَعَ اِلَى قَيْنَةٍ صُبَّ فِى اُذُنَيْهِ الآنُكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ **"Kim türkücü bir câriyenin türküsüne kulak asıp dinlerse, kıyamet gününde kulaklarına kurşun dökülecektir."** diye buyruldu.

Gerek Asr-ı Saadette, hatta câhiliyye devrinde ve gerekse Asr-ı Saadetten bu yana bir asır öncesine kadar da, hür Müslüman bir kadının, yabancı erkeklerin meclisinde şarkı türkü söylemesi âdet değildi. Onun için bu hadîs-i şerîfte «türkücü kadın» buyrulmayıp «türkücü câriye» buyruldu. Binaenaleyh türkücü câriyenin zikri buna mebnîdir.

Şu halde kesinlikle kulakları, kalbin müteessir olabileceği seslerden korumak, kalbin nurlanmasına vesile olabilecek seslere boşaltmak, âlî ve mübah sözleri işitmeye istihzâr etmek, kalbin nefse ğâlib gelmesine kuvvetli vesilelerdendir. Nitekim hadîs-i şerîfte: مَنِ اسْتَمَعَ اِلَى آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ مُضَاعَفَةٌ وَمَنْ تَلاَ آيَةً مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ كَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ **"Kim, Allah'ın kitabının ayetlerinden bir ayete kulak asar, dinlerse, ona, katlanan bir hasene yazılır. Kim de sesli, Allah'ın kitabından bir ayet tilâvet ederse, onun için kıyamet gününde nur olur."** buyrulmaktadır.

4-Amma midenin korunmasına gelince; helal olarak çok yemekten, haramdan ise kesinlikle sakındırılması gerekir. Aksi takdirde çok yemek, kalbin yüzünü kapatır, yani karartır ve zikretmesini engeller. Hadîs-i şerîfte: مَا مَلأَ آدَمِىٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ بِحَسْبِ ابْنِ آدَمَ اُكُلاَتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ فَاِنْ كَانَ لاَ مَحَالَةَ فَثُلُثٌ طَعَامٌ وَثُلُثٌ شَرَابٌ وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ **"Âdemîler karınlarından daha şerli bir kabı doldurmadılar.**

Âdem oğullarına sırtının iliklerini dimdik ayakta tutturacak birkaç lokma kâfidir. Şayed bundan fazla gerekirse, bu takdirde midenin üçte biri yemeğe, üçte biri içilecek şeye, üçte biri de nefesi için olsun." diye buyruldu.

Ekâbir, açlığın birçok faydalarını saydılar. İmam Ğazâlî'nin sözünün kısaltılarak buraya alınması uygundur:

a-Az yemek kalbi saflaştırır, zihni keskinleştirir, kalb gözünü = basîreti de parlatır. Mu'tedil halden fazla yemek ise zihni durdurur, kalbi kör kılar, dimağın buhar tabakasını çoğaltmasıyla da aklı azaltır.

b-Allah Teâlâ insana kalb verdi ki, zikir ve dua ile münâcât makamına ulaşsın. Münâcât makamı meleklerin makamı olduğundan, açlıkla insan, bir nev'î kendini onlara benzetmelidir ki, kudsî ruhlarla birlikte yükselsin.

c-Hukemâ ve sûfîlerin ittifakıyla açlık, kırılma ve zilleti meydana getirir, aşırı sevinç ve kibirliliği engeller. Nefs, açlıkla kırıldığı kadar hiçbir şeyle kırılmaz; ve toklukla şehvânî duygular dikildiği gibi hiçbir şeyle dikilmez.

d-Nefs-i emmârenin istilâ edilmesine en kuvvetli sebeb açlıktır.

e-Gece Teâlâ Zül'Celâl Hazretleri'nin münâcâtı için elverişli olduğundan, açlık uykuyu izâle eder, bundan böyle kalb rahatlıkla teheccüd gibi ibadetleri icrâ eder.

İnsanın ömrünün en nefis cevheri ve serveti de, gece saatlerinde yani halkın uykuya daldığı zamanlarda uyanık kalmasıdır.

f-Açlık, çok ibadetin işlenmesine yardımcı, tokluk ise engeldir. Bunun için din ulemâsı, vasat halinden fazla yemeye ruhsat vermediler ve vasat halinden fazla yiyeni de kınadılar; dediler ki: "Helalden azaltılması en çok gereken şey, yemek ve içmektir."

g-Açlık, tabiblerin ittifakıyla bedenin sıhhatini temin eder.

h-Açlık, yani vasat halinde yemek, her türlü çalışmaya yardımcı olur.

ı-Açlıkla fakirlerin hali idrâk edilir; farz, vacib ve nafile sadakaların verilmesine vesile olur.

Demek az yemek, az içmek ve dolayısıyla az uyumakla insanın nefsi olgunlaştığı için kudsî ruhlarla birleşir. Hikmete mebnîdir ki Allah Teâlâ kafirleri zemmetmek esnasında: ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الاَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ **"Onları bırak, adamakıllı yesinler, eğlensinler ve faydasız emelleri kendilerini oyalaya dursun. Elbette** (bunların kötü) **sonuçlarını bilecekler."** [92] buyurmaktadır. Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem de, Mü'min ve kafiri, yemek hususunda birbirine kıyaslamada şöyle buyurdu: اِنَّ الْمُؤْمِنَ يَأْكُلُ فِى مِعىٍ وَاحِدٍ وَالْكَافِرُ يَأْكُلُ فِى سَبْعَةِ اَمْعَاءٍ **"Hakîkaten filvâki' Mü'min, bir bağırsakta yer = sırtının iliklerini dimdik ayakta tutturacak kadar mu'tedil yer. Kafir ise yedi bağırsakta yer."** Ve binnetice açlık yani mu'tedil yemek içmek, Mü'minin; birçok çeşitli yemeklerle mideyi doldurmak ise, küffârın âdetidir. Zarar verebilecek derecede yemek ise, ulemânın ittifakıyla caiz değildir.

El-hâsıl nefs itibarıyla insan, dünya hayatına hırslı olarak yaratılmıştır. Nitekim hadîs-i şerîfte: لَوْ كَانَ لاِبْنِ آدَمَ وَادٍ مِنْ مَالٍ لاَبْتَغَى اِلَيْهِ ثَانِيًا وَلَوْ كَانَ لَهُ وَادِيَانِ لاَبْتَغَى لَهُمَا ثَالِثًا وَلاَ يَمْلاَ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ الاَّ التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلَى مَنْ تَابَ **"Âdem**

[92]El-Hicr Sûresi ayet 3

oğluna bir vâdiye mal olsa dahi, mal dolusu ikinci bir vâdiyeyi taleb edecektir. İki vâdiye dolusu malı olsa, mal dolusu üçüncü bir vâdiyeyi taleb edecektir. Âdem oğlunun karnını topraktan başkası doldurmaz; Allah Teâlâ'nın kendisini tevbeye muvaffak kılıp tevbesini kabul ettiği kimse müstesnadır." diye buyrulmaktadır. Şübhesiz nefs dünya hayatının idamesi için hırslı olarak yaratılmıştır. Ve bununla insan, yer, içer, doğar, çoğalır, cinsi devam eder. Ancak kalb latîfesi nefsine ğâlib olan kimseler, hırsını, dünya hayatını idame etmekle beraber, uhrevi saadetleri kazanmasına vesile kılar, nefsini şeriatin izni dahilinde güder = faydalanır. Mesela fakirlere zekat vermek için çalışır ve bilfiil malını Allah yolunda harcar. Bu hususta kulun tevbesi de, hırsını = akıl ve iradesini uhrevi saadetin kazanılmasına çevirmesidir. Görülmez mi hadîs-i şerîfte Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: لَوْ كَانَ لِي مِثْلُ أُحُدٍ ذَهَبًا لَسَرَّنِي اَنْ لاَ يَمُرَّ عَلَيَّ ثَلاَثٌ وَعِنْدِي مِنْهُ شَيْءٌ اِلاَّ شَيْءٌ أُرْصِدُهُ لِدَيْنٍ **"Uhud dağı kadar altınım olsa, üç gün üzerimde geçmediği halde, gözetlediğim bir borç müstesna, o borçtan başka hiçbir şey yanımda bulunmaması kesinlikle beni sevindirir."** Yani borç vermem farz olduğu için, farzı ödemek müstesna her şeyi Allah yolunda harcamam, kesinlikle beni sevindirir, demektir. İşte **"Allah Teâlâ' nın kendisini tevbeye muvaffak kılıp tevbesini kabul ettiği kimse"** den murad da, bu sevgi kalbinde yerleşen zevatlardır, yani enbiya, evliya ve ehli takvâdır.

Allah yolunda harcamak sevgisi müstesna, dünya hayatına aid bütün emeller kalbi karartır, varlığı da yokluğu da şeytanın tuzağı olur, çoğu zaman zulme de

sebebiyet verir. Böyle oldu ise, فَأَمَّا مَنْ طَغَى وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى **"Amma kim, tûl-i emel ve mal sevgisiyle haddini aşar, zulmeder ve dünya hayatını daha tercih ederse, şübhesiz «cahîm» adlı cehennem, onun varacağı yeridir."** [93] mealindeki ayette buyrulduğu üzere son son sığınağı cehennem olacaktır. Yani dünyada hırs ve tûl-i emel duygularının sırtlanının, helal haram demeksizin dünyanın peşine koşuşu ve toplayışı, ahirette büyük cehenneme kalbolunacaktır. Bu itibarla hadîs-i şerîfte: لَأَنْ يَجْعَلَ أَحَدُكُمْ فِي فِيهِ تُرَابًا خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَجْعَلَ فِي فِيهِ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ **"Birinizin ağzı içerisine toprağı koyması, kendisi için, Allah'ın haram kıldığı şeylerden ağzına koymasından daha hayrlıdır."** buyrulmaktadır. Yani dünya hayatının tercihi, hırs ve ihtirastan dolayı sırtlan ölünün leşinden yediği gibi haramdan yemek içmek, son derece kalbi karartır, Rabb Teâlâ'nın ğazabına sebebiyet verir.

Eski zamanda sırtlanlar, ölüleri mezarlardan çıkarıp yedikleri gibi, zamanımızda da faiz ve müskirâtın yayılması sebebiyle insanlar birbirlerinin kanlarını ahtapot gibi türlü hilelerle emmekte ve sırtlan gibi türlü sebeblerle, amma faiz yollarıyla amma başka yollarla haram olarak birbirlerinin kasasından mal çekmektedirler; hayallerde sûretlenen ahtapot ve sırtlanların duygularının, kalb ve ruha verdikleri ızdırabdan dolayı da, müskirâta = sekir verici şeylerin yılanlarına sarılmaktadırlar. Ve bu sarılış, kesinlikle cehennemin içindeki ejderhalara ve akla gelmedik zehirli ejderhaların sûretine dö-

[93]En-Nâziât Sûresi ayet 37 - 39

nüşecekler, ahirette de baş belası olacaklardır. Bütün bunlardan kurtuluş, لَوْ كَانَ لِي مِثْلُ أُحُدٍ ذَهَبًا لَسَرَّنِي أَنْ لاَ يَمُرَّ عَلَيَّ ثَلاَثٌ وَعِنْدِي مِنْهُ شَيْءٌ الاَّ شَيْءٌ أَرْصُدُهُ لِدَيْنٍ **"Uhud dağı kadar altınım olsa, üç gün üzerimde geçmediği halde, gözetlediğim bir borç müstesna, o borçtan başka hiçbir şey yanımda bulunmaması kesinlikle beni sevindirir."** buyrulduğu üzere, hırs ve ihtirasları, uhrevi saadetlerin maksad edilmesine dönüştürmek ve Allah yolunda infakla sevinmektir.

5-Kalbin temizlenmesine gelince, bunu müstakil olarak konu ederiz. Zira nefsin terbiyesinden maksad, kalbin temizlenmesidir.

KALBİ KÖTÜ HİSLERDEN KORUMAK FARZDIR

Şer'i şerîf, kalbin vasıflarına çok büyük ehemmiyet vermiştir. Daha evvelden dedik ki, çamurun özünden oluşup tohum haline gelen insan bedeninin içerisinde = gende nefs yani rûh-i hayvânî bulunmaktadır, makamı süflî ve nihayet ardîdir = toprağa nisbet edilir.

Kendisiyle ruh birleştikten sonra ruha itâat ederse, makamı Ahsen-i Takvîm olup meleklerle birleşir. Hayır, ruh nefse esir olursa, makamı Esfel-i Sâfilîn yani en âdi ve alçak olup, hayvanla, şeytanla birleşir. Bu itibarla bütün özelliğiyle bedenin cüzleri, cihaz ve azaları, nefsin alet ve edevatlarıdır. Nefs kalbe binektir, ruh ise bu bineğin kaptanıdır, diğer ifadeyle ruhun veziri olan kalb, bu reâyânın padişahıdır. Bazan hizmetçileri, dünya hayatının şarabını ruha vermekle onu sersemleştirirler, bazan serkeşlik yaparlar.

Nefs, tabiatiyle kesinlikle kalbe ve ruha aslâ ko-

layca teslim olmaz. Nitekim hadîs-i şerîfte: اَلْقُلُوبُ اَرْبَعَةٌ قَلْبٌ اَغْلَفُ فَذَالِكَ قَلْبُ الْكَافِرِ وَقَلْبٌ مُصْفَحٌ فَذَالِكَ قَلْبُ الْمُنَافِقِ وَقَلْبٌ اَجْرَدُ فِيهِ مِثْلُ السِّرَاجِ يُزْهِرُ فَذَالِكَ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ وَ قَلْبٌ فِيهِ نِفَاقٌ وَاِيمَانٌ فَمَثَلُ الْاِيمَانِ كَشَجَرَةٍ يَمُدُّهَا مَاءٌ طَيِّبٌ وَمَثَلُ النِّفَاقِ كَمَثَلِ الْقُرْحَةِ يَمُدُّهَا قَيْحٌ وَدَمٌ فَاَيُّهُمَا غَلَبَ عَلَيْهِ غَلَبَ "**Kalbler dörttür:**

(a)(Ĝazab ve şehvet kuvvetlerinin kılıflarıyla) **Kaplanan kalbdir. Bu, kafirin kalbidir.**

(b)**Suçunu örtbas eden iki yüzlü kalbdir. Bu da münafıkın kalbidir.**

(c)**İçinde lambanın benzerinin yandığı,** (nefsin şer olan tabiatinden) **soyulan, parlak ve düz kalbdir. Bu da Mü'minin kalbidir.**

(d)**İçinde iman ve nifak bulunan kalbdir. İmanının misali, temiz suyun kendisini uzatıp yeşerttiği ağaç gibidir. Nifakının misali, kan ve irinin kendisini kapartıp uzattığı çimen gibidir. Artık hangisi ğâlib gelirse, ğâlib gelen taraf kuvvet kazanır."** diye buyruldu. Hadîs-i şerîfte işaret edilen hakîkatin sûreti şöyledir:

Nefste, diğer ifadeyle kalbin bineği olan insanın terkibinde ve bünyesinde dört unsur bulunmaktadır. Bundan böyle kendisinde sebuiyye, behîmiyye, şeytâniyye ve rabbâniyye olmak üzere illetli dört vasıf = huy = cibilliyet bulunmaktadır.

İnsanın kalbine ğazab kuvvetiyle nefsinin musallat olunması cihetiyle, yırtıcı canavarların ahlakını izhar eder. Mesela düşmanlık yapar, kin besler, sövmek ve dövmekle hemcinsi olan insanlara hücumda bulunur. Parçalama ve avlama vasıflarına nisbetle kendisine «nefs-i sebuiyye» ismi verilir.

Kalbe şehvet kuvvetiyle nefsin musallat olunması cihetiyle de oburluk, çok yemek ve içmeye düşkünlük, şehvetinin aşırı kabarması cihetiyle de tıbkı hayvanla birleşir. Bunun için ona da «behîmiyye = nefs-i hayvâniyye» ismi verildi.

Nefs, ğazab ve şehvet kuvvetlerini fiile geçirmekle kalbe musallat olduğu, türlü hilelere başvurduğu, aldattığı, tuzak kurduğu, iyiliklerle kötülüklerini, fenalıklarını gizlediği, kendini temize çektiği, doğrusu egoizm, nifak ve gösteriş hilelerinde çok ileri olduğu için de, şeytana nisbet edilmekle kendisine «nefs-i şeytâniyye» denildi.

Kendisine verilen hayat ve hareketin, Rabb Teâlâ' nın emrinin eseri olması sebebiyle de, nefs, nerede ise rubûbiyyet yani riyâseti arzulamak, yükselmeyi taslamak, enâniyet yani benliğini ortaya koymak ve bu sebeble Allah Teâlâ'ya ubûdiyetle boyun eğmekten sıyrılmak, ucub yani kendini beğenmek, şehvet yani tüm nimetleri sadece kendi nefsine tahsis etmek gibi fiilleri izhar etmekle kalbe musallat kılındı. Bu itibarla da kendisine «nefs-i mütekebbire» ismi verildi, yani zulmü izhar etmek, haddi aşmak hasletlerine nisbet edildi. Zira mütekebbire nefs, nerede ise tüm ilmin bilgisini iddia eder, eşyanın hakîkatine muttali olmasını taslar. Bunun içindir ki cehâlete nisbet edildiği zaman ğazablanır; ilme, riyâsete nisbet edilmekten hoşlanır.

Bazılar, nefsi taksim ederken, bunların nefs-i emmâreden başka nefsler olduğunu zannetti. Filhakîka oyun ve eğlence arazisinde bukalemun gibi renkten renge huydan huya sık sık değiştiği için nefs-i emmâreye sebuiyye, behîmiyye, şeytâniyye, rabbâniyye olmak üzere dört isim verildi. Sanki nefs-i emmâre, sebuiyye vasfıyla domuz; behîmiyye vasfıyla saldırıcı

ve avcı sırtlan; hile ve şeytânlık vasfıyla maymun, tilki ve bukalemun, kendisinde rabbâniyye sıfatlarını izhar etmekle de feylesoftur. Zira üstün zeka ve idrâkle nutuk kabiliyeti ve Rabb Teâlâ'ya nisbet edilmekle sair hayvanlardan üstün olduğu için, üstünlüğüyle şeytanların ahlakını izhar eder, şerlerini hayrlarla gizler. Nitekim hadîs-i şerîfte: يخرج في آخر الزمان رجال يختلون الدنيا بالدين يلبسون للناس جلود الضأن من اللين ألسنتهم أحلى من السكر وقلوبهم قلوب الذئاب يقول الله أبي يغترون أم علي يجترئون فبي حلفت لأبعثن على أولئك منهم فتنة تدع الحليم فيهم حيران **"Âhir zamanda bir kavm ortaya çıkar; dinleri sebebiyle dünyayı taleb edecekler. İnsanlar için de, yumuşak koyun derisinden giyecekler; dilleri şekerden daha tatlı, kalbleri ise kurtların kalbidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: Benim mühlet vermemle mi bunlar aldanıp mağrur oluyorlar? Yoksa Ban'a karşı gelmeye cür'etmi ediyorlar? Zâtım'a andederim; tepeden onlara en zeki insanları şaşkına uğratacak türlü fitneler gönderirim."** diye buyruldu. Yani riyâset, şöhret ve lezzetlerden ibaret olan dünya hayatına aid menfaatleri amaç edinip dinlerini araç edecekler; ve bu maksada ulaşmak için de türlü hilelere başvurarak yağcılıkta, şeytânî olan hile ve tuzak kurmakta sûretleri, koyun = sempatik davranışla ğayet yumuşak, hakîkatte ise kindarlık ve düşmanlıkta, şehvânî ve hayvânî vasıfları kendilerinde ğâlib olduğu için hırs ve ihtiras bakımından nefs cihetiyle kurtturlar.

Demek her insan, insan değildir. Hakîkatte insan, dünya hayatında yaşamış olduğu vasıfların sûretindedirler. Sanki postu içerisinde bir domuz, avcı tazı, şey-

tan ve feylesof bir araya gelip birleşmişler. Bu itibarla şehvânî duyguların kabarmasında nefs, domuz; hırs, ihtiras ve dünya lezzetlerine düşkünlük, oburluk bakımından da köpek = avcı tazı; düşmanlıklarını izhar etmekte de sırtlan, nankörlükte kedi sûretindedirler. Ve binnetice şehvet duygularıyla avcı tazı, havlayan köpek, parçalayan sırtlandır. İşte nefs-i emmâre, yukarıda belirtilen vasıfları kendinde hasrettiği için ona emmâre denildi. Hevâsı ise, o vasıfların kendileridir. Bu itibarla en büyük tâğût, nefstir. Kübbâr-ı evliyâdan Şâh-ı Nakşibend: تا تو كافر نشوى مؤمن نشوى **"Sen kafir olmadıkça = nefsi büsbütün vasıflarıyla inkar etmeyince, aslâ Allah'a iman etmiş olmazsın."** buyurdu. Şeytan da ayrıca bir kere sebuiyye, bir kere behîmiyye, bir kere şeytâniyye, bir kere rabbâniyye nefsleri, doğrusu bu husustaki istek ve arzuları birbirine musallat kılar, aralarında fitneyi alevlendirir. Ve bu sebebden zavallı insan, zâhirî putların sûretlerine tapanları gördüğü zaman kınarken, kendisinin kendi istek, hevâ ve hevesine taptığının farkında olmaz. Bu itibarla İmam Ğazâlî diyor ki: «Şu avam tabakasına hayret ediyorum. Taştan yapılan puta tapanları kınarlar, fakat kendileri nefslerinin istek ve arzularına taparlar. Erbâb-ı mükâşefeye perdeler ortadan kalktığı gibi, o avam tabakası da nefs-i emmârelerinin hevâ ve heveslerini uykuda yahud uyanıklıkta müşahede etmiş olsalardı, kendilerinin domuzun huzurunda secde ettiklerini, hayvanın huzurunda rükû'da olduklarını ve kendilerinin daimi sûrette sebuiyye, behîmiyye, şeytâniyye ve rabbâniyye nefslerinin işaretlerini intizar ettiklerini, domuz, istek ve arzularından birisini yerine getirmek istediği zaman, derhal hizmetine koş-

tuklarını, istek ve arzularını, şehvânî duygularını kıpkıvrak yerine getirdiklerini, köpeğe eğilip ona kemâl-i itâatle boyun eğdiklerini ve feylesof olan akıllarının, bunların hizmetine nasıl koşturduklarını, şeytan, nefsânî istek ve arzuları kaparttığı zaman, nasıl saygıda bulunduklarını ve ona ubûdiyeti izhar ettiklerini, o hayvanlara ibadet ettiklerini apaçık göreceklerdi. Ve tabiî ki bu iş, zulmün nihayetidir. Çünkü zikredilen avam tabakası, riyâsete, hükümdarlığa lâyık olanı köle; köleleri de efendi; ğâlibi mağlub, mağlubu ğâlib kıldılar. Filhakîka ğâlibiyete, siyâdete, kahır ve istilâya en lâyık kalbdir = ruhtur.

Binaenaleyh hakîm olan kalbin, keskin basîretiyle domuz ve köpeğe ğâlib olması gerekir. Aksi takdirde şübhesiz domuzun, köpeğin, şeytanın ve hayvanların işledikleri her bir günahtan kalbin üzerine bir leke gelir, onda tabi'lenmiş olur. Ve böyle oldu ise artık kalb, hak ve gerçeği dinlemekten, kabul etmekten âciz kalır. Ve nitekim bu hayvan sûretinde olan iç duyguların işledikleri suçlardan biriken lekelere «tab' = mühür ve rân = pas» denilmektedir. Nitekim رَضُوا بِاَنْ يَكُونُوا مَعَ الخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ **"Onlar geride kalan kadınlarla beraber olmaya razı oldular. Çünkü onların kalblerine mühür vuruldu. Bundan dolayı onlar din ve cihadın hakîkatini anlayamazlar."**[94] ve كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ **"Hayır öyle değil, bilakis onların kazanmakta oldukları kötülükler, kalblerini paslandırmıştır."**[95] mealindeki ayet-i kerîmelerde zik-

[94]Et-Tevbe Sûresi ayet 87
[95]El-Mutaffifîn Sûresi ayet 14

rettiğimiz hususlara işaret edilmektedir.»[96]

Kalb, hınzır olan nefs-i emmâresinin şehvetine yani istek ve arzularına teslim olduğu takdirde hayâsızlık, çirkinlik, tebzîr ve israf, cimrilik, gösteriş ve gizlide işlenen ameli açıkta söylemek, iyileri alaya almak, dünya debdebesinin aşırı istek ve arzusu = hırs ve hırstan dolayı lezzetlere dalmak, dalkavukluk, kıskançlık = hased, ikide bir başkasının işlediği günahlarla sevinmek ve daha birçok kötü huylar fiile geçer.

Kalb, kelb veyahud sırtlan olan nefs-i emmârenin ğazab kuvvetine teslim olduğu zaman, gereksiz yerlere feveran, zaif gördüğü kimseyi rezil rüsvâ etmek, işlediği işlerden ululuğu taslayarak üstünlüğünü izhar etmek, hak - bâtıl her dediğini yahud yaptığını yahud düşündüklerini beğenmek, öfkeyi fiile geçirmeye muvaffakiyetsizlikte asabî hastalıklara yakalanıp aklı kaybetmek, mahluku âdi görmek, onlara tepeden bakmak, onları alaya almak, kendi kendini beğenmek sebebiyle ğayrin hakkına tecavüzde bulunmak gibi çirkin huylar doğar.

Kalb, nefs-i emmâresinin şehvet ve ğazab kuvvetlerinin, nifak ve riyâyı temsil eden tilki ve bukalemun şeytânî arzularına teslim olduğu zamanda da, hedefine ulaşmak için hile yapmak, tuzak kurmak, yağcılık yapmak, kötülüklerini iyiliklerle örtbas etmek gibi korkunç kötü huyları izhar eder.

Bu üç itibarla Rahmânî ve sultan olan kalb, melekî sûretlerden şeytânî sûretlere dönüşür; hangi hayvanın amelini işlerse, o hayvanın sûretini alır, onun gibi yapar.

Şayed kalb, feylesof mesâbesinde olan aklı, ameliyatta doktor gibi çok maharetli iradeyi kullanır, nefsi

[96]İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.7 s.227

mağlub ederse ve emri altına alırsa, şehvet ve ğazab kuvvetlerini idaresi altında çalıştırırsa, şeytanlığı bırakıp ihlâsı âdet edinse, bu takdirde şehvânî duyguları, iffet, kanaat, sükûnet = merhamet şartıyla soğukkanlılık, zühd, vera' = kalbi kötü arzulardan tamamen temizlemek, takva = bilfiil İlâhî emrlere imtisal, yasaklarından ictinab, güler yüzlülükle edeb, hayâ', hedefe kıpkıvrak ulaşan kurnaz zeka = göz açıklığı, ihvânı hayra teşvik gibi huylara dönüşür.

Aynı zamanda ğazab kuvvetinden öfkeyi dizginlemek, vâcib olan şecaat ve cesaret, mu'tedil şeref, günahları işlemekten nefsi dizginlemek, günahları işlemek üzere aşırı kabaran şehvet duygularının elemine tahammül göstermek = sabır, hilim = yumuşaklık, ihtimal = İlâhî emrlerin tekliflerini yüklenmek, afuv = güçlü olduğu halde zaiften intikam almaktan vazgeçmek, emrin imtisâlinde, nehyin ictinâbında sebat etmek, rütbede terfî' ve daha başka güzel huylara dönüşür.

Bu iki itibarla nefsin kalbe itâat etmekle başkalaşması ve padişah olan kalbin yararlı olmasıyla tüm azalar, zâhirî ve bâtınî duygular dahi yararlı olup salâhiyet kazanır ve bu kazançla Allah Azze ve Celle'yi zikretmeye elverişli olur,ki hadîs-i şerîfte: اَلعَيْنَانِ دَلِيلاَنِ وَالأُذُنَانِ قِمْعَانِ وَاللِّسَانُ تَرْجُمَانٌ وَاليَدَانِ جَنَاحَانِ وَالرِّجْلاَنِ بَرِيدَانِ وَالكَبِدُ رَحْمَةٌ وَالطِّحَالُ ضَحِكٌ وَالرِّئَةُ نَفَسٌ وَالكُلْيَتَانِ مَكْرٌ وَالقَلْبُ مَلِكٌ فَاِذَا صَلَحَ المَلِكُ صَلَحَتْ رَعِيَّتُهُ وَاِذَا فَسَدَ المَلِكُ فَسَدَتْ رَعِيَّتُهُ **"İki göz, yol göstericidirler. İki kulak, sesleri toplayıp bir araya getiren hunidir. Dil ise, tercümandır. İki el, kanatlardır. Ve iki ayak, postacıdırlar. Karaciğer, rahmettir. Dalak, gülmektir. Akciğer, nefestir. İki böb-**

rek, aldatmaktır = aldatıcıdır. Kalb ise, hükümran bir padişahtır. Padişah yararlı olursa, reâyâsı yararlı olur; padişah fitne fesada düşerse, haliyle reâyâsı fitne fesada düşer." buyruldu.

Tâceddîn İbnu Atâullah kuddise sirruh diyor ki: «Gözler, kulaklar, dil, eller, ayaklar ve iç organlar vasıtasıyla nefsin hayatına pay olan dünya ve süsünün zâhiri mağrur edicidir = aldatıcıdır; nefs de dünya hayatının zâhirine bakar. Bütün özelliğiyle dünya hayatının bâtını, ibret verici cîfedir; kalb de, dünya hayatının bâtınına bakar. Nefsi kendisine ğâlib olan, dünya hayatının sûretine bakar; ona aldanır. Kalbi kendisine ğâlib olan kimse ise, dünya hayatının bâtınî yüzüne bakar, ondan ibret alır. Eğer sen, fenâyı kabul etmez izzeti dilersen, fenâ ve zeval bulan şeylerden izzeti taleb etme, ona güvenme. Şübhesiz Allah Azze ve Celle'ye bağlı kalmak, fenâ ve zevâli olmayan izzettir.»[97]

Nakledildiğine göre, Hârûn-u Reşîd'e emr-i ma'rûf nehy-i an-il-münkerin tebliğinde bulunan bir zâtın sözleri, halîfe Hârûn'un sinirini kabartmış, öfkelendirmiştir.

Hârûn'un: "Bu adam katırdır. Filanca deli katırımla beraber onu bağlayın da katırım onu gebertsin." demesi üzerine derhal o zâtı, o deli divâne olan katırla bağlamışlar. Katır ona mırıldanıp zarar vermeyince Hârûn bundan da öfkelenmiş;

"Bunu filanca hücrenin içerisine atın ve kapısını mühürleyin; susuzluk ve açlıkta orada gebersin." demesi üzerine, o zâtı öyle bir hücreye hapsetmişler.

Hârûn âdeti üzere, sabah namazına kalkınca bahçesine inip adımlamak istemiş = sabah sporuna çıkmış;

[97]Ğays-ul-Mevâhib-il-Aliyye s.234, 236

ne baksın ki hapsedilen adam bahçenin içerisinde elma yemekte. Hârûn ona bağırır:

"Adam! Kim seni hapisten çıkarttı bu sabah?" Mahbûs:

"Dün gündüz beni o hücreye hapseden zat." Hârûn:

"Seni hapseden kim?" Mahbûs:

"İşte hapisten beni çıkaran zat." cevabını vermiştir. Halîfe Hârûn onun bu sözünden müteessir olup kendi kendine:

"Öyle mi?.. Allah'ın aziz kıldığı kimse rezil olmaz. Dünyanın iç yüzüne bakan mağlub olmaz." dedikten sonra emretmiş:

"Onu şu katıra bindirin, süslü elbiseler giydirin, sokaklarda dolaştırın. Dellâl bağırsın: Ey halk! Bakınız, dikkat ediniz, ibret alın. Hârûn, Allah Teâlâ'nın aziz kıldığı bir kulu zelil kılmak istedi. Allah Azze ve Celle, kendi kulunu aziz, Hârûn'u da zelil kıldı. Bundan dolayı Hârûn, onu zelil kılmaya güç bulamadı, pişman oldu.[98]

مَنْ اعتَزَّ بالعبيد أذَلَّهُ اللهُ **"Kim kullarla mağrûr olup kulun gücüyle izzetini izhar ederse, şübhesiz Allah Teâlâ onu rezil eder."** mealindeki hadîse mebnî diyebiliriz ki, Allah Teâlâ'nın âdetlerinden biri de, mahlukuna dayanıp mahlukuyla izzetini izhar edeni rezil rüsva etmesi, Kendisi'ne dayanan Mü'minleri de aziz kılmasıdır.

Yine Tâceddîn İbnu Atâullah diyor ki: «Allah Azze ve Celle, kainatın = bütün maddelerin zâhirini âsârının = gölgesinin nurlarıyla nurlandırmıştır.

[98]Ğays-ul-Mevâhib-il-Aliyye c.1 s.236

Kainatın iç tarafını sıfatlarının nurlarıyla nurlandırmıştır. Bundan dolayı gölgeleri mesâbesinde olan zâhirî nurlar, sür'atle ğayb oluverir. Amma kalb ve sırların nurları, ebediyen zeval bulmaz, fâni olmaz, dolayısıyla ğayb olmaz.» [99] Yani zâhirî azalar, gölge mesâbesinde olan kainatın zâhirinden enerjiyi aksedip kabul eder. Akis ve kabul etmesi, zâhirî azalara hareket verir. Bu hareket, insanın maddi ve bedenî hayatıdır.

Allah Teâlâ'nın sıfatlarından ilimler, ma'rifetler, gizli nurların müşahedesi, yani Allah Teâlâ'nın sıfatlarının nurları ise, insanın kalbine, ruhuna ve akıl ve sair latîfelerine akseder. Onlar da bu aksi kabul etmekle harekete geçerler ve kendileri için de bu hareket, hayat olur.

Nefsi ğâlib, sür'atle zeval bulan dünyanın fâni hayatını; kalbi ğâlib, zeval ve yokluğu kabul etmeyen uhrevi hayatını tercih eder, onun için çalışır. Şübhesiz en mükemmel insan, her iki cihetle yani Allah Teâlâ'nın hem âsârının ve hem evsâfının nurlarını aksedip, hem dünya hayatı hem de uhrevi hayatı için çalışandır. İkinci ve üçüncü itibarla kalb, salâhiyeti kazanır. Şübhesiz onun salâhiyeti kazanması yani yararlı olmasıyla, reâyâsı mesâbesinde olan sair azalar, hâliyle yararlı olurlar. Bu itibarla: وَالْقَلْبُ مَلِكٌ فَاِذَا صَلَحَ الْمَلِكُ صَلَحَتْ رَعِيَّتُهُ وَاِذَا فَسَدَ الْمَلِكُ فَسَدَتْ رَعِيَّتُهُ **"Kalb ise, hükümran bir padişahtır. Padişah yararlı olursa, reâyâsı yararlı olur; padişah fitne fesada düşerse, haliyle reâyâsı fitne fesada düşer."** buyruldu.

Nefsinden kalbi müteessir olan kimsenin kalbi, azalarının ihtiyarlamasıyla ihtiyarlamaz; istek ve arzuları kesilmez; ömrünün uzunluğu, malının çoğalması, sıhha-

[99]Ğays-ul-Mevâhib-il-Aliyye c.1 s.258

tinin devamı üzerine hırslanır. Eğer hırsını, uhrevi saadetlere zikirle fikirle dönüştürmeye güç bulursa ne âlâ. Eğer zaif düşüp dünya hayatını tercih ederse, Allah korusun çok büyük felaketlere ve belalara maruz kalır. Bu itibarla hadîs-i şerîfte: قَلْبُ الشَّيْخِ شَابٌّ عَلَى حُبِّ اثْنَتَيْنِ طُولِ الحَيَاةِ وَكَثْرَةِ المَالِ **"Nefsin hevâsını kabul eden ihtiyarın kalbi, hayatın uzaması ve malın çoğalması olmak üzere iki şeyin sevgisinden dolayı gençleşir."** buyruldu. Ölüm yaklaştıkça uhrevi saadetin maksad edinilmesi ve Allah Teâlâ'nın isminin zikredilmesinden başkası insanı behîme ve hayvâniyye nefsten kurtaramaz. Onun için uhrevi saadetin maksad edinilmesi ve Allah Teâlâ'nın ism-i şerîfinin zikredilmesiyle iyi niyetleri fiile geçirmek gerekir. Bununla nefs, keml bulur. Nitekim hadîs-i şerîfte: مَنْ اَحْسَنَ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللّٰهِ كَفَاهُ اللّٰهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ اَصْلَحَ سَرِيرَتَهُ اَصْلَحَ اللّٰهُ عَلَانِيَتَهُ وَمَنْ عَمِلَ لِآخِرَتِهِ كَفَاهُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ دُنْيَاهُ **"Kim kendisiyle Allah arasında zâhirî azalarını taat ve ibadetle güzelleştirirse = düzeltirse, Allah Teâlâ onunla insan arasındaki muameleye yeterli olur. Kim de kalb, sır ve ruh gibi gizli latîfelerini = duygularını yararlı hale getirirse, Allah Teâlâ da hem bâtınî duygularını hem de zâhirî azalarını yararlı kılar = ıslah eder. Ve kim ahireti için çalışırsa, Allah Azze ve Celle dünyasına yeterli olur."** diye buyruldu. Binaenaleyh aklı olan kimsenin, uhrevi saadetin kazanılması üzerine kalbi gençleşir

Feylesofların nefs-i nâtıka dedikleri şey, nefs-i emmâredir, makamı süflîdir, aslı şerdir; iman etmeksizin tabiatinden ayrılmaz, kalbe esir olmaksızın şeriatin hük-

münü kabul etmez. Binaenaleyh onların kâmil dedikleri, nâkıs; âlî dedikleri, âdi olan nefstir.

Sûfîlerin de, «nefs ölür» deyişleri, doğru değildir. Şayed ki bu deyişle, «nefs başkalaşır» diyorlarsa, bu doğrudur. Yani ğazab ve şehvet kuvvetlerinin istek ve arzularından vazgeçtiği, şarap iken sirkeleştiği bakımından sanki ölmüştür demek istiyorlarsa, «nefs ölür» deyişleri doğrudur.

Artık nefs-i emmâre, tabiatiyle başbaşa kalırsa, makamı küfürdür, nifaktır, şirktir, şek ve şübhedir. Bazı hasletleri bulunmakla beraber, önceki halinden, kötü ahlakından dönüp kendi kendini kınar ve bulunan kötü huylarının terkini şiddetle arzularsa, bu takdirde sıfatı levvâmedir, Mü'mindir, âsi ve fâsık olsa dahi. Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır: اذا أراد الله بعبد خيرا جعل له واعظا من قلبه يأمره وينهاه **"Allah Teâlâ bir kulunun hayrını murad ederse, kalbinden = nefsinden kendisine va'z ve nasihatte bulunan bir duyguyu yaratır; o da hayrı emreder, şerden vazgeçirmeye çalışır."** Üstün idrâkiyle işin âkıbetini gösterir; nefsin önceki yaptığı sebuî, behîmî, şeytânî ve rabbânî olan kötü huylarını şiddetle kınar; hayrı işlemesine, emre imtisâline, kötülükleri arzulamamaya, hatta düşünmemeye, zikre, tefekküre ve takvâya, huzur makamına davet eder. Böyle olanın makamı, nefs-i levvâme makamıdır. Avam tabakasından kısm-i a'zamî Mü'minlerin hâli budur. Bazan da nefs-i emmâre ğalebe çalar; Allah korusun, küfre, nifaka, şirke düşürür, tâğût olan nefse taptırır. لَا اِكْرَاهَ فِى الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَىِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللّٰهُ سَمِيعٌ

عَلِيمٌ اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِ اُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ **"Artık kim tâğûtu = şeytanı ve şeytânî arzuları = zalimi ve zulmü = nefs-i emmâre ve hevâsını inkar edip Allah'a inanırsa = Hükmü'nü kendisine hâkim kılarsa, kendisine kopmak ve bozulmak olmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah her sözü işitir ve her gizliyi bilir. Allah, iman edip nefsin hevâsını bırakanlara dost ve yardımcıdır, onları karanlıklardan çıkarıp nûra sokar. Küfür edenler ise; onların dostları da tâğûttur. Tâğût onları nurdan karanlığa sokar; ve işte onlar, ateşlilerin ta kendileridir. Onda daim kalacaklardır."**[100] buyrulmaktadır.

Şeytâniyye nefs, zikirden başkasıyla değişmez ve putu yıkılmaz. Onun için kalbî zikre çok ehemmiyet vermek gerekir. Zikrin azalması nisbetinde şeytâniyye nefsin bukalemunu, maymun gibi nifak ve gösterişte bulunur. Onun putunun yıkılması ve hayalde sûretinin silinmesi, kalbî zikre bağlanmaktadır. Bu itibarla hadîsi şerîfte: مَنْ اَكْثَرَ ذِكْرَ اللّٰهِ فَقَدْ بَرِئَ مِنَ النِّفَاقِ **"Kim Allah'ın zikrini çoğaltırsa, nifaktan berat alır = temizlenir."** diye buyruldu. Zira Allah'ın ism-i şerîfini kalben zikreden kimsenin kalbine Allah'ın sevgisi akseder. Kalb, bunu kabul ettiği andan itibaren nifak ve gösterişin bukalemununun sûreti silinir ve Allah Azze ve Celle'nin Zâtî tecellîlerinden yahud sıfâtî tecellîlerinden yahud fiilî tecellîlerinden birisiyle kalb nurlanır. Ve bu nur, kalbe girmesiyle kendisine rehberlik yapar.

[100]El-Bakara Sûresi ayet 256, 257

Burada yukarıda İmam Gazâlî'nin izahını tekrar okuyalım; putlara tapanları kınayanların, nasıl domuz, avcı tazı gibi nefsine taptığını idrak edelim. Ve nefs-i emmâreden Allah'a sığınalım. Allah Azze ve Celle bizleri şeytana, nefse tapmaktan korusun. Ve binnetice tâğût, Allah'tan başka kendisine ibadet edilen her şeydir. Tâğûtu ma'bûd edinmekten kalb kurtulduğu an, Allah Azze ve Celle'yi zikretmeye elverişli olur. Zikretti ise ve ona daldı ise sükûnete, Âlî Huzur'a kavuşur. Vuslat da dedikleri budur. أَلاَ بِذِكْرِ اللّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ "**...Dikkat! Kalbler, nefsin kelepçesinden sıyrılıp Allah'ı zikretmekle sükûnet = huzur bulur.**"[101] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûm diyor ki: «**Tâğûtu ve arzusunu bırak ki, kalbinin aynası cilâlansın, tâat ve ibadetten göğse = latîfelere saflaşma olsun.**» Cüneyd Bağdâdî'nin muasırlarından Şeyh İbrahim er-Rakkî kuddise sirruh diyor ki: «Halkın en zaifi, şehvânî ve şeytânî duygularının reddinde zaif kalandır. Halkın en kuvvetlisi, nefsi hevâsından döndürmeye güçlü olandır.

Allah Azze ve Celle'nin sevgisinden başkasıyla bu güç kazanılamaz. Allah Azze ve Celle'nin sevgisinin alâmeti de, Kendisi'ne itâatin ve Nebîsi'ne mutâbaatın tercih edilmesidir.

Dünyada sana iki şey kâfi gelir: Fakir kimselerle düşüp kalkmak = sohbet ve velîye hürmet.»[102]

Şeyh Ahmed Ebu-l-Abâs ed-Dinevrî rahimehullah diyor ki: «Zikrin en az mertebesi, Allah Azze ve Celle'den başka her şeyi unutmandır. Zikrin a'lâ mertebesi, zikredicinin, zikrinde ğayb olup fenâ bulmasıdır.»[103]

[101]Er-Ra'd Sûresi ayet 28

[102]Tabakât-ul-Evliyâ s.30, Hilyet-ul-Evliyâ c.10 s.354

[103]Tabakât-ul-Evliyâ s.79

Şeyh Muhammed el-Kettânî kuddise sirruh diyor ki: «Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'i rüyamda gördüm; "Ya Rasûlallah bana dua et ki kalbim ölmesin." demek istirhamında bulundum. Bana dedi ki: "Her gün kırk kere: لا اله الا انت يا حي يا قيوم de. Kalbin ebediyen diri kalacaktır."» [104]

NEFS, ŞERRİ İŞLEMEK TABİATİNDE YARATILDIĞI HALDE İMANLA BAŞKALAŞIR

Öteden beri, hisler mi harekete, hareket mi hislere hâkimdir diye ilim erbabları arasında ihtilaf edildi ise de, "His yani azim ve niyetlerin, harekete yani fiile hâkim olması ve bu sebeble iman vasıtasıyla niyetlerin hayra yönelmesiyle de hareketlerin değişmesi mümkündür." diyen ulemânın sözü tercih edildi.

Allah Teâlâ insanın nefsini hayra ve şerre kabiliyetli olarak yaratmıştır. Bazan nefs, ğâlib gelerek asker gibi kaytarır; asker, âmirinden ve âmirinin vazifesinden kaçtığı gibi kaçar. Bazan da ruh ğalebe çalarak nefs, namus dairesinde kanun ve nizamlara gönül bağlayarak Âmir'inin Azameti'ni idrak eder, emrinin kendisine faydalı olduğuna inanır, namus dairesinde çalışır.

Kulun Mevlâ'sından kaçmasının, nefsinin heva ve hevesine tâbi' olmasının sebebi, Mevlâ'sının = Âmirinin Azameti'ni bilmemesi ve emrinin kendisine faydalı olduğunu idrak etmemesidir, doğrusu cehâletidir.

Cehlin de insana ğalebe çalmasının sebebi, inkardır; yahud da fâni dünyanın, bâkî olan ahiretten daha fazla tercih edilmesidir. Bu ise, başkalaşması mümkündür; dolayısıyla şer'î teklifler yapıldı.

[104]Tabakât-ı İmam Şa'rânî c.1 s.129

Kulun iradesi, idrâki gibi hududludur; âciz kaldığı yerde, Âmir'inin Azameti'ni, Ululuğu'nu idrakle âcizliğini bilirse, o zaman bilgi nisbetinde iç inkılâbı yapabilir; iradeyi kullanmak, aklıyla şeriate teslim olmakla, şaraplık vasfından sirke olmak vasfına dönüşür. Buna misal, Fir'avn hanedanlarından sihirbazlarla Mûsâ aleyhisselâm'ın kıssalarıdır. Şöyleki:

Fir'avn, kendisine tâbi' olan sihirbazlara dünyayı va'detti, altın - gümüşü vereceğini ve çeşitli nimetlerden onları faydalandıracağını, kusur işledikleri takdirde onları ağaçların dallarına asıp idam edeceğini va'detti.

Sihirbazlar, Fir'avn'ın bu va'dine aldandılar; bütün imkanlarını kullandılar, Mûsâ aleyhisselâm'a karşı geldiler. Cehâletlerine mebnî şeytan, Mûsâ aleyhisselâm'ın mucizesini kendilerine sihir olarak göstermişti; ve bu cehâlete mebnî Mûsâ aleyhisselâm'a karşı gelmeyi azimlediler.

Dünya debdebesi, yani yemek, içmek, mesken, hâsılı keyif ve sefâlar, onların şehvânî nefslerinin nazarında büyüdü, süslü püslü gösterildi. Bunun için başlangıçta iradelerini şerre kullanarak kendilerinde üstün bir güç olduğuna kanaatle güvendiler, doğrusu ğazab kuvvetlerine güvendiler ve şehvet kuvvetlerine kanaat ederek azimlerini fiile soktular.

Mûsâ aleyhisselam, Fir'avn'ın sihirbazlarının akla gelmedik korkunç tuzaklarını; gözle görünen ejderhaları ve havada dağlar gibi görüntüleri görünce, hasbelbeşer birdenbire içine bir korku düştü.

Mûsâ aleyhisselam, içindeki korkuyu bertaraf etmek için Rabb Teâlâ Zül'Celâl Hazretleri'ne yalvardı, O'ndan kuvvet istedi. Allah Teâlâ'nın da kalbine verdiği kuvvet, sihirbazların kalblerine aksetti ve bu saye-

den sihirbazlar iman ettiler = başkalaştılar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى **"Mûsâ birdenbire içinde bir korku duydu. Biz dedik ki: "Korkma. Kesinlikle sen, üstün ve gâlibsin. Sağ elindeki olan asâyı at da, onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları iş, sadece bir büyücü hilesidir. Büyücü ise, hilelerden neyi getirirse getirsin, aslâ umduğuna ulaşmayacak ve korktuğundan kurtulmayacaktır." Bunun üzerine sihirbazlar, Mûsâ'nın asâsının İlâhî bir kuvvet olduğuna inanarak âcizliklerini idrakle secdeye kapandılar ve dediler ki: Hârun'un ve Mûsâ'nın Rabb'ine iman ettik."**[105]

Şeytan, bazan insana sihir yapar da, insan, dünya hayatının tehlike sebeblerinden korkar ve bu korkudan dolayı hak ve gerçekten uzaklaşır. Artık uzaklaştıkça, şeytan, korktuğu şeylerin görüntülerini göz önüne getirir. Ve bu sebeble kul, efendisinden kaçan köle gibi dînin askerlik vazifesinden, cihaddan, ibadetten kaçar. Korku nisbetinde kaçışı ve kaçışı nisbetinde de küfür galebe çalar.

İmanla birlikte kul, Allah Azze ve Celle'ye yalvarırsa, dünya hayatının muvakkat olduğunu idrak eder.

Allah Teâlâ'nın iradesi, çoğu zaman, kulunun iradesine hâkim olmakla beraber tâbi' olur. Bu itibarla Allah Teâlâ, kulunun istek ve arzusu nisbetinde onu hayra muvaffak kılar. Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle buy-

[105]Tâhâ Sûresi ayet 67 - 70

rulmaktadır: انَّ اللّٰهَ تَعَالٰى اذا اَرَادَ بِعَبْدٍ خَيْرًا اسْتَعْمَلَهُ فِى الطَّاعَةِ فَقِيلَ وَكَيْفَ يَسْتَعْمِلُهُ يَا رَسُولَ اللّٰه قَالَ يُوَفِّقُهُ لِعَمَلٍ صَالِحٍ قَبْلَ الْمَوْتِ «**"Gerçekte Allah Teâlâ kuluna hayrı murad ettiği zaman, onu tâatte çalıştırır."** buyurunca: "Ya Rasûlallah, nasıl onu tâatte çalıştırır?" denildi. Bunun üzerine: **"Onu, ölümünden önce salih amelleri işlemesine muvaffak kılar."** diye buyurdu.» Hadîs-i şerîfte: مَنْ اَذَلَّ نَفْسَهُ فِى طَاعَةِ اللّٰه فَهُوَ اَعَزُّ مِمَّنْ تَعَزَّزَ بِمَعْصِيَةِ اللّٰه **"Kim nefsini Allah'ın tâatiyle zelil kılarsa, şübhesiz o, Allah'ın ma'siyeti sebebiyle sûrî izzetini izhar edenden daha çok azizdir."** buyruldu. Çünkü Allah'ın tâatiyle nefsini zelil kılan kimseden, vehmi ve hayali meşğul eden sûretler ve günahların işlenmesinden biriken lekeler zeval bulur; onların zevâliyle kalbin aynası parlar, Allah Teâlâ'nın ğayrinin tağyîr ve zevâliyle Allah Azze ve Celle'nin المعزّ = **El-Muizzu** ism-i şerîfinin nurları kalbe akseder. Bu sayeden kul, Allah nezdinde aziz olunca, halkın hatta hayvanın nezdinde dahi aziz olur.

Binnetice bu idrakle bâise kuvvetini yani cüz'î iradesini kullanarak ahiret hayatını maksad edinse, derhal kalbine sükûnet gelir; Mûsâ'yı temsil eden ruh merkezinden, sihirbazları temsil eden nefsine İlâhî buyrukların aksetmesiyle başkalaşır ve kalb harekete geçer. İşte o anda beş bin «اَللّٰهُ» lafzını devamlı bir sûrette söylemeyi âdet edinmek dahi, nefsinin uslulaşmasına ve şeytanın sihirbazlığının bertaraf edilmesine kâfi gelir.

Akıl kuvveti, işin âkıbetini bilmek için kula verilmedi. Bilakis nefsinin zaifliği ve zaafiyetinin bilinmesi,

uhrevi ve manevi âlemin idrâki, ahiret yurdunun, dünya hayatının üzerine tercih edilmesinin yollarının bulunması için verildi.

Bu noktadan hareketle rahatlıkla diyebiliriz ki, nefsin başkalaşması iki şeyledir: Birincisi, kişinin kendi nefsini tanıması, yani iradesinin Allah Teâlâ'nın hükmüne karşı pek zaif olduğunu ve her anda Allah'ın kudretine muhtac olduğunu kavramasıdır.

İkincisi, Allah Azze ve Celle'nin kudretinin sonsuz olduğuna, O'nun yardımıyla nefsin, âciz kaldığı yerlerde kuvvet kazanacağına ve bu kuvvetle fiiline muvaffak olacağına inanılmasıdır. Demek Fir'avn'ın sihirbazlarının kurtuluşu, Mûsâ'ya teslimde tahakkuk ettiği gibi, insanın da nefsinin kurtuluşu, Allah Teâlâ'nın emrlerine boyun eğmekte tahakkuk eder. Bu itibarla hadîs-i şerîfte şöyle buyruldu: الكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ المَوْتِ وَالعَاجِزُ مَنْ اَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنّٰى عَلَى اللّٰهِ الاَمَانِىَّ "**Üstün ve güçlü akıllı o kimsedir ki, nefsini Allah Teâlâ'nın emrlerine itaatkâr kılar, alçaltır ve bu sebeble ölümden sonraki hayat için çalışır. Âciz de o kimsedir ki, boşa çıkan ümidleri Allah'tan temenni ettiği halde nefsini hevâsına uydurur.**"

Yani iki insan var: Birisi iman eder; iman ettiği için üstün zekasıyla yani mefkeret kuvvetiyle bâise kuvvetini bilfiil çalıştırır; azim ve iradelerini kullanarak, şeytanın sihrine uğratılmış nefsini de İlâhî buyruklara karşı alçaltır, itaatkâr kıldırır. Muvakkat dünya hayatından sonra ebedî bir hayata kesinlikle inandığı için de, azimlerini, o güzel niyetlerini = duygu ve iradesini fiile geçirir; ölümden sonraki hayata bilfiil çalışır. Ve Allah Teâlâ da kendisine yardım eder.

İkincisi, akıl ve iradesini kullanmaktan âciz olduğunu zannedendir. Bu da, nefsini hevâsının peşinde koşturur, iradesini ve aklını şer işlemesine kullanmış olduğu, ma'siyeti devam ettiği ve şehvânî duygularını fiile geçirdiği halde boş temennîde bulunarak «Allah Ğafûr-ur-Rahîmdir» der, ğurura kapılır, ğaflete düşer.

Temennî ile tereccî arasında fark vardır. Mesela zikredilen akıllı insan, emellerini Allah Teâlâ'nın vaadlerine bağlamış olduğu halde çalışır; şer'i şerîf buna «recâ» demiştir. Yani olan bir şeyde, olması mümkün olan bir şeye ümid bağlamaktır.

Temennî ise, muhal olan şeylerin ele geçirilmesinin zannedilmesidir. Yani olmayan şeylere ümid bağlamaktır. Birinciye misal, kişinin: «Namaz kıldım; Allah Teâlâ bana üstün sevabı verir.» deyişidir; ikinciye misal: «Malım olsa haccederim, zekat veririm, gücüm olsa oruç tutarım; onun için Allah Teâlâ beni afuv edecektir, sevabımı verecektir.» deyişidir.

Mezkur hadîs-i şerîf, recânın kul için faydalı olduğunu, temennînin ise zararlı olduğunu ifade etmektedir. Temennî ile nefs başkalaşmaz, amma recâ ile nefs başkalaşır. Çünkü temennî, sebebden sebebe sarılarak, sebebleri fâil zannetmektir. Recâ ise, sebeblerin araç olduğunu bilmekle azimleri fiile geçirmek ve bunun için de Allah Teâlâ'nın mükafatı vereceğine güven bağlamaktır. Bunun için Tâcuddîn İbnu Atâullah diyor ki:

لاَ تَرْحَلَنَّ مِنْ كَوْنٍ اِلَى كَوْنٍ فَتَكُونَ كَحِمَارِ الرَّحَى يَسِيرُ وَالْمَكَانُ الَّذِى ارْتَحَلَ اِلَيْهِ هُوَ الَّذِى ارْتَحَلَ مِنْهُ وَ لكِنِ ارْحَلْ مِنَ الاَكْوَانِ اِلَى الْمُكَوِّنِ وَاَنْ اِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى **"Olan bir sebebden diğer bir sebebe aslâ göç etme. Aksi takdirde dingi = yuvarlak**

büyük dibeği dolaştıran merkeb gibi olursun. Dingi dolaştıran hayvanın ulaştığı yer, ondan göç ettiği yerdir. Lâkin ekvân = kainatın tüm sebeblerinden, Mükevvin'ine = onu yapıp Oluşturan'a göç et. {Şübhesiz nihayet varılacak yer, Rabb'inin huzurudur.}[106] **diye buyruldu."** Yani nefs ne halinde olursa olsun, istek ve arzularına, boş temennîlerine aslâ aldanma, ona uyarak iradeyi fiile geçirme. Bilâkis sebebleri yaratan Allah Teâlâ'yı ve ahiret yurdunu maksad ve amaç edin. Mâsivâ olan sebeb ve sebebden meydana gelen şeyleri = kainatın hepsini, bu maksada ulaşmak için araç eyle. Ve binaenaleyh الحُزْنُ عَلَى فقْدَانِ الطَّاعَةِ مَعَ عَدَمِ النُّهُوضِ الَيْهَا مِنْ عَلَامَاتِ الاغْتِرَارِ **"Akıl ve iradeyi kullanmadan tâate sokulmamakla beraber tâatin yokluğundan mahzun olman, şübhesiz mağrur olmanın alâmetidir."** diye bil.

Mütercimi bunu dile getirerek şöyle der:

İbadetle kıyam etmez iken fıkdânına hüznün
Esası olmayan bir şeye mağrûr olduğundandır.[107]

Hâsıl-ı kelâm, maksadlarını ahiret hayatına bağladığı ve dünya hayatının iç yüzünü ve fâni oluşunu idrak ettiği halde aklıyla iradesini fiile geçirip kullanan ve nefsini İlâhî buyrukların emri altında çalıştıran kimselerin nefsi başkalaşır. Bunu yapmayan da, dibeği dolaştıran bir merkeb gibi, aklının ve idrâkinin dairesinde dolaşır; bulunduğu daireden çıkamadığı için de, dünya hayatının ötesini idrakten âciz kalır. Ve işte bu âcizlik sûret-i kat'iyyede zararlıdır, haktan uzaklaştırıcıdır; çünkü tohumu cehâlettir, semeresi boş temennîdir.

[106]En-Necm Sûresi ayet 42
[107]Ğays-ul-Mevâhib-il-Aliyye c.1 s.147, el-Muhkem c. s.155

Hayrlı azim ve niyetleri fiile geçirmeye çalışanın niyet ve ameli, Allah Teâlâ'nın huzuruna sefer eder; sahibine şefaatte bulunması ve Allah Teâlâ'nın o güzel niyet ve amelin şefaatini kabul etmesi sayesinden de, nefs başkalaşır. Bunun için Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem: انّما الاعمال بالنّيات وانّما لامرئ ما نوى فمن كانت هجرته الى الله ورسوله فهجرته الى الله ورسوله ومن كانت هجرته الى دنيا يصيبها او امرأة يتزوّجها فهجرته الى ما هاجر اليه **"Ancak ameller, niyetler sebebiyle husûl bulur = semere verir. Ve ancak kişiye niyet ettiği şey**(in karşılığı) **vardır. Binaen aleyh kimin hicreti, Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne olursa, onun hicreti Allah'a ve Rasûlü'nedir. Kimin hicreti de kendisine isabet edecek dünyevi bir şeye olursa yahud da kendisiyle evleneceği bir kadına olursa, şübhesiz onun da hicreti, kendisine hicret ettiği = yöneldiği şeyedir."** diye buyurdu.

Bu hadîs-i şerîf, fiile geçen azim ve iradenin faydalı olduğunu apaçık göstermektedir. Şöyleki:

1-**"Ancak ameller niyetler sebebiyle husûl bulur = semere verir. Ve ancak kişiye niyet ettiği şey**(in karşılığı) **vardır."** Yani emel ve amaçları, küfürden imana, isyandan itâate, fısktan ibadete, riyâdan ihlâsa çevirmekle, niyetler, güzel semereler verir. Amel olan semereleri, şübhesiz kulun saadet defterine kendisi için yazılır.

2-**"Binaenaleyh kimin hicreti, Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne olursa, onun hicreti Allah'a ve Rasûlü' nedir."** Yani Allah Teâlâ'nın kulundan taleb ettiği şey, niyeten, kavlen ve fiilen küfürden imana, isyandan tâate, fısktan ibadete göç etmesidir. Bu işe hicret denilir.

Allah ve O'nun Rasûlü'nün nazarında makbul hicret = hareket, sebebden sebebe değil, sebeblerden, hatta sebeblerden meydana gelen tüm kainattan = lezzetlerden, kainatı yaratan Rabb'in huzuruna hareket, nefsi başkalaştırır. Bu sayeden insan da, hayvanlık mertebesinden çıkar, melek mertebesine ulaşır. İşte bu itibarla yukarıda naklettiğimiz gibi İbnu Atâ': «Olan bir sebebden diğer bir sebebe aslâ göç etme. Aksi takdirde dingi = yuvarlak büyük dibeği dolaştıran merkeb gibi olursun. Dingi dolaştıran hayvanın ulaştığı yer, ondan göç ettiği yerdir. Lâkin ekvân = kainatın tüm sebeblerinden, Mükevvin'ine = onu yapıp Oluşturan'a göç et. **{Şübhesiz nihayet varılacak yer, Rabb'inin huzurudur.}** diye buyruldu.» dedi.

3-Kimin hicreti de kendisine isabet edecek dünyevi bir şeye olursa yahud da kendisiyle evleneceği bir kadına olursa, şübhesiz onun da hicreti, kendisine hicret ettiği = yöneldiği şeyedir." Yani şeytanın sihirbazlığına aldanıp, Allah Azze ve Celle'-nin emrinin dışında fâni dünyanın lezzetlerine dalmanın, yemek, içmek ve hayvânî istek ve arzularından faydalanmanın, son son varacağı yer, ondan başladığı yerdir. Bu takdirde insan, nefsinin hevâsına uyduğu için, meleklerin mertebesinden hayvan mertebesine düşmüş olur. Binaenaleyh kula gereken şey, nefsinin istek ve arzusundan yüz çevirmesi, Rahmân olan Allah Azze ve Celle'ye, niyeti fiile geçirerek salih ameli işlemesidir. Bunun için Cüneyd Bağdâdî rahimehullah diyor ki: «Rabb'inin itâatinde nefsin sana itâatkâr olsa dahi, yine de ona itimad etme.»

Öyle ise daima Allah ve O'nun Rasûlü'nün emrlerini göz önünde tutarak, nefsin arzularından Rabb Teâ-

lâ'nın emrine hicretten başkasıyla nefs başkalaşmaz ve vuslat hâsıl olmaz. Bunun için Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem: الْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ فِى طَاعَةِ اللّٰهِ وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ الْخَطَايَا وَالذُّنُوبَ **"Allah nazarında makbul olan mücahid, şehvet ve ğazab kuvvetinden mürekkeb nefsiyle çarpışıp onu Allah'ın tâatine çevirendir. Gerçek muhâcir de, hata ve günahları terk edendir, bırakandır."** diye buyurdu. Bu cihad ve bu hicrete muvaffak olunmasıyla nefs, ruha uyar, başkalaşır; yine dünyanın emtiasından faydalanır, amma ve lâkin ondan sevab alır, hatta ve hatta onunla Allah Teâlâ'nın huzuruna kavuşur, yani vâsıl-ı İlallah olur. Görülmez mi, Sa'd bin Vakkâs'a hitâben Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem: اِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِى بِهَا وَجْهَ اللّٰهِ الاَّ اُجِرْتَ عَلَيْهَا حَتّٰى مَا تَجْعَلُ فِى فَمِ امْرَأَتِكَ **"Gerçekte senin, Allah Azze ve Celle'nin cihetini maksad edinerek taleb ettiğin halde harcadığın bir nafaka yoktur ki, ondan sevab almamış olasın; hanımının ağzına koymuş olduğun lokmaya varıncaya kadar."** buyurunca ashabdan birisi: "Ya Rasûlallah, bizden birimizin, nefsinin istediği şehvete gelişinde, nikahlı ehliyle oynaşmasında da mı sevab vardır?" dedi. Bunun üzerine de: وَاِنَّ فِى بُضْعِ اَحَدِكُمْ صَدَقَةً **"Ve gerçekte birinizin ehliyle oynaşmasında = her türlü faydalanmasında dahi sadaka vardır."** diye buyurdu. Bundan dolayı İmam Nevevî diyor ki: «Evet, nefsin istek ve arzusu anında kişinin, şeriatin dairesinde kendi eşinden faydalanmasının sevabı vardır. Zira kişinin helal olan zevcesinin ağzına vereceği lokma, ekseriyet şehvetin taşkınlık yapıp ka-

bardığı zamanlarda olur. Haramdan sakınmayı niyet ettiği halde Mü'min, kabaran şehvânî duygularını dînin çerçevesi dahilinde teskin ettiği ve bu sükûnetle sevabını Allah' tan umduğu takdirde kesinlikle sevab kazanır.»[108] Nitekim başka bir hadîs-i şerîfte: اِنَّ الرَّجُلَ اِذَا نَظَرَ اِلَى امْرَاَتِهِ وَنَظَرَتْ اِلَيْهِ نَظَرَ اللّٰهُ تَعَالَى اِلَيْهِمَا نَظْرَةَ رَحْمَةٍ فَاِذَا اَخَذَ بِكَفِّهَا تَسَاقَطَتْ ذُنُوبُهُمَا مِنْ خِلَالِ اَصَابِعِهِمَا **"Gerçekte adam, sevgi ve şehvet gözüyle karısına baktığı, karısı da aynı maksadla kocasına baktığı zaman, Allah Teâlâ rahmet gözüyle her ikisine bakar = kalblerine Esmâu-l-Hüsnâ'dan herhangi birisiyle tecellî eder. Karısının elini tuttuğu zaman, ikisinin de küçük günahları = birçok hataları, parmaklarının aralarından düşer."** buyrulmaktadır. Demek iki eşin aralarındaki münasebetlerle nefs, şeriatin izniyle güdüldüğü zaman, kalb, müteessir olduğu sûretlerden temizlenir, hâliyle sâlih bir evlad edinmenin yahud zinadan korunmanın amaçlanması sebebiyle İlâhî tecellîlere mazhar olur. İşte bu hikmete mebnîdir ki en çok Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem Hazreti Âişe'nin döşeğinde bulunduğu zamanlarda kendisine vahiy gelirdi.

Düşünür müyüz; başkalaşıp Allah'ın rızasından başka amacı olmayan kimsenin, şehvânî duygularını teskin etmesi dahi zikir gibi, ilim gibi vuslata sebeb olur. Bunun da iki şartı var: Birincisi, yaptığı işin şeriate muvafık olması, ikincisi ihlas. İşte bu iki şart yerini bulduğu zaman, kalb Allah'ı zikretmeye elverişli olur ve ruhlar da zikirle sükûnet bulur.

[108]Feth-ul-Bârî c.1 s.127

HAK VE GERÇEĞE SEBUİYYE = ĞAZAB KUVVETİNİ DÖNDÜRMENİN USÛLÜ

Ğazab kuvvetiyle nefs, kalbe ve ruha ğalebe çaldığı zaman, tıbkı insan, köpekleşir, yani manen köpek sûretine dönüşür; ahlâken de, ava saldıran yahud lokma peşine düşen tazı gibi oluverir, yani köpeklik ahlakını izhar eder. Bazan diliyle söver, bazan eliyle vurur, bazan ğıybet yapar, yani sözle ısırır; ve bu devam edince, manen köpek sûretine dönüşüverir...

Artık nefs-i emmâresi, kendisine ibadet edilen bir tâğût olup, o da sevdiği tâğûtunun peşine koşar. Bu itibarla nefsinin kirpi oklarına benzeyen istek ve arzuları, dimağının en derin hücrelerinden kalbin en derin köşelerine nüfûz edip ve kalbi delerek ruhu zedeler, yaralar, sersemleştirir.

Derken, ruh da kalbe uyarak nefsle birlikte ikide bir lâyık olmayan işlere başlar, şeref ve haysiyetini korumaktan âciz kalır; kendi şerefini korumasından âciz kalmaktan dolayı da, ğayrinin şeref ve haysiyetine tecavüz eder; tecavüzünden dolayı da kibirliliği taslar; kendisini üstün, ğayrini alçak bilir; yaptığı her işi, söylediği her sözü beğenir.

His ve duygu olarak nefs kirpisinin ruha ulaşan oklarının eserinden, zavallı kalb harekete geçer, çarpar, kan hızını alır, beden ateş içerisinde kalır.

Örs üzerinde dövülen bir demir gibi kalbden bedene fışkıran ateş kıvılcımları, dilden çıkan sözlerin, elden çıkan darbelerin içinden, muhatablarının tüm vücudunu rencide eder.

Muhatab mağlub olduğu takdirde, köpekleşen nefs, yükselmesine, ululuğuna inanır, ğayrine alayda bulu-

nur, işi hafife alır, halkı tahkir eder, yemek içmek kokusunu aldığı yere, ğâlib olduğu takdirde kurt gibi saldırır, zulmeder.

Kendisi mağlub olduğu yerde de, çakal gibi türlü hilelerle hedefine ulaşmaya çalışır. Artık akla gelmedik kötü vasıflarda bulunur. Bu itibarla Ebû Hureyre radıyallahu Teâlâ anhu, Nebî sallallâhu aleyhi ve sellem'e: "Ya Rasûlallah, bana bir tavsiyede bulun." diye istirhamda bulunduğunda Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem de kendisine: لاَ تَغْضَبْ **"Kızma."** diye buyurdu. Ebû Hureyre istirhamını tekrarlayınca O da sözünü üç kere tekrarladı.

Ğazablanmak ve ikide bir dil ve elle ğayrin hakkına tecavüz etmek yani saldırganlık, çoğu zaman şeytanın, insanın nefsine dürtüşünden doğar.

Şeytanın dürtüşüyle de, oklu kirpiye benzeyen nefs şahlanır, hissî ve duygu olarak kendisinden çıkan oklar, zavallı kalbin üstüne kurşun gibi yağar, lekelendirir, ruhu sersemleştirir.

Mesâbîh'in şârihlerinden, kalb doktorlarından, zamanın kutbu Şehâbeddîn Şeyh Fadlullah et-Tûrepiştî kaddesallahu esrârah-ul-azîz diyor ki: «Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, vahiy vasıtasıyla, insanın nefsinde merkezlenen tâbiî huyların neler olduğunu ve his halinde olan bu duyguların, şeytanların dürtüşünden dolayı nasıl harekete geçeceklerini, gerek duygu halinde iken ve gerekse istemeyerek harekete geçtikleri zaman, dizginlenmemesinde zararlarının ne olduğunu, ne gibi felaketlere ruhu sevk edeceklerini kesinlikle bilmiştir. Onun için Ebû Hureyre radıyallahu Teâlâ anhu'ya, başka bir zamanda: لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ اِنَّمَا الشَّدِيدُ

الَّذِى يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ **"Güreşte sırtı yere gelmeyen pehlivan, kâmilen kuvvetli değildir; kâmilen kuvvetli, güreşken odur ki, öfkelendiği zaman = ğazab kuvveti canavarlaşıp köpekleştiği zaman, onu dizginler."** buyurmuştur. Böylece ğazab kuvveti fiile geçtiği zaman, ne gibi felaketlere maruz kalınacağını da bilmiştir.

Bütün bunların tedavisinde, başta öfkelenme sebeblerini bertaraf etmesini tavsiyede bulunarak: لاَ تَغْضَبْ **"Kızma."** yani "Kibirliliği taslama, kendi kendini beğenme, halka alayda bulunma, işi hafif görme, halkı tahkir etme, oburluk gibi şeylerin düşüncesinden sakın ve feveran etme." diye tavsiye etti.» Tûrebeştî demek istiyor ki, şeytanın dürtüşünden meydana gelen öfkelenmek, kızmak, aslında kibirlilik ve kendi kendini beğenmekten meydana gelir. İnsan kibirliliği tasladığı zaman, şübhesiz şeytan, o hayalî taslamayı fiile geçirir. Öyle ise, hak ve gerçeğe kulak vermek, İlâhî buyrukları hatırlamak, ululuğun Allah'a mahsus olduğunu bilmekle ğazab kuvveti edeblenir, tıbkı talim ve terbiye almış avcı köpek gibi olur; saldırganlıktan daha ziyade İlâhî emrin dahilinde aslanlaşıp cihad eder, küffarla çarpışır; yahud mal ile nifakla çarpışır. Hâsılı Allah Teâlâ emrettiği için çarpışmaya cesaretlenir; kendi istek ve arzusuna mebnî değil, üstünlüğü tasladığı için de değil.

Binaenaleyh ğazab kuvvetinin edeblenmesi dört şeye bağlanmaktadır:

Birincisi, iman hakîkatlerini bilmektir.

İkincisi, Allah Azze ve Celle'nin buyruklarını, nefsin hevâsından daha tercih etmektir. Şöyleki, Kur'an ve hadiste «saldır» emri verildiği yerlerde saldırır; «dur»

komutunun verildiği yerde de durur.

Ekmel-ul-Ulemâ Bedîuzzaman'ın da naklettiğine göre, Ali radıyallahu Teâlâ anh, bir kafiri yere yatırıp kılıcını ensesine yapıştırınca, kafir yüzüne tükürür; Hazreti Ali derhal onu bırakmıştır.

Kafir demiştir ki: "Eğer ben bu fırsatı almış olsaydım, aslâ seni bırakmazdım; nasıl oldu da sen beni bıraktın?"

Ali kerremallâhu vechehu demiştir ki: "Sen benim yüzüme tükürünceye kadar, Allah Teâlâ'nın emriyle seninle vuruştum; yüzüme tükürdüğün zaman, nefsimin payına seni öldüreceğimden korktum, dolayısıyla seni bıraktım." Bunun üzerine adam da Müslüman olmuştur.

İşte Hazreti Ali radıyallahu Teâlâ anhu'nun bu kıssası, لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ انَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِى يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الغَضَبِ **"Güreşte sırtı yere gelmeyen pehlivan, kâmilen kuvvetli değildir; kâmilen kuvvetli, güreşken odur ki, öfkelendiği zaman = ğazab kuvveti canavarlaşıp köpekleştiği zaman, onu dizginler."** mealindeki hadîsin canlı bir misalidir.

Üçüncüsü, nefsin hoşlanmadığı eza cefayı veren kimselerin eza ve cefalarını hoş karşılamayı âdet edinmektir. Kişi «Allah Azze ve Celle Celâl sıfatlarıyla bana tecelli ettiği için, herhangi birisini bana musallat kıldı.» diye bilmelidir. Bu takdirde sebebin tasallutu anında, istiğfarla Rabb'ine dönüş yaparsa, nefsi feverân etmez.

Böylece kendisinde bulunmayan vasıflarla övüldüğü zaman, kibirliliği hayalinde taslamaksızın «Allah Azze ve Celle bana Cemâl sıfatlarıyla tecelli etti.» diye bilse ve dolayısıyla «sebebleri lehime döndürdü» diye hamdederse, aslâ şeriatin emrettiği yerlerden başkasında kesinlikle kızmaz. Bu keyfiyet, murakabeden baş-

kasıyla tahakkuk etmez.

Dördüncüsü, şeytanın dürtüşünden nefs feveran edip de kızdığı zaman, أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ deyip soluna tükürürse yahud لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ الاَّ بِاللهِ العَلِىِّ العَظِيمِ deyip hafifçe göğsüne üfürürse, geçmediyse abdest tazelerse, nefsin kızgı duyguları söner. Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır: انَّ الغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ وَاَنَّ الشَّيْطَانَ خُلِقَ مِنَ النَّارِ وَاِنَّمَا تُطْفَؤُ النَّارُ بِالمَاءِ فَاذَا غَضِبَ اَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ **"Gerçekte saldırgan ğazab kuvveti, şeytanın dürtüşündendir. Şeytan da şübhesiz ateşten yaratıldı. Ateş ancak suyla söner. Binaenaleyh sizden biriniz öfkelendiği zaman abdest alsın."** Yani kirpi olan nefsin oklarının kalbe yağışından kan hareketlenip bedene ateş verdiği zaman, bedenin üzerinde suyun akışıyla o ateş söner. Bunun için bu hadîs-i şerîfte abdest, başka hadislerde ğusül, mendub olarak emredildi. Binnetice abdest ve ğusül ile dahi ğazab kuvveti yumuşar ve «**hilm**»e dönüşür.

Abdurraûf Münâvî diyor ki: «"Birçok hadislerde ğazab kuvveti zemmedildiği halde nasıl oluyor ki İmam Şâfiî radıyallahu anh: "Kızması istenilip de kızmayan kimse eşektir. Rızası istenilip de yumuşaklık ve afuvla mukabelede bulunmayan kimse de, cebbar ve zalimdir." demiştir?" diye bir soru akla gelebilir.

Buna cevaben deriz ki, son son kuvve-i ğazabiyyenin yeri kalbdir; sebebi, intikam almanın arzusudur. Bunda korkuya kapılıp büsbütün ğazab kuvvetini yok eden kimse, elbette İmam'ın dediği gibi eşektir. Çünkü bu taksirat yapmıştır.

Hadîs-i şerîfte ise, ğazab kuvvetinin taşkınlığından bahsetmektedir. Bu da ifrattır, haddi aşmaktır. İkisi de mezmumdur. İkisinin ortası, şeriatin emrettiği yerlerde ğazab kuvvetini kullanmak, dizginlenmesini emrettiği yerlerde de dizginlemektir. Mu'tedil hal de budur.»[109]

Canavar gibi ğazab kuvveti, şer'î mesajın buyrukları sebebiyle mu'tedil hale dönüştüğü zaman, sıfatı, saldırganlıktan şecaate, Allah ve O'nun Rasûlü'nün hoşuna gelmeyen fenalıklardan sakınmaya, sabra, hilim = yumuşaklığa, eza ve cefalara karşı tahammül göstermeye, haddi aşanları afuv etmeye, dînî tatbîkâtında sebata ve daha birçok güzel vasıflara dönüşür. Ve artık nefs, bir nev'î itmi'nân ve sükûnet haline geldiği için kalbe saldırılarda bulunmaz. Bu sayeden kalb, Allah Azze ve Celle'yi zikretmeye elverişli olur.

HAK VE GERÇEĞE BEHÎMİYYE = ŞEHVET KUVVETİNİ DÖNDÜRMENİN USÛLÜ

Domuzluğu temsil eden şehvet kuvvetinin zararları, ğazab kuvvetinden daha az değildir. Zira domuzlaşan nefs, cinsî arzulara muvaffak olabilmek için, aşırı yemek, içmek ve süslü püslü giyinmeye hırslanır; düşkünlüğü sebebiyle insanın ruhunu zedeler; kalbin o parlak ayna gibi yüzünü karartır; sahibini, domuz sûretindeki olan fuhşa, hayâsızlığa, sağa sola malı savurmaya = israfa, isteğine hizmet etmeyenlerden malı tutmaya yani cimriliğe, gösterişe ve ayıbları açığa çıkarmaya, bu çirkin vasıflardan berî ve pak olanları alaya almaya, faydasız hareketlere sevk eder. Ve bu itibarla sahibini, domuzun tâğûtunun peşine koşturup taptırır.

Şehvânî duyguların = cinsel işin aşırı düşkünlü-

[109]Feyz-ul-Kadîr c.2 s.377

ğünü temsil eden domuzdan, hırsın, yağcılığın, dalkavukluğun, hasedin = ğayrin üzerinde bulunan nimetlerin zevâline fiilen çalışmanın, şamatanın, ğayrin başına gelen belalardan sevinçlere kapılmanın, çirkin hasletlerin his ve duyguları, kalbin yüzünü karartır.

Artık ruhun derinliklerinden kopan hayâ' hasletinin nur kıvılcımları kalbin imdadına yetişmezse, akıl ve iradenin alet ve edevatlarını nefsin idaresi altından almazsa, Allah korusun, kalb, dimağın merkezinden itibaren omurga kemiklerinin ilikleri içerisinde kırkayak gibi uzanan domuz şehvetinin his ve duygularından müteessir olur, kararır; akıl ve irade zaifler.

Kalb müteessir olduğu nisbette de zavallı esir olan ruh, domuzun peşine koşarak o domuzun heykeline tapar. Haliyle bu domuza tapan da, bazan ğazab kuvvetini de kullanır ve tecavüzde bulunarak zulüm sapkınlığına sapar. اَضَلُّ سَبِيلاً de budur. Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır: اِنَّ العَبْدَ اِذَا اَذْنَبَ ذَنْبًا نُكِتَتْ فِى قَلْبِهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ فَاِنْ هُوَ نَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ صُقِلَ قَلْبُهُ وَاِنْ عَادَ زِيدَ فِيهَا حَتّٰى تَعْلُوَ عَلَى قَلْبِهِ وَهُوَ الرَّانُ الَّذِى ذَكَرَ اللّٰهُ تَعَالَى كَلاَّ بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ **"Gerçekte kul, bir günahı şiddetle arzulayıp işlemek istediği zaman, kalbine kapkara bir leke hâsıl olur. Eğer o çekinip istiğfar ve tevbede bulunsa, kalbi parlar; günahına dönerse, kalbinde leke, kalbin üstüne çıkıncaya kadar çoğalır. Ve işte Allah Teâlâ'nın da: {Hakkan bilakis günahlardan kazandıkları pas ve kirler, kalblerinde tabi'lenmiştir.}**[110] **diye buyurduğu «rân = tabi'lenen kir ve**

---

[110]El-Mutaffifîn Sûresi ayet 14

pas» da budur."

Yani: "Gerçekte kul, bir günahı şiddetle arzulayıp işlemek istediği zaman, dimağın merkezinden itibaren omurga kemiklerinin ilikleri içerisinde kırkayak gibi uzanan domuz şehvetinin his ve duygularından kalbine, günahının sûretini gösteren kapkara bir leke meydana gelir = çizilir. Eğer işin âkıbetini düşünen idrak ve iradeyi kullanarak şahıs, çekilip Allah'tan mağfireti dileyip tevbe ederse, doğrusu şiddetle arzuladığı günahtan sakınmaya ğazab kuvvetinin avcı köpeğini domuzun üstüne sevk ederse, bu takdirde kalbi parlar = yüzünde çizilen domuz yahud maymun sûreti silinir. Şayed iradesi zaif düşüp arzuladığı günaha dönerse, çizilen günahının sûreti, kalbinin üstüne çıkıncaya kadar çoğalır.

Demek burada şehvânî ve behîme = hayvâniyye nefsin şiddetli arzularının yok edilmesinde, ğazab kuvvetinin kullanılması gereklidir. Nefsle çarpışmaktan murad da budur. Aksi takdirde gene maymun iştihalı dimağın merkezinden itibaren omurga kemiklerinin ilikleri içerisinde kırkayak gibi sûretlenip uzanan şehvet köpeği, kalbi, akciğeri istila eder; artık gözü bakmaya, kulağı işitmeye, eli tutmaya, ayağı yürümeye sevk eder, hormonu faaliyete geçirir.

İşte bu sevk esnasında kul, bu köpeğin maymun iştihalı nefsini dizginlerse ne âlâ; dizginlemezse, nefs ruhu esir eder ve bu sefer köpeğin tâğûtuna taptırır. İşte bu itibarla da Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: كُتِبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَصِيبُهُ مِنَ الزِّنَى مُدْرِكٌ ذَالِكَ لاَ مَحَالَةَ فَالعَيْنَانِ زِنَاهُمَا النَّظَرُ وَالأُذُنَانِ زِنَاهُمَا الاِسْتِمَاعُ وَاللِّسَانُ زِنَاهُ الكَلاَمُ وَاليَدُ زِنَاهَا البَطْشُ وَالرِّجْلُ زِنَاهَا الخُطَا وَالقَلْبُ يَهْوَى وَيَتَمَنَّى

وَيُصَدِّقُ ذَالِكَ الْفَرْجُ وَيُكَذِّبُهُ "Âdem oğlunun zinâdan nasibi yazılmıştır = sinir sistemleri içerisinde birçok duygular, istek ve arzular, tabiî bir kanun olarak yaratılmıştır. Her nasıl olursa olsun buna erişecektir. Haliyle gözlerin zinâsı bakmak, kulakların zinâsı dinlemek, dilin zinâsı konuşmak, ellerin zinâsı tutmak, ayağın zinası da yürümektir. Kalb ise, iştihalanıp meyleder, onu arzular, temennî eder. Hayâ' yeri de bazan onu tasdik eder, bazan tekzib eder."

Yani tabiî olarak insanın dimağının içerisinde musavvire = hayaliyye kuvvetinde sûretlenen ve bu sûret = timsal = hareketli heykelden dimağın merkezinden itibaren omurga kemiklerinin ilikleri içerisinde kırkayak gibi hormon ve şehvet aletlerinin üzerine kadar uzanan maymun iştihalı avcı tazı sûreti, kalbi istilâ edince, derhal istek ve arzularından kalbin üzerine lekeler sûretlenir.

Hâsılı kalbin mağlubiyetinden sonra nefs, haliyle işin yapılma keyfiyetinin hazırlığını yapar, programlar ve iki dakika içerisinde hadîs-i şerîfte sayılan azaları alârma geçirir. İşte bundan kalb müteessir olur ve ruh da, istekli isteksiz nefsin emri altına girer.

Şübhesiz, çaresiz cinsî münasebet cihazlarını faaliyete geçiren duyguların üstüne, ruhun en derin merkezinden kopan ve kalbe hayat veren hayâ' yani Allah'tan utanç duygusu kalbin imdadına koştuğu halde, bazan idrak kuvveti zaifler, akıl da nefsin eline geçer; nefs, bu sefer ruhun en derin merkezinden kopan hayâ' aslanına da saldırır, ğalebe çalar, onu dahi idaresi altına alır, cesaretini kırar. Artık haliyle ferc yani cinsel cihazları, nefsin programladığı emrleri tasdik etmekle tatbik eder; etti ise, nefs, tâğûtunun peşine koşup ona tap-

tığı için ruhu da taptırır ve İlâhî ğazaba uğrar.

Bazan da ruhun en derin merkezinden kopan hayâ'nın nur kıvılcımlarının aslanı, şehvet sırtlanını parçalar; kalbe hayat vermekle, kalb, nefsin programını siler; haliyle cinsel cihazları, nefsi tekzib eder. İşte bu itibarla hadîs-i şerîfte: اَلْحَيَاءُ خَيْرٌ كُلُّهُ **"Hayâ'nın hepsi hayrlıdır."** diye buyruldu. Çünkü hayâ'nın başlangıcı, ruha nazaran, sahibinin çirkinlere nisbet edilmesinin korkusu; ve kalbe nazaran da, nefsin kırılmasıdır. Nihayeti ise, çirkin şeyleri terk etmektir.

Bu korku, kırılma ve çekinme sayesinden nefs, tâğûta tapmaktan, Bir Tek olan Allah Teâlâ'ya tapmaya döner, Allah'a itâat eder. Ve işte bu itâatle kırıla kırıla mahcubiyetle imanının hakîkatinin lezzetini tatmış olur.

Ve binnetice şehveti temsil eden kelb-i muallem gibi avcı köpeğin, şeriatin emri altında, tâğûta tapmaktan dönüşmesinin ve manevi meshten çıkmasının altı usûlü vardır:

Birincisi, iffet ve korkaklıktan oluşan hayâ' hasletiyle, şehvetleri tahrik eden cisimleri görmekle gözün kapatılmasıdır; ve bu sûrette işitilen seslere de kulağın tıkanmasıdır. Bu yapıldı ise, şeytan nefse müdahale etmekten ve tahrikten âciz kalır. Bu itibarla Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem: يَا عَلِيُّ لاَ تُتْبِعِ النَّظْرَةَ النَّظْرَةَ فَاِنَّ لَكَ الأُولَى وَلَيْسَتْ لَكَ الآخِرَةُ **"Ey Ali, ilk gördüğün şehvânî duyguları tahrik edecek cismi görmene, ikinci bir kez bakışını = mefkeret kuvvetini uydurma. Çünkü birincisi = ilk görmen, lehinde ise de, diğeri aleyhindedir."** diye buyurdu. Binaenaleyh gözü ve hatta kulağı, şehvet köpeğini kışkırtan cisimlerden ve sesler-

den, hayâ' hasletiyle korumak, nefsi, köpek tâğûtuna itâatinden çıkarır ve Allah Teâlâ'nın itâatine sokar. Ve bu takdirde nefs başkalaştığı için, iffet, kanaat, soğukkanlılık ve sükûnet, zühd, takva, vera', güzel sûrette bulunmak, keskin zeka, hayra koşuş ve daha benzer güzel ahlakların libâsını giyinmiş olur; yine dünya emtiasından faydalanır ve sevab da alır. اَلْحَيَاءُ وَالْاِيمَانُ قَرِينَانِ جَمِيعًا فَاِذَا رُفِعَ اَحَدُهُمَا رُفِعَ الْآخَرُ **"Hayâ' ve İman, birbirinden ayrılmaz, birlenmiş iki arkadaştırlar. Birisi kaldırıldı mı, diğeri de kaldırılır = zeval bulur."** diye buyruldu. İmam Râğıb diyor ki: «Hayâ', nefsin çirkin şeylerden tutulması olup, insanlara mahsustur ve çocukların idrak kuvvetlerinde ilk kez doğar. Allah Teâlâ onu insanlara verdi ki, insanlar o sayeden şehvetlerinin çirkin taraflarından sıyrılıp gerilenmiş olsun; hayvanlar gibi olmasın. Bu itibarla korkaklık ve iffetten oluşan hayâ' hasleti, hayvanlarda aslâ olmaz. İşte bu hikmete mebnî, iffet ve fıskın bir arada bulunması imkansız olduğundan dolayı, hayâ' sahibi fâsık olmaz; fâsıkta da utanç olmaz.»

İkincisi, kişi evli olduğu takdirde, şehvet köpeğini kışkırtan sözlerden, görüntüleri görmekten, sesleri işitmekten kalbi müteessir olduğu zaman, ehline dönüp ondan faydalanmasıdır. Bu itibarla hadîs-i şerîfte: اِذَا رَاَى اَحَدُكُمْ امْرَاَةً حَسْنَاءَ فَاَعْجَبَتْهُ فَلْيَاْتِ اَهْلَهُ فَاِنَّ الْبُضْعَ وَاحِدٌ وَمَعَهَا مِثْلُ الَّذِى مَعَهَا **"Sizden biriniz güzel bir kadını = kadın olduğuna göre güzel bir erkeği gördüğü zaman, o da onu şaşkınlığa uğratırsa, derhal eşine gelsin. Çünkü temastan insanın aldığı lezzet, birdir; beğenilenle beraber ne varsa, helaliyle beraber de**

aynısı bulunmaktadır." buyrulmaktadır.

Üçüncüsü, behîme nefsin, feylesof aklın müdrike kuvvetinin emri altına alınması, talim edilmesi; ve mefkeret kuvvetinin çalıştırılıp, günahların terkindeki İlâhî vaadlerin sık sık nefse telkinde bulunulmasıdır. Mesela:

«Ey Nefsim! Şu günahlarını bıraktınsa, Allah Teâlâ sana rûhî bir lezzet verecektir.»

«İlâhî emrlerle hareket etsen, tâat ve ibadette bulunsan, şübhesiz şehvetten alacağın lezzetten daha üstün lezzet bulursun.»

«Ey Nefs! Sâkin ol! Kurtuluş sükûnette.» Ve bu telkinlerin akabinde:

«Bak, Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, en doğru söyleyen, en güzel yolu gösterendir; ne buyurur? Şöyle buyurur: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَنْظُرُ اِلَى امْرَاَةٍ اَوَّلَ رَمْقَةٍ ثُمَّ يَغُضُّ بَصَرَهُ اِلَّا اَحْدَثَ اللّٰهُ تَعَالَى لَهُ عِبَادَةً يَجِدُ حَلَاوَتَهَا فِى قَلْبِهِ **"İlk kez, bakışı kadına yahud kadın olup erkeğe uzanıp bakan, sonra gözünü ondan sakındıran bir Müslüman erkek yahud Müslüman kadın yoktur ki, Allah Teâlâ kalbinde lezzetini tadacağı bir ibadeti icad etmemiş olsun."** Buna inan.»

Bu gibi telkinlerde, tenhalaştığı zaman sesli söylemek, nefsi korkutur; nefs kaplumbağa gibi kılıfına kalbi istilâ etmekten çekilir, hayalî telkinlerine son verir.

Dördüncüsü, bilfiil hemnev'iyle tenhalaşmaktan sakınılmasıdır. Bu itibarla Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: اِيَّاكُمْ وَمُحَادَثَةَ النِّسَاءِ . فَاِنَّهُ لَا يَخْلُو رَجُلٌ بِامْرَاَةٍ لَيْسَ لَهَا مَحْرَمٌ اِلَّا هَمَّ بِهَا **"Sizi kadınların konuşmasından = onlarla hasbihal etmekten sakındırırım. Gerçek şu ki, beraberinde mahremi olmaksızın bir**

kadınla tenhalaşan erkek yoktur ki, ona, şeytanın nefsine dürtüşü sebebiyle tuzak kurmamış olsun." Demek takva ve din sevgisi, insanın sinir sistemi içerisinde yaratılan nefsin tabiî istek ve arzularını engelleyemez. İman bunlardan daha büyük olduğu halde o dahi engelleyemez. Kişi Mü'min olduğu halde, dîni sevdiği halde birçok yerlerde çarpılabilir. Çarpılmamanın yegâne çaresi, erkek ve kadınların birbirleriyle tenhalaşmamalarıdır.

Gerek konu hadislerinde ve gerekse birçok dînî emrlerde erkekler muhatab kılınmışlardır. Bu, erkekler duygusal olarak kadınlardan daha kuvvetli oldukları ve kadınlara hâkim ve koruyucu oldukları içindir. Demek hitab husûsî, emr ve yasaklar umûmîdir. Bu hususta erkeklere haram olan her şey, kadınlara da haramdır. Nitekim hadîs-i şerîfte: انَّهُ يُكْرَهُ للنِّسَاءِ اَنْ يَنْظُرْنَ الَى الرِّجَالِ كَمَا يُكْرَهُ للرِّجَالِ اَنْ يَنْظُرُوا الَى النِّسَاءِ **"Gerçek şu ki, kadınların erkeklere bakmaları, çirkinliktir; erkeklerin kadınlara bakmaları çirkinlik olduğu gibi."** buyrulmaktadır.

Zamanımızda dîni tebliğ etmek bahanesiyle karga meşrebli gençler, sık sık: «Ben bazı kızlara dîni öğretmek için konuşuyorum; bunda zarar var mı?» diye sorarlar.

Cevab: Gençler! İnsan yaratıldığı zaman, sinir sistemi içerisinde şübhesiz şehvânî duyguları da yaratılmıştır. Allah Teâlâ şehvânî duygularını, akıl ve iradelerinin emri altında kullanmalarını emretmiştir. Sadece bu konuda yazmış olduğumuz hadislerde, bakmak, düşünmek, yanaşmak = tenhalaşmak ve mesela: لَاَنْ يُطْعَنَ فى رَأسِ اَحَدِكُمْ بِمَخِيطٍ مِنْ حَدِيدٍ خَيْرٌ لَهُ مِنْ اَنْ يَمَسَّ امْرَأَةً لَا يَحِلُّ لَهُ

"Elbette sizden birinizin başına = beynin içerisindeki müdrike ve irade kuvvetlerine demirden bir iğnenin sokulması, kendisine helal olmayan kadına dokunmasından daha hayrlıdır." buyrulmakla, en ufak dokunmaktan dahi sakındırılmaktadır. Artık yukarıda soruyu soranın, dindarlığına, dîni sevgisine güvenmesi, hayaldir. Hayale güvenmekten ise, kaçmak güzeldir.

Zalim tâğûtların peşine düşüp putlarına tapanların, behîme nefsin tapmasından daha çirkinliği zannedilmesin. Zira ikisi de tâğuttur. Şu kadar ki birisi, sûrî ve hissîdir, gözle görünür; diğeri ise, bâtınî ve manevîdir, basîretle yani kalb gözüyle görünür, ferâsetle bilinir. Binaenaleyh nefsini alabildiğine hevâsının peşine koşturanın sûreti insan ise de, sîreti ve iç duygularından dolayı manevi sûreti insan değildir. Onun için her bir duyguyu, bir hayvanın ismiyle tarif ediyoruz. Nitekim Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: لَتَغُضُّنَّ أَبْصَارَكُمْ وَلَتَحْفَظُنَّ فُرُوجَكُمْ وَلَتُقِيمُنَّ وُجُوهَكُمْ أَوْ لَتُكْسَفَنَّ وُجُوهُكُمْ **"Elbette gözlerinizi harama bakmaktan yarım kapatırsınız; dînî ırz ve şerefinizi korursunuz; ve Ahsen-i Takvîmde olan yüzünüzü hâli üzerinde bulundurursunuz; yahud da kalblerinizin karartısının yüzlerinize çıkması sebebiyle yüzlerinizin nurları perdelenecektir."**

Ve binnetice bu meshten kurtuluşun yegâne çaresi, zâhirde hangi azayla ne günah işleniyorsa, o azayı o günahtan sakındırmaktır.

Beşincisi, bekara göre, şehveti takviye edici maddi ğıdaları azaltmak ve cinsel cihazları harekete geçiren, doğrusu uyarıcı, mesela temas olayından bahsetmek

gibi yahud hayvanların o işi yaptıklarına bakmak gibi sebeblerden sakınmaktır.

Altıncısı, helal olan yollarda nefsi mer'âsında gütmektir. Bu ise, zamanımızda evlilikten başkasıyla tahakkuk etmez. Bu itibarla hadîs-i şerîfte: يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ اَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَ اَحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ **"Ey gençler cemaati, sizden kimin evlenmeye gücü yeterse hemen evlensin. Zira evlilik gözü haramdan daha yumdurucu ve namusu = ırz ve şerefi de daha koruyucudur. Kimin de gücü yetmiyorsa, oruç tutmaya devam etsin. Çünkü oruç da onun için zinadan korunmak hususunda hayalarının bir türlü uyuşmasıdır = yatışmasıdır."** buyrulmaktadır. Ve bu hususta ilaç kullanmak, sûret-i kat'iyyede yasaktır.

Netice-i meram, behîmiyye = hayvâniyye nefsin uslulaşması, olgunluğu, kurtuluşu, terbiyesi, manevi meshten yani çirkin sûretten iyi sûrete, Ahsen-i Takvîme dönüşmesi ve bu sebeble uhrevi saadetlere ulaşması,

a-İmana dayalı hayâ' hasleti;

b-Evliye göre kendi ehline dönüp faydalanması;

c-Behîme nefsin yani şehvânî duyguların, müdrike ve irade kuvvetinin idaresi altına alınması;

d-Mutlak zinaya nazaran, erkek ve kadının tenhalaşmaması;

istimnâ gibi küçük zinaya nazaran, şahsın yalnız kalmaması;

e-Bekara göre, şehveti takviye edici gıdaların azaltılması yahud temas sebeblerinin dinlenilmemesi;

f-Evlilik olmak üzere altı şeye bağlanılmaktadır. Ve

bunlar teker teker yukarıda izah edildi.

HAK VE GERÇEĞE HİLEBAZ = ŞEYTÂNİYYE KUVVETİ DÖNDÜRMENİN USÛLÜ

Meshı = güzel sûretten çirkin sûrete dönüşmeyi gerçekleştiren hilebaz şeytâniyye nefsin de, şehvet ve ğazab kuvvetlerine itâatinden, elbette aldatmak, hileler, nifaka girmek, tuzak kurmak, vurmak kırmak, aslî olan saaadet hedeflerini heder etmek gibi kötü hasletler meydana gelir. Hepsinin tohumu, riyâset sevgisidir. Tabiî ki riyâset sevgisinin illeti de, yine şehvânî duyguların = nimetleri sadece şahsına tahsis etmenin = egoizmin istek ve arzularının yerine getirilmesidir. Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır: اَتَدْرُونَ مَا اَكْثَرُ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الجَنَّةَ تَقْوَى اللّهِ وَحُسْنُ الخُلُقِ اَتَدْرُونَ مَا اَكْثَرُ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ النَّارَ اَلْاَجْوَفَانِ اَلفَمُ وَالفَرْجُ **"En çok insanı cennete sokan şeyin ne olduğunu bilir misiniz = akıl erdirir misiniz? Birincisi, Allah'ın azabından korkarak yasağından korunmaktır, ikincisi ise, güzel ahlaktır.**

En çok insanı ateşe sokan şeyin ne olduğunu bilir misiniz = akıl erdirir misiniz? O da, doymayı bilmeyen boş iki kabdır; ağızdır ve fercdir." Şeytâniyye nefs, şu hadîs-i şerîfte zikredilen sekiz fenalığı işletmekle insanı cehenneme sokar: ثَمَانِيَةٌ اَبْغَضُ خَلِيقَةِ اللّهِ اِلَيْهِ يَوْمَ القِيَامَةِ السَّقَّارُونَ وَهُمُ الكَذَّابُونَ وَالخَيَّالُونَ وَهُمُ المُسْتَكْبِرُونَ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ البَغْضَاءَ لِاِخْوَانِهِمْ فِى صُدُورِهِمْ فَاِذَا لَقُوهُمْ تَخَلَّقُوا لَهُمْ وَالَّذِينَ اِذَا دُعُوا اِلَى اللّهِ وَرَسُولِهِ كَانُوا بِطَاءً وَاِذَا دُعُوا اِلَى الشَّيْطَانِ

وَاَمْرِهِ كَانُوا سِرَاعًا وَالَّذِينَ لاَ يَشْرُفُ لَهُمْ طَمَعٌ مِنَ الدُّنْيَا الاَّ اسْتَحَلُّوهُ بِاَيْمَانِهِمْ وَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ ذَالِكَ بِحَقٍّ وَ الْمَشَّاؤُونَ بِالنَّمِيمَةِ وَالْمُفَرِّقُونَ بَيْنَ الاَحِبَّةِ وَالْبَاغُونَ الْبُرَآءُ الدَّحَضَةُ اُولَئِكَ يَقْذِرُهُمُ الرَّحْمنُ عَزَّ وَجَلَّ

"Kıyamet gününde Allah'ın, mahlukundan en çok buğzuna uğrayan sekiz taife vardır:

(a)**Sakkârûn = dilleriyle halkı döven ve birbirini lanetlemeye sebeb olanlardır ki, yalancıdırlar.**

(b)**Hayyâlûn, ki onlar da kibirlilik ve üstünlüğü taslayanlardır.**

(c)**Onlardır ki, din kardeşlerine kin ve buğzu kalblerinde besledikleri halde, din kardeşlerine rastladıkları zaman sempatik davranışlarıyla ahlaklarında görünürler.** (Kalblerinde de tuzak açarlar.)

(d)**Allah ve O'nun Rasûlü'nün itâatine çağrıldıkları zaman geride kalanlardır.**

(e)**Şeytan ve emrine = çalgı gibi oyuncak ve ma'siyetlere çağrıldıkları zaman sür'atle koşanlardır.**

(f)**Onlardır ki, dünyadan arzu ettikleri bir şey yoktur ki, yemin sebebiyle onu mübah saymasınlar, her ne kadar onların buna hakları olmasa bile.**

(g)**Hoş karşılanmayan sözleri halk arasında dolaştırmakla beraber sevişenleri birbirinden ayırtanlardır;**

(h)**Din kardeşlerinin ayaklarını kaydırmakla zulmedenlerdir. Bunlar, Rahmân olan Allah'ın, ahlaklarından hoşlanmadığı kimselerdir."** Diğer bir hadîs-i şerîfte: مَنْ وَقَاهُ اللّٰهُ شَرَّ مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَشَرَّ مَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ

"Allah kimi iki çenesi arasında olan şeyin şerrinden ve iki bacakları arasında olan şeyin şerrinden korursa, o cennete girmiştir." buyrulmaktadır. Yani

dilinizi ve hayâ' yerinizi koruyun, iffetli olun. Zira şeytâniyye nefsiniz, Rabbânî olan nefsinizin idaresi altından çıkarsa, dilinizin akrebi ve iki bacak arasındaki hayâ' yerinin yılanı sizi sokup zehirler.

Nasıl ki ay küresi, güneşle yer küresi arasına girerken güneş tutuluyorsa, böylece kalbe hükümran olan şeytâniyye nefsin istek ve arzularının, ruh ve kalbin arasına girmesiyle kalb kararır ve kalbin lekeleri yüzün üstüne çıkar. Onun için halk arasında «Filanın yüzü kapkara olsun.» denilir.

Bu kararmanın yegâne sebebi, ya dilden sâdır olan yalan, iftira, sövmek, gıybet ve insan ruhunu rencide eden dedikodu yapmaktır; yahud da zina ve zinâya sebeb olan müstehcen söz söylemek, dinlemek, harama bakmak ve binnetice zinâ gibi hayâsızlıktır. Hâliyle böyle olduysa, tevbeden başka hiçbir sûretle o lekeler silinmez.

Şayed şeytâniyye nefsin programladığı istek ve arzuları yani hevâ ve hevesi fiile geçerse, bu takdirde büsbütün insanın kalbini ve hatta ruhunu insan sûretinden çıkarıp hayvan sûretine dönüştürür.

Bu hayalî bir şey değildir; varlığı gerçektir. Hadîs-i şerîflerde dahi «mesh» diye tabir edilen insan sûretinden hayvan sûretine dönüşmek bildirilmektedir. Demek hayal olmadığı gibi bu hüküm mecâzî de değildir, felsefî de değildir. Nitekim hadîs-i şerîfte: سَيَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ

خَسْفٌ وَقَذْفٌ وَمَسْخٌ اِذَا ظَهَرَتِ الْمَعَازِفُ وَالْقَيْنَاتُ وَاسْتُحِلَّتِ الْخَمْرُ

“Elbette âhir zamanda yere batılması, taşlar gibi şeylerin atılması ve en çirkin sûretlere dönüşülmesi olacaktır. Bütün bunlar, türlü çalgı aletlerinin çıktığı, türkücü kadınların seslerinin ve sekir veren

çeşitli şarapların helal sayıldığı zamandadır." buyrulmaktadır.

Şübhesiz mesh, şerûd şeytânî nefslerden, bozuk itikad, geçersiz fikirler, şeriate uymayan istek ve arzular gibi şeylerin kalbe nüfûz etmelerinden dolayı meydana gelir. Zira bu gibi şeylerin, nefsin derin hevesinden kopup kalbin yüzüne gelip yerleşmesiyle kalb, türlü belalara, meşakkatlere giriftâr olur ve hastalanır; ister istemez Ahsen-i Takvîm sûretinden Esfel-i Sâfilîn sûretine dönüşür. İlâhî cezbeyle korunan kalbler müstesna. Nitekim bir hadîs-i şerîfte: تعرض الفتن على القلوب كالحصير عودا عودا فأى قلب أشربها نكتت فيه نكتة سوداء وأى قلب انكرها نكتت فيه نكتة بيضاء حتى يصير على قلبين ابيض مثل الصفا فلا تضره فتنة ما دامت السماوات و الأرض و الآخر أسود مربادا كالكوز مجخيا لا يعرف معروفا ولا ينكر منكرا الا ما أشرب من هواه

"Fitneler = türlü bela ve meşakkatten gelen üzüntüler = bozuk inançlar = kesada uğramış fikirler, kalblerin başına gelir; tıbkı hasırın bir bir direzleri gibi. Bu takdirde herhangi bir kalbe o fitnelerden bir şey sızıp nem verirse, sızıp nem vermesi nisbetinde kalbde kapkara siyah lekeler hâsıl olur. Ve herhangi bir kalb ki, kendisine sızıp nem veren o lekeleri inkar ederse, onda da bembeyaz sûret hâsıl olur. Nihayet bu itibarla insanlar, iki kalb üzerinde bulunurlar:

a-Biri, parlayan mermer taşı gibi bembeyaz, dümdüz kalbdir; yer ve gök devam ettiği müddetçe kendisine sızan hiçbir fitne zarar vermez.

b-Öbür kalb ise, kum ve topraktan yapılmış, ağzı aşağı dönük, tepe takla, kapkara testi gibidir;

kendi hevâsına = istek ve arzularına muvâfık sızan = nem veren şeyden başka, ne ma'rûfu = dînin tanıdığı hak ve gerçeği tanır, ne de dînin inkar ettiği bir münkeri inkar eder." diye buyrulmaktadır.

Yani bir boyanın üstüne diğer bir boyanın gelişiyle şeyin rengi başkalaştığı gibi, nefsin türlü heva ve istekleri de kalbin üzerine gelişiyle kalbin sûretini değiştirir.

Şeytâniyye nefsini, şer'i şerîfin dairesinde Rabbâniyye nefsinin = ruhunun idaresi altına sokan, kesinlikle kalbine gelen boyaları reddeder; dümdüz, parlak, bembeyaz mermerin boyaları reddettiği gibi.

Fakat kendi haline bırakılan şeytânî nefs, ğazab ve şehvet kuvvetleriyle birleşir; işin âkıbetini düşünmekten âciz olduğundan, kalbin yüzünü haktan çevirir, ruhu sersemleştirir ve artık götürebildiği yere kadar arkasına çeker ve binnetice tâğût bir fir'avn gibi onu kendisine taptırır; bu sebeble nefs, kalb ve ruhla birlikte en çirkin sûrete dönüşür.

Münâvî diyor ki: «Bazı âlimler, insanların çirkin sûretlere dönüşmesinin mecaz olmayıp hakîkat olduğuna hüküm ederek dediler ki: "Önceki ümmetlerde olduğu gibi bu ümmetin sonunda da bu iş olacaktır." Diğer bazı ulemâ ise dediler ki: İnsan sûretinden çirkin sûretlere dönüşmek = meshten murad, kalblerin meshıdir. Yani kişi hangi hayvanın tabiatinde olup amelini işlerse, manen o hayvanın sûretine dönüşür, yani kalbi ve ruhu dönüşür; amelini işlediği hayvanın ahlakını izhar eder. Kimisi, âdi yırtıcı hayvanların sûretinde, kimisi köpeklerin sûretinde, kimisi domuzun sûretinde, kimisi eşeklerin sûretinde, kimisi giyim kuşamda tavusun sûretinde = zâhirî giyim kuşamıyla meşğul olup aldanmakta olur. Kimisi kurt ve yılan gibi insanı korkutmakta, kimisi koyun

gibi sempatik davranışlarıyla hemcinsleriyle kalkıp düşmekte yumuşak olur. Ve binnetice insanın nefsi hangi hayvanın tabiatinde olup o hayvana ğâlib gelen ameli işlerse, onun sûretinde kalır. Ehli ferâset kalb gözleriyle fevkalâde bunu müşahede etmektedirler.»[111]

Hakîm-i Tirmizî de, تَكُونُ فِى أُمَّتِى فَزْعَةٌ فَيَصِيرُ النَّاسُ إِلَى عُلَمَائِهِمْ فَاِذَا هُمْ قِرَدَةٌ وَخَنَازِيرُ **"Ümmetimde korkular olacaktır. Bilginlerine hallerini arz etmeye gidecekler. Ne baksınlar ki onlar, maymun ve domuzdurlar."** mealindeki hadîsin şerhinde diyor ki: «Mesh, tabiatin değiştirilmesidir. O ulemânın başına meshın gelmesinin sebebi, ancak, kendilerinin hak ve doğru cihetten yüz çevirmeleri, sözü yerinden tahrif etmeleridir. Halklarının kalblerini, gözlerini, hakkı görmekten çevirdikleri sebebiyle Allah da onları güzel sûretlerinden en çirkin sûretlerine dönüştürdü. Onlar hak ve gerçeği bâtıla dönüştürdükleri için de, huyları = davranışları, en çirkin sûrete dönüştü. Bundan böyle ulemâ-i sû' iki kısımdır:

Bir kısmı, dünya pisliği üzerine var gücüyle yönelip onu usanmadan toplar. Bakarsın, bütün zamanlarında obur, kendini teşhir eder; hınzır, çöplüklerde necasetleri topladığı gibi, o da helal haram demeksizin ha bire dünya emtiasını toplar; dünya sevgisi kalbini istila eder; nefsi fakirlikten korkar, başına dar günün gelmesini bahane eder; vicdanı, bu hâle dönüşmesini düşünmez ve bu kötülüklerin kokusunu duymaz; haramdan aldığı gücü, onu ibadetten tembelleştirir; helalden aldığı gücü de, bir yığın şehvânî duyguları biriktirir. İşte bu kabilden davranışlar ve bu sûretle, yani helal haram demeksizin var gücüyle dünyaya yönelmek hâli, domuzların çöp-

[111]Feyz-ul-Kadîr c.4 s.128

lükten yemelerine benzer. Bu, İslam milleti hakkında meshın cevazına hüküm etmeyen ulemâya göredir; sûret değil, sadece davranışların haktan bâtıla dönüşmeleri demektir. Amma bu ümmette mesh devam edecek diyen ulemâya göre bunda müşkül yoktur, yani kişi, ahlakında bulunduğu hayvanın sûretine manen dönüşür demek olur.

İkinci kısım ulemâ ise, kalblerinde riyâsete aşırı düşkünlük ğalebe çaldığı kimselerdir, ki onlar, riyâseti ele geçirmek için yapmacık işlerde, gösterişte, halkı aldatmakta ve halka süslü püslü görünmekte bulunurlar; hakîkatte şehvânî duygularının peşine koşarlar; tıbkı Râfizîler gibi, içlerinde kötü niyetler beslerler, Allah Teâlâ'yı dahi aldatacaklarını zannederler. Kalblerinde kötü maksadlar, dünyaya düşkünlük duygusu iskanlanmakta. Ve artık onlar da, riyâset sebeblerinin peşinde koşarlar. Bu yüzden yapmak değil, bolca dînî ahkâmı söylemekle yetinirler. Ve bu davranışlarından dolayı bunlar dahi maymun ve domuz sûretine dönüşürler.»[112]

MESH = ÇİRKİN SÛRETLERE DÖNÜŞMENİN SEBEBLERİ

Eski ümmetler, Allah Azze ve Celle'nin buyruklarını unuttukları, menhiyâta daldıkları zaman, günahları sebebiyle, insan sûretinden, ahlakıyla yaşadıkları hayvanın sûretine dönüşürlerdi. En çok fuhuş ve zulüm sebebiyle, domuz ve maymun şekline girerlerdi. Her ne kadar onların sûrî meshınde ihtilaf edildi ise de, en doğru söz, maddi sûretlerinin dönüşmesidir.

[112]Nevâdir-ul-Usûl c.2 s.196, 197

Kur'ân-ı Hakîm'in inişinden sonra maddeten mesh değil, manevi olan mesh devam etmektedir.

مسخ = **Mesh** de, Ahsen-i Takvîm olan insan sûretinden, insanın ahlakıyla yaşadığı hayvanın sûreti olan Esfel-i Sâfilîn sûretine dönüşmektir.

İnsanlar, Allah Teâlâ'nın hoşnut olmadığı ma'siyet üzere devam ettikleri takdirde manen mesh olunur. Erbâb-ı mükâşefe bunu açık görmektedirler. Nitekim Kur'ân-ı Hakîm'de de: وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ **"Hani İsrail oğulları içerisinden bir taife: "Allah'ın helak edeceği yahud şiddetli bir azabla azab edeceği bir kavme neden öğüt veriyorsunuz?" demişti.**

Menhiyattan vazgeçirmeye çalışan bir taife de demişlerdi ki: "Rabb'imize mazeretimizi beyan etmek için, bir de belki Allah'ın azabından korkup korunurlar diye öğüt veririz."

Onlar ne vakit ki kendilerine verilen öğütleri unuttular, o zaman Biz de, menhiyattan vazgeçirmeye çalışanları kurtardık; zulmedenleri, hadlerini aştıkları yüzünden yapmakta oldukları kötülüklerinden dolayı şiddetli bir azabla yakaladık. Kendilerine öğüt ve nasihat verilen taife, kibirlilik ve üstünlük taslamaları yüzünden, kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara: "Rahmetimden uzaklaşmış olduğunuz halde maymun oluve-

rın." dedik."[113] mealindeki gibi El-Bakara 65, El -Maide 60. ayet-i kerîmelerinde, önceki milletlerde hem maddi hem manevi olan meshten haber verilmektedir.

İmam Fahreddîn Râzî, İbnu Kesîr ve daha birçok müfessirler, "Önceki milletlerde mesh, manevi idi." diyenlerin sözünü reddettikten sonra önceki milletlerde meshın zâhirî sûrette tahakkuk ettiğine zihâb ettiler; cumhûr-u Ehli Sünnetin sözü de budur.[114]

Müfessirlerin beyanına göre İbnu Abbas radıyallahu anhu, El-A'râf sûresinin 164, 165, 166. ayetlerini okurken şiddetli ağlamaya tutulmuş; İkrime radıyallahu anhu, ağlamaktan hıçkırdığını görünce kendisine yanaşıp neden bu kadar korktuğunu sorarak:

"Canım sana kurban.. Ne bu ağlayış, ne bu titreyiş?" demiş;

Bunun üzerine İbnu Abbas radıyallahu Teâlâ anhu: "Görmez misin, Allah Teâlâ bu ayet-i kerîmede ma'siyet işleyip öğüt kabul etmeyen taifeyi yakalayıp domuz ve maymun sûretine dönüştürdüğünü; onlara va'z-u nasihatte bulunup tebliğ eden taifeyi kurtardığından haber verdi. Şübhesiz onların içinde sükût eden üçüncü bir taife vardı. Bunlar, ne o taifeden ne bu taifeden oldular. Acaba sükût ettikleri için onlar da mı mesh olundular? Eğer böyle ise, görüyorsun öyle bir zamana ulaştım; menhiyât çoğaldı; birçoklarında sükût ediyoruz; acaba bu sebebden dolayı Allah bizi yakalayacak mı, demek korkusundan ağlayışım." demiştir.

İkrime radıyallahu anh diyor ki: "Ben kendisine:

---

[113]El-A'râf Sûresi ayet 164 - 166

[114]İbnu Kesîr c.1 s.153, c.3 s.494, 495, ed-Durr-ul-Mensûr c.3 s.588, 589, Meâlim-ut-Tenzîl c.2 s.560, Tefsîr-i Kebîr c.1 s.385, 386

"Eğer Allah Teâlâ «sükût eden taifeyi kurtardım» demediyse de, helak ettim de demedi. Eğer helak etseydi, ayetin lafzında bir işaret olurdu. Binaenaleyh onlar kurtulmuşlar." diye delil getirdim; bundan İbnu Abbas radıyallahu anh çok sevindi; bana iki kürk bahşiş verdi."

Şeyh Hasen-i Basrî radıyallahu anh diyor ki: «Allah'a andolsun, bir Mü'mini öldürmek, İsrail oğullarının balığı öldürüp yemelerinden çok büyüktür. Lâkin Allah Azze ve Celle bu zâhiri meshı, içinde azab ve sevab olan ahiret gününe bıraktı.» Yani ahirette insan bedeninin maddesi, ruhuyla birlikte, yaşamış olduğu hayvanın zâhirî sûretinde haşrolacaklar ve orada insanın iç yüzü ne ise o yüzle görülecektir, demek istiyor.

Meshın kök sebebleri üç şeydir:

Birincisi, nefsin, şehvet kuvvetinin hevâ ve hevesi peşine düşmesi;

İkincisi ise, ğazabî kuvvetinin hevâ ve hevesi peşine düşmesidir.

Üçüncüsü, şeytâniyye kuvvetin de kalbe programladığı istek ve arzularının fiile geçirilmesidir.

Şeyh İsmail Bursevî'nin, naklettiği bir haberde Enes bin Mâlik radıyallahu anh, Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'den: "Ümmetinden yere batmalar olacak mı?" diye sorunca, Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem: نَعَمْ اِذَا لَبِسُوا الحَرِيرَ وَاسْتَبَاحُوا الزِّنَى وَشَرِبُوا الخُمُورَ وَطَفَّفُوا المِكْيَالَ وَالمِيزَانَ وَاتَّخَذُوا القَيْنَاتِ وَالمَعَازِفَ وَضَرَبُوا بِالدُّفُوفِ وَاسْتَحَلُّوا الصَّيْدَ فِى الحَرَامِ **"Evet, ipek giydikleri, zinayı mübah saydıkları, sekir verici içkileri içtikleri, tartı ve ölçüyü eksilttikleri, türkücü kadınları ve çalgıcıları tuttukları, darbukalara vurdukları, Mekke ve**

Medîne'nin hürmetli yerlerinde avları mübah saydıkları zaman." buyurmuştur.[115]

Hazreti Ali'den gelen bir haberde şöyle denilmektedir: اذا فعلت امتى خمس عشرة خصلة حل بها البلاء قيل وما هى يا رسول الله قال اذا كان المغنم دولا والامانة مغنما والزكاة مغرما واطاع الرجل زوجته وعق امه وبر صديقه وجفا اباه وارتفعت الاصوات فى المساجد وكان زعيم القوم ارذلهم واكرم الرجل مخافة شره وشرب الخمر ولبس الحرير واتخذت القينات والمعازف ولعن آخر هذه الامة اولها فليرتقبوا عند ذالك ريحا حمراء وخسفا او مسخا او قذفا

"Benim ümmetim on beş haslet işlediği zaman, içlerinde belalar vuku bulacaktır."

"Onlar nedir?" denildi. Nebî sallallâhu aleyhi ve sellem:

"Ganimet sadece kuvvetlilerin elinde dolaştığı, emanetlerde hıyanet ğanimet bilindiği, zekatların verilmesi vergi musibeti gibi görüldüğü, erkek zevcesine boyun eğdiği halde annesine eza verdiği, dostuna iyilik yaptığı halde babasına (isyan ederek) **cefa verdiği, mescidlerde sesler yükseldiği, kavmin lideri onların en rezili olduğu, adamın şerrinden korkulduğu için ona ikram edildiği, müskirler içildiği, ipekler giyildiği, türkücü kadınlar ücretle tutulduğu,** (meclislerde) **çalgılar çalındığı ve ümmetin sonundakiler öncekilerini kötülükle andığı zaman** (belalar peşpeşe gelir). **Binaenaleyh o zamanda şiddetli kızıl rüzgarı, yere batmayı,** (manevi olarak)

[115]Rûh-ul-Beyan c.1 s.790.. Lâkin hadis kitablarında Şeyh İsmail Bursevî'nin naklettiği sûretle değil, yukarıdaki lafızla zayıf da olsa hadis sabittir.

insan sûretinden değişmeyi, kuvvetin artışını gözetleyin." [116]

Bu üç itibarla sebuiyye, behîmiyye ve şeytâniyye olmak üzere üç unsurdan mürekkeb olan nefsin, meshten kurtulmasının iki yolu vardır:

Birincisi, akıl ve iradeyi kullanarak, üçünün birden heva ve heveslerinden kestirilip Rabbâniyye nefsin idaresi altında İslam dînine teslim ettirilmesidir. Böyle olduysa, elbette kalbde ilim, hikmet, yekîn hâsıl olur, eşyanın hakîkatinin bilinmesi açığa çıkar, yani imanın hakîkatleri inkişaf eder, hayalî olan inanç, nûrânî bir varlığa dönüşür; ve artık Arş'ın çok fevkinden gelen ruhun derin merkezlerinden zikirle fışkıran her bir nur kıvılcımı,

---

[116]Mişkât-ul-Mesâbîh h.n.5451, Tirmizî h.n.2210, et-Terğîb vet' -Terhîb c.4 s.5 - 7, Hilyet-ul-Evliya c.1 s.358..

Bu hadîsi Huzeyfe'den Esfehânî, Ali radıyallahu Teâlâ anh'tan Tirmizî, Beyhakî ve Hâfız Münzirî değişik lafızlarla tahric ettiler. Ve bunlar hepsi, hadîsin senedinde Ferac bin Fadâle bulunduğu için hadîsin zaif olduğuna hükmettiler.

Dârakutnî, bu hadîsin bâtıl olduğunu; Zehebî, münker olduğunu; İbnu Cevzî, maktû' ve berbat olduğunu, bu sebeble hadisle hüccet getirmenin helal olmadığını söylediler.

Fakat İbnu Cevzî, Dârakutnî ve Zehebî, maktû', bâtıl, münker demekle şiddet gösterdiler. Son son bu hadiste vad'ın şartları toplanmamaktadır. Nitekim Tirmizî diyor ki: «Bu hadîsi Yahya bin Saîd el-Ensârî'den, Ferac bin Fadâle'den başkasının rivayet ettiğini bilmeyiz. Ferac bin Fadâle ise, hakkında ehli hadis söz ettiler ve hâfızası cihetinden zaif olduğuna hüküm ettiler. Halbuki Veki' ve imamlardan birçoğu, Ferac bin Fadâle'den hadis naklettiler.» Sünen-ut -Tirmizî c.4 s.495, Tuhfet-ul-Ahvezî c.6 s.456, Feyz-ul-Kadîr c.1 s.409, 410, İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.8 s.358, 359

Binnetice hadis zaiftir, mevdû' değildir. Zira hadiste tesbit edilen inkıtâ' vad'ı gerektirmez. Ve bu sebeble Tirmizî: Zaiftir, dedi; mevdû'dur demedi.

dimağın içinde = nefslerde sûretlenen hayvanların sûreti üzerine yağar, imha eder ve bedenin tüm cüzlerine rehberlik yapar, Hakk'a ulaştırır. Vuslatın ilk kapısı da budur, ma'rifet makamı da budur.

Kalb hakîmlerinden Şeyh Ebû Tâlib Muhammed bin Ebu-l-Hasen el-Mekkî diyor ki: «Sen nefsinle zaferyâb olmak istiyorsan, onu alabildiğine bırakma, alışmış olduğu âdetlerden hapset, onu engelle. Şayed ki sen onu tutmazsan, seninle birlikte kaçar.

Kaçmamasına kuvvet bulmak istersen, isteklerine ulaşabileceği tüm sebeblerin yollarını daralt, arzuladığı şeyleri ondan gizle. Aksi takdirde seninle güreşir, kuvvet bulur ve sırtını yere koyar. Onu idaren altına almanın yollarından biri, onu her saatte muhasebeye çekmen, her vakitte, hapsettiğin halde ne yaptığını bilmen ve azimlerini fiile geçirmek istediği zaman da onu durdurmandır, doğrusu düşünmendir.

Bakarsın; eğer fiile sokmak istediği azmi = niyeti = arzusu, Allah Azze ve Celle'nin emrine uygunsa, muvâfıksa, ondan önce ölüme koşarsın ve fiile sokulmasına yarışıp ondan geçersin.

Şayed fiile sokmak istediği azmi = niyeti = arzusu, Allah Azze ve Celle'nin rızasından = emrinden haric ise, kıvrayıp o isteğini mahvedersin, fiile sokmasını engellersin, istek ve arzusundan başka bir şeyi kendisine yaptırırsın.»[117] Hadîs-i şerîfte: اِذَا اَرَادَ اللّٰهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا طَهَّرَهُ قَبْلَ مَوْتِهِ قِيلَ وَمَا طُهُورُ الْعَبْدِ قَالَ عَمَلٌ صَالِحٌ يُلْهِمُهُ اِيَّاهُ حَتّٰى يَقْبِضَهُ عَلَيْهِ **"Allah bir kuluna hayrı murad ettiği zaman, onu ölümünden önce temizler."** "Kulun temizlenmesi ne-

[117]Kût-ul-Kulûb c.1 s.86

dir?" denilince: **"Salih ameldir ki, onu Allah Teâlâ kalbine ilham eder."** buyrulmaktadır. Yani bir Mü'min, bütün vasıflarıyla nefsini, Rabbâniyye nefsinin = ruhunun idaresi altına alıp, şeriati kanun olarak kendisine tatbik ettirirse, bu takdirde Allah Teâlâ da onu günahlarından temizler; bu sûretle, meshten = çirkin sûretlere dönüşmekten kurtulur.

Ve kurtuluşuyla Allah Azze ve Celle'den, salih amelin işlenmesi için ilham almaya kabiliyet kazanır. Doğrusu Allah Teâlâ, mülheme nefse, sonuçta saadetine vesile olabilecek ameli ilham eder. Erbâb-ı tasavvuftan Ĝavs-ı Hizânî kaddesallâhu esrârah-ul-aziz, buna «tecelliye-i İrâdî» yani «Allah Teâlâ'dan gelen mesajlar» ismini vermiştir. Zamanında, kalbe gelen bu hayrlı mesajlar şeriatin dairesinde tatbik edilirse, nefs mutmain olur.

İkincisi, ihlastır. Yani Allah Azze ve Celle'nin emrini yerine getirmekte, yasaklarından sakınmakta, rızasının dışında hiçbir şeyi amaçlamamaktır. Eğer nefs, Bâri' Teâlâ'nın rızasından başkasını amaçlamazsa, doğrusu maksad edinmezse, ilham alır. Bu takdirde kaynağı şer olan nefs, bu hale geldi mi, artık hayrdan başkasını emretmez. Zira ruhun idaresi altına girmiş; ruh ise A'lâ-i İlliyyîn'den gelmiştir. Kendisi kudsî nefslerin tabiatinden olduğu için, haliyle nefs de onun gibi melekleşir. Nitekim hadîs-i şerîfte, اذا اراد الله بعبدٍ خيرًا جعل له واعظا من نفسه يأمره وينهاه **"Allah Teâlâ kulunun hakkında bir hayrı murad ettiği zaman, kendisine nefsinden öğüt verici yaratır; artık ona İlâhî buyrukları emreder, yasaklarından sakındırır."** buyrulmakla izah edildi. Ve binnetice nefsin bu hale gelebilmesi için yukarıda izah etti-

ğimiz gibi birinci şart, akıl ve iradeyi kullanarak bütün özelliğiyle nefsin, heva ve heveslerinden kestirilip, Rabbâniyye nefsin = ruhun idaresi altında İslam dînine teslim ettirilmesidir. İkincisi ise, ihlastır. İhlas da, emrin imtisâlinde ve nehyin ictinâbında İlâhî emrden başkasını kesinlikle sebeb edinmemektir. Bunun hikmeti şudur:

İnsanın nefsi, işittiği, gördüğü güzel sûretlere âşık olur, tabiatiyle fâni lezzetleri tercih eder.

Allah Azze ve Celle'nin Zât-ı Şerîfi ise, mutlak sûretlerden münezzehtir; cennetteki nimetleri ise, fenâ ve zevalden mahfuzdur. Dolayısıyla nefs, yüzünü, beğendiği sûretlerden çevirmesiyle İlâhî nurları müşahede etmekle âşık olur. Âşık olmasıyla da zevâli imkansız olan cennet nimetlerini tercih etmeye başlar. Allah Teâlâ'nın da insandan istediği şey budur.

Ve burada imanın hakîkatleri inkişâf eder.

İmanın hakîkatlerini keşfeden Mü'min, zevâli imkansız olan cennet nimetlerini dahi sarf-ı nazar ederse sıddîklık makamında, edemezse ihlas makamında sıddîk ve muhlistir. Buna özleşme ismi verilmektedir. Bu ise «Özleşme Yolu» adlı eserimizde izah edilmiştir. Tatbîkâtına muvaffak olmayı kendime ve tüm ihvanlarıma dilerim. Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır: اِنَّ اللّٰهَ لاَ يَنْظُرُ اِلى صُوَرِكُمْ وَاَمْوَالِكُمْ وَلكِنْ يَنْظُرُ اِلى قُلُوبِكُمْ وَاَعْمَالِكُمْ "**Allah zâhirî sûretinize ve mallarınıza, beğendiği bakışla bakmaz, lâkin kalblerinize ve amelinize bakar.**" Yani eğer nefsiniz, sevdiği ve âşık olduğu sûretlerden yüz çevirip ihlas ve sıdk vasıflarıyla vasıflanırsa, doğrusu tabiatinden ayrılıp şeriati tatkbik ederse, Allah Teâlâ beğendiği bakışla, rahmet, lütuf, ihsanıyla ona bakar

ve onu koruması altına alır. Semeresi olan ameline de bakar; onun da şeriatin emrine tam mutabık olması sayesinden onu da kabul eder, mükafatını verir, ebedî ve uhrevi nimetlerini tahsîs eder. Demek rızâ-i Bâri', Kendisi'nin beğendiği bakışla lütuf bakışı ve kulunun amelini kabul etmesidir. Onun için sûfîler, her amelin başında ve sonunda: اِلٰهِى اَنْتَ مَقْصُودِى وَرِضَاكَ مَطْلُوبِى 'yi vird edindiler. Zira insanın kalbini mesh = çirkin sûretlerden kurtaran en kuvvetli sebebler, ğazab ve rıza halinde adalet = hoşa gelen gelmeyen hükümlerde başa gelen işte hak ve gerçek olan hükme iltizam, harcamalarda iktisad, gizli ve aşikârede İlâhî emrleri gözetlemek olmak üzere üç haslettir. Hadîs-i şerîfte: ثَلاَثٌ مَنْ اُوتِيَهُنَّ فَقَدْ اُوتِىَ مِثْلَ مَا اُوتِىَ آلُ دَاوُدَ اَلْعَدْلُ فِى الْغَضَبِ وَالرِّضَى وَالْقَصْدُ فِى الْفَقْرِ وَالْغِنَى وَخَشْيَةُ اللّٰهِ تَعَالَى فِى السِّرِّ وَالْعَلاَنِيَةِ **"Üç haslet var; kime verilirse, gerçekte ona Dâvûd aleyhisselâm'ın ehli beytine verilen nimet ve nimetlere mukabil şükür verilmiştir:**

(a)**Öfkelenmek halinde ve rıza halinde adalet.**

(b)**Fakirlikte ve zenginlikte iktisad = ihtiyacların tesbiti nisbetinde, enerji, güç yahud malı harcamak.**

(c)**Gizlide ve aşikârede Allah Azze ve Celle' den korkmak."** buyrulmuştur. Bu üç haslet kimin kalbinde bulunursa, kalbi tam insan, ruhu melek sûretinde olduğu için Dâvûd aleyhisselâm'ın ehli beyti gibi, kimsesiz olduğu halde aşiretler arasında aziz, silahsız olduğu halde kendisinden korkulan, makam sahibi olmadığı halde makam sahiblerinin nezdinde şerefli olur. Bu itibarla öfkelendiği zamanda öfkesi onu bâtıla sokamaz.

Bâtıl şeylere girmeyince manevi sûreti değişmez. Hoşnut olup rıza gösterdiği şeyler, mesela beşerî vasıfları yani nefsinin istek ve arzuları onu haktan uzaklaştırmaz. Bu sebeble Allah onu korur. Rahatlıkla ibadet işler. Hadîs-i şerîfte: اَرْبَعٌ اِذَا كُنَّ فِيكَ فَلاَ عَلَيْكَ مَا فَاتَكَ مِنَ الدُّنْيَا صِدْقُ الْحَدِيثِ وَحِفْظُ الاَمَانَةِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ وَعِفَّةُ مَطْعَمٍ **"Dört haslet sende bulunduğu zaman, dünya hayatından kaçırdığın şeyler sana hiçbir zarar vermez: Konuşmakta doğruluk, azalar yahud sair nimetlerde emaneti korumak, güzel ahlak, yemekte haramdan korunmak."** buyruldu.

KEMÂLÂTA ERMENİN İLK KAPISI TEVBEDİR

Nefsin temizlenmesi, yani sevdiği, âşık olduğu ve taptığı şeylerden temizlenmesi ayrıdır; nefsin uhrevi saadete ve kemâlâta erdirilmesi de ayrıdır.

Gerçi «Edeble Vârış Lütufla Dönüş» adlı eserimizde vuslat yolları, gerek cehrî gerekse gizli kollara göre kâfi geldi ise de, yine aşk yolundan bahsetmekte fayda vardır. Zira kulun yaratılışından ğaye, ubûdiyettir.

Dört haslet kalbi bozar: Birincisi, ahmak insanlarla komşuluk = kardeşlik kalbi bozar. Zira onunla arkadaş olsan, onun gibi olursun. Ona nasihati terk etsen, suçuna ortak olursun. Sükût edersen, ancak belâsından kurtulursun.

İkincisi, günah işlemek çok kalbi bozar, yolundan geri bırakır.

Üçüncüsü, mahrem olmayan yahud helal olmayan yahud tenhalaşılması haram olan kadınlarla düşüp kalkmak, görüşleriyle yürümek kalbi bozar.

Dördüncüsü, nefsi kendisine hâkim olan kimselerle yani âsi ve fâsıklarla düşüp kalkmak kalbi bozar.

Her şeye rağmen, hasbelbeşer, küçük olsun büyük olsun bir günah işlenildiği zaman, hadîs-i şerîfte beyan edildiği ve uzun uzadı anlattığımız gibi, kalblerin yüzüne lekeleri biriktirir; her bir günah bir leke; hatta güzel sûretten çirkin sûretlere dönüştürür.

Hasbelbeşer kulun çarpılıp günah işlediği yerlerde Allah Teâlâ tevbesini kabul eder. Zira zikirden daha ziyade tevbe, zihnî sûretleri ve günahların eserini yani resimlerini siler. Demek tevbe, günahların silgisidir. Nefsin terbiye edilmesinin ilk kapısı da zaten tevbedir.

Tevbenin keyfiyeti, şu vecibeleri yerine getirmekle tahakkuk eder:

1-Levvâme = kınayıcı nefs, geçmişte işlenilmiş olan yahud halihazırda işlenmesine azim bağlanan günahın işlenmesini kınadığı anda, telkinlerine kulak verilir, nasihati kabul edilir; derhal temizlenmeye başlanılır.

Temizlik de; taharetlenmeden itibaren mükemmel bir abdest almaya ve bundan da tam bir ğusül almaya kadar, azaların, şeriatin temiz saydığı su ile yıkanması, oğulmasıdır.

Her yıkayıp oğuşturulan azayla ne gibi günah işlendiği yahud işlenmesine azim bağlandığı akla getirilir, âkıbetinde Allah Azze ve Celle'nin vereceği ceza canlandırılır. Yanık bir kalble: «Yâ Rabb'i! Ben pişmanım. Şu azamı işlediğim yahud azimlediğim günahın işlenmesinden temizle; ben onu suyla temizlediğim gibi.» denilir. Böylece ğusül tamamlanır.

Ğusülde muvaffak olan bir kul yoktur ki, nasuh tevbeye muvaffak olmasın. Nasuh tevbe maksad edinilir.

Mezkur taharet de üç şeyden ibarettir: Birincisi,

zâhiri temizlemektir; zikredildi.

İkincisi, günahların ruha büyük zehir ve kul ile Allah arasında perde olduğunun ve günahların işlenilmesi sebebiyle kulun manevi sûretinin çirkin sûrete dönüştüğünün bilinmesiyle kalbin mâsivâdan temizlenmesidir.

Bu bilgi arttıkça ruhun derin merkezinden kopan mahcubiyet kıvılcımları, nefsin o çirkin sûretlerinin üzerine yağar. Bundan dolayı bütün özelliğiyle nefs, kaplumbağa veya kirpi gibi kılıfına çekilir, yerinde donup kalır.

İşte esef diye isimlendirilen bu hal yahud mahcubiyet, kalbi istilâ edinceye kadar yükselir, yerleşir. Bu haslet, işin işlenmesine sahibini sevk eden kuvve-i bâise = cüz'î iradeyi, kemiyetten keyfiyete, kuvveden fiile geçirir. İşte o anda kul yanık bir kalble «Yâ Rabb'i!» dediği anda da Rabb Teâlâ, ihsanıyla kuluna yönelir.

Nakşibendî bu izahı, وَالَّذِينَ اذا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ "**Gerçek iman sahibi onlardır ki, bir kötülük yaptıklarında ya da bizzat kendilerine zulmettiklerinde, Allah'ın azametini zihinlerine getirip hemen bilfiil kuvvetli azimle günahlardan dönerek tevbe ve istiğfar ederler...**"[118] mealindeki ayet-i kerîmeden iktibas ederek: «Yâ Rabb'i! Ben pişmanım, bütün günahlarımdan. Keşke yapmasaydım. İnşâallah bir daha yapmam.» kelimesine sığdırdılar. Yani gerçek iman sahibi odur ki, Allah Azze ve Celle'nin kendisini muâhaze edeceği herhangi bir günaha azim bağlamasının yahud azmini fiile geçirip işlediği büyük - küçük günahının yahud kendi nefsine zul-

[118]Âl-i İmrân Sûresi ayet 135

mederek nazar gibi günahta bulunduğunun âkıbetini düşünür. Kendisine Allah sevgisi ğâlib olduğuna göre, Allah'ın Azamet ve Cemâli'ni zihninde istihzâr ederek hayâ' hasletiyle; korku ğâlib olduğuna göre, Celâl ve Azameti'ni zihninde istihzâr ederek mahcubiyet = iç eziklik ve korku hasletiyle: «Yâ Rabb'i! Ben pişmanım....» der.

Üçüncü olarak da, kalbini mâsivâdan çevirip Allah Azze ve Celle'ye yöneltir. Yani Allah'tan uzaklaştırıcı yahud kendisiyle Rabb'i arasına perde olacak tüm istek ve arzulardan arınır ve hayalini temizler.

2-Normal istihâre namazında yaptığı gibi, iki veyahud da dört rek'at nafile namaza niyet eder; farz kazaları varsa, farz kazalarını niyet eder; farzlardan kazaları yoksa tevbe namazı diye niyet eder: «Niyet ettim iki rek'at tevbe namazını kılmaya. Allâhu Ekber.» der. Rûhen ve kalben, «Subhâneke»yi okuduğu zaman: «Allâhumme! İşte ben, firar kulunum; teslime geldim. Tevbeyi ilham edip nasib ettiğin için San'a hamdederim.»; diliyle de: «سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ» der. Derin nefes alır. Yine kalben ve rûhen: «Bağışın boldur.»; diliyle de: وَ تَعَالَى جَدُّكَ der.

Böylece senelerce askerlikten firar edip âmirine teslim olan asker gibi suçlarını itiraf ettiği, afuvunu dilediği halde rükû' eder. Üç kere: سُبْحَانَ رَبِّىَ الْعَظِيمِ diliyle dediği halde: «Tevbeyle döndüm. Rabb'imin afuvu geniştir, büyüktür.» der. Secdeye vardığında üç kere: سُبْحَانَ رَبِّىَ الْاَعْلٰى dediği zaman: «Teslime geldim ey Rabb'im! Âlî'sin. Ciddi dönüş yapanlara afuvunu va'dettin. Bana da bunu nasib eyle.» der.

Şayed rükû' ve secde dualarını bilse, hepsini yerli yerinde okur, yalvarır, selâma kadar.

3-Selamdan sonra rûhen ve kalben Allah Azze ve Celle'nin azametini, afuvunu, mağfiretini inandığı halde yirmi beş kere: «Estağfirullâh» diliyle söyleyerek kalben de: «Allâhumme! işte kaçan kölen.. En âdi, yüzü siyah kapkara kölen.. Kapına geldim. Beni mağfiret et.» der. Teker teker günahlarından pişmanlık duyar. Elini kaldırıp mağfiretini dileyerek duada bulunur. Tevbenin kabulünü istirham eder. Suçunu itirafla kemâl-i ihlas üzere alnını toprağa koyup rahmetini umduğu halde; yahud da ellerini yüzüne sürer, rahmetini umduğu halde: «Âmîn. Âmîn.» der. Bildiği duaları söyler, bildiği istiğfârı yapar. Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır: مَا مِنْ عَبْدٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيُحْسِنُ الطُّهُورَ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الاَّ غَفَرَ لَهُ ثُمَّ قَرَأَ وَالَّذِينَ اِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ الاَّ اللّٰهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ اُولٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ «**"Bir günah işledikten sonra, ihlas üzere şeriate muvâfık bir abdest aldıktan sonra iki rek'at namaz kılan, sonra Allah'tan mağfiretini dileyen bir kul yoktur ki, Allah ona mağfiret etmemiş olsun."** buyurduktan sonra Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem: {**Gerçek iman sahibi onlardır ki, bir kötülük yaptıklarında ya da bizzat kendilerine zulüm ettiklerinde, Allah'ın azametini zihinlerine getirip hemen bilfiil kuvvetli azimle günahlardan dönerek tevbe ve istiğfar ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlaya-**

bilir ki? Bir de gerçek iman sahibleri onlardır ki, işledikleri kötülükler üzerine bile bile devam etmezler. İşte onların mükafatı, Rabb'lerinin mağfireti ve altlarından ırmaklar akan içinde ebedî kalacakları cennettir. Böyle amel edenlerin mükafatı ne güzeldir.}[119] mealindeki ayeti okudu.»

4-Kalbine elem verici esef ve mahcubiyetten doğan kasd ve iradesini, bir kere halihazırda bulunduğu vaktine, bir kere geçirmiş olduğu vakitlere ve o vakitlerde yaptığı hatalarına, diğer tarafta da istikbalde olan vakitlere bağlar.

Azmin halihazırdaki zamana bağlanmasının manası, bilfiil, alışmış olduğu günahlardan çekilmesi ve bunun için de Allah Azze ve Celle'nin اَلرَّبُّ =**Er-Rabbu** ismine sığınmasıdır. Hadîs-i şerîfte: اتَّقِ اللهَ فِيمَا تَعْلَمُ "**Darlıkta ve bollukta, bildiğin şer'î hükümlerde, Allah Teâlâ'nın Rubûbiyet sıfatlarından korkarak azabına vesile olabilecek her şeyden korun.**" buyruldu.

İbn-ul-Kayyim diyor ki: «Allah'tan başkasının bilmediği çirkin söz ve davranış gibi ma'siyetin eser ve izleri = resimleri vardır. Bu resimler, ilmin kalbe nüfûz etmesini engeller. Zira ilim, Allah'ın kalbe ilkâ' ettiği bir nurdur; ma'siyet o nurları söndürür. Nitekim bir adam, arkadaşına gönderdiği mektubda demiştir ki: "Sana gerçekte bir ilim verildi. İlminin nûrunu, günahların eserleriyle söndürme. Sonra âlimler o nurla yürüdükleri günde = kıyamet gününde karanlıkta kalırsın."»[120]

Azmini istikbâle bağlamasının manası, ömrünün sonuna kadar Mahbûb-i Hakîkî olan Allah Teâlâ'ya

[119]Âl-i İmrân Sûresi ayet 135, 136
[120]Feyz-ul-Kadîr c.1 s.119

yönelmesi, O'nun emrlerini kendi nefsinin emrinden tercih etmesidir. Şöyleki; bin sene yaşasa, bir kere olsa dahi bir daha hiçbir günahı işlemeyeceğine kalbini bağlar. Yine Nakşibendî olanlar bu manayı: «İnşâallah bir daha yapmam.» sözüyle ifade etmektedirler. Hadîs-i şerîfte: اَلتَّوْبَةُ مِنَ الذَّنْبِ اَنْ لاَ تَعُودَ اِلَيْهِ اَبَداً **"Günahlardan tevbe, bir daha dönmemeye azim bağlamandır."** buyruldu.

Ârif-u Billah İbnu Arabî kuddise sirruh diyor ki: «Allah Azze ve Celle, günahtan dönüşü nasib etmekle tevbe ile senin kalb gözünü açtığı zaman, hangi işte olduğuna, hangi halde olduğuna bak; ondan ayrılma. Mesela vâli olduğun takdirde vâliliğinde sebat et; bekar olduğun takdirde evliliği tehir et; evli olduğun takdirde belasına tutulmuş olduğun karıyı boşama; ne olursa olsun, içinde bulunmuş olduğun halde Allah'ın takvâsına başla. Zira Allah Teâlâ'nın, yakınlığı için her mevki'de = insanın hallerinde bir kapısı vardır. Şübhesiz, bulunduğun halde sana vuslat kapısını açar. Nefsini dünyanın nimetlerinden mahrum etme. Mübahlarda dahi işlediğin her işte, işin mübahlığına inandığın için, onda dahi kurbeti = ibadet ve vuslatı kasdet, ki işlediğin her işte sevab alırsın. Bununla beraber hasbel-beşer bir ma'siyette bulunsan, ma'siyetin ma'siyet olduğuna, seninle Allah arasında perde olacağına inan; bu inançla dahi sevab alırsın. Zira Mü'minlere göre hiçbir ma'siyet yoktur ki, o ma'siyeti işlemekte dahi salih amel olmasın. Şübhesiz bu salih amel, kalbin ameli olan imandır. Allah Teâlâ Mü'minleri vasıflarken: وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلاً صَالِحاً وَآخَرَ سَيِّئاً عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ

غَفُورٌ رَحِيمٌ اللّٰهَ **"Diğer bir takımları da günahlarını itiraf ettiler; iyi bir ameli = imanı, diğer kötü bir amel = ma'siyetle karıştırdılar. Bunlar tevbe ederlerse, umulur ki Allah onların tevbesini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."** [121] buyurdu.»[122]

Azminin geçmiş zamanlara bağlanmasının manasına gelince; geçmişte işleyip ondan döndüğü günahlarına bakar.

İşlediği günahları, içki içmek gibi sadece kendi nefsine zarar verici günahlar ise, bundan kuvvetli bir pişmanlık duyarak istiğfar eder. Hayır, günahı başkasına zarar vermeye de sirâyet etmiş ise, ya kaza etmekle müncebir olur. Bu takdirde namaz, oruç, zekat, hac gibi geçirmiş olduğu ibadetleri kaza etmesine, yani döndürmesine azmini bağlar.

Kendi nefsine mahsus olup kaza ile telâfisinin imkanı olmuyorsa, mesela abdestsiz Mushaf'ı ellemek, cünüb olarak mescidde oturmak, içki içmek, malını denize atmak yahud herhangi bir ma'siyette harcamak gibi şeyler ise, bir daha dönmemeyi azimlemekle beraber tevbe ve istiğfar eder, yani pişmanlık duyar, afuvunu diler ve yaptığı o kötülüklere mukabil de iyilikleri yapar. Mesela vakıf gibi hayr cihetlerine malını verir, abdestli olduğu halde Kur'an okur, mescidlerde oturur, itikaf yapar ve her bir kötülüğüne mukabil, bir hasene işlemeye çalışır.

5-Tevbenin en büyük şartı, iman ve kesin inançla, günahların kul ile Allah arasında perde olduğunu ve tevbeyle perdelerin kaldırılacağını bilmek, geçmişte ya-

[121]Et-Tevbe Sûresi ayet 102
[122]Feyz-ul-Kadîr c.3 s.285

pılan günahlardan ciddî bir pişmanlık duymak, gelecekte işlememeyi azimlemek olmak üzere üç esastan ibarettir.

Levvâme nefs, sahibini işlediği günahlar üzerine kınarken, o esnada ruhun libası olan iman nûrunun ziyâsı = ışıkları nefsin üzerine gelir ve bulutların aradan kalkmasıyla Mahbûb-i Hakîkî'nin sevgisi kalbe nüfûz eder. Karanlıkta uyuyanın, pencereden güneşin kendisine doğuşu esnasında uyanışı gibi uyanır; ve bu uyanışı değerlendirmeye çalışır. Değerlendirirse, Allah Azze ve Celle'nin sevgisi, firâk = ayrılış ateşini kalbde alevlendirir. İşte bu alevlenmek tesirini gösterirse, tevbe sahih olur. Ve tevbe sahih olduğu takdirde vuslat kapıları açılır. Nitekim kudsî bir hadîs-i şerîfte: مَنْ عَلِمَ أَنِّى ذُو قُدْرَةٍ عَلَى مَغْفِرَةِ الذُّنُوبِ غَفَرْتُ لَهُ وَلَا أُبَالِى مَا لَمْ يُشْرِكْ بِى شَيْئًا **"Kim Ben'im günahların bağışlanması üzerine Kudret Sahibi olduğumu biliyor = inanıyorsa, işlediği günahına değer vermeksizin bağışlarım; Benim'le bir şey eş koşmadığı müddetçe."** ; diğer bir hadîs-i şerîfte: مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ أَنْ يَطُولَ عُمْرُهُ وَيَرْزُقَهُ اللّٰهُ الْاِنَابَةَ **"Kişinin saadetinden biri de, ömrünün uzun olması ve Allah'ın, kendisine ciddî bir pişmanlıkla günahtan Zât-ı Şerîfi'ne yönelmesini nasib etmesidir."** buyrulmaktadır. «İnâbe», ihlas üzere bir daha günahlara dönmemeyi azimlemek, tevbe ve istiğfarla Zât-ı Akdes Teâlâ'ya yönelmektir. İnâbe, tevbenin yüksek makamıdır. Yine bir hadîs-i şerîfte: كُلُّ ابْنِ آدَمَ خَطَّاءٌ وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ **"Âdem oğullarının hepsi hata işlemekte devam etmektedirler. Hata edenlerin en hayrlısı, bir daha işlememeyi azimlemek şartıyla ihlas üzere Allah'a**

dönen tevbekâr olanlardır."; diğer bir hadîs-i şerîfte:

عَلَيْكَ بِتَقْوَى اللّهِ مَا اسْتَطَعْتَ وَاذْكُرِ اللّهَ عِنْدَ كُلِّ حَجَرٍ وَشَجَرٍ وَمَا عَمِلْتَ مِنْ سُوءٍ فَاَحْدِثْ لَهُ تَوْبَةً اَلسِّرُّ بِالسِّرِّ وَالْعَلاَنِيَةُ بِالْعَلاَنِيَةِ

"Gücün yettiği nisbette Allah'ın takvâsında devam et. Her taş ve her ağacın yanında Allah'ı zikret. Hasbelbeşer bir günah yaptığında hasseten ona bir tevbeyi yap; gizlisinden gizlide, alenî olanlarda alenen." diye buyruldu.

Bu hadîs-i şerîflerde, tevbenin en mühim şartı olan ihlas anlaşılmaktadır. Bu itibarla içinde kul hakkı olmayan günahlar hakkında tevbenin, geçmişte pişmanlık, halihazırda mahcubiyeti duyarak utanmak veyahud korkmak, istikbalde günahlara dönmemeyi azimlemek, kaza edilmesi mümkün olan ibadetleri kaza etmek, Allah Azze ve Celle'nin, günahların bağışlanmasına muktedir olduğuna inanmak ve bütün bunlarda kalbi mâsivâdan çevirip Allah Azze ve Celle'nin emrlerine yöneltmek yani ihlas olmak üzere altı şartı vardır.

Bu altı şartın gerçekleşmesiyle nefs ruha mağlub olur, kaplumbağa yahud kirpi gibi beyincik içerisine çekilir, hareketten düşer. Ve bu sayeden, dediğimiz gibi, her insan ruhunun merkezinde gizlenen Allah sevgisi yahud Allah korkusu fiile geçer. İlâhî aşk dedikleri bu. Bu itibarla hadîs-i şerîfte: اِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ الْمُفْتَنَ التَّوَّابَ **"Gerçekte Allah Teâlâ, kapılgan çok tevbe edici genci sever."**[123]; diğer bir hadîs-i şerîfte:

[123]El-Maksad-ul-Alâ fî Zevâid-i Ebî Ya'lâ kitâb-ut-tevbe bâbun fit'tevvâbi h.n.1739, Müsned-i Ebî Ya'lâ c.1 s.376 h.n.483 = 223, Mirkât-ul-Mefâtîh c.5 s.193 h.n.2359, Zevâid-u Müsned-i →

خِيَارُكُمْ كُلُّ مُفْتَنٍ تَوَّابٍ **"Sizin en hayrlınız, günahın terkine azîmet bağlayarak çok tevbe eden her gönlü kapılgan olanınızdır."** buyrulmaktadır. Yani: Benlik, ğurur, kibirlilik gibi büyük günahlara kapılarak, ikide bir ğaflete düşerek günah işleyen yahud nefsinin şiddetli istek ve arzularının dolusuna yakalanıp, Huzûr-u İlâhî' den uzaklaşmaktan yahud ubûdiyet vasıflarında kusur işlemekten, Allah Azze ve Celle'nin Âlî Huzuru'na dönüş yapmaya azim bağlayan ve bu azimle iradesini sık sık günahları işlemekten, İlâhî emrlerin imtisâline ve nehiylerden ictinâba döndüren genci sever.

Bu hadis bir gelişinde: مَا أَيُّ شَيْءٍ أَحَبَّ إِلَى اللّٰهِ مِنْ شَابٍّ تَائِبٍ **"Herhangi bir şey, tevbe edici gençten Allah Teâlâ'ya daha sevimli değildir."**; diğer bir gelişinde: إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الشَّابَّ التَّائِبَ **"Gerçekte Allah, çok tevbe edici genci sever."** lafızlarıyla vârid oldu.

6-Tevbeye muvaffak olabilmek için altıncı vecibe, salih bir zâtı arkadaş edinmektir.

Sehl bin Abdullah et-Tüsterî rahimehullah diyor ki: «Binaenaleyh tevbe, zemmedilen = kınanılan kötü hareketleri, övgüye lâyık makbul hareketlerle değiştirmektir. Bu da kötü arkadaşları terk etmekten ibaret halvet, sükût ve helali yemekle gerçekleşir.»

↳İmam Ahmed c.1 s.80, yeni nüshasında c.1 s.97 h.n.44 = 605, Mecmâu-z-Zevâid c.10 s.200, İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.8 s.506

Bu hadisi sened cihetiyle gerek Ebû Ya'lâ, gerek İmam Ahmed'in oğlu Abdullah ve gerekse başkaları tahric etmektedirler. İlm-i usûl-i hadîse göre, zaif hadis birçok yollardan tahric edildiği takdirde zaiflik derecesinden çıkar.

Ebû Tâlib-i Mekkî rahimehullah da diyor ki: «Tevbe, helal lokmanın kazanılmasından başkasıyla makbul olmaz. Helal lokmanın kazanılması da, Allah Teâlâ'nın mahluk hakkında olan zekat gibi haklarını ve Allah Teâlâ'ya mahsus insan üzerindeki namaz gibi haklarını ödemekten başka bir sûretle gerçekleşmez.»

Şeyh Kâsım bin Osman el-Cûî diyor ki: «Tevbe, zulmen alınan hakları sahiblerine vermek, ma'siyeti terk etmek, helal lokmayı araştırmak = taleb etmek ve farzları eda etmektir. Zulme uğratıldığınızda kesinlikle zulmetmeyin. Halk tarafından öğüldüğünüz zamanda kesinlikle ferahlanmayın; zemmedildiğiniz zamanda üzüntüye kapılmayın, telâşelenmeyin. Sözünüz tekzîb edildiği zaman kızmayın. Her şeye rağmen size hıyanet edildiyse bile kesinlikle hıyanet etmeyin. Tevbeden sonra bu beş hasletle muvaffak olursunuz.»

TEVBEYE MUVAFFAK OLABİLMEK İÇİN SALİH BİR ZÂTIN ARKADAŞ EDİNİLMESİ GEREKİR

Gerçek tevbe ve takvâya muvaffak olabilmek için, salih bir zâtın arkadaş edinilmesi gerekir.

Sohbet için tayin edilen salih arkadaş, diri olduğuna göre, bir taraftan helal ve haram ilimleri ondan öğrenilir, diğer taraftan can ve mal ile hizmetine girilir ve ondan feyz ve kemâlât taleb edilir. O da bütün var gücüyle tevbe edene yardımcı olur.

Şakîk-i Belhî kuddise sirruh diyor ki: «Tevbenin kabulünün alâmeti, geçmiş günahlardan dolayı ağlamak, ikinci kez günaha girmekten telâşe ve korku, kötü arkadaşları terk etmek ve hayrlı arkadaşları arayıp bulmaktır.»

Hayatta olmadığına göre, eserleri okunur, kendisine dua yapılır ve ondan dua ve şefaat istenilir. Mesela mensub olduğu tarîkatinin imamına, imamdan itibaren kendi şeyhine bir Fâtiha üç İhlas bağışladıktan sonra: «Ey Allah'ın dostu! Peygamber'in ümmetinden filan oğlu filanım. Allah için bana şefaat et, himmet et, kalbimin yüzünü nefsimin istek ve arzularından = hevâ-i nefsten, Allah Azze ve Celle'nin sevgisine döndür.» denilir.

Dinde ihlas, esastır. Allah Azze ve Celle'nin rızasını taleb etmek, maksad ve amaçtır. Binaenaleyh Allah Azze ve Celle'yi sevmenin, rızasının taleb edilmesinin şartı, kafir, fâsık, bid'atçi ve hatta o âlî maksadlara = İlâhî sevgiye engel olabilecek her şeyi terk etmekle beraber Allah Azze ve Celle'nin hizmetçilerini = takva sahiblerini sevmektir. Zira iki zıd şeylerden birisini tutabilmek için diğerini bırakmak gerekir. Şer'i şerîf buna: البُغْضُ لله والحُبُّ لله = **El-buğdu Lillah vel'hubbu Lillah** demektedir. İşte bu itibarla hadîs-i şerîfte: الْمؤمِنُ والمُشْرِكُ لا تَتَراءى نَاراهُما "**Gerçek Mü'min ve müşrikin ateşleri bir arada görülmez.**" diye buyruldu. Ayet-i kerîmede de: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّى وعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ "**Ey iman edenler! Ban'a ve size düşman olan kimseleri dost edinmeyin...**" [124] diye buyrulmaktadır. Yani: "Gerek küfür sebebiyle ve gerekse ma'siyet ve fısk sebebiyle isyanda bulunan kimseleri aslâ dost edinmeyin, onlarla düşüp kalkmayın. Aksi takdirde onların üzerine gelen ğazab, size de çarpar." Yine bir hadîs-i şerîfte: مَنْ انْتَهَرَ

[124]El-Mumtehıne Sûresi ayet 1

صَاحِبَ بِدْعَةٍ مَلَأَ اللّٰهُ قَلْبَهُ اَمْنًا وَاِيمَانًا وَمَنْ اَهَانَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ اٰمَنَهُ اللّٰهُ يَوْمَ الْفَزَعِ الْاَكْبَرِ وَمَنْ اَلَانَ لَهُ اَوْ اَكْرَمَهُ اَوْ لَقِيَهُ بِبِشْرٍ فَقَدِ اسْتَخَفَّ بِمَا أُنْزِلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ **"Kim bir bid'at sahibini kızdırırsa, Allah Teâlâ kalbine güven ve imanı doldurur. Kim bir bid'at sahibini alçaltırsa, Allah Teâlâ, büyük korku veren gününde ona eminlik = güven verir. Kim de bir bid'atçiye yumuşak söz söyler yahud ona ikram eder yahud samimi bir kalble güler yüzlülükte bulunursa, gerçekte o, Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem'in üzerine inen hükümleri hafif saymıştır."** ; diğer bir hadîs-i şerîfte: مَنْ وَقَّرَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ فَقَدْ اَعَانَ عَلٰى هَدْمِ الْاِسْلَامِ **"Kim bir bid'at sahibine yardımda bulunursa, gerçekte o, İslâmın yıkılmasına yardım etmiştir."** buyrulmaktadır.[125] Yine ayet-i kerîmede: وَلَا تُطِعْ مَنْ

[125]İsmâil Aclûnî, Keşf-ul-Hafâ adlı eserinde, Aliyy-ul-Kârî'nin bu hadîse «mevdû'dur» deyişine uyarak, mezkur hadîsin vad'ına hüküm etti. Bakınız el-Esrâr-ul-Merfûa s.223 h.n.880, Keşf-ul-Hafâ c.2 s.235 h.n.2412..

Hâfız Irâkî'den naklen Hâfız Zebîdî diyor ki: «Bu hadîsi, Ebû Nuaym, el-Hılye adlı eserinde; Herevî, Zemm-ul-Kelam adlı eserde İbni Ömer'den zaif senedle tahric ettiler. Ben (Zebîdî) derim ki: Aynı zamanda bu hadîsi İbni Ömer ve İbni Abbas'tan merfû' olarak Ebû Nasr es-Siczî, el-İbâne adlı eserde zaif bir senedle, مَنْ وَقَّرَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ فَقَدْ اَعَانَ عَلٰى هَدْمِ الْاِسْلَامِ **"Kim bir bid'at sahibine yardımda bulunursa, gerçekte o, İslâmın yıkılmasına yardım etmiştir."** lafzıyla tahric etti. Yine Ebû Nasr, İbnu Adî, İbnu Asâkir, bu hadîsi Âişe radıyallahu anhâ'nın rivayetinden merfû' olarak, bir de yine İbnu Adî, İbni Abbas'ın hadîsinden merfû' olarak tahric ettiler.» İhyâu-l-Ulûm'un zeylinde el-Muğnî an Cümel-il-Esfâr fil'Esfâr fî Tahrîci →

أغفلنا قلبه عن ذكرنا واتبع هواه "**...Sen aslâ kalbini zikrimizden ğâfil kıldığımız ve kendi hevâ ve hevesine uyan kimseye itaat etme = muvâfakat gösterme, refâkat etme = arkadaşlık etme...**"[126] buyrulmaktadır. Hafız Zebîdî diyor ki: «Hazreti Ömer radıyallahu Teâlâ anhu, bir tavsiyesinde şöyle buyurmaktadır: "İtikad, ibadet ve sözünde doğru olanla arkadaşlık yap. Onların sâyesi altında yaşarsın. Zira sâdık insanlar, normal hallerde ziynet, bela anında yardımcıdırlar. Arkadaş edindiğin kimsenin emrini en güzel bir sûrette omuzla, tâ ki kendisinde olan sıdk = sözde, ibadette doğruluk, sana ğalebe çalsın. Düşmanından çekil; dostundan da sakın, çok emin olanlar müstesna. Emin de, gizlide ve aşikârede Allah'tan korkan kimsedir. Sakın ha! Fâcir kimselerle düşüp kalkma. Aksi takdirde yapmış olduğu fücûru = fâsıklığını öğrenirsin, işlersin. Günahkâr kimseyi kesinlikle sırdaş etme. Her işinde Allah Teâlâ'dan korkan kimselerle daimi istişarede bulun."»[127]

İbrahim Havvâs kaddesallâhu sirrah-ul-azîz diyor ki: «Kalbin ilacı, düşünerek Kur'ân-ı Hakîm-i okumak, mideyi boş bırakmak, gece namazlarını kılmak, seherden sonra Allah'a yalvarmak ve salih Mü'minlerle dü-

↳ mâ fil'İhyâi min-el-Ahbâr c.2 s.215, İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.6 s.196, Bakınız Şuab-ul-İman c.7 s.61 h.n.9464

Allâme Alâaddîn Ali el-Müttakî de, "**Kim bir bid'at sahibine...**" hadîsini Taberânî'den naklen yazmaktadır. Kenz-ul-Ummâl c.1 s.219 h.n.1102.. Aynı zamanda İmam Suyûtî de Câmiu-s-Sağîri'nde bunu tahric ederek zaif olduğuna hükmetti. Münâvî de, İbnu Cevzî'nin bu hadîsi mevdû' saydığını; Hâfız Irâkî'nin ise, tüm senedlerinin zaif olduğuna hükmettiğini nakletmektedir. Feyz-ul-Kadîr c.6 s.237 h.n.982.. Ve binnetice vad'ın şartları bu hadiste bulunmamaktadır.

[126]El-Kehf Sûresi ayet 28

[127]İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.6 s.200

şüp kalkmak olmak üzere beş şeydir.[128]

Şeyh Mimşâd ed-Dinevrî kuddise sirruh diyor ki: «Bir gün uykuyla uyanık arasında mescidde oturuyordum; ğaybdan: "Şayed ki sen Allah'ın dostlarından birisine rastlamak istersen «Tell-ut-Tevbe»[129] adlı tepeye git; orada Allah'ın dostlarından birini bulursun." diye bana ses geldi. Derhal kalktım, tepeye ulaştım; baktım kar çoktur; her şeye rağmen tepeye çıkınca, baktım etrafında bir çadır yüksekliğinde kar, sûr gibi yuvarlak halka haline gelmiş, ortasında bağdaş kuran bir adam. İyice baktım; ne bakayım İbrahim-ul-Havvâs' tır. Kendisine selam verdim, yanında oturdum. "Bu dereceye neyle ulaştın?" dedim; "Fakirlere hizmet etmekle." cevabını verdi.»[130] Ve binnetice ma'siyet, hayrlı kapıları kapatan, kul ile Allah arasında perdedir. Tâat ve ibadet, kul ile İlâhî azablar arasında seddir. O perdeyi kaldırmak ve seddin yapılması, hayra anahtar olanları bulup onlarla sohbet etmeye; şerlileri terk etmeye bağlanmaktadır. Bu itibarla hadîs-i şerîfte: مَثَلُ الْمُؤْمِنِ وَمَثَلُ الايمَان كَمَثَلِ الْفَرَسِ فِى آخِيَّتِهِ يَجُولُ ثُمَّ يَرْجِعُ اِلَى آخِيَّتِهِ وَاَنَّ الْمُؤْمِنَ يَسْهُو ثُمَّ يَرْجِعُ فَاَطْعِمُوا طَعَامَكُمُ الاَتْقِيَاءَ وَاَوْلُوا مَعْرُوفَكُمُ الْمُؤْمِنِينَ **"Mü'min ve imanının misali, mer'ada bağlanan at ve onunla tavlalandığı ip dairesinin misali gibidir. At, ipin uzanması nisbetinde dolaşır, sonra çakılan kazığının halkasına döner. Gerçekte Mü'min unutur = ğaf-**

[128]Er-Risâlet-ul-Kuşeyriyye s.31, Tabakât-ul-Evliyâ s.17

[129]Tell-ul-Tevbe denilen tepe Musul'da Dicle'nin şarkında bulunmaktadır. Orada birçok şehidler yatıyor. Nakledildiğine göre Ninevi ahalisine azab geldiği zaman, Yûnus aleyhisselam tâbi'lerini toplayıp o tepeye çıkıp tevbeyle Allah'a yalvarmış; artık bu isim ondan kalma.

[130]Mu'cem-ul-Büldân c.2 s.450, Tabakât-ul-Evliyâ s.19

lete düşerek günah işler, sonra döner. Binaen aleyh yemeğinizi takva sahiblerine yedirin; bağışlarınızı Mü'minlere ulaştırın."; diğer bir hadîs-i şerîfte:

اِنَّ مِنَ النَّاسِ نَاسًا مَفَاتِيحَ لِلْخَيْرِ مَغَالِيقَ لِلشَّرِّ وَاِنَّ مِنَ النَّاسِ نَاسًا مَفَاتِيحَ لِلشَّرِّ مَغَالِيقَ لِلْخَيْرِ فَطُوبَى لِمَنْ جَعَلَ اللّٰهُ مَفَاتِيحَ الخَيْرِ عَلَى يَدَيْهِ وَوَيْلٌ لِمَنْ جَعَلَ اللّٰهُ مَفَاتِيحَ الشَّرِّ عَلَى يَدَيْهِ "Gerçekte insanlardan bazıları, hayr için açıcı anahtardırlar, şer için de kilitleyici anahtardırlar. Gerçekte insanlardan bazıları da, şer için açıcı anahtardırlar, hayr için de kilitleyici anahtardırlar. Allah Teâlâ kendisini hayrlı yarattığı halde hayrı açan anahtarları elleri üzerine koyduğu kimselere müjdeler olsun. Allah Teâlâ kendisini şerli yarattığı halde şerri açan anahtarları elleri üzerine koyduğu kimselere de şiddetli azablar = hasret ve pişmanlık olsun." [131] diye buyrulmaktadır.

Hakîm-i Tirmizî diyor ki: «Şübhesiz hayr, Allah Teâlâ'nın rıza ve kabulünü içine alan şeylerdir. Şer ise, Allah Teâlâ'nın ğazabını ve azabını içine alan şeylerdir.

Allah Teâlâ'nın kulundan razı olmasının alâmeti, yine Allah'ın, kendisini hayra vesile kılıp açıcı anahtar

---

[131]Bu hadîs-i şerîfte جعل kelimesi على ile müteaddî olduğundan وضع kelimesini tazmîn etmektedir. Bu itibarla böyle tercüme edildi.

Hâfız Heysümî bu hadîsi zaif saydı ise de, konu hadîsi başka mürsel hadislerle takviye olunmaktadır. Ve bu itibarla hüccete yararlıdır. Özellikle sıka bir râvî tarafından rivayet edilen mürsel hadis, hüccet sayılmaktadır. Bu hususta gerekli izah «Tahkîm-i Sâdât Şerh-i Mişkât» adlı eserimizin mukaddimesinde verildi. Mevdû' ve zaif hadisleri birbirinden fark etmeyenlerin sözlerine bakılmaz.

kılmasıdır. Şöyleki: Görüldüğü zaman, görülmesi sebebiyle, gören, derhal Allah Azze ve Celle'nin rızasını hatırlar ve ismini anar. Bir yerde bulunduğu zaman, beraberinde hayr da bulunur. Konuştuğu zaman, Allah Azze ve Celle'nin rızasına uygun konuşur. Bunlardan mâadâ bir de, Allah'ın kendisini hayrı açıcı ve şerri kilitleyici anahtar kıldığı kimsenin üzerinde, salih olmanın alâmetleri vardır. Ahiretin saadetlerini dile getirir, onda düşünür, kalbinde güzel niyetleri besler. Bu sayeden hayrı açıcı oldu. Nerede bu zat hazır olunsa, feyz ve bereketler de orada hazır olunur. Elbette böyleler mutlu oldukları için de, hadîs-i şerîfte mutlulukla müjdelendirildiler.»[132] Hadîs-i şerîfte: خِيَارُكُمُ الَّذِينَ اذا رُئُوا ذُكِرَ اللّٰهُ بِهِمْ وَشِرَارُكُمُ الْمَشَّاؤُونَ بِالنَّمِيمَةِ الْمُفَرِّقُونَ بَيْنَ الاَحِبَّةِ الْبَاغُونَ الْبُرَآءَ الْعَنَتَ يَحْشُرُهُمُ اللّٰهُ فِى وُجُوهِ الْكِلَابِ **"Sizin en hayrlınız onlardır ki, kendileri görüldükleri zaman, görülmeleri sebebiyle Allah anılır. Sizin en şerlileriniz de, bozgunculuk sebebiyle yürüyen = dedikodu yapan, sevişenlerin aralarını açan, zulmeden, nefslerini temize çeken ve gayrini zor duruma düşürenlerdir. Allah Azze ve Celle onları köpek sûretinde haşredecektir."** buyrulmaktadır. Binaenaleyh nasuh tevbeye muvaffak olmanın en kuvvetli sebebi, günahların işlenilmesine sebeb ve şerrin açıcı anahtarları olan önceki arkadaşların terkedilmesi; bunun yerine, Allah Teâlâ'nın kendilerini hayra vesile kıldığı, günahtan son derece sakınan ve hayrlara açıcı anahtar olan zevatlara sığınılmasıdır. Ve bu itibarla da hadîs-i şerîfte Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, bulûğ çağına ulaşma-

[132]Feyz-ul-Kadîr c.2 s.528, Nevâdir-ul-Usûl fî Ehâdîs-ir-Rasûl c.1 s.421

yan ve henüz günah işlemeyen Ebâ Cuhayfe'ye hitâben: يَا اَبَا جُحَيْفَةَ جَالِسِ الْكُبَرَاءَ وَخَالِلِ الْحُكَمَاءَ وَسَائِلِ الْعُلَمَاءَ **"Ey Ebâ Cuhayfe! Şehvet ve ğazab kuvvetleri mu'tedil haline dönüşen yaşça büyük olanlarla otur. Tecrübeli, üstün zekâ ve idrakli kimselerle dostlaş. Helal ve haram ilimlerini bilen âlimlerden de müşküllerini sor."** diye buyurdu.

Tâceddîn İbnu Atâullah diyor ki: «Ahlak ve davranışı seni Allah'a itâatkâr kılmayan, sözü de Allah'ın yolunu sana göstermeyen kimseyle aslâ arkadaşlık yapma.»

Ali radıyallahu Teâlâ anhu oğlu Hasan'a: **"Oğulcağızım, dînin başı, takva sahibleriyle sohbet = düşüp kalkmaktır. İhlâsın tamamı, haram şeylerden ictinabdır. Sözlerin en hayrlısı, fiilin onu tasdik ettiği sözlerdir. Senden özür dileyenin mazeretini kabul et; insanlara afuvla mukabele et. Kendisini arkadaş edindiğin din kardeşin sana isyan etse dahi ona itâat et; sana cefa verse dahi yine sen ona sıla-i rahimde bulun."**[133] buyurmuştur. Bir hadîs-i şerîfte de: اَحَبُّ الْعِبَادِ اِلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ الاَتْقِيَاءُ الاَخْفِيَاءُ الَّذِينَ اِذَا غَابُوا لَمْ يُفْتَقَدُوا وَاِذَا شَهِدُوا لَمْ يُعْرَفُوا اُولٰئِكَ هُمْ اَئِمَّةُ الْهُدَى وَمَصَابِيحُ الْعِلْمِ **"Allah Azze ve Celle'ye en sevimli kullar, takva sahibleri, kemâl-i ihlastan dolayı kendilerini gizleyenlerdir. Onlar gözden ğâib oldukları vakitte aranılmazlar; hazır bulundukları zaman tanınmazlar. Onlar hidayetin rehberleri ve ilmin kandilleridir."** buyrulmaktadır. Şeyh Ahmed Gümüşhânevî اَئِمَّةُ الْهُدَى kelimesini: «Onlara uyanlar, ma'siyetin korkunç tehlike-

[133]Kenz-ul-Ummâl c.16 s.269

lerinden kurtulurlar, manevi feyzlere ulaşırlar ve amelleri de sahih olmuş oluverir.»[134] diye tefsir etmiştir. Ve binnetice tevbeye muvaffak olmanın, doğrusu nefsi bütün kötülüklerden alıkoyup kemâlâta erdirmenin en kuvvetli yolu, rahatlıkla günah işleyenleri bırakmak, takvâ ve salih insanlarla düşüp kalkmaktır. Tevbeye muvaffak olmanın yegâne çaresi de budur. İşte bundan dolayıdır ki birçok erbâb-ı tasavvuf, bir şeyhin emri altına girmenin vacib olduğuna hüküm ettiler. Binaenaleyh tevbe eden kimse, fâsık ve âsilerin meclislerini, onlarla düşüp kalkmayı, samimiyet kurmayı bırakmadığı müddetçe tevbeye aslâ muvaffak olamaz. Demek, günahları terk etmekten önce, günah işleyenlerle hemdem olmayı terk etmek şarttır.

Şübhesiz insanın, bir şeyi terk etmek için başka bir şeye sığınması, sarılması zarûrîdir. İşte bu hikmete mebnî, tevbe eden kimsenin de, tevbeye muvaffak olabilmesi için, beraber günah işlediği kimseleri terkle birlikte salihlerin sohbetini seçmesi ve onlara sığınması gerekir.

Ebû Süleyman Dârânî kaddesallâhu sirrah-ur-Rahmânî, Ahmed bin Ebi-l-Hıvârî'ye diyor ki: «İki adamdan başkasıyla aslâ arkadaşlık yapma: Dünyada helal kazancına yardımcı olan adamdan ve uhrevi bir menfaati sohbetiyle kazanacağın adamdan.

Bu iki adamdan başkasını arkadaş edinmek, büyük bir ahmaklıktır.»

Ebû Saîd el-Harrâz kaddesallahu sirrah-ul-azîz «Alçak ahlaklılardan kaçının, haramdan kaçındığınız gibi.»

Ahmed bin Âsım el-Entâkî de: «Ahiret ilminde ma-

[134]Levâmiu-l-Ukûl c.1 132, Hilyet-ul-Evliyâ c.1 s.15

haretli ve kalb tedavisini yapan ehli sıdkla beraber oturduğunuz zaman, doğruluğu = kalbî samimiyeti iltizam ettiğiniz halde oturun. Zira onlar, kalbin casuslarıdırlar. Kalblerinize girerler, ondan çıkarlar; siz hissetmezsiniz.» demişlerdir.[135]

Yahya bin Muaz Râzî kuddise sirruh-ul-azîz de diyor ki: «Allah için mahlukunu sevdiğin nisbette mahluk seni sever; rûhen Allah'tan korktuğun nisbette mahluk senden korkar. Allah Teâlâ'nın ismini zikrettiğin nisbette de mahluk senin hizmetine koşar.»[136]

TEVBEDEN SONRA, HAYALDE YERLEŞEN SÛRETLERİN SİLİNMESİNİN KEYFİYETİ

Tevbe, Allah Azze ve Celle'nin yasakladığı günahları terk etmek, doğrusu Allah Azze ve Celle'nin üstün nimetlerinden uzaklaştırıcı tüm sebebleri bırakmaktan ibarettir.

Bir şeyin terki, her cihetle sonuçta zararlarının bilinmesine bağlanmaktadır. Bu takdirde günahların tanınması, kula en elzem vecibelerden biridir. Günahların uzaklaştırıcı olduğunu ve uzaklaştırıcının da neler olduğunu tanımak, doğrusu işlenilen yahud işlenilecek ma'siyetin âkıbetinin felâketini idrak etmek, insanı pişmanlığa sevk eder ve hayrlı iradeleri fiile geçirir. Bu da murakabeyle gerçekleşir.

Mesela mütecebbire nefsi itibarıyla insan, kendini sair hayvanlardan üstün, konuşkan ve idrakli bulunca, hâliyle kendisinde Rubûbiyet'e mahsus vasıfların bulunduğunu taslar, kötü zanna düşer.

---

[135]Tabakât-ul-Evliyâ s. 43, Tabakât-ı Şa'rânî c.1 s.97

[136]Tabakât-ı Şa'rânî c.1 s.94, Tabakât-ul-Evliyâ s.323

Ğaflet sebebiyle mütecebbire nefsin telkininden insan, kibirliliği, servetle, neseble ğururlanmayı, başkalarını hakir ve kuvvetsiz zannetmeyi, haklarına tecavüz etmeyi, işlenilmeyen ibadetler yahud güzel ahlakla öğülmeyi, halkın övgülerinin çamurunu sevmeyi, Allah Teâlâ'nın kendisine vermiş olduğu ilim, servet, bedenî güç gibi şeylerle izzetini ve ğâlibiyetini izhar etmeyi şiddetle arzular ve bu sebeblerden dolayı aslan gibi kendisini ihtiyacsız görür, kaplan gibi daimi kalmayı arzular, sırtlan gibi kendini Allah'ın yarattığı mahlukundan daha üstün görür, doğrusu üstünlüğünü taslar, Rubûbiyet'e mahsus olan vasıfların kendisinde bulunduğuna inanır, günah işler. Fir'avn'da bu vasıfların hepsini içine alan mütecebbire nefs ğâlib olduğu için ğurura kapıldı ve: أَنَا رَبُّكُمُ الأعلى **"...Ben sizin en yüce rabbinizim."**[137] demek cür'etinde bulundu.

Artık bu nefsin ğâlibiyetinde insan, zannına göre görülmediği yerlerde, gizlide büyük günah işler, daha doğrusu suç işlemekten sakınmaz, suçunun görülmesinden sakınır. Ve iş böyle olunca aslanlaşır, kaplan ve sırtlanlaşır.

Mütecebbire nefsin bu gibi felaketlerden kurtuluşunun bir tek çaresi var; o da, kibirlilik, fahır, ululuk, izzet, bâkî kalmak, öğülmeyi sevmek ve her şeyden ihtiyacsız olmak vasıflarının Allah'a mahsus olduğuna üstün kanaatle inanılması ve bu inanç üzere kulun kendini Allah'ın murakabesi altında bulundurmasıdır, doğrusu enâniyetini terk etmesidir; bundan başka hiçbir sûretle mütecebbire nefs ıslah olamaz. Şeyh-ul-Ekber kuddise sirruh-ul-ethar demiştir ki:

[137]En-Nâziât Sûresi ayet 24

اَرْبَعَةٌ مُهْلِكَةٌ لِلْعَبْدِ * اَنَا نَحْنُ لِى وَ عِنْدِى

«Dört haslet kulu helak edicidir: Ben, biz, benim ve nezdimde.» Mesela İblis ve Fir'avn, benliklerini ortaya koyup: «Ben»; Belkıs'ın askerleri Hazreti Süleyman aleyhisselâm'a karşı: «Biz kuvvet sahibiyiz.»; yine Fir'avn: «Mısır'ın mülkü benimdir.»; Kârûn da: «Hazinelerin anahtarları benim nezdimdedir» demeleriyle helak oldular.

Fir'avn, kendisinde servet, riyâset ve bedenî güç bulunca, bunların bâkî kalacağını tasladı ve bu sebeble bir ona bir buna, kaplan gibi, saldırıda bulundu; sırtlan gibi, halkın ölülerini mezarlarından çıkarttı; aslan gibi, pehlivanlarını parçalayıp mezarlara gömdürdü; bunca hükümdar, ulemâ ve servet sahiblerinin kendisine boyun eğdiğini gördü ve فَحَشَرَ فَنَادٰى فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الاَعْلٰى فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الاٰخِرَةِ وَالاُولٰى اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰى

"Her cinsten izzet sahiblerini toplayıp bir araya getirdi. Onları, huzurunda huşû' ve hudû' sahibleri bulunca artık: "Ben sizin en yüce rabbinizim." dedi. Allah onu herkese ibret olarak ahiret ve dünya azabıyla cezalandırdı. Elbette bunda ciddî bir sûrette kalbi Allah'tan korkan kimseler için büyük ibretler vardır."[138] Hâsılı, benliğini ortaya koymak cür'etinde bulundu.

Şübhesiz Fir'avn, «Dehrî» idi, Ulûhiyet-i Mutlaka'yı inkar ederdi. "Ulûhiyet-i Mutlaka yoktur ki, emrleri, yasakları olsun, haşir ve neşir olsun." diyenlerden idi. Bundan dolayı îcâdın fâilinin tabiî kanun, kendisinin tedbirci, terbiye edici, koruyucu ve hükümdar oldu-

[138]En-Nâziât Sûresi ayet 23 - 26

ğunu, hükmünün bâkî kalacağını tasladı, riyâsetiyle benliğini ortaya koydu; Rubûbiyet'in üstün vasıflarını kendi nefsine tahsis ederek onlara yüksek sesle bağırdı ve: **"Ben sizin en yüce rabbinizim."** dedi. Ve bu sebeble Fir'avn, «tâğût»la isimlendirildi. Artık kendisinde nefs-i mütecebbire = nefs-i emmâre ğâlib olanlara tâğût denildi.

Şübhesiz bu nefsin terbiyesi, tâğûtluğunu bırakmasıdır. Demek imanın başlangıcı, «ene»yi bırakmak ve kendini Hakk'ın murakabesi altında bulundurmaktır. Doğrusu benliğinin, Allah Azze ve Celle'nin Benliği'ne muhtac olduğuna ve O'nun kudreti sayesinden yaşadığına, yaşama sebeblerinin, Fâil-i Hakîkî olan Allah Teâlâ'nın tedbirinin eseri olduğuna inanmak ve dolayısıyla bâtınî hudû' ile O'na teslim olmaktır iman.

Hadîs-i şerîfte: اَلنَّادِمُ يَنْتَظِرُ مِنَ اللّٰهِ الرَّحْمَةَ وَالْمُعْجِبُ يَنْتَظِرُ الْمَقْتَ وَ اعْلَمُوا عِبَادَ اللّٰهِ اَنَّ كُلَّ عَامِلٍ سَيَقْدُمُ عَلَى عَمَلِهِ وَلاَ يَخْرُجُ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى يَرَى حُسْنَ عَمَلِهِ وَسُوءَ عَمَلِهِ وَاِنَّمَا الاَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِهَا وَاللَّيْلُ وَالنَّهَارُ مَطِيَّتَانِ فَاَحْسِنُوا السَّيْرَ عَلَيْهِمَا اِلَى الآخِرَةِ وَاحْذَرُوا التَّسْوِيفَ فَاِنَّ الْمَوْتَ يَأْتِى بَغْتَتًا وَلاَ يَغْتَرَّنَّ اَحَدُكُمْ بِحِلْمِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ فَاِنَّ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ اَقْرَبُ اِلَى اَحَدِكُمْ مِنْ شِرَاكِ نَعْلِهِ {فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَراً يَرَهُ} **"Kendini Hakk'ın kontrolü altında bulundurmakla yaptığı günahlarından ciddî pişman kişi, Allah'tan rahmeti bekler. Nefsinin idaresi altına girip kendini beğenen de, Allah'ın ğazabını bekler = beklesin. Bilmiş olun ey Allah'ın kulları! Her çalışan, çalıştığı amel üzere Allah'ın huzuruna varacaktır. Ve dünyada çalıştığı amelinin**

güzelliğini yahud da çirkinliğini görünceye kadar, dünyadan çıkmaz. Şübhesiz ameller, ancak sonucu itibarıyla gerçekleşir = husûl bulur. Gece ve gündüz de, sırtına binilen binektirler. İkisinin üzerine ahirete yürümeyi düzeltip güzelleştirin. Uhrevi saadetlerin maksadlarını sonraya bırakmaktan sakının. Zira şübhesiz ölüm ansız gelir. Sakın ha sizden biriniz Allah Azze ve Celle'nin hilmi sebebiyle mağrur olmasın. Zira gerçekte cennet ve cehennem, sizden birinize ayakkabılarının bağlarından daha yakındır. {Binaenaleyh kim miskâl-i zerre hayrı işlerse onu görecektir. Kim de miskâl-i zerre şerri işlerse, o da onu görecektir.}" diye buyrulmaktadır. Kul, gerek dimağının içerisindeki sûretleri, gerekse azaların üzerindeki işlenen fenalıkların karikatürlerini, gerekse meleklerin defterlerinde tesbit edilen yazıyı, ancak yaptığı fenalıklarından pişmanlığı duymak = tevbe ile siler. Tevbe de, ciddî pişmanlıktan ibarettir. Bunu yaptı ise, Rabb Teâlâ'dan rahmeti beklesin, yani Allah Teâlâ'nın kendisini afuv ettiğine inansın. Zira nasıl ki tevbe mezkûr sûretleri siliyorsa, böylece yine tevbe, o yazılan yazıyı meleklere de azalara da unutturur. Nitekim hadîs-i şerîfte: اذا تَابَ العَبْدُ مِنْ ذُنُوبِهِ انسَى اللّهُ عزّ وجلّ حَفظَتَهُ ذُنُوبَهُ وَانْسَى ذَالِكَ جَوَارِحَهُ وَمَعَالِمَهُ مِنَ الأَرْضِ حَتّى يَلْقَى اللّهَ وَلَيْسَ عَلَيْهِ شَاهِدٌ مِنَ اللّهِ بِذَنْبٍ **"Kul ciddî bir sûrette günahlarından tevbe ettiği zamanda, günahı sebebiyle Allah'tan aleyhine şahid olmadığı halde kıyamet gününde Allah'la karşılaşması için Allah Azze ve Celle, hafaza meleklerine kulunun işlediği günahlarını unutturur. İşlediği günahlarını azalarından ve hatta yerden eserlerini unutturur = yer küre-**

sinin atmosferi içerisindeki sûretleri dahi mahlukundan gizler." buyrulmaktadır. Buna muvaffak olabilmek için Hasr-ul-Muhâsibî: «Murakabenin hakîkati, tâatte yapmakla, ma'siyette terkle Hakk Teâlâ' nın hukukunu gözetmektir. Bu cihetle Hakk'ın murakabesi, gündüzü oruçlu, geceyi sabaha kadar ibadetle geçirmek meşakkatinden daha zordur; hatta malı Allah yolunda harcamak ve sair bedenî ibadetlerden dahi daha zordur.»

Zünnûn-i Mısrî kuddise sirruh: «Murakabe, Allah Azze ve Celle'nin üstün ve büyük gösterdiği emrlerini, nefsinin istek ve arzusu üzerine tercih etmek, değer vermediği şeylere de değer vermemektir. Bu da, her hareket ve sükûnette Allah Teâlâ'nın nazarı ve kontrolü altında olduğunun şuurunda olunmasıdır.»

Şeyh Cüneyd Bağdâdî de: «Bu edebe riayet edenin velâyeti devam eder.» demişlerdir.[139]

Binaenaleyh murakabe iki esasa dayanmaktadır: Birincisi, teslimden ibaret bâtınî hudû'; ikincisi, kemâl-i ihlastır. Bunun için kudsî hadîs-i şerîfte: الكبرياء ردائي والعظمة ازاري فمن نازعني واحدا منهما ادخلته النار **"Zâtî Ululuk, Rıdâm; Sıfâtî Ululuk, İzârım'dır. Kim bu ikisinden birisinde Benim'le çekişirse, onu ateşe sokmuşumdur."** diye buyruldu.

Arab âdetlerinden biri de, zâtî üstünlüklerini, belden yukarı giyinilen üstün ve kıymetli bir rıdâ = peştemalle; riyâset ve servet gibi âlî vasıflarını da, belden aşağısına dürülen yine süslü ve üstün kumaştan bir izâr = peştemalle bildirmekti. Hadîs-i şerîf, bu âdet üzere vârid oldu.

[139]Sirâc-ut-Tâlibîn c.1 s.395

Allah Azze ve Celle, **"Zâtî Ululuk, Rıdâm; Sıfâtî Ululuk, İzârım'dır. Kim bu ikisinden birisinde Be-nim'le çekişirse, onu ateşe sokmuşumdur."** mealindeki hadîs-i şerîfte, Zâtı'nda olan Ululuğu rıdâya; Sıfatı'nda olan Ululuğunu izâra benzetmiş ve bu ahlakî libâsın Kendisi'ne mahsus olduğunu beyan buyurmuştur.

Şübhesiz ahlakî libas olan, zat ve sıfat olarak ululuk ve azamet libâsından soyulan Mü'min, âcizliğini ve her cihetle Allah'a muhtac olduğunu izhar etmekle iman eder, yani Hakk'a teslim olur. Bu itibarla kendini Azamet ve Kibriyâ Sahibi olan Rabb'inin kontrolü altında bulundurur.

Tevbe ettiği andan itibaren emrlerine imtisal ve yasaklarından ictinâbı azimler. Bu sebeble kendisini azminden alıkoyabilecek bütün sebebleri bırakır ve onlardan nefret eder. «Ben» diyeceği yerine «O» der ve bununla saîd ve mutlu olur.

Nasıl ki, Fir'avn, Mûsâ aleyhisselâm'a karşı baş kaldırmakla tâğût oldu ise, peygamberlere boyun eğmeyen ve benliğini ortaya koymuş olduğu halde İlâhî kanunları = Kur'an ve hadîsin hükümlerini hayatına hâkim kılmayan nefs, fir'avnlaşır = tâğûtlaşır. Kendini ğayrinden üstün bulduğu takdirde, kendi kendine; ğayrini kendisinden üstün bulsa, ğayrine tapar. Ve putperestlik de bundan ibarettir.

Gerek maddi ve gerekse manevi bu putperestlikten kurtuluşun, doğrusu bu meselede nefsin terbiyesinin başlangıcının, iman ve ihlas olduğuna inanalım.

Serî Sakatî radıyallahu anh diyor ki: «Kul, Efendi'sinin libâsını giyinmekle ortaya çıksa, efendisi onu hem dünyada hem de ahirette rezil, rüsvâ eder. Görül-

mez mi, Fir'avn'ın rubûbiyetini izhar etmesiyle Allah onu yakaladı, hem dünyada hem de ahirette rezil rüsvâ etti.» [140]

Hadîs-i şerîfte: اتَّقِ اللّٰهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الحَسَنَةَ تَمْحُهَا وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ **"Ne halde olursan ol, Allah'ın azabından kork, azaba vesile olabilecek şeylerden korun. İşlediğin her bir kötülüğün akabinde bir haseneyi işle; onu silersin. Ve insanlarla güzel ahlakla düşüp kalk = hüsn-ü muâşerette bulun."** buyrulmaktadır. Bu hadîs-i şerîf, nefs-i emmârenin ıslâhının, doğrusu nefs-i emmârenin dimağda çizmiş olduğu çirkin sûretlerinin silinmesinin, üç şeyle olduğunu ifade etmiştir:

Birincisi, takvâdır. Kişi tek başına kalsa, ana babasının ve büyüklerin huzurunda olsa olmasa, ne zaman, nerede olursa olsun, mahluk onu görsün görmesin, kesinlikle Allah'ın Teâlâ'nın onu gördüğünü bilmeli ve inanmalıdır. İsyanda bulunduğu takdirde cezalandırır. Öyle ise buna inanmış olduğun halde kemâl-i ihlasla اتَّقِ اللّٰهَ حَيْثُمَا كُنْتَ **"Ne halde olursan ol, Allah'ın azabından kork, azaba vesile olabilecek şeylerden korun."** diye buyruldu. Bu itibarla ekâbir: "Takva, her şeyin başıdır. Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in bu cümlesi, cevâmiu-l-kelimdendir." dediler. Yani: "Allah Teâlâ'yı sevdiğin için, O'na boyun eğ, İsmi'ni an; korktuğun için, O'na karşı gelme, nankörlük etme. Ve bu sebeble Allah Teâlâ'nın yasakladığı her kötülüğün terkini, her emrin mûcibini yerine getirmeyi azimle ve bu azmini fiile geçir." demek istenilmektedir.

[140]Rûh-ul-Beyân c.4 s.576

İkincisi, işlenen günahın lezzeti nefse tattırıldığı gibi, ibadetin işlenmesinin acılığını ve nefsin alışkın olduğu fenalıkların terkinin zorluğunu tattırmaktır, yani ciddî bir tevbedir.

Önceden dediğimiz gibi tevbenin birinci unsuru pişmanlıktır. Pişmanlık da, Mahbûb-i Hakîkî'nin sevgisinin zeval bulması üzerine kalben ve rûhen aşırı üzüntü duymak, aşırı utançtan dolayı da hasret çekmektir. Kişinin imanı kuvvetli olduğu nisbette pişmanlık duygusu ve hasreti kuvvetleşir.

İkinci unsuru ise, günahların kul ile Rabb arasında bir perde ve hicâb, âkıbetinde felaket olduğunun, günah şerbetinin içerisinde helak edici zehir olduğunun bilgi ve idrâkidir. Binaenaleyh mal çalmak ve zinanın, sadece bir keyfin neticesi değil, bilakis Mahbûb-i Hakîkî'nin emrine muhalif olduğunun ve Mahbûb-i Hakîkî' nin yüz çevirmesi takdirinde suçlunun ebedî azaba dûçar olacağının bilinmesidir ve inanılmasıdır. Hadîs-i şerîfte: ذَنْبٌ لاَ يُغفَرُ وَذَنْبٌ لاَ يُتْرَكُ وَذَنبٌ يُغْفَرُ فَاَمَّا الَّذِى لاَ يُغْفَرُ فَالشِّرْكُ بِاللّٰهِ وَاَمَّا الَّذِى يُغفَرُ فَذَنْبُ العَبْدِ بَينَهُ وَبَيْنَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَاَمَّا الَّذِى لاَ يُتْرَكُ فَظُلْمُ العِبَادِ بَعْضُهُمْ بَعْضًا **"Mağfiret olunmayan günah var; terk edilmeyen günah var; mağfiret olunan günah var.**

Mağfiret olunmayan günah, Allah'a eş koşmaktır. Mağfiret olunan günah ise, kulun kendisiyle Allah Azze ve Celle'nin arasındaki günahtır. Bırakılmayan günah ise, kulların birbirlerine zulmetmeleridir." buyrulmaktadır. Nifak, putperestlik gibi açık şirk; hevâ-i nefse tâbi' olmakla gizli şirk = gösteriş; ve amelde nifakın günahı, Tevhid, ihlas ve tevbeden başkasıyla mağfiret olunmaz.

Kul ile Allah arasında olan günahlar, tevbe ve istiğfarla kesin, tevbesiz de bazan afuv olunur.

Kulların bazıları, diğer bazılarına zulmetmekten hâsıl olan günah ise, tevbeyle dahi mağfiret olmaz. Ancak dünyada iken ya hakları hak sahibine, aynını veyahud bedelini vermekle yahud helal ettirmekle afuv olunur. Ahirette ise, zalimin sevabından mazluma verilmekle; nâdiren Allah Azze ve Celle'nin, mazlumu zâlimden bedel razı etmesiyle ancak afuv olunur.

Ancak Allah Azze ve Celle'nin mazlumu razı etmesi, zalimin nasuh tevbesine ve teker teker günahlarının mukabilinde hasene işlemesine bağlanmıştır.

Tevbenin üçüncü unsuru, mezkur pişmanlık ve bilgiden doğan kasıddır. Kasıd da, geçen fırsatların tedarik edilmesidir. Mesela kasdın halihazırdaki zamana bağlanması cihetiyle tevbe, İlâhî yasakların tümünün terkini, farz ve vaciblerin tümünün ödenmesini gerektirir.

Yine kasdın geçmiş zamana bağlanması cihetiyle de, geçirilmiş fırsatların telâfi edilmesini, mesela namaz ve oruç gibi ibadetlerin kaza edilmesini ve yapılan yahud yapılacak her bir kötülüğe mukabil bir ibadetin işlenilmesini;

İstikbâle nazaran ise, ölünceye kadar da iradeyi sadece hayrlarda fiile geçirmenin maksad edilmesini yani amaçlanmasını gerektirir

İnsanın nefsi, beyinciğin merkezinde yerleşip, tüm bedene ulaşan sinir sistemlerinin kablosu içerisinde gizlenmektedir. Tabiati şehvet ve ğazab ise de, şehvetinin domuzunu, ğazabının tazısını, faiz ve müskirâta göz diken sırtlanını, amelî nifak, riya = gösterişte bulunan şeytâniyye nefsin bukalemun ve maymununu

ancak takvâ kılıcıyla edeblendirmek mümkündür.

Bilgi, pişmanlık ve kasıddan ibaret olan tevbe, nefsin aslî tabiatine dönüşüp edebini bozduğu ve bir kötülük işlediği yerlerde, zikri yani Allah Azze ve Celle' yi anmak kamçısıyla onları dövmeyi, cennetin nimetlerini hatırlatmakla kendilerine ebedî saadeti göstermeyi, hasbelbeşer işlenen ma'siyete mukabil tevbeyle birlikte derhal bir hayrı işlemeyi gerektirir. Ve bunun için: وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الحَسَنَةَ تَمْحُهَا **"İşlediğin her bir kötülüğün akabinde bir haseneyi işle; onu silersin."** diye buyruldu.

Şübhesiz tevbe, işlenilen yahud işlenilmesi azimlenen, kalbdeki günahların lekelerine yahud dumanına silgidir ve her hasenenin esasıdır.

Yani, nefsin maksadına ulaşmasıyla hükümran olduğu ve kalbin de bundan müteessir olduğu yerlerde, ruhun istek ve arzusu olan bir haseneyi, doğrusu işlenen günahın zıddını işlemekle kalb kuvvet kazanır, hükümran olur; ve bundan nefs müteessir olur, boyun eğer; şerri isteyen sûretler, hayrı istemeye başlar; görülmeyen uhrevi saadetleri görür gibi tercih eder ve bu tercihle enâniyeti kırılır, tevbeye gelir.

Mesela ömrünün geçmiş zamanlarını teftiş eder, o günlerdeki tâatlerine bakar, o delilik zamanında yapmış olduğu ma'siyete bakar, araştırır; işlediği ma'siyet, namazın terki ise onu kaza eder; namazın şartlarından birisinin eksik olması sebebiyle ise, eksik namazını iade eder; böylece oruç ise, orucunu kaza eder; böylece zekat ise kuruşu kuruşuna hesablayıp zekatını müstehıklarına verir, yani mutlak hayr cihetine değil, bilakis Allah Teâlâ'nın zikrettiği sekiz sınıftan birine temlik etti-

rir; hac ise haccını yapar, yani kaza veyahud iade eder.

Hayır, ma'siyeti, gözden, ağızdan, iki ayaktan, iki bacak arasındaki şehvet cihazından ise, hâsılı hangi azadan ise, ondan teker teker pişmanlık duyar, tedarik edilmesi imkanı varsa tedarik eder.

Mesela kul hakkı içinde bulunmayan, sadece kendisiyle Allah arasında olan, abdestsiz Kur'ân almak, bir bid'ati sünnet olarak inanmak, içki içmek, çalgı çulgu dinlemek gibi ma'siyetten, aşırı mahcubiyetle birlikte istiğfar eder ve imkan buldukça mukabilinde bir haseneyi işler, mesela abdestli olduğu halde Kur'ân'ı alır okur, Kur'ân'ı dinler, mescidlerde itikaf eder; ve bunlarla, işlediği günahlarını siler.

Hayır, işlediği günah, sadece kendisiyle Allah arasında olmayıp, mahlukunun hakkına tecavüzde bulunmuş ise, mesela sövmek dövmek mukabilinde, zulmettiği kimselere iyilikte bulunmakla, mallarını çalmış ise yahud zorla almış ise yahud haksız bir mirasla almış ise, aynısı bâkî olduğuna göre, aldığı malının aynısını, bâkî değilse, tevbe ettiği gününün değeri üzerine bedelini vermekle tevbe gerçekleşir.

Buna imkan olmadıysa, bâri hiç değilse hak sahibine: «Sana yapmış olduğum şöyle şöyle zulmümü helal et.» demelidir. Zira sadece «Beni helal et.» demekle, kul hakkı olan günahlar hakkındaki tevbe gerçekleşmez.

Şayed ma'siyeti, birisinin bir azasını kesmek yahud onu öldürmek gibi bir cinayet ise, bile bile olan cinayette kısâsiyet, hata olan cinayette diyet = kan bedelinin hükmünün icrâsıyla ancak tevbe gerçekleşir.

İşlediği cinayetini gizlediği takdirde, o cinayetin

hakkında değil, tedarik ettiği sair günahları hakkında tevbesi sahih olur.

Şayed ma'siyeti, malda ve candaki cinayet değil de şerefte ise, mesela zina ise, kendisiyle zina işlenen kişinin mirasçılarının yahud yakın akrabalarının şerefini alçalttığı nisbette kendi şerefini alçaltmaktan başkasıyla tevbesi gerçekleşmez. Nitekim ashabdan Mâiz bin Mâlik el-Eslemî radıyallahu anh, Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü, ben nefsime zulmettim, zina ettim. Nefsimi bu çirkin kabahatten temizlemek istiyorum; cezamı infaz et." dedi.

Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, iki gün onu döndürdü ise de, üçüncü günde geldi, böylece suçunu itiraf etti. Kendisine bir çukur kazıldı, ashab tarafından ölünceye kadar taşlanıldı.

Hakkında ashab, kimisi: "Dünyası da gitti, ahireti de gitti." dediler; kimisi: "Tevbesinin sûretinin keyfiyeti bu idi." dediler; kimisi sövdü, kimisi öğdü; menfî müsbet dedikodular Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'e ulaşınca şöyle buyurdu: لَقَدْ تَابَ تَوْبَةً لَوْ قُسِّمَتْ بَيْنَ أُمَّةٍ لَوَسِعَتْهُمْ **"Mâiz öyle bir tevbe ile tevbe etti ki, tevbesinin sevabı kocaman bir topluma bölünmüş olsaydı, hepsine yeterli olurdu."** Binaenaleyh zinadan tevbe, ancak bu sûretle gerçekleşir. Buna da imkan olmadıysa, artık kişi, ölünceye kadar günahının terk edilmesini azimlemekle birlikte pişmanlık duyar, eziklik içerisinde istiğfar eder. Dilerse Allah Teâlâ afuv eder, dilerse cezasını verir; bu O'nun meşietine kalmıştır.

Nefs-i emmârenin ıslâhının, doğrusu nefs-i emmârenin dimağda çizmiş olduğu çirkin sûretlerinin silinmesinin üçüncü keyfiyeti, levvâme nefsin telkini sebebiyle nefsin kırılması anında fırsatı kaçırmaksızın, mezkur tev-

beyle onu kırılmakta daimi sûrette bulundurmak ve işi sonraya bırakmamaktır. Hadîs-i şerîfte: اِيَّاكَ وَالتَّسْوِيفَ بِالتَّوْبَةِ وَاِيَّاكَ وَالغِرَّةَ بِحِلْمِ اللهِ عَنْكَ **"Tevbede seni «tesvîf = sonra tevbe ederim»den sakındırırım. Allah Ğafûr-ur-Rahîm'dir deyip Hilmi'yle mağrur olmaktan seni sakındırırım."** buyrulmaktadır. Avam tabakası, ekseriyet şeytanın bu tuzağına düşerler.

"Şu günahı da yapayım, sonra tevbe edeyim."

"İhtiyar olayım, sonra amel işleyeyim."

"Çocukları evlendireyim, sonra hacca gideyim."

Yahud:

"Veli olmak için tevbe edeyim."

"Cinne hâkim olmak için zikredeyim."

"Emekli olayım, ondan sonra kendimi dîne vereyim." gibi şeytanın telkinleriyle insan, ya tevbeyi tehir eder yahud da sür'atle tâat ve ibadete koşar, kaldıramayacağı yük altına girer, usanır, kaçar. Bu sûretlerin hepsi «tesvîf» ve mağrûr olmaktır.

TAKVÂ SEBEBİYLE İLHAMLANAN VE ZİKİRLE MUTMAİN NEFS GÜZEL AHLAKLA SAFLAŞIR

Dînin yarısı iman, yarısı güzel ahlaktır. Nasıl ki çirkin ahlakın duyguları fiile geçtiği zaman kalb ve dimağda çirkin sûretler sûretleniliyorsa, böylece nefs-i levvâmenin kınaması zamanında kul, tevbeyle Allah'a inâbe etmek, takva ile nefsini şartlandırmak, zikirle onu sükûnete erdirmek sebebiyle o çirkin sûretleri siliyorsa, böylece bunlarla beraber güzel ahlakı iltizam etmekle de Hakk'ın rızasını kazanır, yani Allah kendisinden razı

olur; Allah Teâlâ'nın kendisinden razı olması sayesinden, ğayrinin ubûdiyetinden kurtulmuş olur ve «Abdullah» olur. Bunun için hadîs-i şerîfte: وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ **"Ve insanlarla güzel ahlakla düşüp kalk = hüsn-ü muâşerette bulun."** buyruldu. Güzel ahlakla halkla muamele etmek de, büyükleri tanıyıp onlara saygı göstermeye, küçükleri tanıyıp onlara sevgide bulunmaya, emsâli tanıyıp onlardan istifade ve istifâzeye bağlanmaktadır.

Doğrusu hüsn-ü niyet üzere halkla güzel muamelede bulunmak; maymun, bukalemun ve tilkinin tabiatinde bulunan şeytâniyye nefsi, hased = kıskançlıktan, azgınlıktan, hile ve aldatmaktan, münkerlere meyletmekten ve bunlardan doğan nifak, bid'at ve dalâlete sebeb olabilecek hasletlerden alıkoymakla gerçekleşir.

Her şey zıddıyla tedavi olunur. Hased, tevekkülle; azgınlık, büyüklere saygı küçüklere şefkatle; hile ve aldatmak, ihlasla; münkerlere meyletmek, ma'rûfun işlenmesini azimlemekle; nifak ve riya, yine ihlasla; bid'at ve dalâlet ise, şer'i şerîfi, doğrusu sünnet-i seniyyeyi hâkim kılmakla mahvolunur. İşte bunun için yukarıdaki hadîs-i şerîfte: وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا **"İşlediğin her bir kötülüğün akabinde bir haseneyi işle; onu silersin."** diye buyruldu. Yani mütecebbire, şeytâniyye, behîmiyye ve sebuiyye nefsleri, tabiatlerine dönüşüp bir kötülük işledikleri zaman, başı boş bırakılmaksızın müdrike kuvvetinin idaresi altına alınmakla onlara şeriatin emrettiği bir hasene işletilmesiyle, tabiatleri şerden hayra dönüşür, mevcud olan istek ve arzuları derhal başkalaşır.

Nefsin tedavisi, diğer ifadeyle başkalaşması, diğer

ifadeyle nefsin, mütecebbire, şeytâniyye, behîmiyye ve sebuiyye vasıflarından mülheme, mutmainne ve Rahmânî sıfatlara dönüşmesi, doğrusu dimağın içindeki nefs-i emmârenin çirkin sûretlerinin güzel sûretlere dönüşmesi,

Nefsin mütecebbire vasfı cihetiyle, riyâ ve nifaktan ârî bâtınî hudû'dan ibaret ibadet;

Şeytâniyye vasfı cihetiyle, murakabe;

Behîmiyye = hayvâniyye vasfı cihetiyle, ölüm râbıtası;

Kalbî vasıflara nazaran, zikir; ruhun vasıflarına nazaran, gerçek tevbeyle her bir kötülüğe mukabil bir iyiliğin işlenmesi olmak üzere beş esasla gerçekleşir. Nitekim hadîs-i şerîfte: اُعْبُدِ اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكْ بِهِ شَيْئًا وَاعْمَلْ لِلّٰهِ كَاَنَّكَ تَرَاهُ وَاعْدُدْ نَفْسَكَ فِى الْمَوْتٰى وَاذْكُرِ اللّٰهَ تَعَالٰى عِنْدَ كُلِّ حَجَرٍ وَكُلِّ شَجَرٍ وَاِذَا عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَاعْمَلْ بِجَنْبِهَا حَسَنَةً اَلسِّرُّ بِالسِّرِّ وَالْعَلَانِيَةُ بِالْعَلَانِيَةِ "(a)**Allah'a zâhirî azaların huşûu, bâtînî azaların hudûu içerisinde, Kendisi'ne hiçbir şeyi ortak etmediğin halde ibadet et.**

(b)**Ubûdiyet ve halkla muamelede, O'nu görür gibi Allah için çalış = bütün hareket ve sükûnlarda kendini Rabb'inin kontrolü altında bulundur.**

(c)**Kendini ölüler içerisinde say = ölüm râbıtasını yap.**

(d)**Her taşın ve her ağacın yanında yani her halde Allah'ı zikret.**

(e)**Hasbelbeşer bir kötülük işlediğin zamanda da, derhal mukabilinde tevbe ile gizlisine mukabil gizlide, aşikâresine mukabil aşikârede bir iyiliği yap.**" diye buyruldu.

Nasıl ki mütecebbire nefsin tabiati, kibirlilik, fahır, cebbâriyet = zulmetmek, güzel övgüyü sevmek, ğurura kapılmak, izzeti taslamak, kendini ihtiyacsız görmek, dâr-ı dünyada devamlı kalmak, yükselmeyi taleb etmek ve binnetice fir'avnlık oluyorsa;

Şeytâniyye nefsin de tabiati, hased, azgınlık, hilekârlık, aldatmak, münkerleri azimlemek, hâsılı nifak, bid'at ve dalâlete davet oluyorsa;

Behîme nefsin de tabiati, oburluk, halkın üzerindeki nimetlere göz dikmek, mide ve ferc = hayâ' yerinin istek ve arzularını yerine getirmekte hırs ve ihtiras ve bunların semeresi, zina, livâta, mal çalmak, yetimlerin malını yemek, faiz alıp yemek gibi ma'siyetler oluyorsa;

Ve sebuiyye nefsin de tabiati, ikide bir ğazablanmak, kin beslemek, vurmak, kırmak, sövmek, dövmek vasıflarıyla halka hücum etmek, mallarını telef etmek oluyorsa, böylece bunlardan her birisinin zıddı Rahmânî ve melekî vasıflar, kalbde merkezlenmektedir.

Nefs, feylesof olan müdrike kuvvetinin idaresi altında şeriatin emrine teslim edilirse, doğrusu murakabeye = kendini Allah Teâlâ'nın kontrolü altında bulundurmaya devam ederse, kalb ve ruh da, artık istek ve arzularını icrâya başlarlar.

Bu takdirde birinci itibarla, nefse binen kalb, tevazuu izhar eder, cebarut ve zulmü bırakır, Rabb Teâlâ'yı över, izzeti O'na tahsîs eder, bütün ihtiyaclarını O'na arz eder, dünya seferinin muvakkat oluşunu idrakle uhrevi saadetlere hazırlıkta bulunur ve: "Rabb'im! Ben, âciz kulunum." demeye başlar, zikir ve duanın da, kurtuluşu olduğuna inanır.

İkinci itibarla, hayrlılara ğıbta eder, yani onların üzerindeki nimetlerin zevâlini temennî etmeksizin sevi-

yelerine çıkmaya gayret gösterir; gücü yettiği kimselere hilimle davranarak suçları örtbas eder; kendisinde bulunan nimetlerin aynısını ve en azında benzerini Mü'min kardeşine de ister; ma'rûfu emreder; içi dışı bir olur; sünnet-i seniyye ve Allah'ın hidâyetiyle şereflendiği gibi, o şerefe her insanı davet eder.

Üçüncü itibarla, evlilik, oruç gibi ibadetlerle ferc = hayâ' yerlerinin ve midesinin hırs ve ihtirasını kırar; evli olduğu takdirde, onları şeriatin emri altında mer'âlarında güder; sadaka verir, yetim ve zaiflerin mallarını korur, gücü yeterse kâra geçirir; malı olursa zekat verir, hacca gider, karşılıksız borç vermekle zaifleri kollar.

Dördüncü itibarla da, bataryalarını İslamın o güzel binasına yönelten kafirlerle aslan gibi savaşır. Savaş anında dahi yine ihtiyar, zaif, kadın ve çocukların hakkını korur; Allah'ın dostlarını öğer; terleye terleye kazanmış olduğu malının bir cüz'ünü yani zekatın dışında dahi misafirlerine, fakir ve miskinlere yedirir, aza kanaat eder ve binnetice ubûdiyette bulunur, اتّقِ اللّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَاَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الحَسَنَةَ تَمْحُهَا وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ **"Ne halde olursan ol, Allah'ın azabından kork, azaba vesile olabilecek şeylerden korun. İşlediğin her bir kötülüğün akabinde bir haseneyi işle; onu silersin. Ve insanlarla güzel ahlakla düşüp kalk=hüsn-ü muâşerette bulun."** ve اِئْتَمِرُوا بِالمَعْرُوفِ وَانْتَهُوا عَنِ المُنْكَرِ حَتّى اذَا رَاَيْتَ شُحّاً مُطَاعاً وَهَوًى مُتَّبَعاً وَدُنْيَا مُؤْثَرَةً وَاِعْجَابَ كُلِّ ذِى رَأْىٍ بِرَأْيِهِ فَعَلَيْكَ بِنَفْسِكَ وَدَعْ عَنْكَ العَوَامَّ فَاِنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ اَيَّامَ الصَّبْرِ الصَّبْرُ فِيهِنَّ مِثْلُ القَبْضِ عَلَى الجَمْرِ لِلْعَامِلِ فِيهِنَّ مِثْلُ اَجْرِ خَمْسِينَ

رَجُلاً يَعْمَلُونَ مِثْلَ عَمَلِه **"Ma'rûfu = Allah'ın hoşnut olduğu ameli birbirinize emredin. Birbirinizi münker = Allah'ın hoşnut olmadığı her söz ve hareketten vazgeçirmeye çalışın. Ne zaman ki kendisine itaat edilen aşırı hırs ve ihtirâsı, kendisine uyulan nefsin istek ve arzularını, sevilen ve dolayısıyla tercih edilen dünyayı, her görüş sahibinin kendi görüşünü beğendiğini görsen, artık sana nefsin gerek; halkın işini bırak. Çünkü muhakkak arkanızda sabır günleri vardır. O günlerde İlâhî emirleri yapmak, yasaklarından sakınmaktan ibaret sabır, kor parçasının tutulması gibidir. O günde iyi davranıp güzel amel işleyene, sizden benzer amelini işleyen elli adamın sevabı kadar vardır."** mealindeki hadîs-i şerîflerin emriyle yaşar. Bu itibarla Allah Azze ve Celle de şöyle buyurmaktadır: فَاَمَّا مَنْ طَغَى وَآثَرَ الحَيَاةَ الدُّنْيَا فَانَّ الجَحِيمَ هِيَ المَأوَى وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الهَوَى فَانَّ الجَنَّةَ هِيَ المَأوَى **"Amma kim inkarından dolayı haddini aşarak inada kapılır, dünya hayatını ahiret hayatına tercih ederse = nefsin hevâsına uyarak dünya hayatına öncelik hakkını verirse, şübhesiz onun varacağı yer, cehennemdir.**

Kim de kıyamette Rabb'inin Huzuru'nda ayağa kalkmaktan korkarsa, dolayısıyla nefsini istek ve arzularından sakındırırsa, şübhesiz onun da varacağı yer cennettir."[141] Binaenaleyh iki insan var:

Birincisi, yukarıda izah edilen mütecebbire, şeytâniyye, behîmiyye, sebuiyye olmak üzere dört itibarla nefsi kendisine ğalebe çalan ve bu itibarla Hakk'ın emrinden çıkıp azgınlık yapandır. Şübhesiz bunun vara-

[141]En-Nâziât 37 - 41

cağı yer, cehennemdir.

İkincisi, istek ve arzularını, enâniyet ve benliğini kırıp, Hakk Teâlâ Zül'Celâl Hazretleri'nin emrine teslim olan ve bu teslimle nefsini hevâsından yani istek ve arzusunun idaresi altından alıp Hakk'ın murakabesi altında bulundurandır. Ve şübhesiz bunun da varacağı yer, cennettir. Ve binnetice istikamet = takva, tevbe, murakabe, bunlarda sebat etmekten ibaret sabır, zikir ve dua ile, kalbdeki ihlas üzere hislerin azalarda tabi'lenmesiyle yahud azalardaki şeriate uygun hareket ve davranışların kalbde = nefste tabi'lenmesiyle nefsin hevâsının tâğûtunun tüm sûretleri silinir. Ve nitekim konunun başından buraya kadar anlatılan bütün izahlar,

فاستقم كما امرت ومن تاب معك ولا تطغوا انه بما تعملون بصير ولا تركنوا الى الذين ظلموا فتمسكم النار وما لكم من دون الله من اولياء ثم لا تنصرون واقم الصلاة طرفى النهار وزلفا من الليل ان الحسنات يذهبن السيئات ذالك ذكرى للذاكرين واصبر فان الله لا يضيع اجر المحسنين **"O halde Sen de Seninle beraber tevbe edenler de birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol = tevbe, takva, ihlas üzere ibadet ve murakabede sebat et. Ve aşırı giderek zulmetmeyin. Çünkü muhakkak O, sizin yaptığınız ameli pek açık görmektedir = sizi gözetlemektedir. Kalben dahi olsa zulmedenlere = ma'siyette bulunanlara aslâ meyletmeyin, aksi halde size ateş**(leri, ma'siyetlerinden dolayı kendilerine gelen ğazab-ı İlâhiyye size de) **çarpar. Zaten sizin Allah'tan başka dost ve yardımcınız yoktur. Sonra da size yardım edilmeyecektir ha!. Gündüzün iki tarafında = öğlen, ikindi, gecenin de yakın saatlerinde = akşam, yatsı ve sabah, namazı dosdoğru**

ikâme et. Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir = siler. Bu emrler, öğüt kabul edenler için üstün hatırlamadır. Emrleri yerine getirmekte ve yasakları bırakmakta, tevbe ve istiğfarla istikamette sebat etmekte olan zorluğa katlan = tahammül göster. Çünkü muhakkak Allah, ehli ihsanın amellerini kesinlikle zâyi etmez."[142] mealindeki ayet-i kerîmelerde özetleştirilmiştir. **«Ehli ihsan»** dan murad, murakabe, takva, tevbe, kemâl-i ihlasla ibadet ve güzel ahlaktan ibaret istikamette sabr-u sebat eden kimselerdir.

İstikamet de, kalbe hayâ' yani Allah'tan utanç libâsını giydirir; giydirince, hâliyle kalb ihlasla saflaşır, Allah'ın sevgisini kazanır ve müşahede makamına yükselir. Maksadına ulaştı ise, velîdir; ulaşmadıysa salihtir. Bunun için Nakşibendîler dediler ki: "Tarîkatimizin esası, teslim, ihlas ve mehabbet olmak üzere üçtür."

NEFSİ SAFLAŞTIRAN TEMEL AHLAKLAR

İslam dîni, bütün teferruatıyla îmân-ı Billah ve îmân-ı Lillah'tan ibarettir.

a-Îmân-ı Billah, asıl olup, Allah Azze ve Celle'nin Zât-ı Akdesi'ne yahud da Kemal Sıfatları'na inanmak yani var olduklarının doğruluğuna hüküm etmek ve Zâtı'nın ve Sıfatları'nın da, ayıb ve noksanlıklardan pak ve temiz olduğuna hüküm etmekten ibarettir. Zira gerek Kur'an ve gerek hadiste, Zât-ı Akdes Teâlâ'nın Varlığı'na ve Birliği'ne delâlet ettiği yahud Kemal Sıfatları'na delâlet ettiği yahud ayıb ve noksanları selbetmek üzere delâlet ettiği yahud da Zât-ı Akdes Teâlâ'nın Celâl ve Kemâli'ne delâlet ettiği halde vârid olan hükümlerin tümüne inanmaya = doğru ve gerçekliğine hüküm etme-

[142]Hûd Sûresi ayet 112 -115

ye, böylece Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in zât-ı şerîfine ve sıfatlarına delâlet ettiği halde vârid olan tüm hükümlerin doğru ve gerçek olduğuna hüküm etmeye îmân-ı Billah denilir.

b-Yine Kitab ve Sünnette vârid olan emr ve yasakların yahud da insanları geçmiş, gelecek ve halihazırda da haberdar eden hükümlerin doğruluğuna hüküm etmek ve tatbik etmek ise îmân-ı Lillâh'a dahildir.

Emr ve yasaklar nihayetsizdir. Bunlardan kul, gücü nisbetinde sorumlu ve mükelleftir. Îmân-ı Billah şıkkına nazaran inanan kimseye, Mü'min ve Müslim; ikinci şıkka nazaran tâat ve ibadette, güzel ahlakta bulunan kimseye de, mutî' = muhlis = muhsin = sâdık denilmektedir.

Nitekim Amr bin Abese radıyallahu Teâlâ anhu, iman-ı Billah'ın hakîkatinin, **"Allah'a, meleklerine, kitablarının hükmüne, rasullere = getirdikleri hükümlere, ve ahiret gününe ve kadere = Allah'ın hüküm ve kazasının hayrına ve şerrine inanmak = doğru ve gerçek olduğuna hüküm etmek"** olduğunu; islamın da **"Allah'tan başka ilah = ma'bûd = ciddî sevilen = hakîkaten kendisinden korkulan olmadığına ve Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem'in de Allah'ın rasûlü olduğuna şahadet etmek ve namazı dosdoğru, ta'dîl-i erkan üzere kılmak; zekatı müstehıklarına vermek; ramazan orucunu tutmak; yolunu = imkan yani azık ve bineği bulan kimseye, Beyt-i Muazzama' yı haccetmek"** olduğunu bildiği halde, el-îmânu Lillah kabilesinden yani ihsânın bazı makamlarını, doğrusu güzel ahlakı kasdederek: مَا الاسْلَامُ قَالَ طِيبُ الكَلَامِ وَاطْعَامُ الطَّعَامِ قُلْتُ مَا الايمَانُ قَالَ الصَّبْرُ وَالسَّمَاحَةُ قَالَ قُلْتُ اَىُّ الاسْلَامِ اَفْضَلُ قَالَ مَنْ سَلِمَ المُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ قَالَ قُلْتُ اَىُّ الايمَانِ اَفْضَلُ

قَالَ خُلُقٌ حَسَنٌ قَالَ قُلْتُ اَىُّ الصَّلاَةِ اَفْضَلُ قَالَ طُولُ الْقُنُوتِ قَالَ قُلْتُ اَىُّ الْهِجْرَةِ اَفْضَلُ قَالَ اَنْ تَهْجُرَ مَا كَرِهَ رَبُّكَ قَالَ فَقُلْتُ فَاَىُّ الْجِهَادِ اَفْضَلُ قَالَ مَنْ عُقِرَ جَوَادُهُ وَاُهْرِيقَ دَمُهُ قَالَ قُلْتُ اَىُّ السَّاعَاتِ اَفْضَلُ قَالَ جَوْفُ اللَّيْلِ الآخِرِ **"İslam nedir?"** dedi. Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem:

"Sözün güzeli ve yemeğin yedirilmesidir." buyurdu.

"O halde iman nedir?" dedi; Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem:

"Sabır ve Semâhattir." buyurdu.

"Hangi İslam efdaldir?" dedi; Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem:

"Dilinden ve elinden Müslümanların selâmete erdikleri kimse(Müslüman)**dir."** buyurdu.

"Hangi iman efdaldir." dedi; Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem:

"Güzel olan ahlak." buyurdu.

"Hangi namaz efdaldir?" dedi; Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem:

"Zâhirî huşû', bâtınî hudû' ile birlikte kıyâmı uzun olan namazdır." buyurdu.

"Hangi hicret efdaldir?" dedi; Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem:

"Rabb'inin hoşnut olmadığı şeyleri bırakmandır." buyurdu.

"Hangi cihad efdaldir?" dedi; Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem:

"Atı boğazlanan ve kanı akıtılan kimse(nin cihadı)**dir."** buyurdu.

"Hangi saat efdaldir?" dedi; Rasûlullah sallallâhu

aleyhi ve sellem:

"Gecenin son ortasında içinde ibadet yapılan zamandır." buyurdu.

Görüldüğü üzere îmân-ı Lillah olarak ihsan makamlarının başlangıcının,

a-İhlas üzere sözün güzeli ve yemeğin yedirilmesi;

b-Tatbîkat şartıyla inanmak üzere sabır ve semâhat;

c-Dili ve eli, ğayrin hakkına tecavüz etmekten alıkoymak;

d-Ve bütün özelliğiyle güzel ahlak = takva ile nefsini Allah'ın kontrolü altında bulundurmak, mahluk tarafından yapılan kötülükleri de iyiliklerle mukabele etmek itibarıyla ihsan;

e-Zâhirî huşû', bâtınî hudû' ile birlikte kıyâmı uzun olan namaz kılmak;

f-Tevbe ile kendini Allah'ın murakabesi altında bulundurarak Rabb'inin hoşnut olmadığı şeyleri büsbütün bırakmak;

g-Bütün meşakkatlere katlanarak sadece İ'lâ-i Kelimetullah için malını ve nefsini dînî hizmetlerde harcamak;

h-Bununla beraber seher vakitlerine yakın, çalışmalarında yaptığı taksîrattan yahud da çalışmamasından yahud da emrlere muhalif olarak davranışlarından istiğfar ve yalvarışta bulunmak olmak üzere sekiz vazifenin tatbîkiyle gerçekleşeceğini ifade etti.

Abdurraûf Münâvî diyor ki: «Güzel ahlak, kalb gözüyle övgüye lâyık fiillerin ve ondan razı olunacak işlerin idrâki ve nefse nisbet edilen bir melekedir ki, onunla vasıflanan insan, rahatlıkla övgüye lâyık işleri ve halkın da razı olacağı davranışları işler.»[143] Bu itibarla

[143]Feyz-ul-Kadîr c.2 s.417

Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'e: "İman olarak Mü'minlerden hangisi daha üstündür ya Rasûlallah?" diye soruldu: أحسنهم خلقا **"Ahlakça onların en güzeli."** buyurdu. Ve nitekim diğer bir hadîs-i şerîfte: أكمل المؤمنين ايمانا احسنهم خلقا وألطفهم بأهله **"İmanca Mü'minlerin en kâmili, ahlakça en güzelleri ve iyâline en çok lutf-u merhamette bulunandır."** diye buyrulmaktadır.

Sûfîlere göre güzel ahlak, kalben ve rûhen mâsivâdan yüz çevirmek, var olan güçle, doğrusu bütün cüzleriyle sâlikin, Allah Teâlâ'ya yönelmesidir. Bu itibarla Ebû Bekr el-Vâsıtî: «Büyük ahlak sahibi, kimseye davacı olmayan ve aleyhinde dava açılmayan kimsedir.»; Atâ' ise: «Kişinin cüz'î iradesi olmaması, şiddet ve meşakkatlerden şikayette bulunmaması, sadece Allah Azze ve Celle'nin iradesiyle davranmasıdır.» diye izah ettiler.[144]

Ğazâlî'den naklen Abdurraûf Münâvî rahimehumallah diyor ki: «Hulk = huy = tabiat, insanın nefsinde yerleşip gizlenen irâdî bir melekedir; o sebeble kolaylıkla işler, ortaya çıkar; akıl ve şeriatin nazarında güzeli, güzellikle; akıl ve şeriatin nazarında çirkini, çirkinlikle vasıflanır.» İbnu Sinâ'dan naklen de diyor ki: «Ahlak; düşünmek ve tecrübe etmeksizin insanları fiiline sevk eden = sebeb olan ve nefste yerleşen bir haldir. Bu hal ise iki kısma ayrılır:

Birincisi, mîzâcın aslından olup değişmeyi kabul etmeyendir; korkaklık hali gibi. En az bir şeyden kişinin korkması, işitilen en az bir sesten sıçraması yahud da en ufak bir hareketle kişinin gülmesi, en az bir olayı

[144]Keşşâf-u Istılâhât-ıl-Fünûn c.1 s.448

görmekle üzüntüye girmesi yahud gülmesi, buna misaldir.

İkincisi, değişmeyi kabul eden ahlaktır ki, tedbir, tecrübe ve âdetten, düşünce ve riyâzetten istifade edilir = kazanılır; nefste yerleşir, meleke haline gelir.»[145]

Ve binnetice her ne olursa olsun, şarap sirkeye dönüşmeye kabiliyetli olduğu gibi, mîzac olarak mevcud bulunan duygular ve davranışlar olsun, kazanılan duygular ve davranışlar olsun, her iki itibarla ahlakın değişmesi de mümkündür.

Nefs, «Lâ ilâhe İllallah» yahud «Subhânallah» gibi güzel söz söylemeyi, mal olsun can olsun, şeriatin emriyle mevcudu harcamayı âdet edinmesi, ma'siyetin terki hâlinde şiddetli istek ve arzularına tahammül göstermesi = sabır, dünyevi menfaatlerden yüz çevirerek fakir fukaraya iyilikte bulunması yani zühd ve semahat, kuvve-i ğazabiyesinin sırtlanı ğayrin hakkına tecavüz etmek istediğinde onu dizginlemesi, herhangi bir menfaatin kaçırılmasından dolayı namazla Allah Azze ve Celle'ye sığınması ve binnetice bütün izzet ve Ululuğu Allah'a tahsis etmesi, bütün varlığıyla Hakk'a boyun eğmesi, intikam almaya güçlü olduğu yerlerde şefkat kanatlarını Allah'ın mahluklarına yere germekten ibaret tevazûu ile başkalaşır, yani manevi olan çirkin sûretlerden güzel sûretlere dönüşür.

İşte güzel sûretlere dönüştüğü andan itibaren, şeriatin emriyle mer'âsında güdülmekle saflaşır. Tıbkı çamurda sûreti bakıra dönüşen altını iksir temizlediği gibi, şeriat dairesinde güdülmesi de nefsi saflaştırır, aslî olan özünü ortaya çıkarır. Zira nefs, her ne kadar tabiati şer idi ise de, Allah Azze ve Celle'ye inandığı, O'nun Pey-

[145]Feyz-ul-Kadîr c.2 s.417

gamberi'ne teslim olduğu ve şeriatın mer'âsında faydalanmayı âdet edindiği için, ruhtan kemâlâtı akseder; cam parçası güneşten aksettiği zaman parladığı gibi parlar. Bu sayeden kendi ayıblarını görür, mahcub olur.

Mahcûbiyetin çoğalması nisbetinde Allah Teâlâ' nın اَلتَّوَّابُ **Et-Tevvâb** ismine sığınır, takvâyı iltizam eder.

Bu iltizam, kimisinin kalbindeki güzel duyguları, niyet ve ihlası, azalarındaki hareketleriyle birleştirir, tabi'lendirir. Nakşibendî gibi gizli tarîkatlerin çalışmalarının semeresi de budur.

Yine bu iltizam, kimisinin zâhirî azalarındaki tevbe ve güzel davranışlarını, yani fiilî tâat ve ibadetlerini, iman ve ihlas vasıtasıyla saflaşmış kalbe nüfûz ettirir, güzel duygular = his ve niyetlerle tabi'lendirir. Cehrî tarîkatlerin semeresi de budur. Artık burada cehrî ve gizli tarîkatler birleşir.

Bu makama ulaşan zâtın nefsinin ismi, «sâfiye»dir ve hadîs-i şerîfte: اذا اراد الله بعبد خيرا جعل غناه فى نفسه وتقاه فى قلبه... **"Allah Teâlâ bir kulunun hayrını murad ettiği zaman, dünya hayatının oyun ve eğlencesinden ihtiyacsızlığını nefsinde, tâat ve ibadetten ibaret olan takvâsını da kalbinde yerleştirir = tabi'lendirir..."** buyrulmakla izah edildi. Yani önceden tabiatiyle dünyaya meftûn olan nefsini, kalb ve ruhun isteği olan taat ve ibadete âşık kılar, takvâyı ona sevdirir, nurları kalbine atar. Artık nefs, o nurları görünce dünyanın fâni olan oyun ve eğlencelerini bırakır, ebedî ve uhrevi saadete yönelir, âşık olur. Uhrevi saadetlere meftûn oldukça dînî hükümleri tatbîk eder, yani dînî tatbîkatlar kendisine huy olur. Bu itibarla da hadîs-i şerîfte:

اذا اراد الله بعبد خيرا فقهه فى الدين وزهده فى الدنيا وبصره عيوبه

"Allah bir kuluna hayrı murad ettiği zaman, onu dinde anlayışlı kılar, dünya hayatından yüz çevirici kılar = dünya hayatının oyun ve eğlencelerini gözünde küçültür, değersiz kılar ve nefsinin ayıblarını kendisine gösterir." buyrulmaktadır. Böylece nefs Rabb'inin kusursuz olan Rubûbiyeti'nin azametini görür. Ve artık sâfiye nefs, dünya hayatına değil, uhrevi hayatının saadetine meftûn olur.

Bu kemâlâta eren nefs, dünya hayatının bâtınî çirkâbını görür, sadece dünya hayatının imtihan diyarı olarak bir oyun ve eğlence olduğunu anlar.

Allah Teâlâ eşyayı iki sûret üzere yaratmıştır:

Birincisi, eşyanın mesela insanın maddi sûretidir; bunun değişmesi imkansız. Mesela kısa yaratılanın uzaması, uzun yaratılanın kısalması, bademin elma olması, elmanın ceviz olması imkansızdır. Huy değişmez diyen feylesoflar, maddeye hasr-ı nazar ederek hâsiyetini nazar-ı itibara aldılar ve: "İnsanın canı çıkar huyu çıkmaz, değişmez." dediler. Bu cihetle sözleri doğru.

İkincisi, değişmeyi kabul eden manevi sûretidir. İmam Ğazâlî'nin tarif ettiği gibi huluk, insanın nefsinin merkezinde = sinir sistemleri içerisinde sabit olan bir hey'ettir = duyguları fiile geçirebilen irade ve davranışların kolaylıkla ortaya çıkmasıdır. [146] Bu ise insanın bâtınî sûretidir ve değişmesi mümkündür. Güzel ahlaka nazaran terbiye ve aşılarla, elma ağacının güzel elma vermesi; çirkin ahlaka nazaran, terbiye ve aşı olmaksızın elma ağacı gibi. Ve bu sırra mebnî Allah Teâlâ nefse «yap yapma» emri vermiştir. Binaenaleyh insanın bâtınî sûreti başkalaşır, değişir.

[146]İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.7 s.327

Onun için insan cinsinden kafir ve Müslümanı ayırt edici fasıl, خُلُقٌ حَسَنٌ **"Güzel ahlaktır."** diye buyruldu.

Şeyh Aliyy-ul-Kârî rahimehullah diyor ki: «Vahyin tulûu = doğuşu ve vicdanın parlamasıyla erbâb-ı ma'rifet olan Âriflerin nezdinde, insanın hakîkatinin, latîf ve nûrânî bir cevher olup âlem-i emrden gelen bir ruh olduğu, kudsî ve manevi cevherlere = meleklere benzediği ayan ve beyandır. Ve bu ulvî ruhun iki kuvveti vardır; o iki kuvvetin kemâliyle saîd yahud ihtilâliyle şakî olur:

a-Mevcûdâtın cins ve nevi'lerinin hakîkatini sezip idrak eden âkile kuvvetidir. Âkile kuvveti, mevcûdâtın hakîkatini idrak etmekten, âlemi yaratanın ma'rifetine naklolunur, nasıl yarattığını düşünürse, maksadına ulaşır, saîd olur.

b-Mevcûdattan kendisine faydalı olanları idrâk edip ona meyleden, mevcûdattan kendisine zarar veren şeyleri idrâk edip ondan nefret eden âmile kuvvetidir. Bu dahi akıl ve şeriatin nezaretinde çalışırsa, saîd ve mutlu olur = manevi sûreti saflaşır, güzel sûret hâline gelir.

Bu her iki kuvvet de, ya insanın bedeninin yaşamasına, korunmasına ve nev'inin berdevam olmasına ilgilenir = çalışır; bunun için bazı haberlerde: خَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ **"İnsanlara güzel ahlakla düşüp kalk = davran."** diye vârid oldu;

Yahud da bâtınî hey'et ve faziletli hallerdir = melekelerdir ki, güzel ahlakla isimlendirilir.

Güzel ahlak da, yani insanın bâtınında merkezlenmiş hey'et = faziletli haller = melekeler de iki kısımdır:

a-Nefsi, oburluk, malayani konuşmak, ikide bir ğazablanmak, kıskançlık, cimrilik, mal sevgisi, makam sevgisi, kibirlilik, benlik, riyâ = gösteriş gibi asıl olan çirkin ahlaktan temizlemektir. Buna tezkiye-i nefs, تَخْلِيَة = tahliye denilir.

b-Yahud da güzel ahlak: tevbe, Allah korkusu, zühd, sabır, semâhat, şükür, ihlas, tevekkül, Allah sevgisi, Allah Teâlâ'nın hükm-ü kazasına rıza göstermek, ölümü hatırlamakla süslenmektir. Buna da تَحْلِيَة = tahliye denilmektedir.»[147]

Bu itibarlarla, feylesof âkıle ve âmile kuvvetleri, akl-ı selîmin ve şer'i şerîfin nezaretinde bulundurulan Mü'minin imanı kuvvet kazanır, nefsi saflaşır, parlar.

İnsanın saîd ve mutluluğunun, güzel sûrete dönüşüp saflaşmasının, yani ihsan makamına yükselmesinin yegâne esası, hicrettir. Hakîkî hicret de, başta naklettiğimiz hadîste: أَنْ تَهْجُرَ مَا كَرِهَ رَبُّكَ **"Rabb'inin hoşnut olmadığı şeyleri bırakmandır."** demekle beyan edilmiştir.

Nefsin, başkalaştıktan sonra kemâle ermesi yani saflaşması ve bu sayeden cennete girmesi, hicrete bağlanmaktadır. Zira hicret, Rabb Teâlâ tarafından yasaklanan, alışılan kötü ahlakın vatanını terk etmektir. Nitekim Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: عُرِضَ عَلَيَّ اَوَّلُ ثَلَاثَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ شَهِيدٌ وَعَفِيفٌ مُتَعَفِّفٌ وَعَبْدٌ أَحْسَنَ عِبَادَةَ اللّٰهِ وَنَصَحَ لِمَوَالِيهِ **"En ilk olarak cennete giren üç taife bana arz olundu = göründü: Şehid; kendisine helal olmayan şeylerden tertemiz**

[147]Mirkât-ul-Melâtîh c.1 s.215

olarak sakınan ve sakınmakta nefsin hevâsının muhalefetinde güç harcayarak tahammül eden iffetli; bir de efendisine hayr toplamaya çalıştığı halde Rabb'inin ibadetini güzelce yerli yerinde ifa eden köle = işçi." Yani ihsan makamında Rabb'ini görür gibi davranan güzel ahlak sahibi demek istenilmektedir.

Kul, sorumlu olduğu çalışma sahasında, müessesenin hakkını ifâ etmiş olduğu halde kendisini Rabb'inin kontrolü altında bulundurarak dünya hayatı için çalışmakla birlikte, ibadetini de güzel icra etmekle nefsinin hevâsına tapmaktan kurtulup Allah'a kul olur, «Abdurrahman» olur. Abdurrahman olmasıyla da ahlakı güzel olur, nefsi saflaşır, parlar. Nitekim hadîs-i şerîfte: الْمُؤْمِنُونَ فِي الدُّنْيَا عَلَى ثَلاَثَةِ أَجْزَاءٍ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِي يَأْمَنُهُ النَّاسُ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ثُمَّ الَّذِي اِذَا أَشْرَفَ عَلَى طَمَعٍ تَرَكَهُ لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ

"Güzel ahlak sahibi Mü'minler üç sınıf üzerindedirler:

(a)**Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne iman ettikten sonra aslâ şübheye sapmayan, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenlerdir.**

(b)**İnsanların, malları ve nefsleri üzerinde kendisine güven bağladığı kimsedir.**

(c)**Nefsi heva ve hevesine = istek ve arzularını yerine getirmesine şiddetle iştihalandığı zaman, onu Allah için bırakandır."** buyrulmaktadır. Ve bu bırakmak hicretten ibarettir. Sûfîler buna Firâr-ı İlallah dediler. Aslında bu terk = hicret gerçekleşmediği müddetçe, ne iman ne de cihad gerçekleşir.

Nefsin iki hâli vardır:

Birinci hâli, heva hevesine uyup, tabiatiyle kendi kendine tapmasıdır yahud kendisinden kuvvetli bulduğu mahluka tapmasıdır. Buna çirkin ahlak denildi. Kalbi karartan da budur.

İkinci hâli, nefsin şiddetli istek ve arzusuna muhalefet ederek Rabb'inin idaresi altına girmesidir = güzel ahlaktır. Güzel ahlakla insan, insandır, Allah'a kul olduğu zaman insandır.

Erbâb-ı tasavvuf dediler ki: İman, ihlas, tevbe, murakabe sayesinden nefsleri saflaşıp parlayan İbâdurrahmân'ın = Rahmân olan Allah'ın has kullarının ziynet ve süsleri, ibadet; kendilerini Allah'a muhtac görmeleri, kerâmet; nefsin şiddetli istek ve arzularını büsbütün bırakarak Allah Teâlâ'ya itâat etmeleri ve O'nu sevmeleri, zevkleri; takva, azıkları; hidayet üzerinde sebat, binekleri; Kur'an okumak ve zikir, konuşmaları ve takıları; iktisadla aza kanaat, malları; cennet nimetleri, kazançları; düşmanları, şeytan; koruyucuları, Allah'ın melekleri; ibret almaları, gündüz; fikir ve düşünceleri, gece; hayatları, ölüme hazırlık; meskenleri, Firdevs; nazar ve maksadları, Rabb-ul-âlemîn'in Cemâli'dir.

Bunlardan bir kısmı, اَلرَّحْمٰنُ = **Er-Rahmân** ism-i şerîfinin, bir kısmı اَلرَّزَّاقُ = **Er-Rezzâk** ism-i şerîfinin, bir kısmı اَلْوَهَّابُ = **El-Vehhâb** ism-i şerîfinin mazharıdır. En üstünleri, اَللّٰهُ = **Allah** ism-i şerîfinin mazharıdır, ki Esmâu-l -Hüsnâ'nın kısm-i a'zamisiyle kendisine tecellî edilir; saflaşması nisbetinde eşyanın hakîkatini müşahede eder ve müşahede nisbetinde Ârif-i Billah olur. İşte bütün maksad ve ğaye budur, yani Allah Azze ve Celle'nin ism-i şerîflerinden birisine mazhar olmaktır. Bunun

için güzel ahlak. Allah Azze ve Celle, bu hâlis kullarını Er-Rahmân sûresinin son ayetlerinde övmektedir ve onlara cenneti va'detmektedir.

EL-HUBBU LİLLAH VEL'BUĞDU LİLLAH SEBEBİYLE TAHKÎKÎ İMAN MÜŞAHEDE EDİLİR

Şuhûd makamına ulaşabilmek, اَلْحُبُّ لِلّٰه = Allah için mahlukunu sevmek, اَلْبُغْضُ لِلّٰه = Allah için mahlukundan buğzetmek ve Allah Azze ve Celleyi zikretmek üzere üç esasla gerçekleşir.

Birinci esas, **el-hubbu Lillah,** ikinci esas **vel'buğdu Lillah,** üçüncü esas ise, sultân-ı zikir bedenin tüm cüzlerine hâkim oluncaya kadar dil ve kalble yahud sadece kalble zikre devam etmektir. Nitekim Muaz bin Cebel radıyallahu anh, derece olarak imanın en hâlis ve en üstününü Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'den sorunca, Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem ona: اَنْ تُحِبَّ لِلّٰهِ وَتُبْغِضَ لِلّٰهِ وَتُعْمِلَ لِسَانَكَ فِى ذِكْرِ اللّٰهِ قَالَ وَمَا ذَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ اَنْ تُحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ وَتَكْرَهُ لَهُمْ مَا تَكْرَهُ لِنَفْسِكَ **"Allah için sevmen, Allah için buğzetmen ve Allah'ın zikrinde = Allah lafzını söylemekte dilini çalıştırmandır."** buyurdu.

Muaz: "Daha başka nedir ya Rasûlallah?" deyince Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem:

"Nefsine sevdiğin şeyi insanlara da sevmen, nefsine istemediğin şeyleri, onlara da istememendir." buyurdu.

Birinci esas, أَنْ تُحِبَّ لِلّٰهِ وَتُبْغِضَ لِلّٰهِ **"Allah için sevmen, Allah için buğzetmendir."** Yani tabiî ve nefsin arzusu yahud dünyevi herhangi bir faydaya ulaşmak yahud zarardan kurtulmak için değil, bilakis sadece şahsın, takvâsı ve Allah Teâlâ'yı sevdiği için sevilmesi; kafir ve fâsıkların da, zarar görüldüğü için değil, sadece imanı olmadığı yahud da imanı olduğu halde büyük günah işlediği için sevilmemesi, tiksinilmesi ve nefret edilmesi, imanın en kuvvetli şu'belerinden ve vasıflarındandır. Hadîsi şerîfte: اِذَا اَرَادَ اللّٰهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا جَعَلَ صَنَائِعَهُ وَمَعْرُوفَهُ فِى اَهْلِ الْحِفَاظِ وَاِذَا اَرَادَ اللّٰهُ بِعَبْدٍ شَرًّا جَعَلَ صَنَائِعَهُ وَمَعْرُوفَهُ فِى غَيْرِ اَهْلِ الْحِفَاظِ **"Allah bir kulun hayrını murad ettiği zaman, güzel fiilini = bahşiş, ikram ve iyiliklerini ve ma'rûfunu = sohbetini, düşüp kalkmasını, şerefi koruyan = emin, dindar, sâdık ve müstakimlerde kılar. Allah bir kulun şerrini murad ettiği zaman, fiilini = bahşiş, ikram ve iyiliklerini ve ma'rûfunu = sohbetini, düşüp kalkmasını, şerefi korumayan = emin, dindar, sâdık ve müstakim olmayanlarda kılar."** buyrulmaktadır.

Mimşâd ed-Dinevrî kuddise sirruh diyor ki: «Şereflerini koruyan salâhiyetli dindarlarla sohbet = düşüp kalkmak, hediye, bahşiş ve sadakaları vermek, kalbde salâhiyeti meydana getirir = güzel niyet ve duyguları fiile geçirir. Fitne fesadcılarla sohbet de, kalbde fitne ve fesadı = kötü duyguları fiile geçirir.

Müridin edebi, ulemâ ve meşâyıha hürmeti, meşrebde ihvan kardeşlerine hizmeti, sebeblerin tesirine inanmaktan çıkmayı, kendi nefsi hakkında şer'î emirleri iltizamdır.

Ben şeyhlerimden herhangi birisinin huzuruna gittiğim zaman, bütün mallarımdan, güçlerimden boşalmış olduğum halde, her şeyimi onların hizmetinde harcamış olduğum halde girdim; bununla bereketlerini diledim; görülmelerinden ve sözlerinden kulağıma nüfûz eden şeyleri gözetledim. Zira şeyhinin yanına gidip de malından ve güçlerinden ferâgat etmeyen, nefsinin idaresi altından çıkmadı ki, sohbetine devam ettiği şeyhinin görmesinden bereketleri, onunla düşüp kalkmaktan takvâsı, sözünün tesiri, kalbine nüfûz etsin.»[148]

Şeyh Abdullah bin Muhammed eş-Şa'rânî kaddesallahu esrârah-ur-Rahmânî diyor ki: «Kim hak ve gerçeğe ittibâ' edip etmediğini bilmek isterse, maksadına muhalif söyleyenlerin sözüne baksın; onu nasıl bulur? Maksadına muhalif gelen gerçeklere karşı kalbi değişmezse, hakka tâbi'dir demektir.»

Yine muşârun ileyh'ten: "İnsanlar kendi ayıblarını görmüş oldukları halde neden o ayıblardan doğru yola dönmüyorlar?" diye sorulunca: «Çünkü onlar ilmi çoğaltmakla iftihar ederler; ilmi kullanmadılar. Zâhirî âdabla meşğul oldular, bâtınî âdabları bıraktılar. Onların bu kötü davranışlarından Allah Teâlâ da kalblerini kör kıldı, azalarını ibadetten kelepçeledi.»[149]

Şeyh Ebû Ali er-Ruzbârî'nin halîfelerinden Ebû Ali Hasen kuddise sirruh diyor ki: «İnsan, külliyetiyle Allah'a müteveccih olduğu zamanda kendisine en çok fayda veren şey, kendini insanlardan ihtiyacsız görmesi ve fâil-i hakîkî olan Allah Teâlâ'nın Zât-ı Şerîfi'ne dayanmasıdır. Zira fâsıklarla sohbet, dermansız bir illet-

---

[148]Tabakât-ul-Evliyâ s.288, 289, er-Risâlet-ul-Kuşeyriyye s.33, Tabakât-ı İmam Şa'rânî c.1 s.120

[149]Er-Risâlet-ul-Kuşeyriyye s.37, Tabakât-ul-Evliyâ s.139

tir. Derman ise, onlardan ayrılmaktır, ayrılmayı da aramamaktır.»[150]

Şeyh Cüneyd Bağdâdî'nin halîfelerinden Şeyh Ebu-l-Abâs el-Edemî de diyor ki: «Gizli ve aşikârede nefsini sünnet = şeriatin âdabıyla şartlandıranın kalbini Allah Azze ve Celle ma'rifet nuruyla nurlandırır. Ve şübhesiz Habîb-i A'zam sallallâhu aleyhi ve sellem'e ittiba'dan daha üstün ve daha şerefli makam yoktur. Üstün makam, emrlerinde, işlerinde, ahlakında Ona uymak ve ahlakıyla ahlaklanmaktır. Ğafletin en yücesi, kulun Rabb'inden, emrlerinden ve Kendisi'yle muameleden ğâfil kalmasıdır.»

Şeyh Ma'rûf Kerhî kuddise sirruh da diyor ki: «Ha miskin! Ne zamana kadar ağlarsın, feryad edersin, pişman olursun?.. Kalbini mâsivâdan saflaştır, kurtulursun.»

İnsan, bir cihetle ictimâî hayatın, diğer bir cihetle şahsî hayatının koruma ve idâmesine çalışmakla mükelleftir = yükümlüdür.

a-İctimâî hayatın korunması ve idâmesi, Müslümanların birbirini sevmeleri ve düşmalarından buğzetmelerine bağlanmaktadır. Konu hadîsimizde أَنْ تُحِبَّ لِلّٰهِ وَتُبْغِضَ لِلّٰهِ **"Allah için sevmen, Allah için buğzetmendir."** cümlesi bu hükmü izah ettiği gibi, وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا **"Hepiniz toptan Allah'ın ipine = hükmüne, dînini icra etmesine sarılın = sımsıkı tutunun..."**[151] mealindeki ayet de aynı hükmü izah etmektedir.

b-İnsanın kendi hayatını koruması ve idâmesi de,

[150]Tabakât-ul-Evliyâ s.57, Tabakât-ı İmam Şa'rânî c.1 s.130
[151]Âl-i İmrân Sûresi ayet 103

Allah Teâlâ'ya inandığı ve şahsî hayatında Allah Teâlâ'nın hükmünü hâkim kıldığı halde zikre bağlanmaktadır, ki konu hadîsimizin, وَتُعْمِلَ لِسَانَكَ فِى ذِكْرِ اللّٰه **"Ve Allah'ın zikrinde = Allah lafzını söylemekte dilini çalıştırmandır."** cümlesiyle izah edildi.

İşte bu her iki itibarla Şeyh Ahmed Gümüşhânevî, Abdurraûf Münâvî rahimehumallah'tan naklen diyor ki:

«اَفْضَلُ الايمَانِ اَنْ تُحِبَّ لِلّٰهِ وَتُبْغِضَ لِلّٰهِ وَتُعْمِلَ لِسَانَكَ فِى ذِكْرِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَاَنْ تُحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ وَتَكْرَهَ لَهُمْ مَا تَكْرَهُ لِنَفْسِكَ

"İman = amellerin en efdali, (Mü'minleri derecesine göre sadece) **Allah için sevmen,** (kafir ve fâsıklardan küfür ve fısklarından dolayı sadece) **Allah için buğzetmendir, dilini Allah Azze ve Celle'nin zikrinde Allah Allah demekle çalıştırmandır ve kendi nefsine istediğin şeyleri insanlara da istemendir, nefsine istemediğin şeyleri onlara da istememendir."** mealindeki hadisten ve benzerinden murad, kalblerin birleştirilmesi, ictimâî hallerin intizam bulmasıdır.

Kalblerin bir araya gelip birleştirilmesi ve intizam, İslamın o esasıdır ki, Allah Teâlâ onu, وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا **"Hepiniz toptan Allah'ın ipine = hükmüne, dînini icra etmesine sarılın = sımsıkı tutunun."** mealindeki sözüyle emretti. İzahı şudur: Müslümanlardan her bir ferd, kendi nefsine sevdiği hayr ve menfaatleri, sair Mü'minlere de severse, elbette onlara iyilik yapar; ve kendilerine eza cefa verecek, hatta şereflerine zarar verebilecek her türlü zararın onlardan def'ine çalışır. Onun bu çalışması, sair insanların da kendisini sevmesine sebeb olur. Ve bu sebeble aralarında sevginin

ruhlarına sirâyet etmesi ve kalblerin birleşmesi sayesinden ictimâî hayatta hayr-ı mutlak çoğalır ve her türlü şer bertaraf olur, zeval bulur. Böylece hem dünya hayatları, hem de ahiret hayatları intizam bulur.»[152]

İşte bunun için üstün iman, üstün amelle isimlendirildi. Nitekim diğer bir hadîs-i şerîfte: أَفْضَلُ الأَعْمَالِ أَنْ تُحِبَّ لِلّٰهِ وَتُبْغِضَ لِلّٰهِ "**Amellerin en efdali,** (Mü'minleri derecesine göre sadece) **Allah için sevmen;** (kafir ve fâsıklardan küfür ve fısklarından dolayı sadece) **Allah için buğzetmendir.**" diye buyruldu.

Konu hadîsimizde ictimâî hayatın korunma ve idâmesi, yani "**Allah için sevmek, Allah için buğzetmek**" esası = güzel ahlaktan ibaret olan İslamî kardeşlik = i'tisâm da, şahsın kendi hayatının zikirle korunma ve idâmesi de, أَنْ تُحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ وَتَكْرَهُ لَهُمْ مَا تَكْرَهُ لِنَفْسِكَ "**Nefsine sevdiğin şeyi insanlara da sevmen, nefsine istemediğin şeyleri, onlara da istememendir.**" hükmüne bağlanmaktadır.

Bir Müslümanın, kendi nefsine istediği hayrı, Müslüman kardeşine de istememesi; ve istemediği, aleyhinde olan eza cefaları, Mü'min kardeşine istemesi, hased, kin beslemek gibi kalbî hastalıklara dönüşür; ictimâî hayatı da yıkar, huzuru da bozar. Ve bunun aksi, aksini işler. Nitekim bir hadîs-i şerîfte: لاَ يَحِقُّ الْعَبْدُ حَقَّ صَرِيحِ الايمَانِ حَتَّى يُحِبَّ لِلّٰهِ وَيُبْغِضَ لِلّٰهِ فَاذَا اَحَبَّ لِلّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَاَبْغَضَ لِلّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَقَدِ اسْتَحَقَّ الْوَلاَءَ مِنَ اللّٰهِ تَعَالَى

[152]Feyz-ul-Kadîr c.2 s.30, Levâmiu-l-Ukûl c.1 s.498

وَاَنْ اَوْلِيَائِى مِنْ عِبَادِى وَاَحِبَّائِى مِنْ خَلْقِى الَّذِينَ يُذْكَرُونَ بِذِكْرِى وَاُذْكَرُهُمْ بِذِكْرِهِمْ "**Kul, hâlis imanın hakîkatini, Allah için sevinceye ve Allah için buğzedinceye kadar gerçekleştirmez. Kul, Allah Tebâreke ve Teâlâ için** (Mü'minleri) **sevdiği ve Allah Tebâreke ve Teâlâ için** (âsilerden derecelerine göre) **buğzettiği zaman, Allah Teâlâ'nın da kendisini sevmesi saadetine müstehak olur = Allah Teâlâ'nın dostluğunu hak etmiş olur.** (Ve Allah Teâlâ buyurur ki:) **Gerçekte mahlukumdan sevdiğim dost ve kullarım onlardır ki,** (Mü'min kardeşlerini) **Ben'i zikretmekle çalıştırırlar. Ben'im zikrimle çalıştıkları sebebiyle de, Ben de onları meleklerime zikrettiririm = sevdiririm."** buyrulmaktadır.

Şeyh Ahmed Gümüşhânevî kaddesallâhu sirrah-ul -azîz diyor ki: «Amellerin en faziletlisi, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir. Bu hadîs-i şerîfte, ihlâsa işaret edilmektedir. Yani Allah Azze ve Celle'nin ciheti ve onun rızasını kazanmak için sevgi, amellerin en üstünüdür, demek istenilmektedir. Nitekim ayet-i kerîmede de: وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا "**Ve Mü'minler onlardır ki, Hakkımızda Bizim için ve emrimiz sebebiyle rızamızı kazanmaya hâlisâne çalışırlar. Andolsun Biz de onları yolumuza ileteceğiz...**" [153] diye buyrulmaktadır.[154] Binaenaleyh amellerin en ef-

[153]El-Ankebût Sûresi ayet 69

[154]Yani فِينَا kelimesinde muzâf mahzuftur; bu takdirde فِينَا kelimesi, فِى حَقِّنَا

وَمِنْ اَجْلِنَا

وَلِوَجْهِنَا خَالِصًا manalarına hamledilmektedir.

dali, nefsin herhangi bir payından dolayı değil, mücerred iman ve tâati için kişinin kişiyi sevmesi ve böylece kendisinden herhangi bir zarar görüldüğü için değil, yani eziyet verdiği için değil, sadece mücerred isyanından ve küfründen dolayı kişinin kişiden nefret etmesidir. El-hâsıl kişinin mahlukla muamelesinin sebeb ve illeti, sadece, o sevilen kimsenin iman ve tâati olmalıdır.

Allah için buğzetmekte, nefs-i emmâreden buğzetmek, din düşmanlarına düşmanlık yapmak dahildir. Şübhesiz böylece Allah'ın tâatinde nefsin nefs olması hasebiyle kendisiyle çarpışmak = mücâhede = nefsin istek ve arzularını yok etmek de, Allah için buğzetmekte dahildir. Ve bu hadîs-i şerîf, çok kısa olmasıyla beraber cevâmiu-l-kelimden sayılmaktadır.

İyiden iyiye bu hadiste düşünen, Allah'ın yolunda sülûk edenin, Allah'tan nasıl fânî olacağına vâkıf olur = vukuf kazanır.

Eğer "Nasıl oluyor ki Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, namaz, oruç ve cihada benzer diğer ibadetlerden daha üstün olabilir?" diye sorulursa şöyle cevab veririz:

Kim Allah Azze ve Celle'yi severse, enbiyâyı ve Allah'ın dostu olan evliyâyı da sever. Enbiya ve evliyâyı sevmenin şartı da, onların eserlerine tâbi' olmak ve sözlerine boyun eğerek kabul etmektir. Nitekim şair şöyle demiştir:

تَعْصِي الالهَ وَ اَنْتَ تُظْهِرُ حُبَّهُ * هذَا لَعُمْرِى فِى القِيَاسِ بَدِيعُ

لَوْ كَانَ حُبُّكَ صَادِقًا لَاَطَعْتَهُ * اِنَّ المُحِبَّ لِمَنْ يُحِبُّ مُطِيعُ

Ma'bûd'un sevgisini izhar ettiğin halde Kendisi'ne isyan edersin. Bu, ömrüme andolsun, kıyasta ğarîbdir.

Sevgin doğru olsaydı, O'na itâat ederdin. Şübhesiz seven, sevilen kimseye itâatkârdır." Böylece Allah'a isyan edenlerden buğzetmek, var gücüyle onlarla mücâhedede bulunmak Allah için buğzda dahildir.» [155] Bu itibarla Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem: أفضل الايمان أن تحب للناس ما تحب لنفسك وتكره لهم ما تكره لنفسك **"İmanın en efdali, nefsine sevdiğin şeyi = her hayrı, insanlara da sevmen; nefsine istemediğin şeyleri = eza cefayı, onlara da istemementdir."**; diğer bir hadîs-i şerîfte de: لا يؤمن عبد حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه من الخير **"Bir kul kendi nefsi için istediği hayrı Müslüman kardeşi için de isteyinceye kadar kâmilen iman etmemiştir."** buyurmuştur.

Müslim'in şârihlerinden Şeyh Muhammed es-Sünûsî kuddise sirruh diyor ki: «"İnsan tabiatiyle kendisinin başkasından daha üstün olmasını sever." demek bahanesiyle Müslümanın Müslüman kardeşine her hayrı istemesinin zor olacağına hükmettiler ve hadîs-i şerîfi, benzerini istemesi manasına tevil ettiler. Onlara cevaben denilir ki: Sen Müslüman kardeşinin seviyesine yükselmen için nefsine sevdiğin nimetinin benzerini Müslüman kardeşine de istemekle, ancak gerçek iman etmiş olursun. Fakat üstünlük derecesine vardığı zaman, üstünlük ve fazileti kardeşine tahsis edersin. Bu ise tevâzuun ta kendisi olduğundan, hadîsin maksadından çıkmamaktadır. Bilakis hadîs-i şerîfin hükmü, müsâvâtı bile değil, Müslümanın Müslüman kardeşine karşı şefkat ve merhamet kanadını germesinden ibaret tevazuu gerektirir. Onun için Mü'minin kendi nefsine istediği

[155]Levâmiu-l-Ukûl c.5 s.136

hayrın aynısını Müslüman kardeşine de istemesi, muhal sayılmaz ve kolaylıkla tahakkuk eder. Onun için de emredildi.»[156]

Tarihe göz gezdirdiğimizde bakarız ki, Allah için sevgi, Allah için buğzetmek, nefsinde İlâhî ahkâmı icrâ etmekle birlikte Allah Teâlâ'nın zikrinde çalışmak, kendi nefsine istediği menfaatin aynısını Müslüman kardeşine istemek, nefsi hakkında hoş karşılamadığı eza cefayı Müslüman kardeşi için de hoş karşılamamak hasletleri toplumda hâkim olduğu zamanda Müslümanlar, ğayri Müslimlere hâkim.. Ve bu beş düsturun ihlâliyle Müslümanlar, ğayri Müslimlere sevgi meylinde bulundukları andan itibaren tepe takla yuvarlandılar ve halen daha yuvarlanmaktadırlar. Tekrar Müslümanların hâkimiyetinin dikilmesi, اَفْضَلُ الايمَانِ اَنْ تُحِبَّ لِلّٰهِ وَتُبْغِضَ لِلّٰهِ وَتُعْمِلَ لِسَانَكَ فِى ذِكْرِ اللّٰهِ وَاَنْ تُحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ وَتَكْرَهَ لَهُمْ مَا تَكْرَهُ لِنَفْسِكَ düsturuyla **«Allah için sevmeye, Allah için buğzetmeye ve Allah'ın zikrinde = Allah lafzını söylemekte dili çalıştırmaya, nefsine sevdiğin şeyi insanlara da sevmeye, nefsine istemediğin şeyleri, onlara da istememeye»** bağlanmaktadır. Ve güzel ahlakın kökü de buna dayanmaktadır, tarîkatler de bundan ibarettir. Saflaşıp mutmain nefsten başkası bunu idrak etmez. Bunun için hadîs-i şerîfte: لاَ تُصَاحِبْ الاَّ مُؤْمِنًا وَلاَ يَأكُلْ طَعَامَكَ الاَّ تَقِىٌّ "**Kâmil Mü'minden başkasına arkadaşlık yapma; takva sahibinden başka hiçbir kimse yemeğini yemesin.**" buyrulmaktadır.

[156]İkmâl-ul-İkmâl'in zeylinde Mükemmil-u İkmâl-il-İkmâl c.1 s.149, 150

İHLASLA ANCAK ALLAH KULUNDAN RAZI OLUR

İhlas, lügatte: itâatte riyâyı terk etmek ise de, ıstılahta ihlas: kalbi, kalbin yüzünü bulandıran her türlü hislerden, bulandırabilecek her türlü düşüncelerin şâibesinden özleştirmektir. Bu özleşmeye muvaffak olana hâlis denilir.

Sehl et-Tüsterî kuddise sirruh diyor ki: «İhlas, kulun durgunluğunun ve hareketlerinin hâssaten Allah için olmasıdır.»

İbrahim bin Edhem kuddise sirruh: «İhlas, Allah'la beraber doğru niyet ve maksaddır.»

Revim kuddise sirruh: «İhlas, kulun amelinde, dünya ve ahirette bedelini aslâ maksad edinmemesidir.» dediler.

İmam Ğazâlî rahimehullah diyor ki: «Revim'in bu tarifi, nefsin, peşin yahud veresiye olarak istek ve arzularına işarettir. Âbidin, cennet nimetlerini ibadetin mukabilinde isteyişi ma'lûldür.

Hakîkatte ihlas, sadece Allah Azze ve Celle'nin emrini ve rızasını taleb etmektir. Mutlak ihlas da budur ve sıddîkların makamı da bundan ibaret. Binaenaleyh cennetin nimetlerini kazanmak için yahud da cehennemin azabından kurtulmak için tâat ve ibadeti icrâ eden, bunda nefsinin bir payı olduğu için, sıdktan uzaktır, zira bu taleb dahi nefsin payıdır. Gerçek matlûb ve maksûd, sadece Allah Azze ve Celle'nin emr ve rızasını tâat ve ibadetlere sebeb edinmektir.»

Cüneyd Bağdâdî rahimehullah: «İhlas, ameli bütün karışımlardan tasfiye etmektir.»

Hasr el-Muhâsibî rahimehullah: «İhlas, Rabb Teâ-

lâ'nın muamelesinden mahluku aradan çıkarmaktır.»

Fudayl rahimehullah: «İnsanlar için hayrlı bir ameli terk etmek riya, amel için mahluku sebeb edinmek şirktir. İhlas ise, Allah'ın seni bundan kurtarmasıdır.» dediler.

Denildi ki: "İhlas, nefse pay olacak her şeyi unutmakla beraber Hakk Teâlâ'nın murakabesini devam etmektir."

İmam Ğazâlî diyor ki: «Yukarıda geçen tüm tarifler, gerçek ihlâsın hakîkatini kuşatmamaktadır. En güzel tarifi, Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in ihlastan sorulduğu zaman: اَلاِخْلاَصُ اَنْ تَقُولَ رَبِّىَ اللّٰهُ ثُمَّ تَسْتَقِيمُ كَمَا أُمِرْتَ **İhlas, Rubûbiyet sıfatlarını Kendisi'ne tahsis ettiğin halde: "Rabb'im Allah'tır." demen, sonra emrolunduğun gibi dosdoğru olmandır."** buyurduğu tariftir.» [157] Ve binnetice umum itibarıyla ihlas: Tâat ve ibadetleri, cennet sevabı olsa dahi nefsin istek ve arzusunun karışımından temizlemektir ve bunun üzerinde de sebatla tâat ve ibadeti icrâ etmektir.

İmam Fahreddîn Râzî diyor ki: «Ğayri kendisine karışan her şeyin, ğayrinden ayırtılmasına, arındırılmasına saflaşma denilir. Binaenaleyh kalb ve nefsi Allah Teâlâ'nın emrinden başkasından arındırma fiiline ihlas denilir. Arınan niyet ve ibadetlere de hâlis denilir.»

Şübhesiz kendi iradesiyle bir şeyi düşünen ve düşüncesini fiile geçirenin bir maksadı, amacı olur. Maksad ve amacı tekleştirme fiili ihlas olur. Mesela sadaka veren kimsenin amacı, halkın övgüsünü kazanmak ise, buna riya = gösteriş = şirk-i hafî denilir.

[157]İmam Ğazâlî bunu hadîs olarak söyledi ise de, hadis âlimleri bu ibareyle bir hadîse rastlamadıklarını açıkladılar. Bakınız İhyâ-u Ulûm-id -Dîn'in altında el-Muğnî an Haml-il-Esfâr-i fil'Esfâr c.4 s. 475

Hayır, halkın övgüsünü ve sövgüsünü sarf-ı nazar etmekle sadece Allah Azze ve Celle'nin emrini yerine getirmekle kendisine yaklaşmak = tekarrub amaçlansa, bu amaca ihlas denilir.

Öteden beri, ibadetleri Allah Azze ve Celle'nin emri üzerine icra etmek sebebiyle rızasına ulaşmaya, dünya hayatına aid her türlü illet ve sebeblerden arınmaya ihlas ismi verildi.

Amaçlar, yani insanın iç duygu ve hisleri, sahibini herhangi bir fiile sevk eder. Teşrî' ulemâsı ve feylesoflar buna kuvve-i bâise = fiile sevk edici his, şer'i şerîf buna cüz'î irade, sûfîler ise buna hulûs-i niyet ismini verdiler.

Bu itibarla fiile sevk edici kuvvet, yalnız rûhânî olabilir, buna ihlas denilir; yalnız şeytânî olabilir, buna riyâ denilir; her ikisi beraber olabilir.

a-Fiile sevk edici kuvvet = niyet, maksad = amaç, sadece rûhânî olup, kalb de, Allah Teâlâ'nın sevgisinde = mehabbetinde müstağrak olmasından başkasını düşünmezse, bu düşünce üzerine yapılan ibadet hâlis olur, yani saf olur. Şöyleki, dünyevi herhangi bir menfaat yahud zarar maksad edinilmediği halde bu kuvvet kalbde yerleşip, artık nefs, rûhânî kuvvetinin amacından başkası için yemez içmezse, davranmazsa saflaşmıştır demektir ve bu itibarla her fiili, taati, ibadeti makbuldür.Tüm ibadet, itikad ve ahlakın ruhu budur.

b-Aynı kuvvet, Allah Azze ve Celle'nin emrini, yaklaşmasını maksad edinmediği halde fiile geçerse, mesela dünya hayatının lezzetlerine, şehvete, riyâsete, şöhrete ulaşmak için davransa, bunda uhrevi saadet amaçlanmadığı için hep boşa gider; maâzallah İlâhî yasaklarda fiile geçerse tabiî ki aleyhte olur ve dolayı-

sıyla tüm ameller merdûd olur.

c-Fiile sevk edici kuvvet yani niyet ve hisler, hem Allah rızasını, hem dünya hayatını amaçladığı halde fiile geçerse, bu takdirde Allah sevgisi ve dünya hayatının sevgisi eşit olursa, semeresi olan amel, ne aleyhte ne lehtedir.

Bütün dinlerde emredilen; bâise kuvvetinin, İlâhî sevgisinden başka karışan tüm amaçlardan arındırılması, sadece İlâhî emrlere muvafakat göstermesi ve bu muvafakat sebebiyle Allah Teâlâ'ya tekarrübü taleb etmesi, ihlastır. وما أمروا الا ليعبدوا الله مخلصين له الدين حنفاء ويقيموا الصلاة ويؤتوا الزكاة وذالك دين القيمة **"Bütün insanlar, tertemiz dîni her türlü maksaddan saflaştırdıkları halde hulûs-i kalb üzere Allah'a ibadet etmekten, namazı ta'dîl-i erkan üzere kılmaktan, zekatı müstehıklarına vermekten başka hiçbir şeyle emrolunmadılar. İşte makbul, sağlam din de bu ihlastır."**[158] buyrulmaktadır.

Hulûs-i kalb = ihlas, sadece Allah'ın emrlerini tatbik etmek, Kendisi'ne tekarrübü amaçlamaktan ibarettir. Hadîs-i şerîfte de: اخلص دينك يكفيك القليل من العمل **"Dînini Allah'ın emrini tatbik ve rızasına ulaşmak = tekarrübden başka her türlü maksad ve amaçlardan saflaştır = arındır; az amel dahi sana kâfi gelecektir."** buyruldu. Yani fiile sevk edici kuvveti = ruhun his ve niyetini, nefsin arzularından arındır; azaları sadece Allah'ın emrini tatbik etmek için harekete geçir; bununla O'na ulaşmayı amaçla. Bu takdirde makbul olduğu için az amelin dahi kâfi gelir.

[158]El-Beyyine Sûresi ayet 5

Âriflerden bazıları dediler ki: «Nafile çok tâat ve ibadete dalmaya ihtiyac yoktur. Zira dînin ruhu ihlas ve saflaşmaktır.» İbadet ve tâatler, riyâdan, ucubdan arındırıldığı, ihlasla beraber olduğu zaman Allah nezdinde çok değer kazanır. Bu itibarla İmam Ali kerremallâhu vechehu: **"Mü'minin hâlisâne niyeti üzere ameli az olmaz."** buyurmuştur.

İhlâs = niyet ve ibadetlerin arınması, nefsin hased, kibirlilik, ucub, gösteriş = riya sebebiyle halkla uğraşmaktan kaçınmasıyla gerçekleşir. Bunun için hadîs-i şerîfte: يَا بُنَىَّ اِنْ قَدَرْتَ عَلَى اَنْ تُصْبِحَ وَتُمْسِىَ وَلَيْسَ فِى قَلْبِكَ غِشٌّ لِاَحَدٍ فَافْعَلْ **"Oğulcağızım, şayed ki sen kalbinde hiçbir kimseye hıyanet, hile, aldatmak, hased olmadığı halde sabahlanmaya ve akşamlanmaya güç bulsan, bunu işle."**; diğer bir hadîs-i şerîfte: اَخْلِصُوا اَعْمَالَكُمْ لِلّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَقْبَلُ اِلَّا مَا خَلَصَ لَهُ **"Amellerinizi Allah Teâlâ'nın emrinden ve ona yaklaşmaktan başka her şeyden arındırın. Zira Allah, Kendisi için saflaşan niyet ve amelden başkasını aslâ kabul etmez."** buyrulmaktadır. Hâsılı ihlas, Allah'ın emrini ve Kendisine yaklaşmak maksadını tüm karışımlardan temizlemektir. Zira tüm karışımlara şirk-i hafî denilmektedir. Şirk-i hafîden arınmayan tüm tâat ve ibadetler, merduddur.

Mesela malını yahud da bedenî gücünü harcamakla kul, kendisinde emanet olarak bulunan mal ve gücün Allah Teâlâ'nın olduğunu bildiği, emrini araştırıp emrine göre harcamasını amaçladığı ve bununla rızasını yani O'na yakın olmasını dilediği, bu dilek üzere sadaka verdiği zaman sadakası makbuldür, namaz kılması makbuldür, savaşması makbuldür, hülâsa her iba-

deti makbuldür.

İnsan, amacının kölesidir; onun için çalışır; amacı ne ise ona tapmış olur. İşte bu arınan amaç üzere kul, kendini Allah Azze ve Celle'nin kontrolü altında bulundurmalıdır ki Tevhîdi sahih olsun.

İNTİSAB VE DAİMİ ZİKRİN KEYFİYETİ

Zikrin fazileti hususunda birçok ayet ve hadisler mevcuddur. Deli divâne ahmaktan başka hiçbir Müslüman, zikrin vücudunu ve faziletini inkar etmez. Zikir de, Allah Azze ve Celle'nin Azamet ve Yüceliği'ni akılda tutmaktır. Fakat bu âlî maksada ulaşılmasına, Tehlîl yani لا اله الا الله, Tesbîh yani سبحان الله, Tekbîr yani الله اكبر, Tahmîd yani الحمد لله, havkale yani لا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم 'i dil ile söylemek ve hatta Kur'ân-ı Hakîm'i tilâvet etmek vesiledirler.

Birçok ulemâ: "Emrlerin yapılmasında, Allah emretti, diye tâat ve ibadete koşmayı, menhiyatlarda, Allah Teâlâ yasak etti, diye ondan kaçınmayı âdet edinmek, fiilî zikirdir." dediler. Yani fiilî zikir, Allah Azze ve Celle' nin sevgisini ve korkusunu, kalb, ruh ve akıldan ibaret şuurda istihzardır. Bu istihzâra zikr-i hafî ve murâkabe denildi.

Kalb ğaflette olduğu halde yani zikredilen ismi istihzar etmeksizin, doğrusu ne telaffuz ettiğinin farkında olmaksızın sadece dil ile الله الله , sallana sallana لا اله الا الله diyen, zikretmemiş olur.

Şübhesiz kalbî istihzâr = şuurda Allah'ın korkusunu

ve sevgisini hazır bulundurmakla yahud söylemiş olduğu lafzı nasıl telaffuz ettiğinin farkında olmakla beraber bir araya gelip, birbirlerinin seslerini işitecek derecede topluca cehrî zikir yapmak meşrû'dur. Böylece ferdî olarak dahi, zihnî istihzar şartıyla, ehli işret gibi nağme yapmaksızın ahenkli telaffuzla يَا اَللّٰهُ يَا كَرِيمُ gibi yahud Kelime-i Tevhid yani لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ gibi dil ile zihnî istihzârı ifade etmek ve bununla lezzetlenmek, ruh ve aklı İlâhî sevgide dalgalandırmak dahi meşrû'dur. Böylece Esmâu-l-Hüsnâ'dan herhangi birisini ihlas üzere zikretmek meşrû' ibadettir, sevabı tahsil eder. Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, ashâbından Reziyn radıyallahu anhu'ya: اَلَا اَدُلُّكَ عَلٰى مِلَاكِ هٰذَا الْاَمْرِ الَّذِى تُصِيبُ بِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ عَلَيْكَ بِمَجَالِسِ اَهْلِ الذِّكْرِ وَاِذَا خَلَوْتَ فَحَرِّكْ لِسَانَكَ مَا اسْتَطَعْتَ بِذِكْرِ اللّٰهِ وَاَحِبَّ فِى اللّٰهِ وَاَبْغِضْ فِى اللّٰهِ يَا اَبَا رَزِينٍ هَلْ شَعَرْتَ اَنَّ الرَّجُلَ اِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ زَائِرًا اَخَاهُ شَيَّعَهُ سَبْعُونَ اَلْفَ مَلَكٍ كُلُّهُمْ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ وَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اِنَّهُ وَصَلَ فِيكَ فَصِلْهُ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تُعْمِلَ جَسَدَكَ فِى ذَالِكَ فَافْعَلْ **"Sana dünya ve ahiretin hayrına kendisiyle ulaşacağın şu işin kuşatıcı sebebinin yolunu göstermeyeyim mi?**

Zikir meclislerine devam et. Tenhalaştığın zaman, gücün yettiği kadar Allah'ın ismini söylemekle dilini hareket ettir. Allah için sev, Allah için buğzet.

Ey Ebâ Reziyn! Farkında mısın? Adam, din kardeşini ziyaret etmek üzere evinden çıktığı zaman, yetmiş bin melek onu tebrik eder; hepsi de kendisine istiğfar ederler; "Rabb'imiz! Gerçekte bu adam,

hiçbir şeyi maksad edinmeksizin sadece Sen'in için sıla-i rahimde bulundu. Binaenaleyh Sen de ona rahim sılasını yap." derler. Eğer sen, bedenini bu işte = zikirde, Allah için buğzetmekte çalıştırmaya güç bulsan, bunu daimi bir sûrette yap." buyurdu.

Muaz radıyallahu anh, Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'den: "İmanın en efdali nedir?" diye sorduğunda ona: افضل الايمان ان تحب لله وتبغض لله وتعمل لسانك فى ذكر الله **"İmanın en efdali, Allah için sevmen, Allah için buğzetmen ve Allah'ın zikrinde = Allah lafzını söylemekte dilini çalıştırmandır."** diye buyurdu. Binaenaleyh kavlî ve cehrî zikir, meşrû'dur. Lâkin dil ile zikretmekte kalbin ve şuurun, Allah Azze ve Celle'nin sevgisini yahud da korkusunu istihzar etmesi, en azında, dediği lafzın telaffuzunun keyfiyeti şuurunda olmak şarttır.

Bununla beraber hadîs-i şerîflerden:

a-Din ve dünyanın nimetlerine ulaşmanın en kuvvetli sebebinin, zikir meclislerine devam etmek;

b-Dünyevi ve uhrevi saadetlerin tahsilinin en kuvvetli sebebinin, Allah için ehli takvâyı, meşâyıhı, ulemâyı sevmek; ve onun için de, gerek küfrü imana tercih eden kafir = büyük münkirden, gerekse tarîkat, zikir ve ahkâmın icrâsını ehven gören ve bu yüzden tarîkatleri inkar eden küçük münkirlerden son derece nefretle sakınmak olduğu;

c-Bu iki temelin muhkemleştirilmesi için de İslam kardeşliğinin bağına sıkı tutunmak gerektiği olmak üzere üç hüküm anlaşılmıştır. Nitekim لا تقوم الساعة حتى لا يقال فى الأرض الله الله **"Yer yüzünde Allah Allah lafzı denil-**

meyinceye kadar kıyamet kopmaz." mealindeki hadîs-i şerîf, dil ile الله الله demenin yer yüzünde devam edeceğinden, bu sebeble dünyanın ömrünün uzayacağından haber vermektedir.

Bu hadîsin izahında Übbî ve Sünûsî gibi şârihler: «Sâni'in inkarının yokluğundan dolayı bu ism-i şerîfin zikri kesilmeyecek demektir. Ve bundan böyle hadîs-i şerîf, ümmetin hepsinin mürted olamayacağına delâlet etmektedir.»[159] diye izah ettiler.

Şeyh Ahmed Gümüşhânevî diyor ki: «Bu hadîsin manası şudur: Şeriate muhalif olan şeyleri inkar edecek bir kimse kalmayıncaya kadar kıyamet kopmaz demektir. Nitekim İbnu Melek de bu hadîsi böyle mana etti.»[160] Bu itibarla bütün tarîkatlerde esas, şeriati tatbik etmek ve zikir yapmak olmak üzere iki şeydir.

Öyle olsun böyle olsun, bu hadîs-i şerîf, dil ile الله الله söylemenin ve bu zikirle de şer'i şerîfin hükümlerinin, kıyamete kadar devam edeceğini ifade etmektedir.

Bütün cehrî tarîkatler, bu hadîs-i şerîflerden çıkartıldı.

Ashâb-ı kirâm radıyallahu anhum Peygamber'den sonra Hulefâ-i Râşidîn'den Ebû Bekr Sıddîk ve Ali radıyallahu Teâlâ anhumâ'ya bey'at ettikleri için, tarîkatler sadece Ebû Bekr Sıddîk ve Ali radıyallahu Teâlâ anhumâ'ya nisbet edildi.

Şeyh Ahmed Gümüşhânevî ve Şeyh Süleyman Zühdî'nin tesbit ettiklerine göre Ali radıyallahu Teâlâ anhu, Nebî sallallâhu aleyhi ve sellem'e: "Allah Teâlâ'

[159]El-İkmâl ve zeylinde Mükemmil-u İkmâl-il-İkmâl c.1 s.255

[160]Levâmiu-l-Ukûl c.5 s.52

nın rızasına en yaklaştırıcı ve en sâlim, rızâ-i Bâri'ye uygun en üstün ibadeti bana göster." diye istirhamda bulundu.

Bunun üzerinde Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem: عَلَيْكَ بِذِكْرِ اللهِ **"Allah Azze ve Celle'nin zikrini iltizam et."** buyurdu.

Ali radıyallahu anh: "Ya Rasûlallah, nasıl Allah Azze ve Celle'nin zikrini iltizam edeyim?" diye sordu.

Bunun üzerine de: غَمِّضْ عَيْنَيْكَ وَاسْمَعْ مِنِّى ثَلاَثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ قُلْ لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ **"Allah'ın azametini zihninde istihzar ettiğin halde gözünü kapat; üç kere "Lâ ilâhe İllallah" dediğimi Benden işit. Sonra sen de üç kere "Lâ ilâhe İllallah" de."** diye buyurdu. Bunun üzerine Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in üç kere: لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ dediğini, Ali radıyallahu anh kemâl-i huzurla dinledi. Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem sükût edince kendisi üç kere: لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ dedi.[161]

Ali radıyallahu Teâlâ anhu, Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'den öğrendiği bu intisâbın keyfiyetini sair ashâba bildirdi. Onun için cehrî tarîkatler kendisine nisbet edildi.

Nitekim Ebû Bekr Sıddîk radıyallahu Teâlâ anh da, aşağıda beyan edeceğimiz intisâbının keyfiyetini öğrendikten sonra sair ashâb-ı kirâma tarif etti. Bunun için de gizli tarîkatler ona nisbet edildi.

Kalbî istihzarla cehrî zikrin mi, yoksa sadece kalbî istihzarla gizli zikrin mi daha faziletli olduğu hususunda öteden beri ihtilaf edildi.

---

[161]Câmiu-l-Usûl kenarı s.69, Sahîfet-us-Safâ li Ehl-il-Vefâ s.5

İmam Nevevî ve cehrî tarîkatlere mensub olan ulemâ, لاَ يَقْعُدُ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ اللّهَ الاَّ حَفَّتْهُمُ المَلاَئِكَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَنَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَذَكَرَهُمُ اللّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ **"Allah Azze ve Celle'nin ismini kalbî istihzarla söyledikleri halde halka halinde oturan bir kavm yoktur ki, melekler onların etrafında dolaşıp halkalanmamış, üzerlerine sekîne = kalbî huzur ve tuma'nîne inmemiş, Allah da o zikredenleri, Nezdi'ndeki enbiya, rusul ve melekler içerisinde zikretmemiş olsun."** mealinde ve benzer hadislere dayanarak cehrî zikrin daha faziletli olduğuna hükmettiler.

Şübhesiz kalblerin toplu zikirle mutmain olması ve Mü'minin imanını artırmak için sekînenin kalblere inmesi, bu hadis gibi, ayet-i kerîmelerde de beyan buyrulmaktadır. Binaenaleyh اذا مررتم برياض الجنّة فارتعوا **"Sizler cennetin bahçelerinden bir bahçeye uğradığınız zaman, büyük bir pay alın ve faydalanın = güdün."** "Cennet bahçeleri nedir?" diye sorulunca: حلق الذكر **"Zikir halkalarıdır."** buyrulan hadîsin emri üzere iki Müslüman bir araya geldiğinde az çok, Allah Azze ve Celle'nin Esmâu-l-Hüsnâsı'ndan birini yahud Tevhîd kelimesini yahud salavât-ı şerîfeyi birbirlerinden işittikleri halde birlikte cehrî zikir yapmalıdırlar.

Abdullah bin Revâha radıyallahu Teâlâ anh'ın, arkadaşına: تعال حتّى نؤمن ساعة **"Gel, bir saat iman edelim."** demesi üzerine arkadaşı kızarak: "Biz Mü'min değil miyiz ki?" diye sormuş; Abdullah bin Revâha radıyallahu anh: **"Evet Müslümanız. Lâkin Allah'ı zikredelim; onunla imanımızı artıralım = kuvvetlendire-**

lim, demek istedim." buyurmuştur.

Ashabdan başka bir adama yine Abdullah bin Revâha, âdeti üzere: تَعَالَ نُؤْمِنْ بِرَبِّنَا سَاعَةً **"Gel, Rabb'imize bir saatte iman edelim."** deyince sahâbî kızarak Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'e gitmiş: "Ey Allah'ın Rasûlü! Abdullah bin Revâha, senin bizi davet etmiş olduğun imandan «bir saatte iman etmeye» davet ediyor; bu adama ne buyurursun?" demiş;

Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem: يَرْحَمُ اللّٰهُ ابْنَ رَوَاحَةَ اِنَّهُ يُحِبُّ الْمَجَالِسَ الَّتِى تَتَبَاهَى بِهَا الْمَلاَئِكَةُ **"Allah İbnu Revâha'ya merhamet etsin. Hakîkaten o, meleklerin onunla iftihar ettikleri meclisleri cidden sever."** buyurmakla, İbnu Revâha'nın, bir saatte Allah Teâlâ'yı zikretmeyi imanın hakîkatiyle isimlendirmesini takrîr buyurmuştur.

İşte bu noktadan hareketle şer'i şerîfte çoğu zaman, zikir imanla, iman zikirle isimlendirildi. Nitekim bir adam Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü bana tatbik edebileceğim bir şeyleri tavsiye = emret." diye istirhamda bulundu. Bunun üzerine Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem: عَلَيْكَ بِتَقْوَى اللّٰهِ فَاِنَّهُ جِمَاعُ كُلِّ خَيْرٍ عَلَيْكَ بِالْجِهَادِ فَاِنَّهُ رَهْبَانِيَّةُ الْمُسْلِمِينَ وَعَلَيْكَ بِذِكْرِ اللّٰهِ وَتِلاَوَةِ كِتَابِهِ فَاِنَّهُ نُورٌ لَكَ فِى الاَرْضِ وَذِكْرٌ لَكَ فِى السَّمَاءِ وَاخْزُنْ لِسَانَكَ اِلاَّ مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّكَ بِذَالِكَ تَغْلِبُ الشَّيْطَانَ **"Allah'ın takvâsını iltizam et = ondan aslâ ayrılma. Zira takva, her hayrı toplayıp bir araya getirmektedir. Zâhirî ve bâtınî cihada devam et. Zira cihad da Müslümanların ruhbanlığıdır = İslamda amelin en efdali-**

dir. Allah'ın zikrini ve Allah'ın kitabının tilâvetini devam et. Zira bu ikisinde devam, yerde sana nur, gök ehlinde seni anmaktır. Zikir, dua, dîni öğrenmek, öğretmek gibi hayrdan başka her şeyden dilini koru. Zira sen bununla şeytana ğâlib gelirsin." diye buyurdu.

Şârihlerin kaydettiklerine göre, bu hadîs-i şerîflerde zikirlerden murad,

سُبْحَانَ اللّٰهِ والحَمْدُ لِلّٰهِ وَلاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ واللّٰهُ اَكْبَرُ ;

Sadece لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللّٰهِ العَلِىِّ العَظِيمِ ;

Sadece بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ;

Sadece اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ gibi şer'an vârid olan zikirlerdir.

Avâm-ı nâsın iddia ettikleri gibi, şeriatte vârid olan bu gibi lafızlarla Allah'ı zikretmekte lafzın manasını bilmek ve manasını düşünmek şart değildir.

Şeriatte vârid olan mücerred lafızların dil ile söylenilmesinin ibadet olduğuna inanılması ve söylenilen kelimelerin telaffuzunun şuurunda olunması kâfi gelmektedir. Bu hususta ulemâ ittifak ettiler. Cehrî zikir denildiği vakitte bu kasdedilmektedir. Ancak bununla beraber Allah'ın azametini kalbde istihzar ve telaffuz edilen sözlerin manalarında tefekkür, elbette daha büyük ibadettir ve daha büyük sevabı tahsil eder. Kalbî zikir denildiği vakitte de bu kasdedilmektedir. Maksad, iki keyfiyetten biriyle yahud her iki keyfiyetle, istiğrak buluncaya kadar zikre devam edilmesidir. وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسٰى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّى لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا **"...Kendini ve telaffuzunu = tüm mahluku unuttuğun zaman, Rabb'ini an ve de ki: Rabb'im'in beni en doğruya hidayet edeceğini**

ve kendisine yaklaşmam için bundan daha doğru yolu seçip göstereceğini umarım." [162] mealindeki ayet-i kerîmede de istiğrak halinde zikir, sûfîlerin tabiriyle zikirde fâni olmak ve fenâ içinde fenâyı bulmak makamları izah edilmektedir. Cehrî ve gizli tarîkatlerin hepsi bu âlî maksadda birleşmektedir.

Me'zûn bir zattan zikri telakkî etmeksizin zikretmek netice ve fayda vermez; sahih olduğu takdirde sevabı tahsil eder.

Çoğu zaman nefsin istek ve arzusu üzerine yapılan zikir, sihir ve istidrâca da dönüşür ve Allah korusun bu, korkunç bir tehlikedir. Onun için mutlaka bir silsileye bağlanıp, o silsileye bağlı en son zattan zikri almak ve telakkî ettiği zikir üzere devam etmek, Allah'ın huzuruna kavuşmak yani vuslat için en elverişli yol sayıldı. Ve bu itibarla da: عَلَيْكَ بِمَجَالِسِ اَهْلِ الذِّكْرِ وَاِذَا خَلَوْتَ فَحَرِّكْ لِسَانَكَ مَا اسْتَطَعْتَ بِذِكْرِ اللّٰهِ وَاَحِبَّ فِي اللّٰهِ **"Zikir meclislerine devam et. Tenhalaştığın zaman, gücün yettiği kadar Allah'ın ismini söylemekle dilini hareket ettir. Allah için sev."** buyrulmakla emredildi. Yani halkada oturduğun, kemâlâtını inandığın zâtın huzurunda ve halkasında beraberce Allah Azze ve Celle' yi zikrettiğin gibi, ondan ayrıldıktan sonra da tenhada maddi gözlerini kapatıp iki kaşın arasındaki gözünle kendini onun karşısında bulundurup o zâtın yüzüne bakarak iki kaşları arasından göğsünün üzerine nûrânî feyzin gelişini seyredersin; birlikte kalbin ve hayalinle اَللّٰهُ اَللّٰهُ اَللّٰهُ اَللّٰهُ yahud o zâtın talim ettiği kelimelerin zikrini tekrar edersin. Bunu yaptığında dînî ve uhrevi saadetine ulaşmış

[162]El-Kehf Sûresi ayet 24

olursun. Nitekim hadîs-i şerîfte: اَلنَّظَرُ اِلى وَجْه عَلِى عِبَادَةٌ Huzurunda ve ğıyâbında "**Ali'nin yüzüne iyiden iyiye bakmak, ibadettir.**" buyrulmaktadır.[163]

[163]El-Mu'cem-ul-Kebîr c.18 s.110, Hilyet-ul-Evliya c.5 s.58, Firdevs-i Deylemî c.4 s.294 h.n.6865, 6866, el-Esrâr-ul-Merfûa s.253 h.n. 1007, el-Leâli-l-Masnûa c.1 s.178, Tenzîh-uş-Şerîa c.1 s.382

Hâkim Müstedreki'nde bu hadîsi tahric ettikten sonra hadîsin isnadının sahih olduğunu, İbnu Mes'ûd'dan sahih senedle bu hadîsin şahidleri olduğunu açıklamaktadır.

Hafız Zehebî, Telhîsi'nde: "Bu sened mevdû'dur, amma sözün şahidlerinin senedi sahihtir." demektedir. El-Müstedrek c.3, dibinde Telhîs s.141..

Siyer-u A'lâm-in-Nubelâ c.15 s.542'de de Hâfız Zehebî, mezkur hadîsin bâtıl olduğunu söyledi ve sahih senedle hadîsin şahidlerinin olduğundan da sükût etti.

Hafız Zehebî'nin bu hadîsi mevdû' sayması, son derece dikkati çekmektedir. Nitekim Heysümî diyor ki: «**Ali'nin yüzüne iyiden iyiye bakmak, ibadettir.**" mealindeki hadîsi, Taberânî tahric etti.

Taberânî'nin senedinde Ahmed bin Bedîl «el-Yâmî» bulunmaktadır. İbnu Hibbân, Ahmed'e güvendi ve kendisinin hadislerinin dosdoğru olduğunu söyledi.

İbnu Ebî Hâtem ise, mezkur Ahmed'in zaif olduğunu, ondan başka Taberânî'nin senedinde sair adamların sahîhin ricâli olduğunu söyledi.

Talik bin Muhammed diyor ki: "İmrân bin Hasîn'in dikkatle Ali'ye baktığını ve bundan sorulduğunu gördüm. İmrân da: «"**Ali'ye bakmak, ibadettir.**" diye Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in dediğini işittim.» dedi." Taberânî'nin senedinde İmrân bin Hâlid el-Huzâî bulunmaktadır, zaiftir.» Mecmau-z -Zevâid c.9 s.119

Görüldüğü üzere Heysümî, sened üzerinde titiz olmasına rağmen, hadîsin vad'ına hüküm edemedi, binnetice hadîsin zaif olduğuna hüküm etti. Zaif bir hadisin şâhidleri sahih ise, zaif hadis, zaiflikten çıkar. Hâfız Zehebî'nin de mezkur hadîsin şahidlerinin sahih olduğuna hüküm etmesi, hadîsin pek zaif olmadığına alâmettir. Olsa olsa sahîhun liğayrih derecesine yükselmektedir. Aksi takdirde

Hadîs-i şerîfteki اَلنَّظَرُ kelimesi ma'rife olarak gelmektedir: Yani talim ve dînî tatbîkatta bir şeyh yahud bir âlimden kemâli kesbetmenin yollarından biri de, bilinen ve tanınan nazardır. Talebe bütün dikkatini hocanın yahud şeyhin yüzüne bakmakta toplayarak hocasını dinler, demek istenilmektedir. Dînen bilinen ve tanınan nazarın iki keyfiyeti vardır:

Birinci keyfiyet: Huzurunda olduğuna göre, konuştuğu zaman bütün dikkatini söylediği sözlerine verirsin, mürid veyahud talebelerine konu ettiği meseleyi iyiden iyiye bellersin, yani hafızana alacaksın. Üstadın sükûtu zamanında ise üstadından bellemiş olduğun meseleyi unutmamak için zihninde tekrarlamış olursun. Yahud da üstadı rahatsız etmeksizin ara sıra yüzüne bakarsın.

Aynı zamanda bütün dikkatini üstadının kalkışına, oturuşuna, yürüyüşüne, abdest alışına, namaz kılışına verirsin; tecessüs ve eleştirmekten sakınmak şartıyla şeriatin ve dînin müsaade ettiği kadar mümkün merte-

onunla istidlâl edilmezdi.

İmam Suyûtî, el-Câmiu-s-Sağîr adlı eserinde hadîsin sıhhatine hüküm etti. Şârihi Abdurraûf Münâvî, Hâkim ve Zehebî'nin yukarıda naklettiğimiz ibaresinin özetini naklettikten sonra diyor ki: «Ve İbnu Cevzî, Mevdûât kitabında, Ebî Bekr, Osman, İbnu Mes'ûd, Abdullah bin Abbas, Muaz, Câbir, Enes, Ebû Hureyre, Sevbân, İmrân, Âişe radıyallahu anhum rivayetlerinden gelen bu hadîsin senedlerini çürüttü. Musannif = İmam Suyûtî ve daha başka birçok ulemâ, İbnu Cevzî'yi eleştirdiler; dediler ki: **"Ali'ye bakmak, ibadettir."** mealindeki hadis, on bir sahâbîden rivayetle birçok senedlerle vârid olmaktadır. Bunca yollarla rivayet ve gelişi ise, birtakım ulemânın nezdinde tevâtürdür.» Feyz-ul-Kadîr c.6 s.299

İmam Suyûtî diyor ki: «Bu hadîsi, Taberânî ve Hâkim, İbnu Mes'ûd'dan merfu olarak tahric ettiler; ve hadîsin isnadı hasendir. Târîh-ul-Hulefâ' s.172

bede üstadına taklid edersin. Üstadın azîmetle amel ettiğine göre, onun gibi yapamazsan, gücünün yettiği kadar yaparsın. Başlangıçta azîmette üstada taklid doğru değildir, zarar verir.

İkinci keyfiyet: Üstadının ğıyabında yine üstadının halkla muamele etmesini, ibadet etme sûretini, keyfiyetlerini zihnen düşünürsün.

Şer'i şerîften ve dînden bahseden herhangi bir âlimi dinlerken dahi yine "Bu şeyhimdir, bu üstadımdır." diye hürmette kusur etmeksizin onu şeyhin gibi bilip dinlersin. Bu keyfiyetle dinlediğin âlimin, üstadına münkir olmaması şarttır.

Şeyh de olsa, üstadının münkirinin yanında oturamazsın.

Hâsılı şeyhin ğıyabında kemâlâtın kazanılması için zihninde ibadet ve muamele tarzlarını tutarsın. Ğıyabında bunlardan bir şey yapamadığın zamanlarda maddi gözlerini kapatıp iki kaşın arasındaki gözünle kendini onun karşısında bulundurup o zâtın yüzüne bakarak iki kaşları arasından göğsünün üzerine tarif edien nûrânî feyzin gelişini seyredersin; birlikte kalbin ve hayalinle اَللّٰهُ اَللّٰهُ اَللّٰهُ yahud o zâtın talim ettiği kelimelerin zikrini tekrar edersin. Bu keyfiyetle bakılanın kemâlâtı, güzel ahlakı, bakanın kalbine zaman zaman nüfûz eder. İş bu yol tarîkat erbabları arasında tecrübe edilmiştir.[164] İş bu keyfiyete nazar denilmektedir. Buna delil, مَنْ سَرَّهُ اَنْ يَنْظُرَ اِلَى مَنْ صَوَّرَ اللّٰهُ الايمَانَ فِى قَلْبِهِ فَلْيَنْظُرْ اِلَى اَبِى هِنْدٍ وَقَالَ اَنْكِحُوهُ وَاَنْكِحُوا اِلَيْهِ "**Kendisinin kalbinde Allah**

[164]Daha fazla izah için sûrî ve manevî rabıta meselelerinde "Özleşme Yolu" ve "Edeble Varış Lütufla Dönüş" kitablarımıza bakınız.

Teâlâ'nın imanı sûretlendirdiği kimseye bakmak kimi sevindirirse, Ebî Hind'e iyiden iyiye baksın. Ve onu evlendirin, ona eş bulun." [165] mealindeki Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in buyurduğu Âişe radıyallâhu anhâ'nın ve مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ **"Cennetlilerden kâmil bir zâta bakmak kimi sevindirirse, Hüseyin bin Ali'ye iyiden iyiye baksın."** [166] mealindeki Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in buyurduğu Câbir radıyallâhu anhu'nun ve مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ تَسْبِقُهُ بَعْضُ أَعْضَائِهِ إِلَى الْجَنَّةِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى زَيْدِ بْنِ صَوْحَانَ **"Azalarının bazısı öncelikle cennete giren kâmil bir zâta bakmak kimi sevindirirse, Zeyd bin** صَوْحَان **= Savhân'a iyiden iyiye baksın."**[167] mealindeki Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve

---

[165]Âişe radıyallâhu anhâ'nın bu hadîsini Taberânî el-Mu'cem-ul -Evsat c.7 s.279 h.n.6540'ta, Darâkutnî es-Sünen c.3 s.300 h.n.203'te, Deylemî el-Firdevs c.3 s.541 h.n.5687'de tahric ettiler. Hâfız Heysümî rahimehullah diyor ki: "Taberânî Evsat'ta bunu tahric etti. Senedinde tanıyamadığım Abdulvahid bin İshak et-Taberânî bulunmaktadır. Bâkî kalan ricâli ise sıkadırlar." Mecmau-z-Zevâid c.9 s.377.. Bu hadîsi Hâfız İbnu Hacer el-İsâbe fî Temyîz-is-Sahâbe c.4 s.211'de Taberânî'ye dayandırarak îrâd etti.

[166]Câbir radıyallâhu anhu'nun bu hadîsini Ebû Ya'lâ Müsned-i Ebî Ya'lâ c.3 s.397 h.n.1874'de, ibnu Hibban el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbni Hibbân c.15 s.422 h.n.6966'da tahric ettiler. Hafız Heysümî diyor ki: "Ebû Ya'lâ bu hadîsi tahric etti. Filhakîka sıka olan Rebî' bin Sa'd yahud Saîd'den başka Ebû Ya'lâ'nın ricâli sahîhin ricâlidirler." Mecmau-z-Zevâid c.9 s.187.. Bakınız Kitâb-us-Sukkât c.6 s.297

[167]Ali radıyallâhu anhu'nun bu hadîsini Ebû Ya'lâ Müsned-i Ebî Ya'lâ c.1 s.393 h.n.511'de, Deylemî el-Firdevs c.3 s.541 ➘

sellem'in buyurduğu Ali radıyallâhu anhu'nun ve مَنْ سَرَّهُ اَنْ يَنْظُرَ اِلَى رَجُلٍ يَمْشِي عَلَى ظَهْرِ الاَرْضِ قَدْ قَضَى نَحْبَهُ فَلْيَنْظُرْ اِلَى طَلْحَةَ **"Gerçekte azim bağlayarak kendisinin Allah yolunda öleceğini adayıp yer yüzünde yürüyen kâmil bir zâta bakmak kimi sevindirirse, Talhâ'ya iyiden iyiye baksın."**[168] mealindeki Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in buyurduğu Talha, Câbir ve

↳ h.n.5686'da tahric ettiler.

Hafız Heysûmi rahimehullah diyor ki: "Bu hadîsi Ebû Ya'lâ tahric etti, senedinde tanımadığım kimseler vardır." Mecmau-z-Zevâid c.9 s.398.. Bu hadîsi Hâfız İbnu Hacer el-İsâbe fî Temyîz-is-Sahâbe c.1 s.583'te Ebû Ya'lâ ve İbnu Mende'ye dayandırarak îrâd etti.

[168]Talhâ radıyallâhu anhu'nun bu hadîsini Taberânî el-Mu'cem-ul -Kebîr c.1 s.117 215, 216, 217, 218, 219 no'lu hadislerde tahric etti. Heysümî rahimehullah diyor ki: "Senedinde bir cemaatin zaif gördüğü Süleyman bin Eyyub et-Talhî ve tanımadığım bir cemaat bulunmaktadır." Mecmau-z-Zevâid c.9 s.149.. Fakat Süleyman bin Eyyub et-Talhî sıkalardandır. Bakınız Kitâb-us-Sukkât c.8 s.279.. Her halukârda hadis sıhhat derecesine terakkî etmektedir.

Yine Taberânî Âişe radıyallâhu anhâ'nın hadîsini el-Mu'cem-ul -Evsat c.10 s.176 h.n.9378'de, Ebû Ya'lâ Müsned-i Ebî Ya'lâ c.8 s.302 h.n.4898'de, Ebû Nuaym Hilyet-ul-Evliyâ' c.1 s.88'de tahric ettiler. Hâfız İbnu Hacer el-Metâlib-ul-Âliye c.4 s.78 h.n.4014'te Ebî Ya'lâ'ya dayandırarak îrâd etti. Hafız Heysûmî rahimehullah diyor ki: "Ebû Ya'lâ ve Taberânî de Evsat'ta tahric ettiler. Senedinde terkedilen Salih bin Mûsâ bulunmaktadır." Mecmau-z-Zevâid c.9 s.148.. Buna göre hadis zaif ise de Tirmizî'nin nezdindeki kitâb -ul-menâkıb bâb-u menâkıb-i Talhate bin Ubeydillah radıyallâhu anhu h.n.3739'da Câbir radıyallâhu anhu'nun hadîsi, İbnu Mâce'nin nezdindeki el-mukaddime bâb-u Talhate bin Ubeydillah radıyallâhu anhu h.n.126'da Muâviye radıyallâhu anhu'nun hadîsi buna şahiddirler. Kaldı ki Âişe'nin hadîsini İbnu Sa'd hasen bir senedle tahric etti. et-Tabakât-ul-Kübrâ c.3 s.218. Bakınız Mesâbîh-us-Sünne h.n.4789

ve Âişe radıyallâhu anhum'un ve مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى عَتِيقٍ مِنَ النَّارِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ **"Ateşten azad edilen kâmil bir zâta bakmak kimi sevindirirse, Ebû Bekr'e iyiden iyiye baksın."** [169] mealindeki Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in buyurduğu Âişe radıyallâhu anhâ'nın ve مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى شَبِيهِ عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ خَلْقًا وَخُلُقًا فَلْيَنْظُرْ إِلَى أَبِي ذَرٍّ **"Güzel yaratılış ve güzel ahlakta Meryem oğlu Îsâ'nın benzerine bakmak kimi sevindirirse, Ebû Zerr'e iyiden iyiye baksın."** [170] mea-

---

[169]Âişe radıyallâhu anhâ'nın hadîsini Ebû Ya'lâ Müsned-i Ebî Ya'lâ c.8 s.303 h.n.4899'da, İbnu Sa'd et-Tabakât-ul-Kübrâ c.3 s.170'de, Taberânî el-Mu'cem-ul-Kebîr c.1 s.54 h.n.10'da, Deylemî el-Firdevs c.3 s.540 h.n.5684'te tahric etttiler.

İbnu Abdilber el-İsâbe'nin kenarında el-İstîâb fî Ma'rifet-il -Ashâb c.2 s.244'te, Hafız İbnu Hacer el-Askalânî Ebî Ya'lâ'ya dayandırarak el-Metâlib-ul-Âliye c.4 s.36 h.n.3896'ta ve el-İsâbe fî Temyîz-is-Sahâbe c.2 s.342 isim no:4817'de îrâd ettiler. Heysümi rahimehullah diyor ki: Bazısını Tirmizî de tahric etmiştir. Ebû Ya'lâ'nın senedinde zaif görülen Salih bin Musa bin Talha bulunmaktadır." Mecmau-z-Zevâid c.9 s.41.. Salih bin Musa bin Talha yüzünden hadis zaif sayıldı ise de şahidi vardır.

[170]Abdullah ibni Mes'ûd radıyallâhu anhu'nun bu hadîsini Taberânî el-Mu'cem-ul-Kebîr c.2 s.149 h.n.1626'da tahric etti. Hâfız Heysümî rahimehullah diyor ki: "Taberânî'nin senedinde zaif sayılan İbrahim el-Hicrî bulunmakla beraber kendisi İbnu Mes'ûd'a ulaşmamıştır." Mecmau-z-Zevâid c.9 s.330..

Bu hadis dahi zaif sayıldı ise de İbnu Ebî Şeybe'nin el-Musannef kitâb-ul-fadâil bâb-u mâ câe fî Ebî Zerr-il-Ğaffârî radıyallâhu anhu c.7 s.526'da tahric ettiği Ebû Derdâ ve Ebû Hureyre radıyallâhu anhumâ'nın hadîsleriyle, yine İbnu Sa'd'ın et-Tabakât-ul-Kübrâ c.4 s.228'de tahric ettiği Ebû Hureyre radıyallâhu anhu ve Mâlik bin Dînar'ın mürsel hadîsleriyle, Deylemî'nin el-Firdevs c.4 s.40 ➘

lindeki Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in buyurduğu ibnu Mes'ûd, Ebû Hureyre ve Enes bin Mâlik radıyallâhu anhum'un hadisleridir.

Bu hadislerin cümlesi, sevgi, teslim ve samimiyet şartıyla huzurunda iken yüzüne bakmakla takva sahibi bir âlimin sözünü bellemenin, düşüp kalkmasını zabtetmenin, ğıyabında da onu kendine örnek edinip öğrenilenin tatbik edilmesinin meşrû' ve mendub olmasına, hatta ibadet olmasına delâlet etmektedir. Kaldı ki mana ve hüküm olarak yukarıdaki hadislerin cümlesi, مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ اِلَى اَشْبَهِ النَّاسِ هَدْيًا وَسَمْتًا وَنَحْرًا بِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يَخْرُجُ مِنْ مَنْزِلِهِ حَتَّى يَعُودَ فَلْيَنْظُرْ اِلَى عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ **"Evinden çıktığı zaman tekrar evine dönünceye kadar deveyi boğazlamakta, güzel ahlakta, tamamen hidayet yolu üzerine sebat etmekte Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'e en çok benzeyen kimseye bakmak kimi sevindirirse, Abdullah İbni Mes'ûd'a iyiden iyiye baksın."**[171] mealindeki Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in buyurmuş olduğu Hazreti Huzeyfe radıyallâhu Teâlâ anhu'nun hadîsinde kemâliyle izah edilmiştir.

Bu takdirde cehrî zikir olduğuna göre, nefsinin tüm

↪h.n.6124'te tahric ettiği Enes bin Mâlik radıyallâhu anhu'nun hadîsi ve İbnu Asâkir'in Muhtasar-u Târîh-i Dimeşk li İbni Asâkir c.28 s.291'de tahric ettiği Enes bin Mâlik ve İbnu Mes'ûd radıyallâhu anhumânın hadisleriyle zaiflikten çıkmaktadır.

[171]Değişik lafızla Buhârî kitâb-ul-menâkıb bâb-u menâkıb-i Abdillah bin Mes'ûd radıyallâhu Teâlâ anhu h.n.3762 yahud Kirmânî'nin tertîbi üzere h.n.253 = 3517'de Huzeyfe radıyallâhu anhu'nun hadîsini tahric ettiği gibi Taberânî el-Mu'cem-ul-Kebîr c.9 s.89 h.n. 8490'da, el-Mu'cem-ul-Evsat c.1 s.322 h.n.533'te tahric etti.

istek ve arzularını me'zûn bir zâtın ayağı altına koyup karşısında diz çökerek ellerini dizlerinin üzerine koyarsın. İntisab edeceğin zatla beraber Allah'ın huzurunda olduğunu zihninde istihzar edersin. Bu istihzarla birlikte kemâlâtına inandığın ve Allah Teâlâ'nın feyzinin kalbine gelişinin oluğu inandığın şeyh = âlimden zikri taleb edersin.

Âlim de, Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in Hazreti Ali'ye telkin ettiği sûrette sana cehrî zikri telkin ettiği takdirde, tarifine uygun vazifeyi üzerine alıp devam edersin. Onun elinde tevbe ederek yani o zâtı tevbene şahid kılmış olduğun halde istiğfar, salavât ve telkin ettiği zikirlerini, huzurundan ayrıldıktan sonra artık farz bir vazife bilirsin. Şu kadar ki, vazifenin terkinde tarîkatine zarar gelmez, lâkin terakkîyi engeller. Hadîs-i şerîfte: الا انبئكم بخير اعمالكم وازكاها عند مليككم وارفعها فى درجاتكم و خير لكم من انفاق الذهب والورق وخير لكم من ان تلقوا عدوكم فتضربوا اعناقهم ويضربوا اعناقكم قالوا بلى قال ذكر الله

"Dikkat edin! Sizi, sizin en hayrlı ve Ulu Rabb'inizin nezdinde en temiz, en artışlı, derecelerinizi en terfî' edici = yükseltici, altın ve gümüşün infâkından daha hayrlı ve sizin düşmanlarınızla karşılaşıp boyunlarını vurmanız, onların boyunlarınızı vurmalarından daha hayrlı amelinizden haberdar edeyim." buyurunca ashab: "Evet." dediler. Tek kelimeyle: **"Zikrullah."** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfte kasdedilen, üç takım zikirdir:

a-Yukarıda zikredildiği üzere, şeriatte vârid olan kelimeleri Arabî lafızla telaffuz etmektir.

b-Sadece kalben Lafzatullâh'ı yahud لا اله الا الله

kelimesini hayalî bir dille, hayal hakîkate dönüşünceye kadar telaffuz etmektir. Şeyh Aliyy-ul-Kârî'nin, İbnu Melek'ten naklettiği üzere, hadîs-i şerîfte en çok maksad edilen zikir, bu zikirdir. Gerek İmam Ğazâlî ve gerekse Ebû Bekr Sıddîk'tan telakkî edegelen ulemâ, bu hadîs-i şerîfteki zikirden maksadın, mücerred kalbî zikir olduğunda ittifak ettiler.

c-Fiilî zikir kasdedilmektedir. Fiilî zikir, şahsın kendini Allah Azze ve Celle'nin kontrolü altında bulundurması sebebiyle, emredilen vazifeleri yerli yerinde vaktinde eda etmesi, nefsi İlâhî yasaklardan sakındırması ve bununla kalbi Allah Azze ve Celle'nin rızasından başka her şeyden temizlemesidir.

Sûfîler buna, murakabe, muhasebe ismini verdiler. Şübhesiz bunda birçok makamlar vardır. Risâle-i Kuşeyriyye gibi kitablarda zikredilmektedir. Biz de, «Edeble Varış Lütufla Dönüş» ve «Özleşme Yolu» adlı eserlerimizde keyfiyet ve makamlarını uzun uzadı izah ettik. Lillâh-il-hamd.

عَلَيْكَ بِمَجَالِسِ اَهْلِ الذِّكْرِ وَاِذَا خَلَوْتَ فَحَرِّكْ لِسَانَكَ مَا اسْتَطَعْتَ بِذِكْرِ اللّٰهِ وَاَحِبَّ فِى اللّٰهِ **"Zikir meclislerine devam et. Tenhalaştığın zaman, gücün yettiği kadar Allah'ın ismini söylemekle dilini hareket ettir. Allah için sev."** mealindeki hadîs-i şerîfte bildirilen bu iki keyfiyet, Hazreti Ebû Bekr Sıddîk radıyallahu Teâlâ anh tarafından dahi ashâb-ı kirâma telkin edildiği için, bu iki yoldan gizli bütün tarîkatler dallandı. اَلَا اُنَبِّئُكُمْ بِخِيَارِكُمْ اَلَّذِينَ اِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللّٰهُ **"Dikkat edin! Sizin en hayrlınızdan sizi haberdar edeyim. Hayrlılarınız onlardır ki, kalb gözü yahud maddi gözle görüldükleri zaman, Allah anı-**

lır." buyrulmaktadır. Yani Allah Azze ve Celle'nin celâl ve azameti kalbinde yerleşen zevâtın mutlak görülmeleriyle Allah Azze ve Celle'nin zikri gerçekleşir. Doğrusu hayalde veyahud da zâhirde onların görülmesi sebebiyle yahud kalblerinde olan nurlarının görülmesiyle Allah anılır. Tabiî ki bu da, onlara sevgi beslemek nisbetinde kuvvet kazanır.

Hadîs-i şerîfte Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: مَا فُضِّلَ عَلَيْكُمْ أَبُو بَكْرٍ بِكَثْرَةِ صَوْمٍ وَلَا صَلَاةٍ بَلْ بِشَيْءٍ وُقِّرَ فِي قَلْبِهِ **"Ebû Bekr, çok oruç tutmak yahud namaz kılmakla sizden daha üstün kılınmadı. Bilakis kalbinde yerleşen bir şeyle."** üstün kılındı. Hadîsin bir gelişinde: **"Kalbinde yerleşen bir sırla."** üstün kılındı, diye buyruldu.

Şübhesiz Hakîm-i Tirmizî ve İmam Ğazâlî'nin tefsir ettikleri gibi Ebû Bekr Sıddîk radıyallahu anhu, Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'den telakkî ettiği kalbî zikir ve murakabe ile sâir bütün ashabdan üstün kılındı ve binnetice Ebû Bekr Sıddîk radıyallahu anhu, Selmân-i Pâk-i Fârisî gibi büyük sahâbîlere kalbî zikrin keyfiyetlerini telkin etti. Artık telakkî edilen bu keyfiyetten, Nakşibendî gibi gizli tarîkatler dallandı.

Nakşibendî meşâyıhı, bu sırrın alınıp tatbik edilmesine, «vukûf-i kalbî» ismini verdiler. Dediler ki: Allah Azze ve Celle'nin vuslatını murad eden ve kalbinde Allah'ın sevgisi yerleşen kimse, dilini dimağına yapıştırır, gözlerini kapatmış olduğu halde kemâl-i huzurla diz çöker, tüm azalarını sükûnet hâlinde bulundurur, bütün azalardan ihtiyârî hareketlerini kestirir, sadece hayalinde ve şuurunda, beraberinde hiçbir şey düşünmeksizin, hatta ve hatta manasını dahi düşünmeksizin kalb

diliyle ٱللّٰه ٱللّٰه ٱللّٰه dediğini mülâhaza eder. Artık bu ism-i şerîfin nûrunda tamamen istiğrak buluncaya kadar bu keyfiyeti vazife edinir. Zaten aslî maksad da bu idi.

Şübhesiz erbâbından telakkî edilmeksizin cehrî zikirlere devam edilmesi, istidrac ve sihre sirayet edebileceği gibi, Ebû Bekr Sıddîk radıyallahu anh'tan gelen silsileye bağlı en son mücâzın telkini olmaksızın kalbî zikre devam eden de, şeytânî keşiflere, birçok istidraclara, birçok tehlikelere maruz kalır. Bu itibarla Beyazıd-ı Bestâmî kuddise sirruh-us-sâmî dedi ki: "Şeyhi olmayan kimsenin şeyhi şeytandır."

Allah Azze ve Celle'nin vuslatını murad ettiğin zaman, yine nefsinin benliklerini, kendisine sevgi beslediğin ve kâmil ve üstad kabul ettiğin zâtın ayağı altına koyarsın. Bütün varlığınla, canla, malla kendini ona teslim edersin. Gözlerini kapatmış olduğun halde huzurunda ve ğıyabında oturup dille değil kalb diliyle: ٱللّٰه ٱللّٰه ٱللّٰه dediğinin şuurunda kendini bulundurursun.

Yahud da o zâtın iki kaşları arasından kalbinin ve göğsünün üzerine nûrânî bir hattın geldiğini düşünürsün. İşte böyle yaptığın zaman, musâfaha ederek yahud elini öperek karşısında diz çöktüğün halde ve Allah Teâlâ'dan, onun kalbinden göğsüne feyzlerin gelişine inanarak elini tutarsın: "Ya Rabb'i! Ben pişmanım, yaptığım bütün günahlardan. Keşke yapmasaydım. İnşâallah bir daha yapmam." diye dilinle itiraf edersin; yahud şeyh: «Estağfirullâh» dedi ise, sen de beraberinde bunu düşünerek «Estağfirullâh» dersin ve bunun üzerine azim bağlarsın.

Artık Allah'ın dostları kalblerin casusudur. Eğer ter-

biye edicin, kalbinde mâsivânın silindiğini, susamış bir canlının suyu aradığı gibi seni bulursa senin kalbine الله الله demeyi öğretir.

Müntesib, intisab ettiği zâtın huzurundan ayrıldıktan sonra vukûf-i kalbî üzerine çalışmaya devam eder. Zira vukûf-i kalbî, gizli bütün tarîkatlerin ve özellikle Nakşibendîlerin tarîkatlerinin esasıdır.

Vukûf-i kalbînin keyfiyeti şöyledir: Tevbe ğuslünden sonra müntesib, güzel abdest aldığı halde iki rek'at namaz kılar. Namazından sonra sağ ayağının zengisini sol ayağının dış tarafına yapıştırarak sağ kalçası üzerine oturur; yapamadıysa namazın oturuşuyla oturur. Kıbleye yöneldiği halde yirmi beş kere: أستغفر الله der. Sonra elini kaldırıp, kendisi ve şeyhinin Sırât-i Müstakîm üzere devam etmelerini, sonuçta iman üzere ölmelerini ve şeriat ve tarîkatin en kapsamlı manasıyla sünnet üzerine şeyhinin eliyle hidayetin husûlünü Allah Teâlâ'dan diler. Dileğinin kabûlünü inandığı halde bir Fâtiha, üç İhlâs-ı Şerîfe'yi okuduktan sonra sevabını tarîkatin imamı Şâh-ı Nakşibend ve şeyhine kadar meşâyıh silsilesinin ruhlarına bağışlar.

Gözlerini kapatır; sekerâtta olduğunu, mürşidinden başka, malının, evladının, dost ve ahbablarının ayrılışını düşünür. «Âmentu Billâh» okuyarak yahud Kelime-i Tevhîd getirerek iman üzere öldüğünü, yıkandığını, cenaze namazının kılındığını, tek başına toprağa gömüldüğünü, zavallı, fakir olarak Allah'ın huzuruna şeyhi ve ameliyle girdiğini mülâhaza eder. Güzel bir sûret üzere ölmesi için şeyhinden dua, şefaat ve himmet ister. Mesela: «Ya Şâh-ı Nakşibend!....»

Ya Şeyh Abdulhakk el-Abbâsî el-Medînî! Ben Müs-

lümanlardan yahud Peygamber'in ümmetinden filan oğlu filan. Allah rızası için nefsimi ayağının altına al, dua ve şefaat eyle, ki Rabb'ime lâyık bir kul olayım....»

Sonra şeyhinin karşısında olduğuna, onun iki kaşları arasından nûrânî bir çizgi = feyzin göğsü üzerine geldiğine ve bu sayeden nefsin kirpi ve kaplumbağa gibi kılıfına çekilip aradan çıktığına inanarak şeyhiyle birlikte kalben اَللّٰه اَللّٰه اَللّٰه اَللّٰه اَللّٰه der.

Yani dilini dimağına yapıştırarak nefesini burnundan çıkarmış olduğu halde gözler kapalı, tüm azalar hareketsiz olduğu halde sadece kalbi ve hayalinin اَللّٰه اَللّٰه Lafzı'nı söylediğini dinler. Arada bir: الهى اَنْتَ مَقْصُودِى وَرِضَاكَ مَطْلُوبِى tekrarlanır.

Bu keyfiyeti on beş, kırk beş dakika, yarım saat kadar devam eder.

Mesela her sabah namazından sonra yahud ikindi namazından sonra yahud gece saatlerinde, hâsılı uyku ve ğafletin ğalebe çalmayacağı neşeli vakitlerde, yirmi dört saatte bunu yapar.

Şayed çalışma sahasına dönerse sâlik, vukûf-i kalbîyi bırakmaz, yani kalbinde اَللّٰه Lafzı'nı söyleyişini devam eder. Yemekte, içmekte hatta helâda, hatta ehliyle oynaşmakta tatbîkâtını kesinlikle bırakmaz. Çünkü kalbî vukuftan soyulan tâat ve ibadetler, hepsi ruhsuz birer kalıblardır. Hadîs-i şerîfte kalbî vukûf, zikr-i hafî diye bildirildi ve hafî zikrin daha üstün ve faziletli olduğu beyan edildi. Nitekim: يَفْضُلُ الذِّكْرُ الخَفِىُّ الَّذِى لاَ يَسْمَعُهُ الحفظة سَبْعِينَ ضِعْفًا وَاِذَا كَانَ يَوْمُ القِيَامَةِ وَجَمَعَ اللّٰهُ الخَلاَئِقَ لِحِسَابِهِمْ وَجَاءَتْ

الحَفَظَةُ بِمَا حَفِظُوا وكَتَبُوا قَالَ اللّهُ لَهُمُ انْظُرُوا هَلْ بَقِىَ لَهُ مِنْ شَىْءٍ
فَيَقُولُونَ رَبَّنَا مَا تَرَكْنَا شَيْئًا مِمَّا عَلِمْنَاهُ وَحَفِظْنَاهُ الاَّ وَقَدْ اَحصَيْنَاهُ
وكَتَبْنَاهُ فَيَقُولُ اللّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَهُ اِنَّ لَكَ عِنْدِى خَبْئًا لاَ تَعْلَمُهُ وَآنَا
أجْزِيكَ بِهِ وَهُوَ الذِّكْرُ الخَفِىُّ **"Hafaza meleklerin işitmediği hafî zikir, yetmiş kat daha üstün olur. Kıyamet günü olduğu ve Allah mahlukunu hesab için bir araya topladığı, hafaza melekler de hıfzedip yazdıkları dosyalarıyla geldikleri zaman, Allah meleklerine: "Bakınız, kulun bir şeyi var mıdır?" der. Melekler "Ey Rabb'imiz, bildiğimiz ve hıfzettiğimiz hiçbir şeyi bırakmadığımız halde şübhesiz hepsini saydık ve yazdık." derler. Allah Tebâreke ve Teâlâ kuluna: "Senin için gizlemiş olduğum bir hasenen vardır; sen onu bilmezsin, amma Ben o sebeble seni mükafatlandırırım. O da, hafî olan zikrindir." der."** buyrulmaktadır.

İbnu Melek'ten naklen Şeyh Aliyy-ul-Kârî ve Şeyh Ahmed Gümüşhânevî diyorlar ki: «Hadîs-i şerîfte kasdedilen zikir, şübhesiz kalbî zikirdir. Ve bu zikir, malların ve canların Allah yolunda harcanmasından bile daha yücedir. Çünkü mal ve canların harcanmasında nefsin payı da vardır. Halbuki kalbî amel, azalarla yapılan amellerden daha zordur. Bilakis kalbî zikir, büyük cihaddır. Bağırışlar, aşırı ihtiyârî hareketler, heyecan, kafayı sağa sola döndürmek, sırtı eğip doğrultmak ve bu işlerin huzurun tahsiline elverişli olduğunu ve aşk ve sevinci artıracağını iddia etmek üzerine kuşatılan, mücerred dil ile yapılan, zikir değildir. Hâşâ Allah'a sığınırım; mücerred dil ve tarif ettiğim keyfiyetle yapılan zikir, aslâ huzuru tahsil etmez. Bilakis hafî zikirden mak-

sad, kalben yapılan zikirdir.»[172] Çünkü dil ile zikrin şartı, kalbin onunla beraber olmasıdır. Doğrusu maddelerden tüm azaların irtibatını kesmiş olduğu halde sallanmaksızın, cehrî tarîkatlerine göre, sükûnet halinde اَللّٰهُ اَللّٰهُ yahud Tevhîd kelimesini tekrarlamak ve neyi telaffuz ettiğinin şuurunda olmak; gizlî tarîkatlere göre ise, mücerred kalb ile yine sükûnet halinde kalben اَللّٰهُ اَللّٰهُ Lafzı'na devam etmekle zikir gerçekleşir.

Zikrin gerçekleşmesi için erbâb-ı tarîkatten bazıları, yüksek yerlere çıkmak; diğer bazıları, güzel ses ve nağmeleri, rüzgâr ve su seslerini dinlemek; başkaları, nefse kırıklığı, mahcubiyeti bildirecek sözleri, şiirleri, kasideleri dinletmek gerekir, dediler.

Her ne zaman gevşeklik, tembellik ğalebe çalarsa, havkaleyi söylemek;

yahud da لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ الْفَعَّالُ

yahud سُبْحَانَ اللّٰهِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْخَلاَّقِ اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ayetini okumakla sâlik, tembellik ve gevşekliğin izâlesine çalışır.

Kutb-ul-Vâsilîn Şeyh Abdulhakk'tan: "Şu tembelliği ne ile yeneriz?" diye sordum;

"Her beş vakit namazdan sonra, eğer namazda gevşeklik gelirse, namazın vaktine girmek anında: يَا قُدُّوسُ الطَّاهِرُ مِنْ كُلِّ سُوءٍ فَلاَ شَىْءَ يُعَادِلُهُ مِنْ خَلْقِهِ kırk kere huzûr-u kalble söylemek çok faydalıdır." dedi.

"İbadet yaptığımız vakit, ucub ve riya hisleri bize

[172]Levâmiu-l-Ukûl c.5 s.359, Mirkât-ul-Usûl c.5 s.53

hücum eder." dedim.

"Yine sen bunu söyle. Babam, tembellere ve vesvese dolusuna yakalananlara: يَا قُدُّوسُ الطَّاهِرُ مِنْ كُلِّ سُوءٍ فَلَا شَيْءَ يُعَادِلُهُ مِنْ خَلْقِهِ 'yi telkin ederdi." dedi.

Hâsılı kalbden kalb latîfesinin nurları, sol omurga küreğinin etrafından çıkıncaya kadar ve zikirde istiğrak buluncaya kadar vukûf-i kalbîye devam edilir. Bu çıkışın ve zikrin kalbi istilâ etmesinin de alâmeti, ihtilâc yani göğüs ve sırtta damarların şiddetle kıpırdanması yahud kanın çalkalanması, bir de göz kapalı olduğu halde ışık parıltılarının görülmesidir.

Bu husûl buldu ise, latîfe zikri telkîn edilir. Sonra sultân-ı zikir bedene hâkim olduysa, yani bedenin tüm cüzleri zikirde istiğrak bulup hayret ve şaşkınlıkta dalabiliyorsa nefy-u isbat zikri verilir. İkinci bir kez sükûnet hali kalbde ve bedende yerleşirse, yani sâlik zikre başlamadığı önceki sükûnet haline dönüşürse, artık ona murakabe zikri verilir.

ALLAH TEÂLÂ'NIN KONTROLÜ ALTINDA BULUNDURULMANIN KEYFİYETİ

Allah Azze ve Celle'den peygamberlerine tebliğ edilen dîn, «islam, iman ve ihsan»dan ibarettir, ki Cibrîl'in hadîsinde Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, İslamı, اَلاِسْلَامُ اَنْ تَشْهَدَ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ وَتَحُجَّ الْبَيْتَ اِنِ اسْتَطَعْتَ اِلَيْهِ سَبِيلًا **"İslam, Allah'tan başka ilah = ma'bûd =ciddî sevilen = hakîkaten kendisinden korkulan olma-**

dığına ve Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem'in de Allah'ın rasûlü olduğuna şahadet etmendir; ve namazı dosdoğru, ta'dîl-i erkan üzere kılmandır; zekatı müstehıklarına vermendir; ramazan orucunu tutmandır; yolunu = azık ve bineği bulsan, Beyt-i Muazzama' yı haccetmendir." diye tarif etti.

İmanı da, الايمان ان تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وتؤمن بالقدر خيره وشره **"İman, Allah'a, meleklerine, kitablarının hükmüne, rasullere = getirdikleri hükümlere, ve ahiret gününe iman etmendir. Bir de, kadere = Allah'ın hüküm ve kazasının hayrına ve şerrine inanmandır."** buyurmakla;

İhsanı da, الاحسان ان تعبد الله كانك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك **"San ki sen Allah'ı görür gibi O'na ibadet etmendir. Şayed ki sen O'nu görmemiş olursan, şübhesiz O seni görüp durur."** diye tarif etti; ve bunların hepsinin birleşmesiyle dînin ancak gerçekleşeceğini, فانه جبريل اتاكم يعلمكم دينكم **"Gerçekte o Cibrîl idi. Haliyle size dîninizi öğretmek için size geldi."** demekle de beyan buyurdu. Binaenaleyh dînin birinci esası, nefsi hevâsından ayırtıp Allah Azze ve Celle'nin emri ve idaresi altına sokmaktır. Bu, «islam»la ifade edilir. Doğrusu Allah Azze ve Celle'nin dâr-us-selâm'a kulunu davet etmesini kabul etmektir.

İkinci esası, Allah Teâlâ'nın Rubûbiyet sıfatlarına gönül bağlayarak öğrenmek ve inanmakla ve yaratmak, yaşatmak ve idare etmek vasıflarını sadece O'na tahsîs etmekle, haber vermiş olduğu peygamberlerin, kitablarının doğruluğuna, kıyametin ahvâlinin yani cen-

net ve cehennemin sevab ve azabının gerçek bir hakîkat olup kesinlikle geleceğine hüküm etmekle gerçekleşir. Bu da, «iman»la ifade edilir.

Üçüncü esası, teslim ve inançtan dolayı kulun daima kendini O'nun kontrolü altında bulundurmasıyla gerçekleşir. Bu da ihsanla ifade edilmektedir. Erbâb-ı tasavvuf, buna «murakabe» ismini verdiler. أعْبُدِ اللّهَ ولا تُشْرِكْ بِهِ شَيْئًا واعْمَلْ لِلّهِ كَأَنَّكَ تَرَاهُ واعْدُدْ نَفْسَكَ فِى الْمَوْتَى واذْكُرِ اللّهَ تَعَالَى عِنْدَ كُلِّ حَجَرٍ وكُلِّ شَجَرٍ واذا عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَاعْمَلْ بِجَنْبِهَا حَسَنَةً السِّرُّ بِالسِّرِّ والعَلَانِيَةُ بِالعَلَانِيَةِ **a-"Zâhirî azaların huşû', bâtînî azaların hudû' içerisinde ve Kendisi'ne hiçbir şeyi ortak etmediğin halde Allah'a zâhirî ve bâtınî zilletini namaz gibi ibadetle izhar et.**

(b)**Ubûdiyet ve halkla muamelede, O'nu görür gibi sadece Allah için çalış = bütün hareket ve sükûnlarda kendini Rabb'inin kontrolü altında bulundur.**

(c)**Kendini ölüler içerisinde say = ölüm râbıtasını yap.**

(d)**Her taşın ve her ağacın yanında yani her halde Allah'ı zikret.**

(e)**Hasbelbeşer bir kötülük işlediğin zamanda da, derhal mukabilinde tevbe ile gizlisine mukabil gizlide, aşikâresine mukabil aşikârede bir iyiliği yap."** buyrulan hadîs-i şerîfte, teslim ve gerçek iman üzere zâhirî ve bâtınî zilletin izhârı, ibadetle ifade edildiği gibi, murakabe de, Allah için amel yani çalışmakla ifade edildi. Yani: "Gerek dünyevi gerekse uhrevi amellerde hayat boyunca bütün çalışmalarına sadece Allah Azze ve Celle'nin emrini sebeb kılarak ihlas üzere icra

et." demek istenilmektedir. Bu icraata ihsan denildiği gibi murakabe ve ubûdet de denilir.

Lüğatte murakabe, maksûdun düşünülmesidir. Tasavvuf, diğer ifadeyle nefsin terbiyesi ilminin ıstılâhında ise, devamlı bir sûrette kalb gözüyle Allah Teâlâ'nın nurlarına bakmak, zuhûra çıkan fiillerini ve hükümlerini gözetlemektir.

Bunun da başlangıcı, Allah Azze ve Celle'nin, kulunu tüm hareket ve sükûnetlerinde daimi bir sûrette gözetlediğinin bilinmesi ve gereğince inanılmasıdır. Diğer ifadeyle kulun, Allah'ın gözetlemesi altında olduğunun şuurunda olmasıdır. Tabiî ki bu şuur, Allah'ın Rubûbiyet sıfatlarının tanınmasına ve va'dettiği cennetin nimetlerine ve cehennemin azabına kâmilen inanılmasına bağlıdır.

İnancın yani iman hakîkatlerinin kuvveti ve inkişâfı nisbetinde murakabenin nihayetinde, Allah Azze ve Celle'nin Zâtı'nın nurlarının parıltısı ve hatta bütün eşyanın hakîkati müşahede edilir. Buna şuhûd makamı denilmektedir. Hâsılı ibadette ihlâsın kuvveti nisbetinde eşyanın hakîkati basîret aynasında sûretlenir ve o nisbette de Allah Azze ve Celle'nin Fiilî yahud Sıfâtî yahud Zâtî tecellîlerinin nurları müşahede edilir = kalbe aksetmesiyle görülür. Nitekim Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, Hârîs adlı ashâba rastlayınca:

يَا حَارِثُ كَيْفَ اصْبَحْتَ **"Ey Hâris, nasıl sabahlandın?"**

Hâris:

"Ben gerçek bir Mü'min olduğum halde sabahlandım."

انَّ لِكُلِّ قَوْلٍ حَقِيقَةً فَمَا حَقِيقَةُ ايمَانِكَ **"Şübhesiz her bir sözün bir hakîkati vardır. O halde imanının hakîkati**

nedir?"

"Nefsimi, maddi olan dünyanın her şeyinden, nezdimde taşla altın arasında fark kalmayacak kadar çevirdim. Sanki ben, cennet ve cehennemi görür gibi oldum ve Rabb'imin Arş'ı zâhir oldu = açıkta parladı, görüldü." Bunun üzerinde Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem: عرفت فالزم عبد نور الله قلبه بالايمان **"Bildin. İmanının bu hakîkati üzerine devam et. Hâris öyle bir kuldur ki, Allah Teâlâ iman sebebiyle kalbini nurlandırdı."** buyurmuştur.

Yani Hâris radıyallahu anhu, kendini daimi bir sûrette Allah Azze ve Celle'nin kontrolü altında bulundurduğu ve bu sebeble ciddî bir sûrette emrlerini yerine getirdiği, yasaklarından sakındığı, toprakla altın arasında fark edemiyecek kadar dünyayı bıraktığı, bunun yerine uhrevi saadetleri, cennet ve nimetlerini, cehennem ve azabını gözüyle görür derecede azimlerini cennetin nimetine ulaşmaya ve cehennemin azabından kurtulmaya bağladığı ve bunu tüm amel ve ibadetlerine illet ve sebeb kıldığı için Allah Teâlâ da ona Arşı'nın nurlarını gösterdi. Ve Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem: **"Hâris öyle bir kuldur ki, Allah Teâlâ iman sebebiyle kalbini nurlandırdı."** diye imanının hakîkatine şahadet etti.

Yine Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, فمن يرد الله ان يهديه يشرح صدره للاسلام **"Allah kimin hidayetini murad ederse, onun göğsünü = kalb latîfesini genişletir..."**[173] mealindeki ayet-i kerîmedeki göğsün inşirâhından sorulunca da: ان النور اذا دخل القلب انشرح وانفسح

[173]El-En'âm Sûresi ayet 125

"Mü'minin kalbine nur girdiği zaman, kalb latîfesi ona genişler ve açılır." buyurdu. Bunun üzerine ashabdan bazıları: "Nûrun kalbe girişi ve kalbin de ona genişleyip açılışının alâmeti nedir?" diye sordular. Bunun üzerinde de: نَعَمْ التَّجَافِى عَنْ دَارِ الغُرُورِ وَالاِنَابَةُ اِلَى دَارِ الخُلُودِ وَالاِسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُولِهِ **"Evet. İnsanı mağrur eden dünya hayatından çekinmek, ebedî diyara = yurda tevbe ve zikirle dönüş yapmak, ölümün inişinden önce ölüme hazırlıkta bulunmaktır."** buyurdu. Ve murakabe makamını اَلاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ **"İhsan, sanki sen Allah'ı görür gibi O'na ibadet etmendir. Şayed ki sen O'nu görmemiş olursan, şübhesiz O seni görüp durur."** buyurmakla tefsir etti.

«ihsan»dan murad, kemâliyle ihlastır. Ve ihlas, hem imanın hem islamın şartıdır. Mesela niyetsiz ve ihlassız kelime-i şahadet getiren ve İslamın şeriatine göre amel eden bir kimse, ehli ihsan olmaz, yani hakîkatte imanı da sahih olmaz, ancak zâhirde kulun nezdinde, kanının akıtılmasına hükmedilmez ve halk nazarında Müslüman cemaatinden sayılır.

Sanki kelime-i şahadette ihlas yapan ve bu ihlas üzere tâatte bulunan, ihlâsı sebebiyle her türlü hayrı ve iyiliği kendi nefsine ulaştırmıştır. Bundan dolayı ihsan, ihlasla tefsir edildi. Ve bu sebeble ihsânı, mücerred «iyilik» kelimesiyle tefsir etmek, kâfi gelmemektedir.

İhlas da, iman ve ameli, karşılığını beklemekten ve her türlü ğarazdan, hatta riyâyı görmekten dahi tasfiye etmektir = saflaştırmaktır.

Zâhir olan söze göre ihsandan murad, ameli, İlâhî

hükümlere göre icra etmek = muhkemleştirmek ve korumaktır. Buna takva denilir.

Bu itibarla ihsan, ihlâsı da, ihlâsın üstündeki takvâyı ve bunun semeresi olan Allah'la beraber olmaklığı, huzuru ve Tevhîdde tecrîdi yani şuurdan mâsivâyı nefyetmek mertebelerini de kuşatır. Ve bunun için Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem ihsanı: أَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ **"San ki sen Allah'ı görür gibi O'na ibadet etmendir."** diye tefsir etti.

Sûfîler dediler ki: İbadet; Allah'ın hududlarını korumak, ahidleri yerine getirmek, şirk ve şeriklerden alâkayı kesmek şartıyla Hakk'ın müşahedesi sebebiyle kendi nefsinin müşahedesinden fânî olmaktır. Ve bu sûretle ibadetin üç mertebesi vardır:

a-Allah Azze ve Celle'nin azabının korkusundan, vereceği sevablara rağbet etmek için Kendisi'ne ibadet etmektir. Buna, ibadet sebebiyle iman = amelî Tevhîd = el-îmân-u Lillâh denilir.

b-Tekliflerine rıza göstermiş olduğu halde O'nu gönül rızasıyla kabul etmek ve Kendisi'ne zilleti izhar ederek ibadet etmektir. Buna ubûdiyet = Allah Teâlâ'yı sevmekten dolayı İslam = mahbûbiyet makamı denilir.

c-Allah Teâlâ Kendisi Rabb ve İlah olduğu için ve O'nun Ulûhiyeti, kulunun ubûdiyetini gerektirdiği için, yani kulunun kulluğunu izhar etmesini gerektirdiği için, sadece Zâtı'nı sevmekle Kendisi'ne boyun eğmektir. Buna da ubûdet = ihsan = sıdk makamı denilir. Ve Ebû Bekr Sıddîk radıyallahu anh'tan gelen tarîkatinin esas ve temeli de budur.

Birincisi iman = ilm-ul-yekîn, ikincisi islam = ayn-ul -yekîn, üçüncüsü ihsan = hakk-ul-yekîn mertebeleriyle

tabir olunmaktadır.

Artık her üç mertebede de, Allah'tan başkasından zarar ve menfaati görmek = inanmak, üçüncü mertebesinde, mâsivânın vücudunu isbat etmek, sûfîlere göre şirk sayılmaktadır.

En geniş manasıyla hâlis Mü'min şirkten kurtulduğu an, tevbe ve ihlâsı nisbetinde velâyet derecesine ayak basmış olur. Bunun için Ömer radıyallahu anh'ın: «Yeni tevbe edenlerin yanında oturun. Zira onlar, kalbce daha yumuşak, Allah'ın rahmetine daha yakındırlar.» buyurduğunu İmam Ğazâlî nakletmektedir. Nitekim hadîs-i şerîfte: إنَّ اللهَ تعالى يُحِبُّ كُلَّ قلبٍ حَزِينٍ "**Gerçekte Allah Teâlâ, Rabb'inin emr-i idaresinden çıkmak, nefsin idaresi altına girmekten yahud nefsin idaresi altından çıktığı halde zikre ara vermekten dolayı Allah'ın korkusundan şiddetle kırılıp mahzun olan her kalbi sever.**" buyrulmaktadır. Şübhesiz Allah Teâlâ, sevdiği bir kalb sahibinin yanında yani dostunun yanında oturanı sever; o sebeble, kalbi kırılanın yanında oturan, Allah Teâlâ'ya dost olur ve O'nu şuurunda tutar. Bu itibarla da يَقُولُ اللهُ تعالى إنَّ عَبْدِي كُلَّ عَبْدٍ الَّذِي يَذْكُرُنِي وَهُوَ مُلاقٍ قِرْنَهُ "**Allah Teâlâ buyurur ki: Gerçekte kulum = ihlas üzere ubûdiyetinin kemâlinin şerefiyle kurtulan ve bihakkın kulluk yapan o kimsedir ki, düşmanıyla karşılaşıp yan yana geldiği halde Ben'i zikreder.**" diye buyruldu. Yani her sûrette, her halde, tenhada, ehliyle oynaşmakta, düşmanıyla karşı karşıya gelip çarpışmak anında dahi kendini Allah Azze ve Celle'nin kontrolü altında bulundurması sebebiyle, diliyle yahud kalbiyle O'nu zikreder.

Her halukârda daimi bir sûrette kulun Rabb'ini

murakabe etmesi iki sûretledir:

Birincisi, mükâşefe makamında tahakkuk eder. Bu makamda kul, ibadetini, tam ihlas üzere icrâ eder ve kalbini mâsivâyı görmekten saflaştırır, Hakk'ın Zâtı'nın Celâli'ni kalben idrak eder ve artık bu idrakle bütün resimlerden, örf ve âdetlerden hatta kendi zâtını bilmekten dahi fânî olur. Buna müşahede makamı denilir; istiğrakla tabir edilir. Evet, en üstün hal de budur, ki أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ **"San ki sen Allah'ı görür gibi O'na ibadet etmendir."** cümlesiyle ifade edildi.

İkincisi, birinciden aşağı olarak murakabe makamıdır. Bu makamda kul, Hakk Teâlâ'nın kendisini daimi bir sûrette gördüğünü, gizlisini ve aşikârını kontrol ettiğini bilir ve bu itibarla "O beni görür." demekle Rabb'inin Zâtı'ndan hayâ' eder yahud korkar. Bu hali, kalbi ve bütün bedeni istila ettiği an müşahedeye geçer, yani murakabesi müşahedeye kalbolunur. Onun için sûfîler burada: "Eğer sen kendini unutmuş olsan, yani fânî olsan, Allah Azze ve Celle'nin Bâkî olduğunu idrâk edersin. Çünkü O her halukârda seni görüyor." diye tefsir ettiler.

Fenâ Fillah'ın manası, Allah Azze ve Celle'nin heybetinden kırılarak ğayrine iltifata güç bulamamaktır, diğer ifadeyle ğayrini görmeye güç bulamamaktır. Ve dolayısıyla bu halde kulun kalbine aslâ hataralar gelmez ve zihnî bütün sûretler mahvolunur; hâliyle azalar ruha tâbi' olur; Allah Azze ve Celle'nin tüm tekliflerini gönül rızasıyla kabul ederek boyun eğer; ihtiyârı selbetmekle kadere rıza gösterir ve bu itibarla vakarla şeriate bakar.

Bekâ Billah'ın manası, âlemi bütün çeşitleriyle tam

görmek, hakkı hak, bâtılı bâtıl görerek Allah Teâlâ'nın emr ve yasaklarının icrâsıdır.

İhyâ'nın şârihlerinden Allâme Hâfız Zebîdî diyor ki: «Nakşibendîler taifesine mensub olan murakabe, mukaddes Lafzatullâh'ın manasını mülâhaza etmek, anlamak ve hâfızada yani hayalde söylemektir. Sonra var gücüyle, bütün idrâkiyle yani bedenin tüm cüz'üyle, zorluk ortadan kalkıp Celâl Lafzı'nın hayalde söylenmesi meleke haline gelinceye kadar, kalben yönelmesinin devamıdır.

Şayed yeni başlayanlara bu zor gelirse, Lafzatullâh'ın nurları, ilmî ve aynî mevcûdâtın tümünü kuşatmış olduğu halde basîretin mukabiline getirilir ve büyütülür, temaşa edilir.

Basîretten sûretler gidinceye ve basîret kuvvet buluncaya kadar, yukarıdaki vecihle kalbe yönelinir. Artık mana âleminin inkişâfı ve zuhûru, bu keyfiyete bağlanmıştır. Onun için Nakşibendîler dediler ki: Murakabenin bu sûreti, nefy-u isbat sûretinden daha güzel, İlâhî cezbelere daha yakın ve huzurun tahsili için de daha elverişlidir.»[174]

الاحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ

"İhsan, san ki sen Allah'ı görür gibi O'na Ibadet etmendir. Şayed ki sen O'nu görmemiş olursan, şübhesiz O seni görüp durur." cümlesinin şerhinde Nevevî diyor ki: «Bu cümle Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'e verilen cevâmiu-l-kelimden biridir. Faraza birimiz, açıkta ve gizlide ibadetini en güzel vecih üzere tamamlamasına itina göstermesinden güzel ahlaka, huşûa, hudûa varıncaya kadar gücü yettiği nisbette hiçbir

[174]İthâf-us-Sâddet-il-Müttakîn c.10 s.100, Sirâc-ut-Tâlibîn c.1 s.396

emri terk etmediği halde Rabb'ini, Subhânehu ve Teâlâ'yı görür gibi ibadete kalkar. Bunun için Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem: "Gözle görür halindeki ibadet gibi tüm hallerinde ibadet et." buyurdu. Bu vasıfla yani göz görmek halinde ibadetin tamamlanması, ancak ve ancak kulun, Allah Azze ve Celle'nin kendisine muttali olduğunu bilmesiyle tahakkuk eder. Ve bu sûretle yani Allah'ın kendisine muttali olduğunu bilmek sayesinden kul, taksîrata = ma'siyete yaklaşmaz. Bu mana, kulun görmemesiyle birlikte mevcuddur. Binaenaleyh gereğince amel etmesi gerekir. Bu emrden maksad, huşû', hudû' ve başkasını tamamlamak için kulu, Rabb'ine ibadette, ihlasa ve murakabeye teşviktir. Salihlerden utanmak, kendilerine hürmet göstermek ve bu sayeden noksan şeyleri işlemeyi engellemek için ehli tahkîk, salihlerin meclisine devam etmenin mendub olduğunu söylediler. Acaba daimi bir sûrette Allah Azze ve Celle'nin, gizli ve aşikârına muttali olduğunu bilen kimsenin hali nasıl olur?»[175]

Bazı serseriler: "İslamda tasavvuf var mıdır?" diye soruyorlar.

Ğâliba bu serseriler, Cibrîl'in hadîsinden ğâfil kalmışlardır. Nevevî'nin, ehli tahkîk demesinden murad, sûfîlerdir. Tasavvufun başlangıcı da, ihsan = ihlas üzere takva ve Allah Teâlâ'yı görür gibi Kendisi'ne ibadet etmek hasletidir. Yani imanın hakîkatinin inkişâfıdır. Rasûl-u Muhterem bu haslete, «ihsan» ismini vermiştir. Birçok ayetlerde de ihsan emredilmektedir. Binaen aleyh tasavvuf, ihsandır. İhsan ise, dînin a'lâ esasıdır, ki Cibrîl'in hadîsinin sonunda Rasûlullah sallallâhu

[175]Şerh-u Sahîh-i Müslim = el-Minhâc c.1 s.157, 158

aleyhi ve sellem: فَانَّهُ جِبْرِيلُ اَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ **"Gerçekte o Cibrîl idi. Haliyle size dîninizi öğretmek için size geldi."** buyurmakla, "İslam, iman ve ihsanın birleşmesiyle ve inanılan hakîkatlerinin inkişâfıyla ancak din gerçekleşir = tamamlanır." diye ifade etti.

İmanın hakîkatinin inkişâfı da; Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, Hâris adlı ashâba rastlayınca:

يَا حَارِثُ كَيْفَ اَصْبَحْتَ **"Ey Hâris, nasıl sabahlandın?"**

Hâris:

"Ben gerçek bir Mü'min olduğum halde sabahlandım."

اِنَّ لِكُلِّ قَوْلٍ حَقِيقَةً فَمَا حَقِيقَةُ اِيمَانِكَ **"Şübhesiz her bir sözün = inancın bir hakîkati = manevi sûreti vardır. O halde imanının hakîkati nedir?"**

"Nefsimi, maddi olan dünyanın her şeyinden, nezdimde taşla altın arasında fark kalmayacak kadar çevirdim. Sanki ben, cennet ve cehennemi görür gibi oldum ve Rabb'imin Arşı zâhir oldu = açıkta parladı, görüldü."

Bunun üzerinde Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem:

عَرَفْتَ فَالْزَمْ عَبْدٌ نَوَّرَ اللّٰهُ قَلْبَهُ بِالْاِيمَانِ **"Bildin. İmanının bu hakîkati üzerine devam et. Hâris öyle bir kuldur ki, Allah Teâlâ iman sebebiyle kalbini nurlandırdı."** buyurmakla imanın hakîkatinin inkişâfını izah etti. Ve bütün tarîkatler de bundan ibarettir.

Kalbin çalıştırılması ve Hakk'a kavuşturulması keyfiyetleri, «Özleşme Yolu» ve «Edeble Varış Lütufla Dönüş» adlı eserlerimizde; Fenâ, Bekâ, Vahdet-il-Vücûd ve Vahdet-uş-Şuhûd meseleleri de, izahlı olarak «Reçeteler» adlı eserimizde beyan edildi; konuyu oraya havale edelim.

Burada 18.7.1995 tarihinde terbiye-i nefs hakkında zihnimizde plânlamış olduğumuz eserimizin yazılması hitam buldu. Başlangıç ve nihayette Allah Azze ve Celle'ye hamd-u senâ eder, unutkanlık ve hatalarımdan istiğfar ederim.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ تَعَالَى اللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى اِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَالتَّابِعِينَ صَلَاةً وَسَلَامًا نَقْرَعُ بِهِمَا اَبْوَابَ جِنَانِكَ وَنَسْتَجْلِبُ بِهِمَا اَسْبَابَ رِضْوَانِكَ وَنُؤَدِّى بِهِمَا بَعْضَ حُقُوقِهِ عَلَيْنَا بِفَضْلِكَ يَا اَللّٰهُ يَا قَرِيبُ يَا تَوَّابُ يَا مُجِيبُ

İÇİNDEKİLER

MÜELLİFİN BASILMIŞ ESERLERİ

1-Ehli Sünnetin Nazarı İ'tikâdın Ölçüsüdür
2-Mü'minin İstikameti Velînin Kerâmetidir
3-Sohbet ve Tesettürde Âdab
4-İnsan ve Vazifesi
5-Edeble Varış Lütufla Dönüş
6-İkinci Hutbenin Sonunda Okunan Ayetin Esrarı
7-Mufassal Medenî Ahlak
8-Tek Çare
9-Şübheden Hakîkate
10-Tebliğ
11-Şuur
12-Sevgi Bağı
13-İttibâ' Ehli Sünnete'dir
14-Olgunluk Günahtan Sakınmaktır
15-Cemaat
16-Özleşme Yolu
17-İnançlı Gençliğin Şuuru
18-Tevessül
19-Ölçüler
20-Ahlâkî Reçeteler
21-Kudsî Dualar
22-Müslime Genç Şuuru
23-Milliyetçilik Şuurumuz
24-Azizlerle
25-Tahkîm-i Sâdât Şerh-i Mişkât c.1,2,3
26-Terbiye-i Nefs
27-Size Sözüm Öz İnci Armağan
28-Tasavvuf ve Tevhîdde Parlak İnciler
29-Ta'lîm-i Asfiyâ'
30-Cana Can
31-Nasıl Olmalıyım?
32-Kalbin Diriltilişi
33-Yuvanın Yapılışı
34-Aşk (iki cild)
35-Bilgi Üzere İman
36-Bilir misin?
37-Edell-ul-Hayrât, Hamd, Senâ, Salavât

38-Müslümanım
39-Gencim Nereye?
40-Mü'minim
41-Tasavvuf
42-Âmentü
43-Bed'ul-Emâlî Şerhi
44-Evrâd-ı Bahâiyye'nin Tercüme ve Şerhi
45-Gönlümde Hikmet Pınarının Arısı
46-KENZ 1: Keler

MÜELLİFİN ARABCA ESERLERİ

١-مَصاف العلماء الاتقياء الاحبار الاخيار فى التوحيد والتوكل والتوسل بالانبياء والاولياء الابرار -مطبوع -

٢-الدرر العوالى لشرح بدء الأمالى -مطبوع -

٣-أنامل مسائل التوحيد -مطبوع -

٤-الدر النضيد فى التصوف والتوحيد -مطبوع -

٥-حكمة الانبياء بتعليم الاصفياء -مطبوع -

٦-الأنوار القدسية لشرح الأوراد البهائية

٧-أدل الخيرات فى التحميدات والثناء على الله والصلوات ومنتخبات الدعوات

٨-مِنْحَةُ المُعْطِى فِى شَرْحِ مَنْظُومَتَيِ القُطْبِ الجَيْلاَنِى وَالدِّمْيَاطِى -مخطوط- كلها عربية

İsmail Çetin

TERBİYE-İ NEFS

DİLARA YAYINLARI

ISBN 978-605-5434-23-6